

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

Економіка і менеджмент

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 40

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Включено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України
Наказ Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.
Додаток № 5.

Науковий збірник включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 2 від 20.12.2019 р.

Видавнича рада:

С. В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А. Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М. П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С. А. Андронаті**, акад. НАН України; **В. Д. Берназ**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.; **О. М. Головаченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В. М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М. З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р тех. наук, проф.; **В. А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І. В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г. П. Пекліна**, д-р мед. наук, проф.; **О. В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – д-р економ. наук, **Т. В. Деркач**
Відповідальний секретар серії – **В. О. Горбаньова**

Редакційна колегія серії «Економіка і менеджмент»:

Л. А. Бахчиванжи, канд. екон. наук, доц.; **О. В. Більська**, д-р екон. наук, доц.; **О. В. Димченко**, д-р екон. наук, проф.; **Г. М. Запша**, д-р екон. наук, проф.; **Н. В. Захарченко**, д-р екон. наук; **П. І. Коренюк**, д-р екон. наук, проф.; **М. Б. Кулинич**, канд. екон. наук, доц.; **В. Є. Куриляк**, д-р екон. наук, проф.; **В. В. Лагодієнко**, д-р екон. наук, проф.; **М. В. Лизун**, д-р екон. наук, доц.; **І. А. Ломачинська**, канд. екон. наук; **З. О. Луцишин**, д-р екон. наук, проф.; **О. А. Мартинюк**, д-р екон. наук; **В. В. Немченко**, д-р екон. наук, проф.; **Т. А. Родіонова**, канд. екон. наук; **О. В. Садченко**, д-р екон. наук, проф.; **Л. М. Сатир**, д-р екон. наук, проф.; **Р. М. Скупський**, д-р екон. наук; **А. В. Данильченко**, д-р екон. наук, проф.; **Евангелос Сискос**, д-р екон. наук, проф.; **А. М. Казамбаева**, канд. екон. наук, доц.; **Д. М. Пармакли**, д-р екон. наук, проф.; **Ж. А. Шералиева**, канд. екон. наук, доц.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання
на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 20001-9801 ПР,
видане Державною реєстраційною службою України 25.06.2013 р.

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога 33, м. Одеса, 65009, Україна
Телефон: +38 (099) 967 84 71
Електронна пошта: editor@vestnik-econom.mgu.od.ua
Офіційний сайт: www.vestnik-econom.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Економіка і менеджмент», 2019
© Міжнародний гуманітарний університет, 2019
© Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України, 2019

ISSN (Print) 2413-2675
ISSN (Online) 2664-6927

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Вишневецька О.М.

*д.е.н., професор, декан обліково-фінансового факультету,
Миколаївський національний аграрний університет*

Vyshnevska Olga

Mykolayiv National Agrarian University

Агеєнко Ю.С.

*студентка,
Миколаївський національний аграрний університет*

Ageenko Yulia

Mykolayiv National Agrarian University

Ананевич Н.П.

*студентка,
Миколаївський національний аграрний університет*

Ananevych Nataliia

Mykolayiv National Agrarian University

НАПРЯМИ Й ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

DIRECTIONS AND FEATURES OF COOPERATION WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Анотація. У статті досліджено інтеграцію України у світовий економічний простір. Визначено роль міжнародних фінансових організацій у розвитку глобальної економіки, значення взаємовідносин України з міжнародними фінансовими організаціями. Проаналізовано основні програми кредитування на реалізацію проєктів у різних сферах та галузях національної економіки. Визначено ефективність та результативність співпраці, що надає членство у міжнародних організаціях із метою проведення інвестиційної діяльності. Розкрито наслідки співробітництва. Визначено основні напрями фінансування проєктів, поширення грантової діяльності. Обґрунтовано основні напрями вдосконалення співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями. Доведено, що співпраця з міжнародними організаціями є складовою частиною прояву глобалізаційних процесів у соціально-економічному середовищі держави.

Ключові слова: міжнародні фінансові організації, інвестиційна діяльність, національна економіка, співробітництво, інвестиційні можливості, державний борг, міжнародне кредитування, довіра.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні процеси сприяють відкритості національних економік, що активізує їхні зовнішньоекономічні відносини. Україна реалізує стратегію інтеграції у світовий економічний простір і провадить активну співпрацю із 68-ма міжнародними організаціями. Приєднання до міжнародної організації покладає на державу певні обов'язки. Формування співробітництва з фінансовими міжнародними організаціями відіграє важливу роль у регулюванні соціально-економічних процесів. Сьогодні в Україні міжнародні фінансові організації забезпечують організацію і рух значної частини світових інвестицій, що регулюють купівлю та продаж валюти для фінансування експорту та імпорту. Співпраця з такими інститутами дає можливість отримувати зовнішнє фінансування, покривати дефіцит платіжного балансу і бюджету, реалізовувати довгострокові інвестиційні проєкти, які відповідають стратегічним напрямкам розвитку, тому питання взаємовідносин

України з міжнародними фінансовими організаціями є актуальним, а його дослідження має значний науковий і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність інтеграції України у світовий економічний простір, формування взаємовідносин із міжнародними фінансовими організаціями є безперечними. Дослідження інтеграційних процесів проводилися значною кількістю авторів, серед яких: О. Білорус, О. Власюк, В. Колосова, І. Іванова, Г. Терещенко, О. Ковтун, Г. Башнянин, В. Шевчук, Н. Галазюк, О. Зелінська, О. Урбан. Авторами досліджено особливості інтеграції України у світовий економічний простір. Т. Мельник досліджувала перспективи розвитку зовнішньоекономічного сектору; Н. Скоробогатова і Н. Балєва розглядали можливості вдосконалення механізму фінансового співробітництва між Україною та ЄС; А. Бохан та А. Цибуляк аналізували екологічний аспект співпраці України з міжнародними організаціями [1-3].

Отже, вчені розглядали певні аспекти зовнішньоекономічної діяльності України та її взаємовідносини з міжнародними організаціями, у тому числі й фінансовими. Дослідження цих учених підтверджують, що співпраця з міжнародними фінансовими організаціями впливає на інвестиційні можливості національної економіки країни, тому питання участі міжнародних фінансових організацій у забезпеченні фінансування інвестиційних проєктів в Україні як ефективного напрямку є актуальним і потребує подальших досліджень з огляду на вплив глобалізаційних процесів, посилення міжнародних взаємозв'язків та партнерства у зовнішньому середовищі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оцінка наукових тверджень свідчить про те, що окремі питання, пов'язані зі співпрацею України та міжнародними організаціями потребує поглиблення. Доцільно провести оцінку програм розвитку, можливості співпраці з метою активізації інвестиційної діяльності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування напрямів забезпечення результативного співробітництва України з міжнародними організаціями та визначен-

ня перспектив подальшої співпраці для активізації інвестиційної діяльності, розвитку галузей та сфер національної економіки, поширення сфер грантової діяльності, партнерства. Методологічно дослідження ґрунтується на виявленні можливостей щодо розширення співпраці з міжнародними організаціями у напрямі підвищення темпів соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Національна економіка зазнала розбалансування внаслідок кризових явищ, які спонукали до стагнації, нестабільного рівня золотовалютних резервів, погіршення балансу поточного рахунку, обмеження доступу до кредитних джерел. Співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями є одним зі стабілізаційних чинників розвитку національної економіки.

Серед зовнішніх фінансових джерел для України найбільш привабливими є такі міжнародні фінансові інституції, як Міжнародний валютний фонд (далі – МВФ) та Європейський банк реконструкції та розвитку (далі – ЄБРР), завдяки пільгам, порівняно низькій вартості запозичень, авторитетності їхніх оцінок і дій для інших потенційних кредиторів та інвесторів. Співпраця з такими міжнародними фінансовими інституціями розглядається світовою фінансовою спільнотою як довіра, підтвердження кредитоспроможності держави.

Україна стала членом МВФ у 1992 р. На початковому етапі Фонд консультував Україну стосовно створення законодавчої бази у фінансовій системі, управління інфляційними процесами та запровадження власної грошово-кредитної системи. Етапи співпраці сформовано авторами у табл. 1.

Протягом 2019–2020 рр. планові валютні виплати з відсотками для України становитимуть 17 млрд. дол. США. За період співпраці між Україною та МВФ було укладено 10 кредитних угод. За цими угодами Україна могла отримати майже 51,5 млрд. SDR (Special Drawing Rights), проте отримала менше половини – лише 21,9 млрд. SDR (понад 31,5 млрд. дол. США) [5].

Для періоду співробітництва України з МВФ характерним є збільшення кредитів

Етапи й напрями співпраці України з МВФ

Періоди	Напрями співпраці	Обсяги залучених коштів
1994–1995 рр.	Системна трансформаційна позика. В обмін на фінансування уряд зобов'язався здійснювати приватизацію, демонополізацію ринків, лібералізувати ціни та зовнішню торгівлю, а також стабілізувати курс національної валюти.	498,7 млн СПЗ (763,1 млн дол. США)
1995–1998 рр.	Трирічна програма Stand-by. Кошти призначалися для обслуговування зовнішнього боргу, фінансування дефіциту платіжного і торговельного балансів, у тому числі на закупівлю імпорту для багатьох сфер діяльності, включаючи паливно-енергетичний комплекс, сільське господарство тощо.	1,318,2 млн СПЗ (1,935 млн дол. США)
1998–2002 рр.	Механізм розширеного фінансування. Головна мета програми – макроекономічна стабілізація України і позитивна економічна динаміка, зростання реального ВВП.	1,193,0 млн СПЗ (1,591,0 млн дол. США)
2002–2008 рр.	Технічна та консультативна допомога в рамках річної програми «попереджувальний стенд-бай», яка надавала можливість отримати від МВФ зарезервовані кредит у сумі, еквівалентній 411,6 млн СПЗ (30% квоти України) у разі погіршення ситуації з платіжним балансом або валютними резервами країни.	Безкредитний період
2008–2010 рр.	Кредитний механізм Stand-by. Усі кошти надійшли до НБУ і були зараховані до золотовалютного резерву з метою використання їх для поліпшення стану платіжного балансу, підтримки обмінного курсу національної валюти та ліквідності банківського сектору.	11 млрд СПЗ (16,43 млрд дол. США), фактично 10,6 млрд дол. США
2010–2013 рр.	Кредитний механізм Stand-by. Кошти були в терміновому порядку зараховані до золотовалютних резервів НБУ.	10 млрд СПЗ (15,1 млрд дол. США)
2014–2015 рр.	Кредитний механізм Stand-by. Макроекономічні показники, закладені у програму, було відкореговано через кризові явища.	10,9 млрд СПЗ (16,5 млрд дол. США)
2015–2018 рр.	Програма розширеного фінансування. Чотирирічна програма передбачала фінансування заходів з економічної і фінансової стабілізації в Україні.	12 млрд СПЗ (17,5 млрд дол. США)
2018–2020 рр.	Нова програма Stand-by, за якою уряд може звернутися у період до весни 2020 р.	4 млрд дол. США

Джерело: узагальнено авторами за даними [4]

за відсутності чіткої стратегії з ефективного використання фінансових ресурсів. Співпраця з Європейським банком реконструкції та розвитку також спрямована на сприяння економічному розвитку, допомогу у модернізації виробничої бази, сприяння залученню інвестицій у виробництво, сферу послуг і фінансовий сектор, стимулювання проєктів, надання технічної допомоги у реалізації проєктів, сприяння формуванню ринку капіталів, сприяння вирішенню екологічних проблем [6]. ЄБРР здійснює проєктне фінансування шляхом інвестування коштів як у нові виробництва, так і у діючі компанії. Етапи співпраці України з ЄБРР сформовано авторами у табл. 2.

За фінансування проєктів ЄБРР було впроваджено у практичну діяльність проєкти вартістю від 120,0 до 450,0 млн. євро (рис. 1).

Співпраця зі Світовим банком включає соціальний, фінансовий сектори, енергетичну сферу, інфраструктуру та аграрний бізнес. Визначено, що у соціальному секторі було профінансовано проєкт «Удосконален-

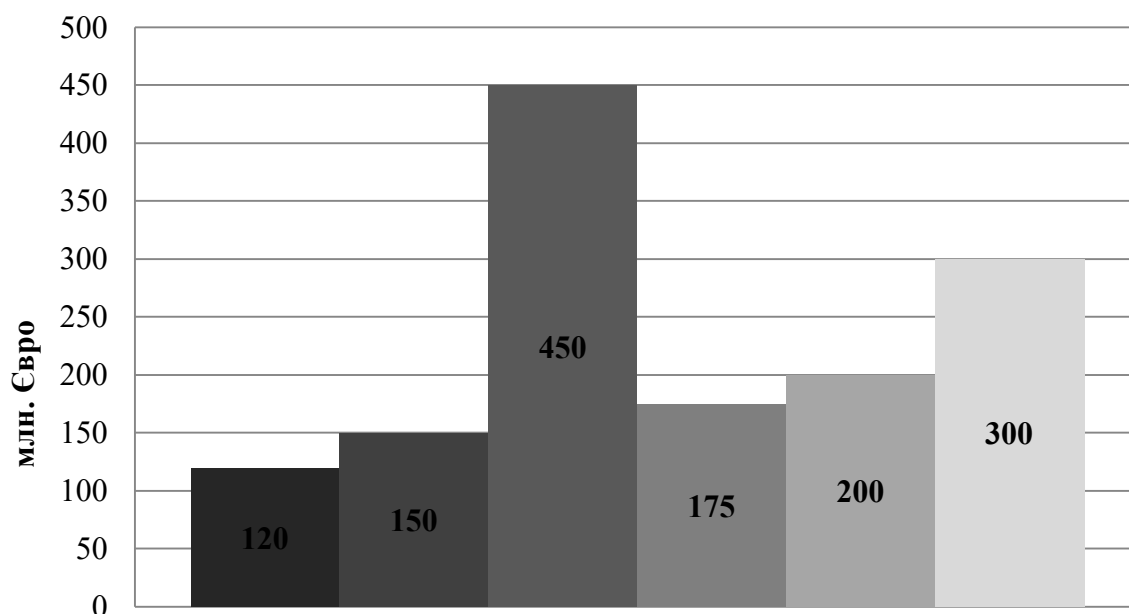
ня системи фінансової допомоги», загальна сума позики – 99,4 млн. дол. США, освоєно майже 90% коштів. У фінансовому секторі найбільшим є проєкт із розвитку експорту, вартість проєкту – 154,5 млн. дол. США, який повністю освоєно. В аграрному секторі на розвиток системи кадастру було виділено позику в розмірі 89,7 млн. дол. США, рівень освоєння – 74%.

За рахунок фінансування Світового банку в Україні реалізується 16 проєктів на загальну суму 2 895 млн. дол. та 15 млн. євро. Розподіл фінансування за проєктами є таким: реабілітаційна позика (500 млн. дол. США), інституційна позика (27 млн. дол. США), проєкт із розроблення насінництва (32 млн. дол. США), проєкт реабілітації гідроенергетики (114 млн. дол. США), експериментальний проєкт у вугільній галузі (16 млн. дол. США), проєкт розвитку підприємств (310 млн. дол. США), проєкт структурної перебудови вугільної галузі (300 млн. дол. США), проєкт «Морський старт» (100 млн. дол. США), проєкт структурної

Етапи й напрями співпраці України з ЄБРР

Періоди	Коротка характеристика стратегій
1992–1996	Перша стратегія. Фінансування проєктів у приватному секторі, сфері розвитку фінансового сектору і відновлення існуючої інфраструктури.
1997–1999	Друга стратегія. Перебудова енергетичного сектору.
2000–2001	Третя, четверта та п'ята стратегії суттєво розширювали пріоритети, ставлячи головні акценти на питаннях створення відповідного бізнес-клімату через посилення інституційних можливостей фінансового сектору та модернізації транспортної інфраструктури України.
2002–2004	
2005–2006	
2007–2010	Шоста стратегія. ЄБРР подвоїв свій портфель інвестицій в Україну (з 2 млрд євро на кінець 2007 р. до 4 млрд євро на кінець 2010 р).
2011–2014	Сьома стратегія. Встановила прямий зв'язок між реалізацією реформ в Україні та збільшенням фінансування проєктів. Також передбачала поглиблення співпраці з бізнес-групами в Україні та розвиток кадрового потенціалу.
2018–2023	Восьма стратегія спрямована на: сприяння приватизації державного сектору з метою підвищення конкурентоспроможності та ефективності управління; сприяння забезпеченню конкуренції та рівних умов діяльності у приватному секторі шляхом підтримки компаній, які впроваджують найкращу практику; посилення енергетичної безпеки, лібералізації ринку, диверсифікації та збільшення виробництва, а також підвищення енергоефективності; підвищення стійкості фінансової системи; поліпшення інтеграції шляхом сприяння торгівлі, розширення інфраструктурних зв'язків.

Джерело: узагальнено авторами за даними [6]

2007-2019 рр.

- 2007-2016 Впровадження проєктів у залізничну інфраструктуру
- 2009-2017 Впровадження проєкту на Рівненській АЕС
- 2011-2018 Впровадження проєкту "Європейські дороги"
- 2012-2016 Впровадження проєкту на Запорізькій АЕС
- 2012-2018 Впровадження проєкту у гідроенергетику
- 2013-2016 Впровадження проєкту з безпеки АЕС

Рис. 1. Проєкти ЄБРР в Україні

Джерело: узагальнено авторами за даними [6]

перебудови сільського господарства приємств, II етап (300 млн. дол. США), проєкт розвитку під- проєкт розвитку експорту (60 млн. дол. США та

15 млн. марок), проект розвитку ринку електроенергії (317 млн. дол. США), проект підтримки соціального захисту (2,6 млн. дол. США), проект структурної перебудови фінансового сектору (300 млн. дол. США), проект реабілітації та розширення теплопостачання м. Києва (200 млн. дол. США.), розвиток системи казначейства (16,4 млн. дол. США) [7].

Основні проекти, які реалізовано МБРР в Україні, зазначено в табл. 3.

Співпраця з Міжнародною асоціацією розвитку включає отримання безпроцентних довгострокових кредитів у соціальній, муніципальній та освітній сферах. Такі кредити вважалися доцільними для оновлення та розширення міських комунікацій. Також значний інтерес був викликаний кредитуван-

ням модернізації енергетичних мереж, що є доцільним для більш ефективного використання енергетичних ресурсів. Ефективним є використання кредитних ресурсів із метою переоснащення комунального сектору більш сучасним й ефективним у використанні обладнанням. Актуальними є проекти з переоснащення водопровідної, каналізаційної систем, системи очищення води, що обґрунтовано тривалим строком використання комунікацій, які потребують заміни, а також невідповідністю якості водопровідної води міжнародним стандартам і нормам [6].

Фінансова організація, яка може бути залучена до процесу реалізації проектів, – Багатостороння агенція з гарантії інвестицій (Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA) заснована у 1988 р. Україна стала

Таблиця 3

Проекти МБРР в Україні

Назва проекту	Мета, основні завдання	Сума позики
Розвиток міської інфраструктури	Надання комунальним підприємствам допомоги з метою забезпечення населення якісними комунальними послугами.	140 млн дол. США
Розвиток міської інфраструктури-2	Надання комунальним підприємствам допомоги з метою якісного водопостачання та водовідведення, поводження з твердими побутовими відходами на 11 комунальних підприємствах.	350 млн дол. США
Поліпшення автомобільних доріг і безпеки руху	Приведення до європейського рівня транспортно-експлуатаційного стану автомобільної дороги М-03 Київ – Харків – Довжанський на ділянці від м. Бориспіль до м. Лубни та поліпшення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг загального користування на небезпечних ділянках і місцях концентрації ДТП.	400 млн дол. США
Проект поліпшення автомобільних доріг і безпеки руху-2	Приведення до європейського рівня транспортно-експлуатаційного стану автомобільної дороги М-03 Київ – Харків на ділянці від м. Лубни до м. Полтава – однієї з найважливіших магістральних доріг України, що співпадає з національним транспортним коридором Європа – Азія.	450 млн дол. США
Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень	Створення сталої національної системи статистики шляхом її комплексного і системного реформування для повнішого задоволення потреб органів державного управління та інших користувачів в об'єктивній статистичній інформації щодо соціально-економічного розвитку країни, її регіонів, галузей і секторів економіки.	42 млн дол. США
Передача електроенергії	Підвищення надійності постачання електроенергії за допомогою реабілітації передавальних станцій, оновлення мережі передачі електроенергії та збільшення інституційних можливостей оператора передавальної системи НЕК «Укренерго».	200 млн дол. США
Реабілітація гідроелектростанцій	Збільшення виробничих потужностей гідроенергетики, підвищення надійності й ефективності роботи гідроелектростанцій, поліпшення технічних параметрів їх функціонування, безпечної експлуатації їхніх гідротехнічних споруд.	166 млн дол. США
Другий проект розвитку експорту	Сприяння розвитку експорту недержавних підприємств України шляхом середньо- і довгострокового кредитування інвестиційних потреб експортоорієнтованих підприємств, поповнення їх оборотних коштів, надання доступу підприємствам до дешевших ресурсів шляхом ширшого використання нових банківських продуктів.	150 млн дол. США
Проект з енерго-ефективності	Кредитування заходів із поліпшення енергоефективності промислових і муніципальних підприємств.	200 млн дол. США

Джерело: узагальнено авторами за [8]

членом БАГІ у 1995 р. Основними цілями співпраці з MIGA є: сприяння збільшенню притоку інвестицій у країни, що розвиваються, через надання гарантій включно зі страхуванням некомерційних ризиків; здійснення досліджень, збір і поширення інформації з метою сприяння процесу інвестування; надання технічної допомоги країнам, проведення консультацій з інвестиційних питань. Станом на 2017 р. в Україні реалізувалося 18 проєктів, переважно у банківському секторі. Основними інвесторами виступають Німеччина, Австрія та Польща [9].

Залучення коштів із міжнародних джерел може відбуватися за участі Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (International Center for Settlement of Investment Disputes – ICSID), який було засновано у 1966 р. Метою співпраці є сприяння притоку іноземних капіталів шляхом створення умов для врегулювання спорів між урядами й іноземними інвесторами.

Новий напрям співпраці України з міжнародними партнерами – участь у грантових проєктах. Грантова діяльність спрямована на реалізацію проєктів у різних сферах діяльності. Поширення й упровадження соціальних проєктів спонукатиме до розвитку територій, підвищення рівня життя населення. Грантова діяльність передбачає ство-

рення умов щодо залучення та ефективного використання ресурсів із метою стійкого економічного зростання та підвищення якості життя громадян. Найбільшим донором є уряд США, у реалізації знаходиться 223 проєкти на загальну суму 2,9 млрд. дол. США. Найбільший проєкт розпочато у 2018 р. – «Нове обличчя кордону-2». Проєкт передбачає поглиблення реформ у Державній прикордонній службі України (поліпшення діяльності пунктів пропуску, впровадження якісного відбору персоналу у поєднанні з дієвими заходами з підвищення суспільної довіри) [10].

Динаміку залучення коштів за грантовими проєктами представлено на рис. 2.

Протягом 2019 р. реалізовано 48 грантових проєктів. Грантова діяльність орієнтована на можливості залучення коштів за потребою окремих галузей, сфер діяльності й територій, громад. Широкого поширення в Україні набув спільний грантовий проєкт ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Подібна співпраця з міжнародними організаціями дала змогу реалізувати грантові проєкти, які сприяли соціально-економічному розвитку територій, вирішенню значної кількості суспільних питань громад (водопостачання, енергозбереження, створення кооперативів тощо).

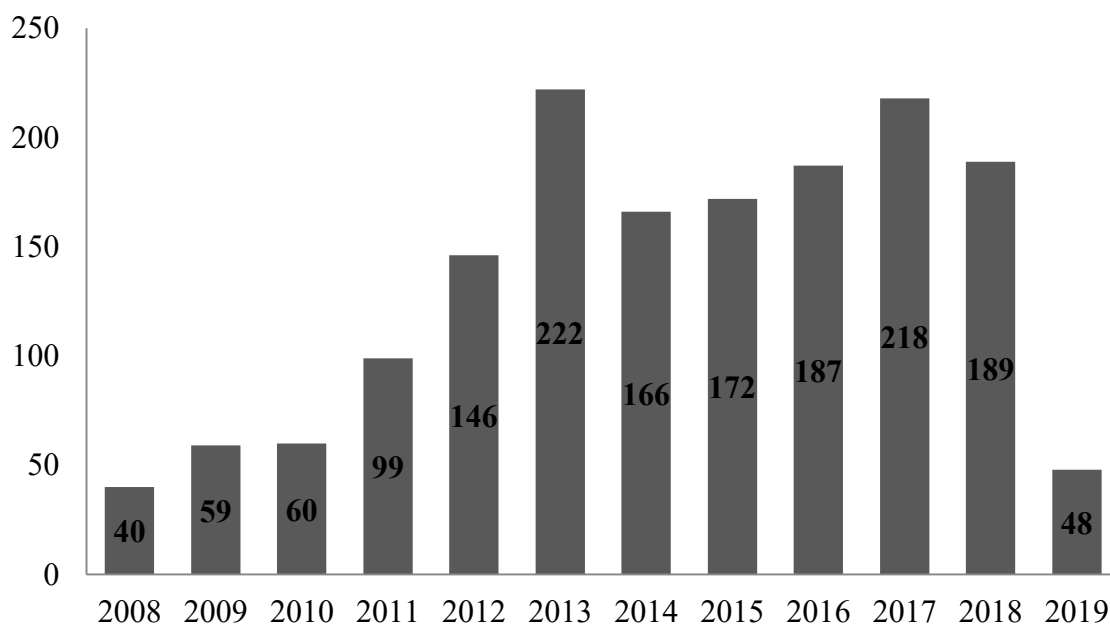

Рис. 2. Динаміка кількості грантових проєктів, упроваджених в економіку України

Джерело: узагальнено авторами за даними [10]

Співпраця з міжнародними організаціями, у тому числі у реалізації грантових проєктів, дає змогу отримувати можливості у розвитку й забезпечує потреби, які були обмежені відсутністю джерел фінансування.

Перспективи подальшого розвитку галузей і сфер діяльності національної економіки мають тісний зв'язок із діяльністю міжнародних організацій, які надають можливість залучати кредитні й грантові ресурси з метою фінансового забезпечення локальних, галузевих, регіональних, загальнодержавних програм.

Серед міжнародних фінансових організацій основними кредиторами України залишаються Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, які входять до групи Світового банку. Позики Світового банку для України є найбільш вигідними, ніж позики з інших джерел, оскільки умови надання кредитів є сприятливішими. За класифікацією Світового банку Україна належить до III категорії країн (рівень доходів нижче середнього), тому термін погашення кредитів продовжується до 20 років із пільговим періодом п'ять років. Відсотки за кредитом сплачуються за плаваючою ставкою і становлять близько 6,5% річних [11; 12].

Умови подальшого отримання кредитних ресурсів від Групи Світового банку залежать від рівня довіри й відповідальності за освоєння коштів. Саме тому подібна співпраця повинна реалізовуватися на партнерських засадах, які дадуть змогу ефективніше залучати ресурси й забезпечувати соціально-економічний розвиток України та її регіонів.

Висновки і пропозиції. Отже, діяльність МФО набула вагомого значення для всіх країн, що розвиваються. Міжнародна співпраця з Групою Світового банку сприяє стабілізації розвитку держави. Спостерігається позитивна динаміка виділення коштів МФО під проєкти у державному секторі економіки з метою стабілізації національної економіки, забезпечення соціально-економічного зростання, зміцнення фінансового сектору, активізації інвестиційного процесу, розвитку бізнесу. Для активізації співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями

необхідно розробляти проєкти з ефективним спрямуванням коштів і контролем над їх використанням. Джерелом фінансування може бути участь у грантах, які розробляються й реалізуються у соціальній, економічній та екологічній сферах. Грантова діяльність може бути пов'язана з окремими сферами й галузями, територіями і громадами, що доводить досвід процесу децентралізації, а також ефективна реалізація грантового проєкту ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Удосконалення міжнародної співпраці повинно здійснюватися на умовах партнерства, що дасть змогу забезпечити можливості розширення сфер і галузей інвестування. Саме партнерство спонукає до підвищення рівня довіри й результативності співпраці. Принципи партнерства повинні включати виконання зобов'язань, високий рівень довіри, ефективність державного управління, толерантність. Практична реалізація принципів партнерства потребує дієвої взаємодії між учасниками з метою упередження можливих ризиків, конфліктів інтересів.

Суттєвою альтернативою кредитуванню від Групи Світового банку є залучення грантових ресурсів, які можуть бути ефективно освоєні в освітніх, виробничих, екологічних проєктах. Значна кількість нагальних потреб у галузях і сферах національної економіки України, на окремих територіях була обмежена саме відсутністю або недостатністю фінансових ресурсів. Саме тому результативність співробітництва України з міжнародними організаціями та перспективи подальшої співпраці повинні бути зорієнтовані на розширення можливостей освоєння грантових ресурсів. Залучення й ефективне освоєння грантових ресурсів дасть змогу активізувати розвиток галузей і сфер діяльності національної економіки, підвищити рівень інвестиційної привабливості й забезпечити соціально-економічний розвиток територій. Принципи співпраці також повинні включати виконання зобов'язань, високий рівень довіри, ефективність прийняття рішень, відповідальність за освоєні грантові кошти, а також можливості співфінансування проєктів, у тому числі за участі громад.

В умовах глобального світу співпраця з міжнародними організаціями, у тому числі фінансовими, буде розширювати свої межі й можливості у залученні капіталу. Створення відповідного інвестиційного клімату та іміджу на різних рівнях управління сприятиме залученню коштів на більш сприятливих умовах і забезпечить можливості щодо подальшої довгострокової співпраці з метою розвитку галузей і сфер діяльності національної економіки, окремих територій, реалізації локальних проєктів із залученням грантових ресурсів.

Література:

1. Колосова В.П. Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями: сучасний стан та перспективи розширення. *Фінанси України*. 2014. № 11. С. 33–47.
2. Кожухова Т.В. Фінансування Світовим банком проєктів розвитку в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. С. 17–20.
3. Терещенко Г.М. Залучення потенціалу інститутів спільного інвестування для забезпечення інноваційного розвитку економіки. *Фінанси України*. 2012. № 9. С. 105–115.
4. Міжнародне співробітництво. МВФ. URL : <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mvf> (дата звернення: 10.10.2019).
5. Вербицька І.І. Моніторинг співпраці України з Міжнародним валютним фондом. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 16. URL : <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/8.pdf> (дата звернення: 20.10.2019).
6. Чубик А.В. Українська призма: співпраця України з міжнародними організаціями / Friedrich Ebert Stiftung. 2014. Червень. 76 с. URL : http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/prizma_ukr_int_2014.pdf (дата звернення: 24.10.2019).
7. Офіційний сайт Світового банку. URL : <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 28.10.2019).
8. Богацька Н.М. Аналіз залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 28–31. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/6.pdf (дата звернення: 29.10.2019).
9. Участь України у міжнародних організаціях. URL : <http://www.mfa.gov.ua/> (дата звернення: 01.11.2019).
10. Офіційний портал координації міжнародної допомоги України. URL : <http://proaid.gov.ua/uk/pages/1> (дата звернення: 04.11.2019).
11. Венцковський Д.Ю. Сучасний стан і напрями підвищення результативності співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями. *Фінанси України*. 2012. № 5. С. 14–26.
12. Іванов С.М. Підвищення ефективності реалізації в Україні проєктів міжнародних фінансових організацій. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4. С. 179–191.

References:

1. Kolosova V.P. (2014) Spivrobitnytstvo Ukrainy z mizhnarodnyimi finansovymy orghanizacijamy: suchasnyj stan ta perspektyvy rozshyrennja [Ukraine's cooperation with international financial institutions: current state and prospects for expansion]. *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 33–47.
2. Kozhukhova T.V. (2016) Finansuvannja Svitovym bankom proektiv rozvytku v Ukraini [Funding by the World Bank for development projects in Ukraine]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho ghumanitarnoho universytetu*, vol. 15, pp. 17–20.
3. Tereshhenko Gh.M. (2012) Zaluchennja potencialu instytutiv spiljnogho investuvannja dlja zabezpechennja innovacijnogho rozvytku ekonomiky [Attracting the potential of joint investment institutions to ensure innovative economic development]. *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 105–115.
4. Mizhnarodne spivrobitnytstvo MVF. (electronic website). Available at: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mvf> (accessed 10 October 2019).
5. Verbycjka I.I. (2017) Monitoryng spivpraci Ukrainy z Mizhnarodnym valjutnym fondom. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky* [Monitoring of cooperation of Ukraine with the international monetary fund]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky* [Global and national problems of economy] (electronic journal), vol. 16, pp. 33–37. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/8.pdf> (accessed 20 October 2019).
6. Andrij Chubyk (2014) Ukrainjsjka pryzma: spivpracija Ukrainy z mizhnarodnyimi orghanizacijamy [Ukrainian prism: cooperation of Ukraine with international organizations]. *Friedrich Ebert Stiftung* (electronic journal) Available at: http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/prizma_ukr_int_2014.pdf (accessed 24 October 2019).
7. Oficijnyj sajt Svitovogho banku (electronic website). Available at: <http://www.minfin.gov.ua> (accessed 28 October 2019).
8. Boghacjka N.M. (2017) Analiz zaluchennja prjamykh inozemnykh investycij v ekonomiku Ukrainy [Analysis of FDI Attraction into the economy of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo* (electronic journal), vol. 10, pp. 28–31. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/6.pdf (accessed 29 October 2019).
9. Uchastj Ukrainy u mizhnarodnykh orghanizacijakh (electronic website). Available at: <http://www.mfa.gov.ua/> (accessed 1 November 2019).
10. Oficijnyj portal koordynaciji mizhnarodnoji dopomoghy Ukrainy (electronic website). Available at: <http://proaid.gov.ua/uk/pages/1> (accessed 4 November 2019).
11. Venckovskij D.Ju. (2012) Suchasnyj stan i naprjamy pidvyshennja rezul'tatyvnosti spivrobitnytstva Ukrainy z mizhnarodnyimi finansovymy orghanizacijamy [The current state and directions of increasing the effectiveness of Ukraine's cooperation with international financial organizations]. *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 14–26.
12. Ivanov S.M. (2016) Pidvyshennja efektyvnosti realizaciji v Ukraini proektiv mizhnarodnykh finansovykh orghanizacij [Increasing the efficiency of implementation of projects of international financial organizations in Ukraine]. *Ekonomika i orghanizacija upravlinnja*, vol. 4, pp. 179–191.

Аннотация. В статье исследована интеграция Украины в мировое экономическое пространство. Определена роль международных финансовых организаций в развитии глобальной экономики. Отмечено значение взаимоотношений Украины с международными финансовыми организациями. Проанализированы основные программы кредитования на реализацию проектов в различных сферах и отраслях национальной экономики. Определены эффективность и результативность сотрудничества, что предоставляет членство в международных организациях, с целью проведения инвестиционной деятельности. Раскрыты последствия сотрудничества. Определены основные направления финансирования проектов и грантовой деятельности. Обоснованы основные направления по совершенствованию сотрудничества с международными финансовыми организациями. Доказано, что сотрудничество с международными организациями является составляющей проявления глобализационных процессов в социально-экономической среде государства.

Ключевые слова: международные финансовые организации, инвестиционная деятельность, национальная экономика, сотрудничество, инвестиционные возможности, государственный долг, международное кредитование, доверие.

Summary. The article deals with Ukraine's integration into the world economic space. Joining an international organization places some obligations on the state. The purpose of the article is to substantiate the directions of ensuring effective cooperation of Ukraine with international organizations and determine the prospects of further cooperation with the aim of intensifying investment activity, development of branches and spheres of the national economy, expansion of areas of grant activity, partnership. The methodological research is based on the identification of opportunities to expand cooperation with international organizations in order to increase the rate of socio-economic development. The role of international financial organizations in the development of the global economy has been defined. The importance of Ukraine's relations with international financial organizations is determined. The main lending programs for the implementation of projects in various spheres and sectors of the national economy are analyzed. Efficiency and effectiveness of cooperation provided by membership of international organizations for the purpose of investment activity are conditioned. The consequences of cooperation are revealed. The basic directions of financing of projects, distribution of grant activity are defined which is based on the principle of partnership and requires effective interaction between participants to prevent its potential risks, conflicts of interest. The basic directions for improvement of cooperation with international financial organizations are substantiated. It is proved that cooperation with international organizations is a component of the manifestation of globalization processes in the socio-economic environment of the country. A new direction of cooperation with international partners is participation in grant projects. Grant activity is aimed at the implementation of projects in various fields of activity, including social. The dissemination and implementation of social projects will stimulate the development of territories and increase the standard of living of the population.

Keywords: international financial organizations, investment activity, national economy, cooperation, investment opportunities, public debt, international lending, trust.

*Кушнір Л.В.**к.е.н., доцент кафедри менеджменту і маркетингу,
Одеський національний морський університет**Kushnir Liudmyla
Odessa National Maritime University*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ТОВАРНО-ТРАНСПОРТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYZE OF LOAD-TRANSPORT MARKET OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

Анотація. У статті розглянуто та обґрунтовано результати досліджень взаємозалежності транспорту і національної економіки. Проаналізовано динаміку обсягів перевезень вантажів та вантажообігу транспорту України протягом 2005–2018 років. Досліджено структурну динаміку вантажообігу за різними видами транспорту. Надано оцінку інтенсивності структурних зрушень у динаміці обсягу перевезень та вантажообігу протягом 2002–2018 рр. Розраховано та співставлено ланцюгові індекси обсягу вантажних перевезень та ВВП країни. Розглянуто та науково обґрунтовано застосування статистичного інструментарію дослідження причинно-наслідкових зв'язків залежностей, які мають місце у процесі взаємодії транспорту та національної економіки. Розраховано та проаналізовано коефіцієнти еластичності та транспортності валового внутрішнього продукту, співставлено їх із результатами за минулі роки.

Ключові слова: вантажні перевезення, вантажообіг, валовий внутрішній продукт, кореляційно-регресійний аналіз, структурні зрушення, еластичність, транспортність.

Постановка проблеми. Ще в XIX ст. відомий ідеолог та економіст К. Маркс сказав, що товар повинен мати дві властивості: задовольняти потреби людини та бути обмінним на інші товари. Саме за допомогою злагоженої роботи транспорту може забезпечуватися обмін товарами між окремими територіями, що є необхідною умовою функціонування різних галузей економіки і суспільства. Сьо-

годні економіка України перебуває у стані стагнації і характеризується щорічним ростом валового внутрішнього продукту у фактичних цінах і водночас незадовільною роботою транспортної системи. Недосконала методологія економічної оцінки міри впливу виробничо-господарської діяльності на розвиток транспортного виробництва актуалізує необхідність наукового дослідження причинно-наслідкових зв'язків і кількісного впливу розвитку економіки країни на підвищення ефективності вантажних перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню вказаних проблем присвячено наукові дослідження і публікації Ю.Ф. Кулаєва, М.В. Макаренка, І.М. Гойхмана, Н.І. Богомолової, В.І. Пасічника, Н.М. Колеснікової, О.М. Котлубая, М.Я. Постана, І.П. Садловської та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Транспортна система забезпечує товарообмін у країні та за її межами й залежить від рівня розвитку національної економіки. Сучасні умови господарювання, глобалізація ринків, розвиток технологій призводять до пошуку нових форм і методів організації транспортного обслуговування країни, особливо в стані спаду виробництва, що характерно для нашої економіки. Серед шляхів вирішення даної проблеми актуальним залишається завдання вибору економетричного інструментарію

для виявлення причинно-наслідкових зв'язків між динамікою економічного розвитку та транспортною роботою.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження стану, проблем та причинно-наслідкових зв'язків між розвитком національної економіки і діяльністю транспорту у сфері вантажних перевезень; аналіз динаміки обсягу перевезень та вантажообігу, виявлення структурних зрушень у його динаміці за різними видами транспорту на протязі останніх років, аналіз транспортності валового внутрішнього продукту як індикатора ефективності транспортного обслуговування національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Розвинена транспортна система є передумовою економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки й якості життя населення. Своєю чергою, фінансово-економічна нестабільність суттєво впливає на діяльність транспорту країни. Аналіз товарно-транспортного ринку, вивчення його стану, прогнозування кон'юнктури дають змогу врахувати попит і вимоги ринку для формування логістичної стратегії транспортних підприємств на виробництво

конкурентоспроможних послуг і забезпечити мінімальні транспортні витрати. Наприклад, у сучасних умовах ефективною може бути стратегія під назвою «стратегічні союзи з постачальниками і клієнтами» Її мета – підвищення ефективності ланцюга поставок, а також прагнення до високої якості обслуговування споживачів і зниження логістичних витрат. Отже, такий аналіз є обов'язковим елементом управління на підприємстві і включає сферу маркетингу, яка виявляє можливості ринку і формує завдання для транспортних перевізників (рис. 1).

Сегментація товарно-транспортного ринку характеризує рівень територіальної концентрації виробництва і його транспортного забезпечення. Співвідношення видів транспорту у вантажних перевезеннях визначається складом вантажоутворюючих галузей господарства, ступенем територіальної концентрації виробництва. Динаміку та розподіл перевезень вантажів за окремими видами транспорту України наведено в табл. 1.

Починаючи з 2016 р. спостерігається ріст обсягу вантажних перевезень у цілому, проте стратегічно важливі залізничні перевезення мають тенденцію до зниження протягом

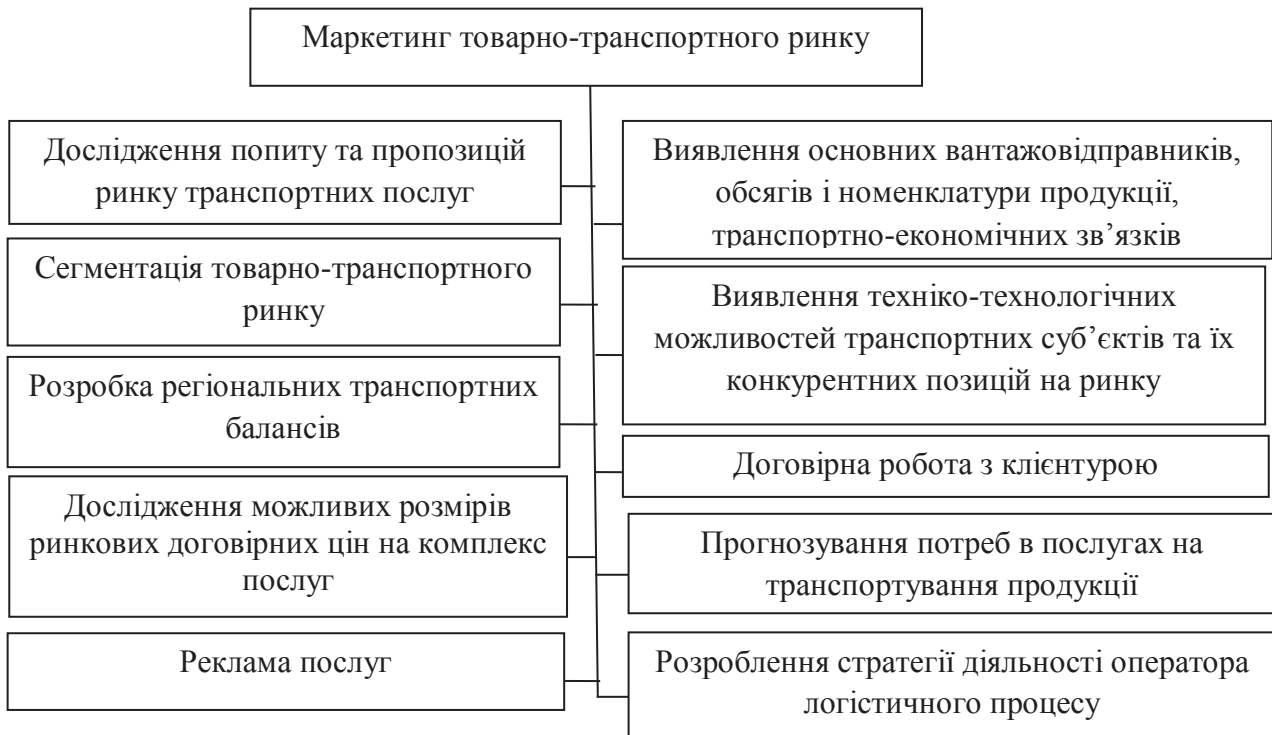

Рис. 1. Маркетингові складники аналізу товарно-транспортного ринку

Джерело: розроблено автором на основі [1, с. 60]

Динаміка перевезень вантажів різними видами транспорту України

Вид транспорту	Роки							
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	Обсяг, млн т	обсяг, млн т	обсяг, млн т	обсяг, млн т	обсяг, млн т	обсяг, млн т	обсяг, млн т	обсяг, млн т
	% до 2005 р	% до 2010 р	% до 2013 р	% до 2014 р	% до 2015 р	% до 2016 р	% до 2017 р	% до 2018 р
Всього, у т. ч.	1805	1765	1837	1623	1474	1543	1582	1643
		97,8	104,1	88,4	90,8	104,7	102,5	103,9
Залізничний	450	433	444	386	350	343	339	322
		96,2	102,5	86,9	90,7	98,0	98,8	95,0
Автомобільний	1121	1168	1261	1131	1021	1086	1122	1206
		104,2	108,0	89,7	90,3	106,4	103,3	107,5
Морський	8	4	3	3	3	3	2	2
		50,0	75,0	100,0	100,0	100,0	66,7	100,0
Річковий	13	7	3	3	3	4	4	3,7
		53,8	42,9	100,0	100,0	133,3	100,0	92,5
Трубопровідний	213	153	126	100	97	107	115	109
		71,8	82,4	79,4	97,0	110,3	107,5	94,8
Авіаційний	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: авторська розробка на основі даних Державної служби статистики України

останніх чотирьох років. Це пов'язано з тим, що основний обсяг вантажних перевезень залізничним транспортом формувався на території Дніпропетровської, Донецької і Луганської областей. На жаль, у зв'язку зі складною політичною та економічною ситуацією на сході країни економіка втратила значний обсяг вантажних перевезень. А також важливим негативним чинником є катастрофічне зношення рухомого складу залізничного

транспорту (80–90%), адже на зростання обсягів транспортного виробництва має великий вплив досягнення транспортом стійкого стану виробничої бази (колії, локомотиви, вагони, портова інфраструктура, трубопроводи і т.п.). Ще Р. Солоу вказував, що технічний прогрес є чинником необмеженого економічного зростання [2, с. 253].

Аналогічну тенденцію має вантажообіг країни (рис. 2). Аналіз динаміки вантажо-

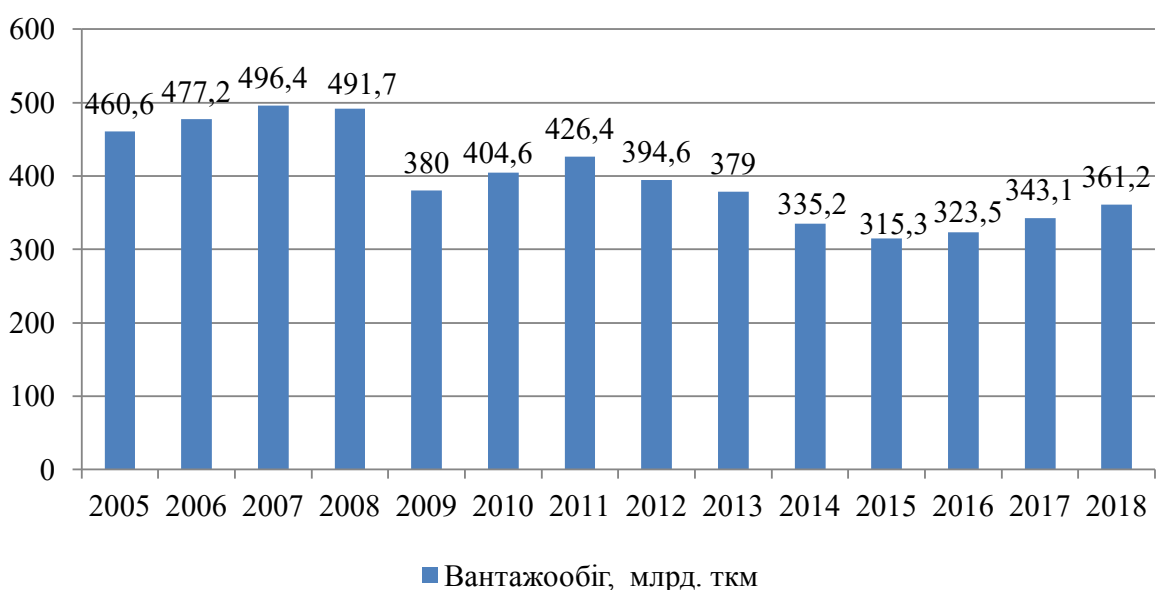

Рис. 2. Динаміка вантажообігу України за 2005–2018 рр.

Джерело: розроблено автором

обігу України за 14 років (2005–2018 рр.) дає змогу виявити зміни питомої ваги (сегментів) різних видів транспорту на ринку вантажних перевезень.

Усі види транспорту є конкурентами, тому якщо розглядати сегментацію в розрізі маркетингу, транспортні послуги і способи їх задоволення доцільно сегментувати в даній роботі за основними конкурентами (за чинниками конкурентоспроможності в просуванні на ринок) та за номенклатурою вантажів, що перевозяться. Звітність Державної служби статистики про перевезення вантажів поділяється за такими видами транспорту: залізничним, автомобільним, водним (морським, річковим), трубопровідним, авіаційним, тому й дослідження виконано згідно із цією класифікацією. Під сегментацією мається на увазі поділ обсягів перевезень вантажів за видами транспорту згідно зі звітністю Державної служби статистики.

В Україні в 2018 р., як і в попередні роки, у структурі вантажообігу найбільшу частку займає залізничний транспорт (51,6%, рис. 3). Це визначальний вид транспорту, який переміщує масові вантажі для промисловості, будівництва, аграрного сектору. Основними вантажоутворюючими галузями у сегменті залізничного транспорту завжди були паливно-енергетичний комплекс (шахти, електростанції і нафтопереробка),

гірничо-металургійний комплекс (рудна сировина, кокс, і продукція металургії) і будівництво (пісок, щебінь, цемент [3, с. 245]).

Проте починаючи з 2015 р. частка залізничного транспорту має тенденцію до зменшення, що пов'язано, як зазначалося, зі зменшенням обсягів перевезень цим видом транспорту через воєнні дії на сході країни. Узагалі для залізничних перевезень основною є продукція добувної і переробної галузей промисловості країни. Саме ці галузі в сукупності визначають платоспроможний попит на транспортні послуги з вантажних перевезень. Тому незаперечно можна стверджувати, що індекс зростання доходів від реалізації транспортної продукції зумовлюється індексом фізичного обсягу транспортного виробництва (вантажообігом) та інших транспортних послуг. В останні роки цей індекс зменшився через відсутність інвестиційно-інноваційного відродження виробничої бази транспорту. Не слід також нехтувати таким показником, як відтік кваліфікованої робочої сили за кордон через низький рівень заробітної плати та безробіття.

Автомобільним транспортом в Україні перевозяться вантажі, передусім, на короткі відстані (середня відстань перевезень у 2018 р. становить 60 км).

Починаючи з 2014 р. загальна частка перевезень автомобільним транспортом стрімко

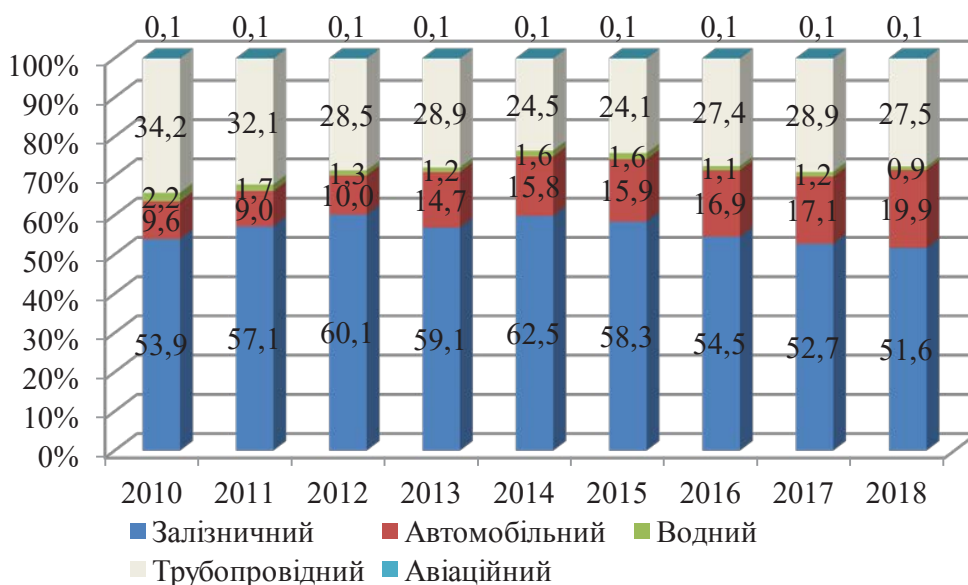

Рис. 3. Структура вантажообігу в Україні в 2010–2018 рр.,%

Джерело: розроблено автором

зростає: з 9,6% у 2010 р. до 19,9% у 2018 р. (рис. 3). Це пов'язано передусім зі швидкістю транспортування продукції, хоча це, своєю чергою, призводить до швидкого зношення автодорог країни. Основна частина вантажів у цьому сегменті припадала на внутрішньоукраїнські перевезення (включаючи перевезення в морські порти з подальшим відправленням морем). Основну вантажну базу у даних перевезеннях формують нафтопродукти, зерно, мінерально-будівельні вантажі і контейнери (продукти харчування, побутова техніка тощо).

Перевезення водним транспортом на протязі досліджуваного періоду залишаються майже на однаковому рівні. У 2018 р. у загальних обсягах перевезень вантажів водним транспортом закордонні становили 44,1% [4]. Ситуація в українських морських портах є дзеркальним відображенням того, що відбувається в політиці й економіці.

За індексом глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму ефективність послуг морських портів України оцінена в 3,8 бали, що поставило Україну на 77-е місце. Зростання показників по портах триває четвертий рік, однак рівень усе ще недостатній. Для порівняння: Польща знаходиться на 54-му місці (4,4 бали), Румунія – на 73-му (3,9 бали) [5].

Загальний дохід, сформований ринком послуг у морських портах України, за даними Адміністрації морських портів, у 2018 р. становив 2% ВВП. Такий показник досягнуто завдяки діяльності близько 1 300 суб'єктів господарювання. За статистичними даними, у морських портах обробляється понад 37% (38 млрд. дол. у 2018 р.) загального обсягу міжнародної торгівлі України з різними країнами світу, у тому числі понад 57% вітчизняного експорту. Основна номенклатура зовнішньої торгівлі – експорт продукції агропромислового і гірничо-металургійного комплексів та імпорту таких ресурсів, як вугілля, залізороудна сировина і контейнерні вантажі. Сумарно експорт товарів і послуг з України за 2018 р. зріс на 8,9%. Водночас імпорту збільшився на 15,3%. Цікавим фактом є те, що вантажообіг морпортів за підсумками 2014 р., коли почалися військові дії на Донбасі, а ВВП країни впав на 6,8%, зріс на 4,2% [4].

Основна проблема державних портів – нестача інвестицій. У кількісних показниках розвиток морпортів залежить від їх вантажообігу та залучення місцевих і транзитних вантажів. У цілому Україна повинна розвиватися в напрямі логістики. Згідно з Індексом ефективності логістики (Logistics Performance Index), за підсумками 2016 р. Україна займає 80-е місце зі 160 країн, утративши свої позиції порівняно з 2014 р. (61-та позиція).

На жаль, потенціал річкового транспорту використовується дуже слабо, не більше ніж на 10% [3, с. 249]. Вантажообіг у цьому сегменті за останні роки становив менше 0,5%.

Трубопровідний транспорт відіграє важливу роль у переміщенні нафти і нафтопродуктів, природного газу. Мережа нафтопроводів менш щільна. Місцеві нафтопроводи короткі, ними перекачують нафту від місць видобутку до нафтопереробних заводів. У 2018 р. порівняно з попереднім зменшилися обсяги перекачки вантажів. Так, перекачка газу скоротилася на 5,4%, нафти – на 3,7%. Разом із цим перекачка та транзит аміаку зросли відповідно на 23,1% та на 16,8% [4]. Дослідивши складники вантажообігу трубопроводів, можна сказати, що його коливання на протязі останніх років пов'язане з різною відстанню перевезень (з 821 км у 2014 р. до 907 км у 2018 р.), оскільки обсяги перевезень залишаються майже на однаковому рівні.

Аналіз динаміки та структури обсягів перевезень і вантажообігу за період 2005–2018 рр. дав змогу виявити той факт, що діяльність різних видів транспорту безпосередньо залежить від стану та структурно-галузевих зрушень в економіці країни. Саме тому для оцінки інтенсивності структурних зрушень у динаміці обсягу перевезень та вантажообігу доцільно використати абсолютну міру варіації – середнє квадратичне відхилення часток перевезень за видами транспорту. Міра цих відхилень – квадратичний коефіцієнт структурних зрушень, який розраховується за формулою (1) [6, с. 18]:

$$\sigma_d = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^m (d_{j1} - d_{j0})^2}{m}}, \quad (1)$$

де d_{j0} та d_{j1} – частки розподілу обсягу перевезень та вантажообігу за видами транспорту ($m = 4$ – число видів транспорту, які найбільш задіяні в перевезеннях вантажів) відповідно за два періоди (2010 і 2018 рр.)

Зробивши розрахунки за формулою (1), отримаємо коефіцієнт структурних зрушень обсягу вантажних перевезень країни 4,15. Тобто структура обсягу вантажних перевезень за дев'ять років змінилася у середньому на 4,15 п.п. Чим менше значення σ_d , тим стабільнішою є структура обсягу перевезень вантажів у часі, що дає змогу розробляти більш ефективні плани перевезень та експлуатаційної роботи рухомого складу. Аналогічний показник на протязі 2002–2014 рр. змінився на 7,21 п.п. [6, с. 18]. Отже, на протязі 2010–2018 рр. структура вантажних перевезень є більш стабільною, ніж за попередній період.

Аналогічно розрахований коефіцієнт структурних зрушень вантажообігу становить 6,28 п.п., що свідчить про більш широку варіацію відправлення і середніх відстаней перевезень 1 т вантажів транспортом України (на протязі 2002–2014 рр. зміна відбулася на 13,19 п.п.). Найбільш суттєво змінилася структура вантажообігу трубопровідним та залізничним видами транспорту. Трубопровідний транспорт у минулі роки виконував значний обсяг перевезень наф-

ти, нафтопродуктів і газу. Наприклад, у 2002 р. вантажообіг трубопроводів становив 179,2 млрд. т/км, тобто 45,2% загального обсягу всіх видів транспорту, у 2007 р. – 186 млрд. т/км, тобто 37,5% загального обсягу перевезень. У 2018 р. його частка за вантажообігом становить 27,5%.

Одним із вимірників економічного зростання країни є середньорічний темп (індекс) росту внутрішнього валового продукту (ВВП). Одним із його складників є обсяг доходів транспортного ринку, який включає всі види транспорту. На графіку (рис. 4) показано динаміку перевезень вантажів та внутрішнього валового продукту країни у фактичних цінах протягом 2001–2018 рр. за індексами до попереднього року.

Даний графік не відображає реальної ситуації в економіці країни. Слід розрізняти два поняття: приріст ВВП, що показує зміну економіки країни в грошових одиницях, як показано на рис. 4, та приріст реального ВВП, що показує зміну економіки країни в кількості виробленої продукції. Для будь-якої країни головним є збільшення економіки саме в доларах, оскільки відповідним чином збільшуються надходження в бюджети [7, с. 91].

За статистичними даними, виробництво в Україні зменшується у середньому щорічно на 1,8%. У 2018 р. індекс фізичного виробництва не досяг рівня 2010 р. Отже, ріст

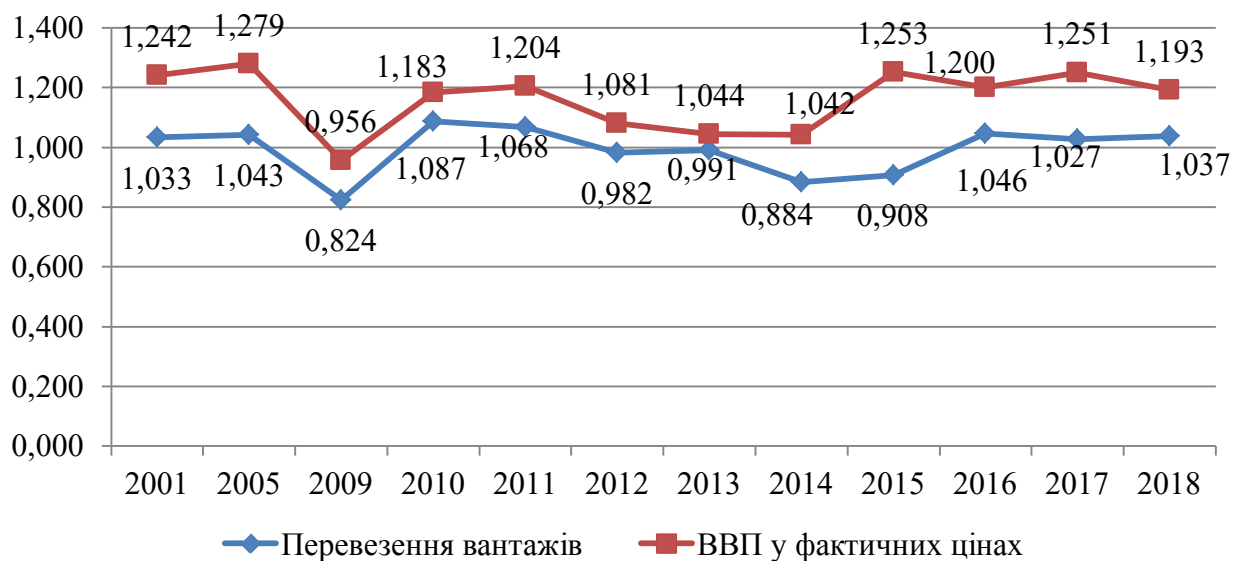

Рис. 4. Індекси вантажних перевезень та ВВП у фактичних цінах

Джерело: розроблено автором

номінального ВВП у фактичних цінах щорічно відбувається лише за рахунок зростання цінового індикатора. За рахунок «надутого курсу гривні» зросли й доходи.

На протязі останніх шести років відбулися суттєві зміни у співвідношенні основних джерел формування ВВП. Так, наприклад, у 2013 р. єдиним рушієм економічної активності виступав внутрішній споживчий попит, сформований переважно зростанням споживчих витрат. Зростання споживчого попиту зумовлене стабільним зростанням реальної заробітної плати та відсутністю споживчої інфляції (індекс споживчих цін на товари та послуги у січні-грудні 2013 р. становив 99,7% до відповідного періоду 2012 р. завдяки зниженню внутрішніх цін на більшість асортименту продуктів харчування й відсутності підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги) [6, с. 17]. Починаючи з 2014 р., коли національна економіка опинилася у вирі складних економіко-політичних проблем (зросла інфляція, перманентний ріст цін на споживчі товари, девальвація національної валюти, безробіття, відсутність інвестицій), основна частка ВВП формується за рахунок внутрішньої торгівлі.

Зміна вантажообігу певною мірою відображає динаміку економіки: виробництва, продукції промисловості, сільського господарства та інших галузей.

Як відомо, перевезення – це стохастичний процес. Саме тому методологічний підхід має ґрунтуватися на виборі математичного інструментарію, підбраного виходячи з особливостей процесу перевезення. Найбільш прийнятним та ефективним математичним апаратом для дослідження подібного роду явищ і систем є ймовірнісні методи, у т.ч. методи множинної кореляції і регресії. Застосування до поставленого завдання цих методів дає змогу визначити і математично описати причинно-наслідкові зв'язки, побудувати економіко-математичну модель залежності між вантажообігом та ВВП. Дослідження статистичної звітної інформації на протязі 2000–2010 рр. підтверджує існування тісної взаємозалежності між обсягами вантажообігу та ВВП – коефіцієнт кореляції 0,861 (тісний зв'язок). При цьому

74% варіації вантажообігу формувалися під впливом рівня ВВП. На всі інші фактори припадає лише 26% [8, с. 112]. На протязі 2010–2014 рр. ситуація дещо змінилася, девальвація гривні сприяла зростанню ВВП у фактичних цінах, а падіння фізичного обсягу виробництва продукції, яку переміщує транспорт, не сприяє росту вантажообігу в тарифних т/км. Така суперечність і призводить до зменшення величини коефіцієнта кореляції між вантажообігом і ВВП. Таким чином, множинний коефіцієнт кореляції між обсягами вантажообігу та ВВП у зазначеному періоді становив 0,686. Це свідчить про ще достатньо тісний зв'язок між цими показниками. 46% варіації вантажообігу формується під впливом рівня ВВП, це досить значний вплив, хоча порівняно з попередніми роками (2000–2010 рр.), коли виробництво продукції було більш-менш стабільним, він значно зменшився [6, с. 18].

На основі статистичних даних Державної служби статистики та Міністерства інфраструктури України зв'язок величини вантажообігу (Y) та внутрішнього валового продукту у фактичних цінах (x) сьогодні можна описати так:

$$Y = 0,005x - 3668,3 \quad (2)$$

Множинний коефіцієнт кореляції між обсягами вантажообігу та ВВП у фактичних цінах за період 2010–2018 рр. становить 0,584. Це свідчить про ще достатньо тісний зв'язок між цими показниками. Коефіцієнт детермінації $R^2=0,341$ показує, що протягом зазначеного періоду лише 34% варіації вантажообігу формувалося під впливом рівня ВВП. Таким чином, протягом останніх років відбувся перерозподіл впливу чинників, які є визначальними під час формування вантажообігу країни: 66% його формується під впливом не ВВП, а інших різних факторів.

Отже, на протязі 2014–2018 рр. посилюється тенденція до зменшення впливу обсягів ВВП у фактичних цінах на формування вантажообігу країни, що пов'язано, як уже було зазначено, з економічним «перекосом» через рівень росту цін в системі «національна економіка – вантажний транспорт».

За врахування середньої відстані перевезень вантажів сукупний вплив обох чинників на зміну вантажообігу, за статистичними даними 2000–2014 рр., становив 80,5% [6, с. 18], тобто ВВП і середня відстань перевезень вантажів є визначальними чинниками впливу на формування величини вантажообігу.

Для оцінки взаємозв'язку між указаними величинами доцільно використати ще один показник – емпіричний коефіцієнт еластичності (співвідношення темпів приросту). Даний коефіцієнт показує ступінь кількісної зміни одного чинника за зміни іншого на 1%. Отже, сьогодні коефіцієнт еластичності $E = -0,05$. Наведена характеристика означає, що зі збільшенням обсягу ВВП (у фактичних цінах) на 1% на протязі останніх п'яти років вантажообіг транспорту України зменшувався на 0,05%, хоча ще в 2014 р. за зростання обсягу ВВП (у фактичних цінах) на 1% вантажообіг збільшувався на 0,57%.

Загальну економічну тенденцію підтверджує транспортність ВВП. Транспортність ВВП – це величина питомих витрат транспортної роботи в розрахунку на одну гривню валового продукту (ткм/грн ВВП), тобто є інтегральним індикатором ефективності транспортного обслуговування національної економіки.

Коефіцієнт транспортності ВВП за станом економічної ситуації на 2018 р. становить 0,101 ткм/грн. Це означає, що на одну гривню валового внутрішнього продукту припадає 0,101 т/км транспортної роботи; у 2014 р. він становив 0,214 ткм/грн [9, с. 47], а розрахований за середніми величинами динамічних рядів протягом 2003–2014 рр. – 0,476 ткм/грн [8, с. 121]. Таким чином, беручи до уваги сучасну економічну ситуацію та результати аналізу, правильніше застосовувати поняття транспортності у вартісному вимірі (рівень доходної ставки за 10 т/км тарифних до собівартості реалізації 10 т виробленої і транспортованої продукції).

Отже, проаналізувавши сучасну економічну ситуацію, можна стверджувати, що одним із головних чинників формування ВВП України в гривневому еквіваленті є ріст цін на споживчі товари, а не збільшення виробництва.

Висновки і пропозиції. Проведений у статті аналіз підтверджує, що застосування економіко-математичного інструментарію дає змогу чітко й адекватно оцінити взаємовплив економічного розвитку та транспортної роботи у сфері вантажних перевезень та відображає реальну ситуацію в економіці країни.

Головною стратегією держави в галузі транспорту має стати застосування системи нормативних актів, правил установлення і застосування тарифів, які б зрівноважили економічні інтереси національних товаровиробників і вантажоперевізників та сприяли підвищенню інвестиційної привабливості транспортної галузі.

Оскільки в сучасних умовах обсяг перевезень вантажів формується під впливом нестабільної фінансово-економічної ситуації України, постає необхідність удосконалення науково-практичних підходів до визначення та аналізу причинно-наслідкових зв'язків і залежностей між виробничою сферою та транспортом.

Література:

1. Инновационно-логистическая модель комплексного транспортного обслуживания предприятий и населения. *Инновационные подходы к развитию менеджмента* : монография / Н.М. Орлов и др. Одесса, 2015. С. 41–61.
2. Яковенко Р.В. Национальна економіка. Кіровоград, 2010. 548 с.
3. Садловська І.П. Аналіз сучасних вантажопотоків в Україні та напрями їх розвитку. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна*. 2012. Вип. 42. С. 242–250.
4. Статистичний щорічник України за 2018 рік. *Державна служба статистики України* : вебсайт. URL : www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 28.11.2019).
5. Конкуренентоспроможність України в контексті глобалізації світової економіки. *Матеріали Всесвітнього економічного форуму* : вебсайт. URL : <http://www.weforum.org> (дата звернення: 29.11.2019).
6. Кушнір Л.В. Науково-методичні підходи до визначення залежності між роботою транспорту та динамікою економічного розвитку. *Молодий вчений*. 2015. № 5(20). Ч. 2. С. 15–19.
7. Томашевська А.В., Смиківчук Т.В. Рівень ВВП України: аналіз та динаміка розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 90–94.
8. Макаренко М.В., Гойхман І.М. Прогнозні оцінки перевезень вантажів залізничним транспортом України. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Економіка і управління»*. 2011. Вип. 17. С. 114–123.

9. Кушнір Л.В. Аналіз роботи транспорту України за основними показниками. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 12. Ч. 2. С. 42–47.

References:

1. Orlov N.M., Kushnir L.V., Mozgovoy S.G. (2015) Innovatsionno-logisticheskaya model' kompleksnogo transportnogo obsluzhivaniya predpriyatiy i naseleniya [Innovation and logistics model of integrated transport services for enterprises and the population]. *Innovatsionnye podkhody k razvitiyu menedzhmenta* [Innovative approaches to the development of management]. Odessa: KUPRIENKO S.V., pp. 41–61.
2. Jakovenko R.V. (2010) *Nacionaljna ekonomika* [National economy]. Kirovohrad: KOD. (in Ukrainian)
3. Sadlovsjka I.P. (2012) Analiz suchasnykh vantazhopotokiv v Ukrajinі ta naprjamy jikh rozvytku [Analysis of modern cargo flows in Ukraine and directions of their development]. *Visnyk Dnipropetrovsjkogho nacionaljnogho universytetu zaliznychnogho transportu im. akademika V. Lazarjana*, vol. 42, pp. 242–250.
4. Statystychnyj shhorichnyk Ukrajinі za 2018 rik [Statistical book of Ukraine for 2018]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajinі* : veb-sajt Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 28 November 2019).
5. Konkurentospromozhnistj Ukrajinі v konteksti ghlobalizaciji svitovoji ekonomiky [Ukraine's competitiveness in the context of globalization of the world economy]. *Materialy Vsesvitnjogho ekonomichnogho forumu* : veb-sajt. Available at: www.weforum.org (accessed 29 November 2019).
6. Kushnir L.V. (2015) Naukovo-metodychni pidkhody do vyznachennja zalezhnosti mizh robotuju transportu ta dynamikou ekonomichnogho rozvytku [Scientific and methodological approaches to determining the relationship between the work of transport and the dynamics of economic development]. *Naukovyj zhurnal «Molodyj vchenyj»*, no. 5(20), pp. 15–19.
7. Tomashevsjka A.V. Smykovchuk T.V. (2018) Rivenj VVP Ukrajinі: analiz ta dynamika rozvytku [Ukraine's GDP level: analysis and dynamics of development]. *Naukovyj visnyk Uzghorodskogho nacionaljnogho universytetu. Serija «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove ghospodarstvo»*, vol. 20, pp. 90–94
8. Makarenko M.V., Ghojkhman I.M. (2011) Proghnozni ocinky perevezenj vantazhiv zaliznychnym transportom Ukrajinі [Estimated estimates of freight transportation by rail of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prac Derzhavnogho ekonomiko-tehnologichnogho universytetu transportu. Serija «Ekonomika i upravlinnja»*, vol. 17, pp. 114–123
9. Kushnir L.V. (2015) Analiz roboty transportu Ukrajinі za osnovnyimi pokaznykami [Analysis of Ukraine's transport performance by main indicators]. *Naukovyj visnyk Khersonskogho derzhavnogho universytetu. Serija «Ekonomichni nauky»*, vol. 12, pp. 42–47

Аннотация. В статье рассмотрены и обоснованы результаты исследований взаимозависимости транспорта и национальной экономики. Проанализирована динамика объемов перевозок грузов и грузооборота транспорта Украины в течение 2000–2018 гг. Исследована структурная динамика грузооборота по различным видам транспорта. Дана оценка интенсивности структурных сдвигов в динамике объема перевозок и грузооборота в течение 2002–2018 гг. Рассчитаны и сопоставлены цепные индексы объема грузовых перевозок и ВВП страны. Рассмотрено и научно обосновано применение статистического инструментария исследования причинно-следственных связей зависимостей, которые имеют место при взаимодействии транспорта и национальной экономики. Рассчитаны и проанализированы коэффициенты эластичности и транспортоемкости ВВП и сопоставлены с результатами за прошлые годы.

Ключевые слова: грузовые перевозки, грузооборот, валовый внутренний продукт, корреляционно-регрессионный анализ, структурные сдвиги, эластичность, транспортоемкость.

Summary. The article examines and substantiates the results of studies of the interdependence of transport and the national economy. The market of freight transport is analyzed, its condition is studied, the segmentation of the market gives an opportunity to take into account market demand and requirements to formulate a strategy of transport enterprises for the production of competitive services and to ensure minimal transport costs. The dynamics of cargo transportation and cargo turnover of Ukraine during 2000–2018 is analyzed. The structural dynamics of cargo turnover by different modes of transport is investigated. Analysis of the dynamics of freight turnover in Ukraine over the period makes it possible to identify changes in the specific weight (segments) of different modes of transport in the freight market. The intensity of structural changes in the volume and turnover dynamics during 2002–2018 is estimated. Chain indices of freight traffic and GDP of the country were calculated and compared. The article applies and scientifically substantiated statistical tools for investigating the causal relationships of dependencies arising in the interaction between transport and the national economy. The economic and mathematical model of the ratio of turnover and GDP is constructed. Multiple correlation coefficients between turnover and GDP over different time periods are determined. The coefficients of elasticity and transport capacity of the gross domestic product have been calculated and analyzed. These indicators are compared over different time periods. It is revealed that during 2014–2018 there is a tendency of decreasing influence of GDP in actual prices on the formation of the commodity turnover of the country, which is connected with the devaluation of the hryvnia, which contributed to the real GDP growth, and a decrease in the physical volume of production contributes to the reduction of freight traffic. Such a contradiction leads to a decrease in the value of the correlation coefficient between turnover and GDP. The analysis conducted in the article showed that one of the main factors of Ukraine's GDP in monetary terms is an increase in consumer prices, not an increase in production.

Keywords: freight transportation, cargo turnover, gross domestic product, correlation-regression analysis, structural shifts, elasticity, transport capacity.

Остапюк Б.Я.

*к.е.н., докторант кафедри економіки та управління
виробничим і комерційним бізнесом,*

Український державний університет залізничного транспорту

Ostapjuk Boris

Ukrainian State University of Railway Transport

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

PROBLEMS OF FUNCTIONING RAILWAY TRANSPORT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL TRADE AND ECONOMIC INTEGRATION

Анотація. У статті визначено, що залізничний транспорт як ключова галузь національної транспортної системи поступово втрачає свої позиції на міжнародному ринку транспортно-логістичних послуг, що негативно відображається як на обсягових та якісних показниках його діяльності, так і на рівні економічного та соціального розвитку країни загалом. Розглянуто базовий та оптимістичний сценарії розвитку АТ «Укрзалізниця», які визначено стратегією його розвитку. Проаналізовано процеси європейської та євроатлантичної інтеграції України, зокрема у сфері залізничного транспорту, і відповідність темпів їх практичного втілення взятим зобов'язанням за міжнародними угодами. Досліджено сучасний стан та тенденції здійснення лібералізації ринку залізничних перевезень і перспективи її практичної реалізації. З'ясовано внутрішні проблеми функціонування вітчизняного залізничного транспорту, які здійснюють негативний вплив на його стан і стримують його сталий розвиток. Уточнено пріоритетні завдання щодо забезпечення сталого розвитку залізничного транспорту.

Ключові слова: залізничний транспорт, проблеми функціонування, міжнародна торговельно-економічна інтеграція, реформування, лібералізація, пріоритетні завдання.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення міжнародної торговельно-економічної інтеграції країн і активізації процесів інтернаціоналізації бізнесу посилюється роль

національної транспортної системи, яка виступає важливим елементом забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків країни, здійснюючи перевезення товарів та послуг і переміщення населення. Проте, незважаючи на надзвичайно вигідне гео економічне та геополітичне становище і розвиненість транспортної інфраструктури України, нині державою не використовується належним чином її транзитний потенціал. Зокрема, в останні роки відбувається зниження обсягів транзитних та експортно-імпортних перевезень.

Залізничний транспорт, який посідає ключове місце в національній транспортній системі, поступово втрачає свої позиції на міжнародному ринку транспортно-логістичних послуг. Так, якщо в 2008 р. тарифний вантажообіг залізничного транспорту становив 257,01 млрд. ткм, то в 2018 р. – 186,34 млрд. ткм (зниження на 27,5%), у т.ч.: транзит характеризується найбільш значним падінням, зокрема в 2008 р. його значення становило 69,2 млрд. ткм, а в 2018 р. – 17,45 млрд. ткм (зниження майже в чотири рази); експорт у 2008 р. становив 77,48 млрд. ткм, а в 2018 р. – 76,66 млрд. ткм (зниження на 1,1%); імпортні перевезення дещо поліпшилися: якщо в 2008 р. вони становили 17,35 млрд. ткм, то в 2018 р. – 23,85 млрд. ткм (зростання на 37,5%) [1]. У зв'язку з послабленням конкурентних

позицій та місця вітчизняного залізничного транспорту в системі транспортного забезпечення міжнародних торговельно-економічних відносин і погіршення обсягових та якісних показників його функціонування великого значення набуває ґрунтовне дослідження проблем діяльності залізничного транспорту на сучасному етапі і визначення напрямів забезпечення його сталого розвитку в контексті міжнародної торговельно-економічної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню сучасного стану і проблем функціонування вітчизняного залізничного транспорту та визначенню перспективних напрямів забезпечення його розвитку присвячено наукові праці широкого кола вчених, серед яких: В.Л. Дикань, Г.Д. Ейтутіс, Ю.В. Єлагін, Н.Є. Каличева, М.В. Корінь, В.О. Овчиннікова, І.В. Токмакова та ін. [2-9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний внесок учених, що займаються дослідженням проблематики функціонування залізничного транспорту, сьогодні потребують додаткового вивчення сучасні проблеми розвитку залізничного транспорту в умовах розбудови конкурентного ринку залізничних перевезень і загалом структурно-організаційної трансформації галузі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження проблематики функціонування залізничного транспорту і визначення пріоритетних завдань щодо забезпечення його сталого розвитку в контексті міжнародної торговельно-економічної інтеграції України.

Виклад основного матеріалу. Стратегія розвитку АТ «Укрзалізниця» на 2019–2023 рр. містить два можливих сценарії подальшого функціонування залізничного транспорту: базовий та оптимістичний. Відповідно до базового сценарію розвитку АТ «Укрзалізниця», прогнозується зростання обсягів перевезень залізничного транспорту, зокрема до 2023 р. планується нарощення обсягів імпорتنних перевезень на 6,4%, до 2030 р. – на 24,5% (порівняно з фактичним рівнем 2018 р.); експортних перевезень – на 10,6% і 26,2%, а також прогно-

зується падіння транзиту на 18,3% і 21,3% відповідно. Стосовно оптимістичного сценарію розвитку залізничного транспорту, варто вказати, що загалом планується нарощення обсягів перевезень вантажів залізничним транспортом, зокрема прогнозується зростання експорту на 29,1% у 2023 р. і на 73,5% у 2030 р. (порівняно з фактичним рівнем 2018 р.) і транзиту на 0,7% та 5,2% відповідно. Щодо імпорتنних перевезень, то заплановано їх зниження у 2023 р. на 2,6% і збільшення в 2030 р. на 16,7% [10].

Поліпшення обсягових показників діяльності залізничного транспорту, зокрема за такими видами сполучення, як імпорт, експорт та транзит, значною мірою залежить від поглиблення європейської та євроатлантичної інтеграції України, пріоритетні напрями та завдання якої розкрито в Угоді про асоціацію між Українською державою та ЄС. Сьогодні прогрес виконання зобов'язань, визначених цією угодою у сфері транспорту, оцінюють у 24%. Серед основних досягнень України у цьому напрямі визначають: схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 р. і Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 р.; розроблення євроінтеграційних законопроектів щодо залізничного транспорту; включення України до індикативних мап TEN-T тощо. Однак експертами відзначається й низка слабких місць, зокрема: Верховною Радою України не прийнято базові євроінтеграційні законопроекти у зв'язку з низьким рівнем парламентсько-урядової взаємодії та відсутністю інклюзивного діалогу з бізнесом; проблемним питанням залишається фінансування заходів тощо. Подальші кроки щодо поліпшення інтеграції транспорту в систему світових транспортно-логістичних комунікацій мають стосуватися: збільшення транзитних, внутрішніх і міжнародних вантажних перевезень, поглиблення інтеграції до європейських ланцюгів постачання через поліпшення транспортних зв'язків та сумісності транспортних систем; забезпечення розвитку української транспортної мережі у форматі інтегрованих транспортних коридорів завдяки включенню України до TEN-T тощо [11].

Однією з важливих ініціатив щодо поглиблення інтеграції залізничного транспорту до світової транспортно-логістичної системи є запровадження нової моделі ринку залізничних перевезень, аналогічної європейським залізницям, і запровадження безпосередньо приватної локомотивної тяги. Дане питання тривалий час обговорювалося як на рівні української залізниці, так і державному рівні, оскільки здійснення таких змін несе низку загроз та ризиків стабільному функціонуванню вітчизняної залізничної системи. У кінцевому підсумку Указом Президента України визначено до кінця року необхідність створення умов для функціонування конкурентного ринку залізничних перевезень в Україні та підвищення ефективності управління, вдосконалення організаційно-правових та економічних засад ринку залізничних перевезень, поліпшення якості та доступності послуг перевезень залізничним транспортом; створення та функціонування державного колегіального органу, який здійснює державне регулювання у сфері транспорту; затвердження плану реструктуризації АТ «Українська залізниця» і забезпечення оновлення його локомотивного парку тощо [12].

Експерти зазначають, що здійснення лібералізації ринку залізничних перевезень за європейською моделлю реструктуризації залізниць потребує впровадження спільних принципів функціонування ринку залізничних перевезень: наявність незалежного оператора залізничної інфраструктури, який відповідатиме за якість залізничної мережі та пропускну спроможність; запровадження конкуренції на ринку залізничних перевезень вантажів та пасажирів; наявність незалежного регулятора залізничного транспорту, який затверджуватиме тарифи на доступ до інфраструктури, забезпечуватиме рівний доступ до неї всіх операторів залізничного транспорту; наявність незалежного органу безпеки на залізничному транспорті, який визначатиме вимоги до перевізників, перевірятиме відповідність цим вимогам та видаватиме ліцензії на здійснення перевезень тощо.

Ситуація ускладнюється й наявністю низки невіршених внутрішніх протиріч

функціонування залізничного транспорту. Анонсовані стратегії розвитку та програми реформування вітчизняного залізничного транспорту так і не було виконано. Зокрема, у рамках реалізації програми реформування залізничної галузі на період 2009–2019 рр., фактичне виконання якої мало завершитися у цьому році, основне завдання щодо перетворення АТ «Укрзалізниця» з регіональної структури у вертикально інтегровану компанію з поділом її видів діяльності за бізнес-вертикалями так і не виконано. Нині фактично зареєстровано лише філію «Пасажирська компанія». Так, наприклад, у звіті Міністерства інфраструктури України про результати виконання програми за 2014 р. вказано на те, що більшість із запланованих завдань не було виконано. Зокрема, було заплановано прийняття п'яти нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення законодавства у сфері залізничного транспорту, фактично ж було схвалено лише два. Інші завдання, орієнтовані на формування вертикально інтегрованої системи господарського управління залізничним транспортом, утворення логістичного центру і розвиток мережі логістичних комплексів, запровадження ведення обліку доходів, витрат і фінансових результатів за видами господарської діяльності, удосконалення системи оцінки господарської діяльності у цій сфері, а також поліпшення роботи технічних, прикордонних і припортових залізничних станцій, залишилися невиконаними. При цьому варто вказати на той факт, що запланований обсяг фінансування заходів із виконання відповідної програми на 2014 р. становив 101,78 млн. грн, а фактично виділено коштів у рази менше – 10,39 млн. грн (майже в 10 разів) [14].

Обмеженість власних фінансових ресурсів і відсутність державної фінансової підтримки розвитку залізничної галузі зумовили поглиблення багатьох проблем, таких як фізична та моральна зношеність рухомого складу, скорочення локомотивного та вагонного парку, погіршення технічного стану залізничної інфраструктури. Станом на кінець вересня 2019 р. реконструкції та капітально-відновлювальних робіт потребували

понад 30% головних колій (5 936,6 км – капітального ремонту, 2 405,1 км – реконструкції) і 14% станційних та спеціальних колій (1 734,4 км). Понад 40% вагонного парку АТ «Укрзалізниця» перебуває в неробочому стані (43 154 од.). Майже повністю вичерпано технічний ресурс за такими типами вагонів, як цистерни восьмивісні (99,5%), вагони-термоси (97,7%), автомобілевози (91,8%), транспортери (84,6%), мінераловози (78,5%). Перебуває в неробочому стані 59,0% цистерн, 58,1% рефрижераторів, 44,8% критих вагонів, 43,5% люкових напіввагонів, 52,1% інших типів вагонів [15]. Загалом рівень зносу вантажних вагонів становить 92,72%, у т.ч. найбільший ступень зношеності характерний для таких типів вагонів, як: мінераловози – 99,99%, цементовози – 97,28%, зерновози – 96,68%, обкотишовози – 94,16%, криті вагони – 93,05% тощо [16]. Стан локомотивного парку також є досить критичним, зокрема рівень зносу магістральних тепловозів сягає 99,4%, маневрових тепловозів – 91,3%, магістральних електровозів – 71,6%. Майже 40% локомотивів є непридатними для використання. Так, наприклад, із 609 вантажних тепловозів 393 од. є несправними або знаходиться на ремонті, з 1 149 вантажних електровозів – 389 од. [17; 18]. Зношеність об'єктів залізничної інфраструктури також сягає високої позначки, зокрема високим рівнем зносу характеризуються об'єкти електропостачання і сигналізації, централізації та блокування: 72,5% тягових підстанцій експлуатуються понад 40 років, 42,8% вимикачів постійного і змінного струму, 47,3% опор контактної мережі, 56,5% перетворювальних агрегатів на підстанціях постійного струму вичерпали нормативний термін використання. Окрім того, 4 339 стрілочних переводів укладено з порушенням технічних умов; 150 723 тис. шт. рейок є дефектними, 244 км головних колій – із кущовою непридатністю дерев'яних шпал. Також слід відзначити критичний стан ремонтної бази, засобів діагностики і ремонту: рівень зносу колійної техніки – 78%, самохідного рухомого складу – 40%, діагностичних вагонів для випробування мережі – 100% [7].

За останні п'ять років динаміка фінансових результатів діяльності АТ «Укрзалізниця» була невтішною: 2014–2016 рр. виявилися для товариства збитковими – 15 443,8 млн. грн, 16 781,92 млн. грн, 7 322,04 млн. грн відповідно; у 2017–2018 рр. товариство отримало прибуток у розмірі 114,5 млн. грн і 203,9 млн. грн відповідно. Як результат, обсяги капітального інвестування АТ «Укрзалізниця» не відповідали реальним потребам оновлення та модернізації рухомого складу і залізничної інфраструктури: у 2014 р. розмір капітальних інвестицій становив 3 508,4 млн. грн, у 2015 р. – 4 500,4 млн. грн, у 2016 р. – 6 885,8 млн. грн, у 2017 р. – 10 904,1 млн. грн, у 2018 р. – 16 590,3 млн. грн. Слід указати, що минулий 2018 р. ознаменувався найвищим рівнем інвестиційного забезпечення товариства, зокрема вдалося придбати 15 од. тягового вантажного рухомого складу, 450 вантажних та вісім пасажирських вагонів, виготовити на власних виробничо-ремонтних потужностях 2 901 вантажний вагон; модернізувати 65 локомотивів, 35 од. моторвагонного рухомого складу, 6 021 вантажний та 118 пасажирських вагонів; виконати капітальний ремонт 50 од. тягового рухомого складу та 37 секцій моторвагонного рухомого складу, 1 170 вантажних вагонів; виконати роботи на об'єктах капітального будівництва, зокрема в рамках будівництва Бескидського тунелю, і здійснити роботи з реконструкції колії, переїздів, стрілочних переводів, штучних споруд та земельного полотна, заміни стрілок новими тощо [19; 20].

Зважаючи на вищесказане, слід відзначити, що нині для поліпшення транспортного обслуговування процесів міжнародної торговельно-економічної інтеграції країни і поглиблення співпраці залізничного транспорту з міжнародними транспортно-логістичними операторами потребує вирішення низки важливих завдань, пов'язаних, насамперед, із поліпшенням технічного стану рухомого складу і експлуатаційних характеристик залізничного полотна та інших об'єктів інфраструктури залізничного транспорту; інноваційним оновленням і підвищенням техніко-технологічного рівня виробничо-ремонтної бази АТ «Укрзалізниця» і налагодженням

спільного виробництва зі світовими лідерами в галузі залізничного машинобудування; оптимізацією керівного складу і загалом переглядом кадрової політики товариства; формуванням нової моделі взаємовідносин учасників перевізного процесу і забезпеченням їх рівноправного доступу до магістральних колій; розробленням політики управління непрофільними активами; удосконаленням системи управління безпекою й охороною праці у галузі; розробленням організаційно-економічного забезпечення управління інвестиційним забезпеченням; формуванням політики управління економічною безпекою залізничного транспорту тощо. При цьому ключовим завданням у процесі формування нового конкурентного ринку залізничних перевезень є здійснення організаційного та фінансового розподілу АТ «Укрзалізниця» на окремі компанії за видами діяльності й удосконалення тарифної політики з метою формування ринково обґрунтованого тарифу за користування залізничною інфраструктурою з урахуванням інвестиційного складника щодо її поточного утримання та інноваційного оновлення.

Висновки і пропозиції. Встановлено, що залізничний транспорт, який посідає ключове місце в національній транспортній системі, поступово втрачає свої позиції на міжнародному ринку транспортно-логістичних послуг, що відображається, насамперед, у зниженні обсягів транзитних, експортних та імпорتنних перевезень вітчизняним залізничним транспортом. Розглянуто сценарії розвитку АТ «Укрзалізниця», визначені діючою стратегією його розвитку. Досліджено особливості протікання процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України, зокрема у сфері залізничного транспорту. Виявлено сучасні тенденції здійснення лібералізації ринку залізничних перевезень з урахуванням європейських моделей її практичного впровадження. З'ясовано системні внутрішні проблеми функціонування вітчизняного залізничного транспорту, які значно стримують забезпечення його сталого розвитку. Уточнено пріоритетні завдання, на яких має бути сконцентрована увага під час розроблення та впровадження політики

сталого розвитку залізничного транспорту. Як подальший напрям наукового дослідження визначено формування концептуального базису забезпечення сталого розвитку залізничного транспорту в контексті міжнародної торговельно-економічної інтеграції України.

Література:

1. Довідник основних показників роботи регіональних філій АТ «Укрзалізниця» (2003–2018 роки). АТ «Укрзалізниця»: вебсайт. URL : <https://www.uz.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2019).
2. Дикань В.Л. Індустріально-інноваційні центри як основа технологічного розвитку українських залізниць. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 7-9.
3. Дикань В.Л., Обруч А.В. Україна в глобальній миротворчій системі: особливості і наслідки державної економічної політики. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 59. С. 11–19.
4. Ейтутіс Г.Д., Веприцький Р.С., Артем'єва С.В. Аналіз та оцінка обсягів транзитних перевезень залізничним транспортом України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 53–63.
5. Єлагін Ю.В., Брильов Д.І., Зубарева Л.А. Реформування «Укрзалізниця»: стан і особливості. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 63. С. 75–82.
6. Каличева Н.Є. Теоретико-методологічні засади забезпечення конкурентоспроможності підприємств залізничного транспорту в умовах трансформації бізнес-середовища : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 ; Український державний університет залізничного транспорту. Харків, 2019. 43 с.
7. Корінь М.В. Теоретико-методологічні аспекти розвитку інфраструктури залізничного транспорту в умовах транскордонного співробітництва : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 ; Український державний університет залізничного транспорту. Харків, 2019. 43 с.
8. Овчиннікова В.О. Теоретико-методологічні аспекти стратегічного управління розвитком залізничного транспорту України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 ; Український державний університет залізничного транспорту. Харків, 2018. 517 с.
9. Токмакова І.В. Забезпечення гармонійного розвитку залізничного транспорту України : монографія. Харків : УкрДУЗТ, 2015. 403 с.
10. Стратегія АТ «Укрзалізниця» на 2019–2023 роки. АТ «Укрзалізниця»: вебсайт. URL : <https://uz.gov.ua/> (дата звернення: 12.12.2019).
11. Європейська та євроатлантична інтеграція: transition book 2019. *Урядовий портал*: вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2019/8.2019/transition-book-final-stisnuto.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).
12. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України № 837/2019. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389> (дата звернення: 15.12.2019).
13. Лібералізація ринку залізничних перевезень в Україні. Уроки країн Європейського Союзу : аналітична записка. *Центр економічної стратегії* : вебсайт. URL : <https://ces.org.ua/> (дата звернення: 17.12.2019).
14. Звіт про результати виконання Державної цільової програми реформування залізничного транспорту на 2010–2019 роки у 2014 році. *Міністерство інфраструктури України* : вебсайт. URL : <https://mtu.gov.ua/news/98.html> (дата звернення: 17.12.2019).

15. Філія «ГІОЦ» АТ «Укрзалізниця»: набори даних. *Портал відкритих даних* : вебсайт. URL : <https://data.gov.ua/organization/filii-hiots-pat-ukrzeliznytsia> (дата звернення: 20.12.2019).
16. Швець А.О. Аналіз засобів проектування та методів удосконалення конструкцій вантажного рухомого складу. *Вісник Сертифікації залізничного транспорту*. 2018. № 02(48). С. 61–73.
17. Стало известно точное количество локомотивов «Укрзалізниця» и сколько из них на ходу (инфографика). *Центр транспортних стратегій* : вебсайт. URL : https://cfts.org.ua/news/2018/09/30/stalo_izvestno_tochnoe_kolichestvo_lokomotivov_ukrzeliznytsi_i_skolko_iz_nikh_na_khodu_infografika_49703 (дата обращения: 22.12.2019).
18. Какой будет «Укрзалізниця», если все пойдет по плану. *Экономическая правда* : вебсайт. URL : <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2019/12/24/655046/> (дата обращения: 22.12.2019).
19. Звіт роботи Міністерства інфраструктури України за 2017 рік. *Міністерство інфраструктури України* : вебсайт. URL : <https://mtu.gov.ua/news/29418.html> (дата звернення: 20.12.2019).
20. Інтегрований звіт АТ «Укрзалізниця» за 2018 рік. *АТ «Укрзалізниця»* : вебсайт. URL : <https://www.uz.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2019).

References:

1. *JSC “Ukrzaliznytsya”* (2019) Dovidnyk osnovnykh pokaznykiv roboty rehionalnykh filii АТ «Ukrzaliznytsia» (2003-2018 roky) [Directory of key performance indicators of regional branches of JSC “Ukrzaliznytsia” (2003-2018)]. Available at: <https://www.uz.gov.ua/> (accessed 10 December 2019).
2. Dykan V.L. (2017) Industrialjno-innovacijni centry jak osnova tekhnologichnogo rozvytku ukrainsjkykh zaliznycj [Industrial and innovative centers as the basis of technological development of Ukrainian Railways]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 58, pp. 7-9.
3. Dykan V.L., Obruch H.V. (2017) Ukraina v global'noy miro-sisteme: osobnosti i posledstviya gosudarstvennoy ekonomicheskoy politiki [Ukraine in the global world system: features and consequences of state economic policy]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 59, pp. 11–19.
4. Eitutis H.D., Veprytskyi R.S., Artemieva S.V. (2018) Analiz ta otsinka obsiahiv tranznytykh perevezhen zaliznychnym transportom Ukrainy [Analysis and estimation of volumes of transit transportations by railway transport of Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 62, pp. 53–63.
5. Yelahin Yu.V., Brylov D.I., Zubarieva L.A. (2018) Reformuvannia Ukrzaliznytsi: stan i osoblyvosti [Reformation of Ukrzaliznytsia: state and features]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 63, pp. 75–82.
6. Kalycheva N.Ye. (2019) Teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv zaliznychnoho transportu v umovakh transformatsii biznes-sere-dovyshcha [Theoretical and methodological bases of ensuring the competitiveness of railway transport enterprises in the conditions of transformation the business environment] (Doctor’s Thesis), Kharkiv: Ukrainian State University of Railway Transport.
7. Korin M.V. (2019) Teoretyko-metodolohichni aspekty rozvytku infrastruktury zaliznychnoho transportu v umovakh transkordon-noho spivrobotnytstva [Theoretical and methodological bases of ensuring the competitiveness of railway transport enterprises in the conditions of transformation the business environment] (Doctor’s Thesis), Kharkiv: Ukrainian State University of Railway Transport.
8. Ovchynnikova V.O. (2018) Teoretyko-metodolohichni aspekty stratehichnogo upravlinnia rozvytkom zaliznychnoho transportu Ukrainy [Theoretical and methodological aspects of strategic management of railway transport development in Ukraine] (Abstract of Doctor’s dissertation), Kharkiv: Ukrainian State University of Railway Transport.
9. Tokmakova I.V. (2015) *Zabezpechennia harmonijnoho rozvytku zaliznychnoho transportu Ukrainy* [Ensuring the harmonious development of railway transport in Ukraine]. Kharkiv USURT. (in Ukrainian)
10. *JSC “Ukrzaliznytsya”* (2019) Stratehiia АТ «Ukrzaliznytsia» na 2019-2023 roky [The strategy of JSC “Ukrzaliznytsya” for the years 2019-2023]. Available at: <https://uz.gov.ua/> (accessed 12 December 2019).
11. *Government portal* (2019) Yevropeiska ta yevroatlantychna intehtratsiia: transition book 2019 [European and Euro-Atlantic integration: transition book 2019]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2019/8.2019/transition-book-final-stisnuto.pdf> (accessed 15 December 2019).
12. *President of Ukraine* (2019) Pro nevidkladni zakhody z provedennia reform ta zmitsnennia derzhavy [On urgent measures to implement reforms and strengthen the state]. Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389> (accessed 15 December 2019).
13. *Center for economic strategy* (2019) Liberalizatsiia rynku zaliznychnykh perevezhen v Ukraini. Uroky krain Yevropeiskoho Soiuzu: analitychna zapyska [Liberalization of the railway transport market in Ukraine. Lessons from the European Union: an analytical note]. Available at: <https://ces.org.ua/> (accessed 17 December 2019).
14. *Ministry of infrastructure of Ukraine* (2015) Zvit pro rezultaty vykonannia Derzhavnoi tsilovoi prohramy reformuvannia zaliznychnoho transportu na 2010-2019 roky u 2014 rotsi [Report on the results of the State target program of railway transport reform for 2010-2019 in 2014]. Available at: <https://mtu.gov.ua/news/98.html> (accessed 17 December 2019).
15. *Open data portal* (2015) Filii «HIOTs» АТ «Ukrzaliznytsia»: nabory danykh [The branch “Main information and computing centre” JSC “Ukrzaliznytsya”: datasets]. Available at: <https://data.gov.ua/organization/filii-hiots-pat-ukrzeliznytsia> (accessed 20 December 2019).
16. Shvets A.O. (2018) Analiz zasobiv proektuvannia ta metodiv udoskonalennia konstruktсии vantazhnogo rukhomoho skladu [Analysis of design tools and methods for improving the structures of freight rolling stock]. *Visnyk Sertyfikatsii zaliznychnoho transportu*, vol. 02 (48), pp. 61–73.
17. *Center for transport strategies* (2018) Stalo izvestno tochnoe kolichestvo lokomotivov «Ukrzaliznytsi» i skol'ko iz nikh na khodu (infografika) [It became known the exact number of locomotives “Ukrzaliznytsya” and how many of them on the move (infographic)]. Available at: https://cfts.org.ua/news/2018/09/30/stalo_izvestno_tochnoe_kolichestvo_lokomotivov_ukrzeliznytsi_i_skolko_iz_nikh_na_khodu_infografika_49703 (accessed 22 December 2019).
18. *Economic truth* (2019) Kakoy budet «Ukrzaliznytsya», esli vse poydet po planu [What will be “Ukrzaliznytsya”, if everything goes according to plan]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2019/12/24/655046/> (accessed 22 December 2019).
19. *Ministry of infrastructure of Ukraine* (2018) Zvit roboty Ministerstva infrastruktury Ukrainy za 2017 rik [Report of the Ministry of infrastructure of Ukraine for 2017]. Available at: <https://mtu.gov.ua/news/29418.html> (accessed 20 December 2019).
20. *JSC “Ukrzaliznytsya”* (2019) Intehrovanyi zvit АТ «Ukrzaliznytsia» 2018 rik [Integrated report of JSC “Ukrzaliznytsia” 2018]. Available at: <https://uz.gov.ua/about/investors/> (accessed 15 December 2019).

Аннотация. В статье определено, что железнодорожный транспорт как ключевая отрасль национальной транспортной системы постепенно теряет свои позиции на международном рынке транспортно-логистических услуг, что негативно отражается как на объемных и качественных показателях его деятельности, так и на уровне экономического и социального развития страны в целом. Рассмотрены базовый и оптимистический сценарии развития АО «Укрзалізниця», которые определены стратегией его развития. Проанализированы процессы европейской и евроатлантической интеграции Украины, в частности в сфере железнодорожного транспорта, и соответствие темпов их практического воплощения взятым обязательствам по международным соглашениям. Исследованы современное состояние и тенденции осуществления либерализации рынка железнодорожных перевозок и перспективы ее практической реализации. Выявлены внутренние проблемы функционирования отечественного железнодорожного транспорта, которые оказывают негативное влияние на его состояние и сдерживают его устойчивое развитие. Уточнены приоритетные задачи по обеспечению устойчивого развития железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, проблемы функционирования, международная торгово-экономическая интеграция, реформирование, либерализация, приоритетные задачи.

Summary. With the deepening of international trade and economic integration of countries and the intensification of business internationalization processes, the role of the national transport system, which is an important element of ensuring the country's foreign economic relations, carrying out the transportation of goods and services and the movement of population, is growing. However, despite the extremely favorable geo-economic and geopolitical situation and the development of Ukraine's transport infrastructure, the state is not currently using its transit potential properly. In particular, in recent years there has been a decrease in the volume of transit and export-import traffic. The article determines that railway transport as a key branch of the national transport system is gradually losing its position in the international market of transport and logistics services, which has a negative impact on the volume and quality indicators of its activities, as well as on the level of economic and social development of the country as a whole. The basic and optimistic scenarios of development of JSC "Ukrzaliznytsia", which are determined by the strategy of its development, are considered. The article analyzes the processes of European and Euroatlantic integration of Ukraine, in particular in the field of railway transport and the compliance of the pace of their practical implementation with the obligations under international agreements. The current state and trends in the implementation of liberalization of the railway transport market and the prospects for its practical implementation are studied. The internal problems of functioning of the domestic railway transport, which have a negative impact on its condition and hinder its sustainable development, have been clarified. It is established that the limited financial resources and the lack of state financial support for the development of the railway industry caused the deepening of many problems, in particular such as: physical and moral deterioration of rolling stock, reduction of locomotive and wagon fleet, deterioration of the technical condition of the railway infrastructure. The priorities for ensuring sustainable development of railway transport have been clarified.

Keywords: railway transport, problems of functioning, international trade and economic integration, reform, liberalization, priorities.

Ремзіна Н.А.

*провідний інженер відділу ринку транспортних послуг,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України*

Remzina Natalia

*Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research
National Academy of Sciences of Ukraine*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

THEORETICAL FOUNDATIONS, CONDITIONS AND PROSPECTS OF MULTIMODAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти функціонування мультимодальної інфраструктури. Визначено основи та перспективи розвитку постійних устроїв транспортних систем на основі мультимодальності. Розглянуто основні тенденції розвитку мультимодальних перевезень у світі, а також стан мультимодальних перевезень в Україні. Проведено аналіз законодавчого регулювання мультимодальних перевезень та розвитку мультимодальної інфраструктури в Україні. Досліджено і розроблено системні та прикладні аспекти розв'язання проблеми вибору стратегії розвитку транспортного терміналу шляхом мінімізації ризиків. На основі розробленої методики запропоновано можливість прийняття обґрунтованого рішення щодо оптимізації роботи транспортного терміналу і стратегії його розвитку. Проведено апробацію зазначеної методики на прикладі контейнерного терміналу «ПІС».

Ключові слова: транспортний термінал, контейнерний термінал, мультимодальні перевезення, стратегія розвитку, ризики.

Постановка проблеми. Сьогодні транспортна система України має низький рівень розвитку транспортної інфраструктури для забезпечення належного обсягу мультимодальних перевезень. В Україні відсутня достатня кількість терміналів мультимодальних перевезень. Через недостатню державну підтримку та відсутність інвестиційно сприятливого клімату не відбувається розбудова нових та розвиток існуючих об'єктів мультимодальної інфраструктури.

Підтвердження актуальності проблем розвитку мультимодальної інфраструктури дає і досвід розвинених країн, в яких активно створюються й удосконалюються регіональні, національні та транснаціональні транспортно-логістичні системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування засад державної політики розвитку мультимодальних перевезень здійснюється вченими Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Сучасний стан проблем розвитку мультимодальної інфраструктури, зокрема транспортних терміналів, досліджувався такими вченими, як В. Деменко, Н. Засядько, Б. Козир, Е.В. Пасечна та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на актуальність питання розвитку мультимодальної інфраструктури, більшість досліджень спрямована на проблеми безпосередньо мультимодальних перевезень, взаємодії різних видів транспорту на транспортному терміналі, проте недостатньо уваги приділяється умовам та стратегії розвитку мультимодальної інфраструктури.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз стану мультимодальної інфраструктури транспортної системи України, виявлення основних проблем, визначення перспектив та стратегій розвитку мультимодальної інфраструктури України.

Виклад основного матеріалу. Україна є однією з небагатьох країн світу, де практично відсутня законодавча база для мультимодальних перевезень. Відповідно, питання розвитку мультимодальної інфраструктури на законодавчому рівні врегульовано частково.

Розвиток мультимодальних перевезень є одним із пріоритетних напрямів «Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року» [1]. Стратегія передбачає формування мультимодальних транспортно-логістичних систем та відповідних інфраструктурних комплексів (портових комплексів, логістичних центрів, «сухих» портів, перевантажувальних комплексів).

В Угоді між урядами держав – членів Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ) про міжнародні мультимодальні перевезення вантажів надано таке визначення терміна «термінал для мультимодальних перевезень»: це територія з комплексом будівель, споруд, інженерно-технічних засобів і комунікацій (залізничні станції, автотермінали, морські, річкові, авіаційні та автомобільні порти, вантажні митні склади), необхідним для навантаження і вивантаження транспортних одиниць мультимодальних перевезень та короткочасного їх зберігання в пунктах зміни видів транспорту, а також митного та інших видів контролю й оформлення товарів і транспортних засобів відповідно до національного законодавства держав Сторін [2].

Поняття «термінал» походить від англійського слова *terminal* і позначає кінцевий пункт чого-небудь, наприклад транспортно-го процесу. Термінал – це система споруд, оснащених сучасним технологічним обладнанням, що дає змогу виконувати весь спектр послуг, пов'язаних із процесом транспортування і розподілу. Добре організований транспортний процес повинен починатися і закінчуватися на спеціальних об'єктах, пристосованих і оснащених для найбільш ефективного перетворення вантажопотоків. Ці об'єкти є механізованими й автоматизованими складами різного типу, призначення та організації перевантажувально-складських і транспортних робіт. Мета перетворення вантажопотоків полягає у тому, щоб

забезпечити найбільш ефективно подальше транспортування або використання вантажів, товарів, матеріалів [3, с. 22–23].

Під час створення мережі мультимодальних перевезень найбільше значення мають термінали нових типів із новими функціями і модернізація старих. Згідно з різними видами вантажоперевезень відмінність у мультимодальних перевезеннях проявляється в ланках водних і наземних систем. Під час створення терміналів ураховуються вид вантажоперевезення, який буде обслуговувати термінальна мережа, її організаційна структура та функції [3, с. 32].

Згідно зі ст. 1 проекту закону України «Про мультимодальні перевезення», мультимодальним терміналом є виробничо-перевантажувальний комплекс будь-якої форми власності, який використовується під час мультимодального перевезення, для зміни видів транспорту, виконання операцій навантаження, розвантаження, зберігання вантажів тощо [4].

Без державної підтримки розвиток термінальних потужностей в Україні неможливий. Державний сектор завжди має грати основну роль як регулятор та ініціатор розвитку інфраструктури, він є єдиним можливим контролюючим органом. Участь приватного сектору в розвитку мультимодальної інфраструктури також є рекомендованим рішенням. Держава має грати основну роль у вирішенні проблем, пов'язаних із залученням інвестицій до інфраструктури. Саме держава формує інституційне середовище, що визначає характер партнерства, виробляє стратегію та принципи, на яких будуються відносини між державою та приватним сектором.

Проект закону України «Про мультимодальні перевезення» передбачає державну підтримку розвитку мультимодальної інфраструктури шляхом створення умов для залучення інвестицій у розбудову мультимодальних терміналів, затвердження державних програм, надання державної допомоги для будівництва та облаштування мультимодальних терміналів, створення умов для розвитку державно-приватного партнерства [4].

Проект закону створює умови для імплементації актів Європейського Союзу (згідно

з додатком ХХХІІ до глави 7 «Транспорт» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію Україна – ЄС).

Зокрема, з метою імплементації Директиви Ради 92/106/ЄЕС від 07.12.1992 про встановлення спільних правил для окремих видів комбінованих перевезень вантажів між державами-членами передбачено державну підтримку для створення терміналів мультимодальних перевезень.

Наслідком недостатньої інституційної основи є близький до нуля рівень мультимодальних перевезень. Сьогодні стан розвитку мультимодальної інфраструктури України не задовольняє потребам національної економіки. Це зумовлює низьку ефективність логістики, високий транспортний складник у ціні товарів.

Характеризуючи стан і перспективи розвитку в Україні мультимодальної інфраструктури, слід урахувати світові тенденції та стан мультимодальних перевезень. Так, середньорічне зростання контейнерних мультимодальних перевезень у світі становить понад 6%. Понад 55% світового обсягу сухих вантажів транспортується в контейнерах. 50% усіх сухих вантажів у світі становлять руда та вугілля. Значна кількість європейських країн приділяє багато уваги питанням розвитку мультимодальних перевезень вантажів, які розвиваються особливо швидкими темпами в результаті стабільно зростаючої інтеграції. Так, середній рівень контейнеризації у Європейському Союзі становить 45%. Зокрема, відповідно до оціночних даних, за період із 1991 до 2014 р. у таких країнах, як Польща, Латвія, Румунія, обсяг мультимодальних перевезень у контейнерах виріс з 1%, 3%, 2% до 14%, 25%, 30% відповідно [5, с. 2].

За 20 років загальний обсяг світового ринку перевезення контейнерів виріс у 3,6 рази і в 2016 р. становив 180 млн. TEU [6, с. 133].

Основна частина контейнерів (близько 80%), передусім у міжнародному сполученні, перевозиться морським транспортом. При цьому частка контейнерів до загального обсягу морських перевезень становить близько 16%, а до загального обсягу перевезень генеральних вантажів – 64%. З урахуванням

попиту на морські перевезення контейнерів зростає загальносвітова потужність суден-контейнеровозів, яка на початок 2017 р. досягла рівня 20 млн. TEU (244 млн. т дедвейту), тобто 13,5% від загального дедвейту світового торговельного флоту. Для порівняння: у 2007 р. загальна місткість суден-контейнеровозів становила 9,4 млн. TEU, а в 1997 р. – всього 3 млн. TEU [7].

В Україні сфера мультимодальних перевезень із використанням контейнерів знаходиться на початковому етапі розвитку, а їх обсяг становить менше 1% на рік. За цим показником Україна відстає від розвинених держав світу у 20–30 разів.

Розвиток мультимодальних перевезень має відбуватися на основі ліквідації відомчої та технологічної роз'єднаності роботи залізниць, портів, автомобільного і річкового транспорту, забезпечення управління перевезеннями як нерозривного процесу, ефективність якого пов'язана з комплексним використанням усіх видів транспорту та постійних устроїв транспортної мережі, розбудови мережі вантажних митних комплексів і логістичних центрів у зоні крупних транспортних вузлів.

Проаналізуємо наявність в Україні мультимодальної інфраструктури. У табл. 1 наведено інформацію щодо контейнерних терміналів у морських портах України.

Понад 70% усіх обсягів перевалки контейнерів здійснюється на терміналах порту Одеса (КТ Одеса, Бруклін-Київ). Аналіз потужностей та обсягів перевалки основних контейнерних терміналів у портах України свідчить, що портова термінальна інфраструктура України є достатньою для переробки існуючих та перспективних обсягів контейнерів у Чорноморському регіоні. Проте низька ефективність логістичного складника значно зменшує привабливість мультимодальних маршрутів через українські порти для потенційних перевізників. Так, існуюча технологія проходження й оформлення суден і вантажів, тривалі та складні контрольні процедури в морських портах призводять до суттєвої затримки як контейнерів, так і транспортних засобів. В Україні тривалість оформлення контейнера становить від

восьми годин до декількох діб, у портах країн ЄС – у середньому 30 хвилин. Частка контейнерів, що підлягають обов’язковому огляду, в Україні становить 20–50% для транзитних контейнерів, 100% – для імпорتنних, тоді як у портах ЄС – відповідно 1% та 5% [8, с. 15].

Хоча контейнерні термінали в морських портах України забезпечують існуючі та перспективні обсяги перевезень, для забезпечення перевезень, зокрема транзитних, із країнами ЄС необхідно мати відповідну мультимодальну інфраструктуру на західному кордоні, насамперед для перевантаження контейнерів із «широкої» колії на «вузьку», та навпаки. Як показує аналіз, вантажі, що прямують у Європу, перевантажуються на терміналах країн ЄС, а вантажі з Європи – на українських потужностях. Характеристику основних контейнерних терміналів на кордоні Україна – ЄС наведено в табл. 2 [9].

Дані табл. 2 свідчать, що прикордонні термінали сусідніх з Україною країн ЄС здат-

ні переробити за рік майже 1 434 тис ТЕУ, а українські – лише 120 тис ТЕУ. Водночас потужність портових терміналів України становить понад 2 950 тис ТЕУ на рік, тобто в Україні існує суттєва диспропорція потужностей у кінцевих пунктах мультимодального маршруту Чорне море – Європа. Для вирішення цієї ситуації необхідно залучати інвестиції у будівництво та розвиток мультимодальних центрів у західних регіонах країни.

Для вибору стратегії розвитку мультимодального терміналу необхідно провести аналіз можливостей терміналу щодо обслуговування транспортних засобів і переробки вантажів та враховувати існуючі ризики, до основних з яких віднесемо:

- ризик відсутності необхідних площ складських приміщень;
- ризик відсутності необхідного обладнання для ефективного виконання вантажно-розвантажувальних робіт;

Таблиця 1

Характеристика основних контейнерних терміналів у портах України

Термінал	Порт	Потужність, тис ТЕУ/рік	Перевалка, тис ТЕУ		Частка, %	
			2015	2016	2015	2016
КТ Одеса	Одеса	850	248,7	281,9	51,68	41,46
Бруклін-Київ	Одеса	250	103,6	198,4	21,53	29,18
ІМРП	Чорноморськ	300	49,2	101,1	10,22	14,87
Чорноморськ	Чорноморськ	1150	29,3	18,1	6,09	2,66
ТІС- КТ	Південний	400	50,4	80,5	10,5	11,8
Разом		2950	481,2	680	100,0	100,0

Джерело: розроблено автором на основі [8, с. 15]

Таблиця 2

Характеристика контейнерних терміналів на кордоні Україна – ЄС

Термінал	Країна	Місто	Потужність, тис ТЕУ/рік
Euroterminal	Польща	Славкув	280
Centrum Logistyczne	Польща	Медика, Журавлиця	44
Haniska	Словаччина	Ганиска	100
Kosice	Словаччина	Кошице	700
TKD	Словаччина	Добра	180
Zahony-Port	Угорщина	Захонь	130
Разом	Країни ЄС		1434
Мостиска-2	Україна	Мостиська	50
Лиски	Україна	Чоп	30
Закарпатинтерпорт	Україна	Чоп	20
ПАКОБО	Україна	Чоп	10
Карпати	Україна	Батьово	10
Разом	Україна		120

Джерело: складено за [9]

- ризики під час взаємодії з іншими видами транспорту в рамках ланцюга доставки вантажів;
- сезонні ризики;
- інституціональні ризики;
- політичні ризики;
- соціальні ризики.

Для визначення фактору компенсації ризику введемо коефіцієнт K , який є усередненим за певний період T .

$$K = A_{\text{пр}} / A, \quad (1)$$

де $A_{\text{пр}}$ – прогнозний обсяг вантажу, що може обробити термінал за період T ;

A – реальний обсяг вантажу, оброблений терміналом за період T .

Важливо враховувати піковий коефіцієнт K_{max} – максимальне можливе навантаження на роботу терміналу.

Сума всіх локальних ризиків становить інтегральний ризик.

$$f = (f_1, f_2 \dots f_n) \quad (2)$$

Інтегральний ризик необхідно враховувати для визначення стратегії розвитку транспортного терміналу.

1) Якщо $f \approx 1$, це означає, що для обробки прогнозного обсягу вантажу виробничих потужностей терміналу у цілому вистачає.

2) Якщо $f < 1$, пропонуємо активізувати маркетингову діяльність із метою залучення нових клієнтів.

Якщо $f > 1$, тобто є дефіцит виробничих потужностей, то може бути вибрана одна з таких стратегій подальшого розвитку:

- підтримування терміналу у поточному стані за технологічного вдосконалення процесу обробки вантажу;
- стратегія розширення – проведення реконструкції, яка має на меті розширення складських приміщень, розбудову під'їзних шляхів, розширення причалів тощо.

Якщо не прийняти жодну зі стратегій розвитку, наслідком буде втрата потенційних клієнтів і, відповідно, прибутку.

Проведемо апробацію зазначеної методики на прикладі контейнерного терміналу «ТІС» (далі – ТІС-КТ). Сьогодні ТІС-КТ – один із найбільш глибоководних, сучасних і швидкозростаючих контейнерних терміналів у країні.

Розрахунки темпів росту обсягів перевалки контейнерів наведено в табл. 3.

Ураховуючи профіцит виробничих потужностей ТІС-КТ, керівництво контейнерного терміналу вибрало стратегію підтримки терміналу у поточному стані, а також розбудови сучасної залізничної інфраструктури. Метою було дотримуватися балансу розвитку всіх елементів інфраструктури: залізниці з підходами, перевантажувального комплексу зі складським господарством і причальної частини, на якій безпосередньо здійснюється навантаження/розвантаження судна.

Одна з головних переваг контейнерного терміналу ТІС – інтеграція із залізничною інфраструктурою та технологічність, що забезпечує високу швидкість обробки вантажів. Він володіє найдовшим в Україні контейнерним причалом (600 м) і оснащений п'ятьма STS-кранами в одній лінійці, чого немає на жодному з українських контейнерних терміналів. До того ж компанія однією з перших запустила регулярні залізничні контейнерні перевезення по Україні прямо з терміналів ТІС і відправляє 12 регулярних контейнерних поїздів за п'ятьма напрямками: у Дніпро, Київ, Харків, Тернопіль та інші міста [11].

Отже, розвиток контейнерного терміналу відбувається на принципах мультимодальності.

Проведемо прогнозування обсягів перевалки контейнерів на ТІС-КТ, використовуючи метод екстраполяції даних. Результати наведено на рис. 1.

Прогноз визначає очікувані варіанти економічного розвитку виходячи з гіпотези, що основні чинники і тенденції минулого періоду збережуться на період прогнозу або що

Таблиця 3

Аналіз обсягів перевалки ТІС-КТ

Потужність, тис TEU/рік	Перевалка, тис TEU					Тр 2016/2015	Тр 2018/2017
	2015	2016	2017	2018	01.112019		
400	50,4	80,5	71,4	124,9	149,7	1,60	1,75

Джерело: розроблено автором на основі [10; 11]

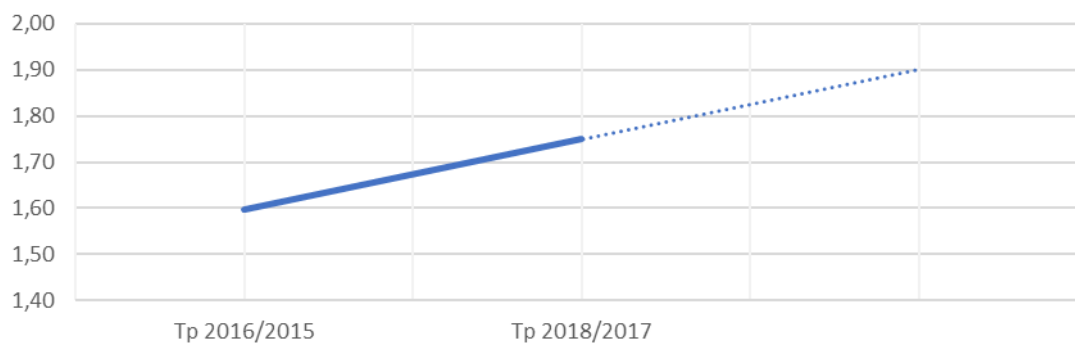

Рис. 1. Прогнозування обсягів перевалки контейнерів на ТІС-КТ

Джерело: розроблено автором

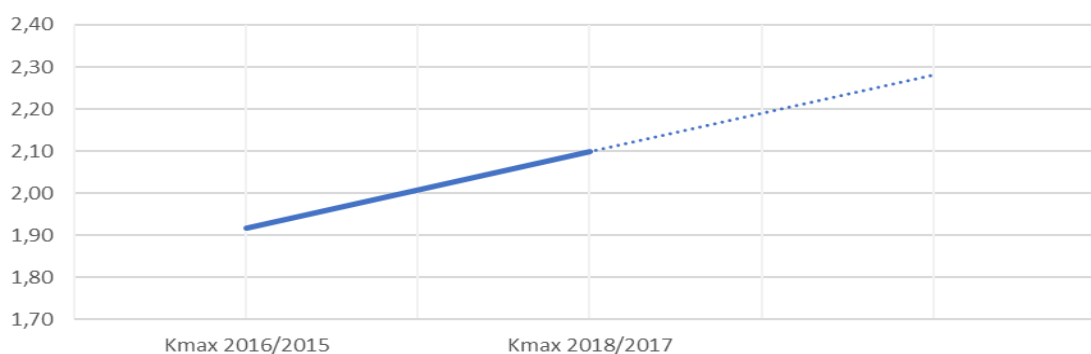

Рис. 2. Прогнозування обсягів перевалки контейнерів на ТІС-КТ, урахуваючи максимально можливе навантаження на роботу терміналу

Джерело: розроблено автором

можна обґрунтувати й урахувати напрям їхніх змін у розглянутій перспективі.

Графік на рис. 1 не враховує сезонний ризик. На основі експертних оцінок побудуємо графік, який урахує можливе одночасне підвищення ризику максимального навантаження на роботу терміналу. Результати представлено на рис. 2.

На основі розрахунків та прогнозування ми отримали такі результати: коефіцієнт збільшення складських приміщень у 2020/2019 рр. дорівнює 1,09, коефіцієнт збільшення складських приміщень у 2021/2020 рр. дорівнює 1,18.

Ступінь релевантності моделі буде перевірена за отримання даних обсягів перевалки контейнерів на ТІС-КТ за 2019–2021 рр.

Висновки і пропозиції. Мультимодальні перевезення мають стати основою для розбудови транспортної системи України. Транспортна мережа має бути збалансованою, ресурсо- та енергоефективною, з урахуванням гармонійного розвитку автошляхів,

залізниць, внутрішніх водних шляхів та іншої транспортної інфраструктури на основі мультимодальності.

Першочерговим завданням є інституційне забезпечення розвитку мультимодальної інфраструктури. Важливим є розроблення державної програми гармонійного розвитку мультимодальної інфраструктури на основі аналізу існуючих потужностей транспортних терміналів та реального і прогнозного вантажопотоків.

Література:

1. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-nacionalnoyi-transportnoyi-strategiyi-ukrayini-na-period-do-2030-roku> (дата звернення: 20.12.2019).
2. Угода між Урядами держав – членів Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ про міжнародні мультимодальні перевезення вантажів : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2008 р. № 39 URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/128745210> (дата звернення: 20.12.2019).
3. Пасечная Е.В. Основы проектирования инфраструктуры мультимодальных перевозок : тексты лекций ; ФГБОУ ВО РГУПС. Ростов-на-Дону, 2016. 44 с.

4. Проект закону України «Про мультимодальні перевезення». URL : https://mtu.gov.ua/files/Dok_PROEKT/ЗУ%20Про%20мультимодальні%20перевезенн.pdf (дата звернення: 20.12.2019).
5. Деменко В. Мультимодальний транспорт. Економічні аспекти. *Круглий стіл : Закон про мультимодальні перевезення*. 20 серпня 2018 р. URL : <https://mtu.gov.ua/news/30084.html> (дата звернення: 20.12.2019).
6. Обзор морского транспорта–2016. *Конференция ООН по торговле и развитию*. Нью-Йорк ; Женева : ООН, UNCTAD. 2016. 133 с.
7. Обзор морского транспорта–2009. *Конференция ООН по торговле и развитию*. Нью-Йорк ; Женева : ООН, UNCTAD. 2009. 268 с.
8. Козырь Б. Портовая реформа и развитие контейнерных перевозок в Украине. *Порты Украины*. 2013. № 7. С. 13–17.
9. Засядько Н. Контейнерная терминология: где переваливаются грузы на пути из Украины в Европу. *Адміністрація морських портів України* : вебсайт. URL : <http://www.uspa.gov.ua/ru/press-tsentr/analitika/analitika-2017/15154-kontejnerna-ya-terminalogiya-gde-perevalivayutsya-gruzu-na-puti-iz-ukrainy-v-evropu> (дата звернення: 17.12.2019).
10. Контейнерный терминал ТИС зафиксировал рекордный месячный оборот. *Асоціація міжнародних експедиторів України* : вебсайт. URL : <https://ameu.org.ua/ru/news/4496-kontejnernyj-terminal-tis-zafiksiroval-rekordnyj-mesyachnyj-oborot> (дата звернення: 22.12.2019).
11. ТИС – первые 25. История крупнейшего частного порта в 7 инновациях. URL : <https://project.liga.net/projects/tis/> (дата звернення: 17.12.2019).
3. Pasechnaya E.V. (2016) Osnovy proektirovaniya infrastruktury mul'timodal'nykh perezovok: teksty lektsiy [Fundamentals of multimodal transportation infrastructure design: lecture texts] Rostov-on-Don, 44 p. (in Russian)
4. Projekt Zakonu Ukrainy «Pro multymodalni perevezennya» [Draft Law of Ukraine “On multimodal transportations”] Available at: https://mtu.gov.ua/files/Dok_PROEKT/ЗУ%20Про%20мультимодальні%20перевезенн.pdf (accessed 20 December 2019).
5. Demenko V. (2018) Multymodalnyj transport. Ekonomichni aspekty. Kruglyj`j stil.: Zakon pro mul`ty`modal`ni perevezennya [Multimodal transport. Economic aspects. Round Table: The Law on Multimodal Transportation. Available at: <https://mtu.gov.ua/news/30084.html> (accessed 20 December 2019).
6. Obzor morskogo transporta–2016. Konferentsiya OON po tovgovle i razvitiyu (2016) [Review of maritime transport-2016. United Nations Conference on Trade and Development] United Nations. (in Russian)
7. Obzor morskogo transporta–2009. Konferentsiya OON po tovgovle i razvitiyu (2009) [Review of maritime transport-2009. United Nations Conference on Trade and Development] United Nations. (in Russian)
8. Kozyr` B. (2013) Portovaya reforma i razvitie konteynernykh perezovok v Ukraine. Porty Ukrainy [Port reform and the development of container transportation in Ukraine] Ports of Ukraine, vol. 7, pp. 13–17.
9. Zasyad`ko, N. Konteynernaya terminologiya: gde perevalivayutsya gruzu na puti iz Ukrainy v Evropu [Container terminology: where are cargo handled on the way from Ukraine to Europe] Available at: <http://www.uspa.gov.ua/ru/press-tsentr/analitika/analitika-2017/15154-kontejnernaya-terminalogiya-gde-perevalivayutsya-gruzu-na-puti-iz-ukrainy-v-evropul> (accessed 17 December 2019).
10. Konteynernyy terminal TIS zafiksiroval rekordnyy mesyachnyy oborot [The TIS container terminal recorded a maximum monthly turnover] Available at: <https://ameu.org.ua/ru/news/4496-kontejnernyj-terminal-tis-zafiksiroval-rekordnyj-mesyachnyj-oborot> (accessed 22 December 2019).
11. TIS – pervye 25. Istoriya krupneyshego chasnogo porta v 7 innovatsiyakh [TIS – the first 25. The history of the largest privateport in 7 innovations] Available at: <https://project.liga.net/projects/tis/> (accessed 17 December 2019).

References:

1. Pro shvalennya Nacionalnoyi transportnoyi strategiyi Ukrainy na period do 2030 roku: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy [On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine] 30.05.2018, № 430-р. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-nacionalnoyi-transportnoyi-strategiyi-ukrayini-na-period-do-2030-roku> (accessed 20 December 2019).
2. Ugoda mizh Uryadamy` derzhav – chleniv Organizaciyi za demokratiyu ta ekonomichny`j rozvy`tok – GUAM pro mizhnarodni mul`ty`modal`ni perevezennya vantazhiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy` [Agreement between the Governments of the member states of the Organization for Democracy and Economic Development – GUAM on inter-

Аннотация. В статье исследованы теоретические и практические аспекты функционирования мультимодальной инфраструктуры. Определены основы и перспективы развития постоянных устройств транспортных систем на основе мультимодальности. Рассмотрены основные тенденции развития мультимодальных перевозок в мире, а также состояние мультимодальных перевозок в Украине. Проведен анализ законодательного регулирования мультимодальных перевозок и развития мультимодальной инфраструктуры в Украине. Исследованы и разработаны системные и прикладные аспекты решения проблемы выбора стратегии развития транспортного терминала путем минимизации рисков. На основе разработанной методики предложена возможность принятия обоснованного решения по оптимизации работы транспортного терминала и стратегии его развития. Проведена апробация данной методики на примере контейнерного терминала «ТИС».

Ключевые слова: транспортный терминал, контейнерный терминал, мультимодальные перевозки, стратегия развития, риски.

Summary. The article explores the theoretical and practical aspects of the multimodal infrastructure functioning. It is determined the foundations and prospects for the development of permanent structures of transport systems based on multimodality. The main trends and the state of multimodal transportation in Ukraine and in the world are considered. Today, the transport system of Ukraine has the low level of development of transport infrastructure to ensure the proper volume of the multimodal transportation. There are not enough multimodal transport terminals in Ukraine. Due to the lack of state support and the lack of a favorable investment climate, there is no development of existing multimodal infrastructure facilities. It is analyzed the legislative regulation of multimodal transportation and the multimodal infrastructure development. Ukraine has no legal framework for multimodal transportation. Accordingly, the issue of multimodal infrastructure development at the legislative level is regulated partially. So, the primary objective is to provide institutional support of the multimodal infrastructure development. The author investigates and develops the systemic aspects of solving the problem of choosing the transport terminal development strategy by the risks minimizing. In order to choose the strategy for the multimodal terminal development it is necessary to analyze the terminal's capabilities in terms of vehicle maintenance and cargo handling and take into account the existing risks, such as the risk of lack of necessary warehouses areas, the risk of lack of the necessary equipment for efficient loading and unloading operations, the risks of interacting with other modes of transport within the freight delivery chain, seasonal risks, institutional risks, political risks, social risks. Testing of the developed methodology is carried out on the example of the TIS container terminal. The development of multimodal infrastructure is impossible without the state support. It is important to develop a state program for the harmonious development of multimodal infrastructure based on the analysis of existing transport terminals capacities and real and forecast freight flows.

Keywords: transport terminal, container terminal, multimodal transportation, development strategy, risks.

*Робул Ю.В.**к.ф.-м.н., доцент,**доцент кафедри маркетингу та бізнес-адміністрування,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова**Robul Yuriy**Odessa I.I. Mechnikov National University*

РОЛЬ І МІСЦЕ МАРКЕТИНГУ У БАГАТОРІВНЕВІЙ СОЦІОТЕХНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ

ROLE OF MARKETING IN MULTI-LEVEL SOCIO-TECHNOLOGICAL SYSTEM

Анотація. У статті досліджується форма зв'язку між маркетингом і розвитком соціотехнологічної системи, у рамках якої відбувається розвиток і поширення інновацій, створюється і функціонує соціотехнічний режим. Зв'язок між маркетингом і розвитком соціотехнічної системи розглядається в рамках концепції багаторівневої взаємодії, в якій виділено три рівня: інноваційне середовище, соціотехнологічний режим і соціотехнологічний ландшафт. Вплив маркетингу проявляється як через мікро-, так і через макрорівень. Через розвиток інновацій на мікрорівні маркетинг відіграє важливу роль у розвитку всієї соціоекономічної системи. Ця роль проявляється у відборі інновацій шляхом зіставлення суті інновації ринковим можливостям, створюваним змінами в соціотехнологічному ландшафті, а також через поширення успішного споживчого досвіду, у тому числі за межі окремої соціоекономічної системи (макрорівень). Соціотехнологічний режим зміниться шляхом відбору і поширення інновацій, тобто під впливом як змін у соціо-технічному ландшафті, так і інноваційного середовища. Висловлено припущення про те, що показники результативності та ефективності маркетингової системи можуть бути пов'язані з рівнем розвитку інновацій, з одного боку, і рівнем та якістю життя споживачів – з іншого.

Ключові слова: маркетинг, соціоекономічна система, соціотехнічна система, соціотехнічний режим, соціоекономічний розвиток.

Постановка проблеми. Маркетинг є невід'ємним складником управління організацією, спрямованим на встановлення та підтримання ринкових обмінів шляхом

передбачення, визначення та задоволення потреб і бажань цільових груп споживачів із метою отримання прибутку. За допомогою маркетингу організація узгоджує свою діяльність із потребами і ресурсами ринку, здійснює планування, виробництво та продаж споживчої цінності [1, с. 5].

Використання маркетингу значною кількістю суб'єктів ринку має видозмінювати функціонування економічної системи у цілому через поширення маркетингової орієнтації та способів її практичної реалізації. В умовах ринкової економіки маркетингова політика є відповідальною за визначення пропозиції цінності та вибір способів її донесення до цільового ринку та широкої публіки. У цьому зв'язку сукупність маркетингових політик усіх організацій визначає, які товари і послуги будуть запропоновані суспільству для купівлі й споживання. Таким чином, маркетинг набуває значення як чинник розвитку економічної системи у цілому і повинен розглядатися як соціальний інститут [2]. Це значення проявляється як через визначення набору товарів і послуг, які пропонуються суспільству у цілому (див., наприклад, [3]), так і через створення передумов та механізмів економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискусія про роль маркетингу у забезпеченні економічного розвитку ведеться з 50-х років ХХ ст. і не завершена дотепер. У ній склалися два основних напрями: детерміністський та проактивний.

Дослідники, які належать до детерміністського напрямку, розглядають маркетинг як відображення економічної системи. Маркетинг слідує і розвивається відповідно до умов, створених чинниками економічного розвитку. Основне завдання маркетингу виглядає як забезпечення адаптації організації до економічних умов і збільшення результативності їх ринкових обмінів. Наприклад, [2; 4; 5] стверджують, що маркетингу як організованої, систематичної діяльності організація потребує *після* досягнення певного рівня розвитку і те ж саме характерне для економічної системи у цілому або її окремої частини через те, що реалізація маркетингової політики потребує мереж маркетингових інститутів, включаючи агентів та посередників, з одного боку, та необхідність досягнення певного рівня результативності для покриття відповідних видатки – з іншого. У межах детерміністського напрямку маркетинг розглядається як породження економічних умов, створених зовнішніми по відношенню до нього чинниками. Протилежна позиція розвивається у межах проактивного напрямку. У ньому маркетинг розглядається як чинник економічного розвитку. Уважається, що різні інститути маркетингу і мережі взаємодії між ними виконують важливу роль в економічному поступі. Так, приміром, [6] зазначав, що рушійна роль маркетингу в економічному поступі полягає у створенні нових бізнесів, стимулюванні розвитку середнього класу та заохоченні інновацій у виробництві та послугах, у результаті чого виникають нові галузі та ринки. «Акт споживання змінює споживача» [4] – із кожним новим актом споживання бажання споживача розвиваються, спостерігається не лише кількісне збільшення, а й якісне зростання, яке зрештою здатне призвести до зміни *моделі споживання*. У моделі стадій економічного розвитку У. Ростоу [7] саме маркетинг є силою, яка призводить суспільство до *епохи масового споживання* і виводить його на наступний щабель – *постіндустріального суспільства*, або *економіки, яка прагне якості*. За допомогою процесів взаємовигідного обміну між виробниками та споживачами досягається не лише підвищення *результативності*

ринкової діяльності, а й зростання її *ефективності* через збільшення обсягу ресурсів у розпорядженні виробників, досягнутої за допомогою обмінів та локалізації ресурсів у видах діяльності з найбільшим потенціалом віддачі і більшою доданою вартістю. Проактивний підхід надає маркетингу глобальної перспективи, виводячи його за межі простого створення цінності для споживачів в умовах заданого місця й часу і відкриває можливість до створення нових цінностей, споживання яких надалі змінює споживача.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, не існує непереборних протиріч між детерміністським та проактивним напрямками маркетингової теорії. Підштовхуваний створеними економічними умовами, які уможливають ринкові обміни та масове виробництво, маркетинг сприяє розвитку масового споживання, при цьому в міру задоволення попиту і створення його на вищому рівні якості, принципово змінюючи соціоекономічні умови існування суспільства у цілому і створюючи передумови переходу до наступного рівня економічного розвитку [7; 8]. Проте механізм створення таких передумов і форми взаємодії маркетингу як системи, що пов'язує ринкові інститути між собою та з іншими складниками соціоекономічної системи та господарства, є не до кінця зрозумілим [9–11]. Маркетинг як чинник економічного розвитку взагалі вивчений набагато менше, ніж інструмент управління чи функціональна стратегія на рівні окремого підприємства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення форм та структури зв'язку маркетингу з розвитком соціоекономічної системи та народного господарства у цілому.

Виклад основного матеріалу. Маркетинг має велику кількість інструментів впливу на ринкові обміни, не обмежуючись лише класичними елементами маркетингового комплексу, відповідно, прояви маркетингової політики у розвитку соціоекономічної системи є різноманітними. Соціоекономічна система, зі свого боку, також є складним утворенням, яке складається з великої кількості інституцій, властивостей та процесів взаємодії, які

утворюють певну ієрархію. В інституційній теорії часто виділяються такі рівні, як: індивідуальний, організаційної підсистеми, організація, сукупність організацій, галузь, спільнота, суспільство, глобальний. Відповідно до визначення рівнів маркетингу як мікро- (на рівні окремої організації), мезо- (на рівні групи організацій, спільноти чи галузі) та макромаркетингу (на рівні економіки у цілому на національному та глобальному рівнях) видається доречним аналізувати вплив маркетингу на економічну систему через взаємодію на цих трьох рівнях.

Головним завданням маркетингу є створення споживчої цінності та донесення її до цільових аудиторій та широкої публіки. Для реалізації цього завдання необхідно не лише визначати поточні потреби та втілювати їх у пропозицію цінності, а й здійснювати пошук нових потреб і створювати випереджаючу пропозицію цінності, яка через використання нових технологічних рішень або створюючи нові конфігурації цінності з існуючих елементів піднімає споживання, а через нього – рівень розвитку та якість життя споживачів на якісно новий рівень. Таким чином, у стратегічній перспективі маркетинг повинен бути тісно пов'язаний з інноваціями, розвиток маркетингової практики та маркетингової орієнтації організацій повинен мати щільний зв'язок із розвитком інновацій. На наявність цього зв'язку на рівні окремої організації вказував ще П. Друкер: «Маркетинг є настільки всеосяжним, що розглядати його просто як окрему функцію бізнесу неправильно. *Маркетинг та інновації* – це й є цілий бізнес, розглянутий із погляду результату, тобто з погляду кінцевого споживача» [12]. З огляду на це, видається доцільним розглядати зв'язок маркетингу з економічним розвитком через виробництво інновацій і розглядати зміни системи як узгодження різних чинників *інноваційних* змін, що відбувається одночасно на декількох рівнях та у різному темпі, як це, наприклад, пропонується у *концепції багаторівневої перспективи* (Multi-level Perspective, MLP) [13].

Початково концепція MLP була створена для опису процесу технологічного розвитку, створення та поширення інновацій [14],

проте у подальшому була розширена через включення соціальних інституцій, усталених моделей поведінки акторів систем і включення зв'язку між екологічними, економічними та соціальними змінами у суспільстві. Таке розширене розуміння, зрештою, призвело до виникнення поняття *соціетальної системи*, яка охоплює економічну, культурну, технічну, екологічну, освітню та інші підсистеми. Проте у даній роботі буде розглянуто зв'язок маркетингу з економічним розвитком через взаємодію на рівні соціотехнічної системи. У сучасних умовах соціотехнічна система, яка охоплює інноваційний та соціальний розвиток в економічному поступі і, зокрема, забезпечення настанов сталого розвитку, є критично важливою рушійною силою розвитку соціоекономічної системи та господарства у цілому. Відповідно до [15], у соціотехнічній системі можна виокремити три рівні: соціально-технічний ландшафт; соціотехнологічний режим; інноваційне середовище.

Соціотехнологічний режим відображає поширені когнітивні моделі, відповідно до яких вибудовуються технологічні траєкторії розвитку: поширене бачення цілей і напрямів їх досягнення; узвичаєні у навичках та розумових моделях способи розв'язання технологічних, виробничих, технічних завдань. Формування соціотехнологічного режиму відбувається навчанням, роботою та накопиченням *колективного* досвіду у працівників, які задіяні у науково-дослідних та конструкторських роботах, включно з науковцями та викладачами; у працівників, задіяних у виробництві, переміщенні, продажу та обслуговуванні, у споживачів. До формування соціотехнологічного режиму також є дотичними особи, які ухвалюють управлінські рішення включно з рішеннями щодо визначення промислової та інноваційної політики на рівні підприємства, галузі та економіки у цілому, а також різноманітні професійні спільноти та інші групи зацікавлених осіб (стейкхолдерів).

У межах соціотехнологічного режиму відбувається узгодження діяльності різних акторів шляхом створення різноманітних стандартів, вироблення через навчання та практичне використання спільних цінностей

та моделей поведінки, формування типових цільових показників, індикаторів контролю, напрямів поліпшення діяльності та розвитку компетенцій. Соціотехнологічний режим є становим хребтом усієї соціотехнологічної системи, забезпечуючи її стабільність.

Інноваційне середовище є джерелом походження інновацій, полігоном для випробування різноманітних нових ідей та концепцій. Кожна окрема організація включно з професійними чи дослідницькими, яка пропонує або експериментує з будь-якою новою ідеєю щодо виробництва, споживання, процесів функціонування, формує інноваційне середовище. Інноваційне середовище знаходиться під впливом *індивідуального* досвіду окремих акторів і функціонує на меншому, нижчому рівні узагальнення.

Соціотехнологічний режим складається з елементів, які були створені в інноваційному середовищі в минулому та набули поширення і визнання як принципові опори існуючого способу створення цінності.

Соціотехнологічний ландшафт утворюється макрочинниками, які не знаходяться під безпосереднім впливом акторів двох інших рівнів. Зміни у ландшафті позначають глибокі, корінні зміни в економічному укладі, глибокі зміни у суспільстві, які зазвичай відбуваються дуже повільно.

Усі три рівні соціотехнологічної системи взаємодіють між собою, у результаті чого започатковуються зміни на рівні всієї соціо-економічної системи.

Розглянемо, якою є роль та місце маркетингу у цих змінах. Виробництво інновацій здійснюється на мікрорівні системи. Тут пропонується величезна кількість нових ідей, з-поміж яких відносно невелика частка успішно проходить попередній відбір і одержує шанс на практичне втілення. Далеко не завжди можна відразу визначити всі важливі чинники впливу, які треба взяти до уваги під час створення нового товару чи послуги, відповідно, широко використовуються метод проб та помилок і пробний маркетинг як інструмент перевірки прийнятності товару на ринку.

Статистика інновацій, пов'язаних безпосередньо з маркетингом – створення нових

товарів та послуг, – засвідчує, що більшість запропонованих ідей виявляться неуспішними і будуть відкинуті ще на етапах попереднього аналізу. Також є добре відомим, що далеко не всі товари, позначені на ринку як нові, є товарами, новими за своєю сутністю. Більшість таких «нових» товарів є, насправді, варіацією якогось певного задуму. Нечисленні успішні пропозиції нової цінності – це інновації, які були поєднані з ринковими можливостями, виявленими у зовнішньому середовищі організації, які є наслідком розвитку макросередовища. Зміна серця технічного ландшафту визначає моральне старіння способів створення цінності та моральне старіння товарів і послуг. Можна сказати, таким чином, що інновація набуває розвитку і поширення в межах економічної системи, коли зустрічається з відповідною можливістю. Своєю чергою, розвиток і поширення інновацій змінює соціотехнологічний режим. Цей процес можна уподібнити природному відбору в дикій природі. Поява нових властивостей у живих видів є результатом випадкових мутацій. Ті з особин, чії мутації створили більш сприятливі умови для виживання, живуть довше і дають більше потомства, менше пристосовані скорочуються у кількості і зрештою зникають. У створенні інновацій, незважаючи на цілеспрямований пошук більш ефективних результативних варіантів споживчої цінності й організації виробництва, не можна виключити випадковість, як і гарантувати створення товару чи послуги з наперед визначеними властивостями. Коли такий процес призводить до появи продукту, нового за суттю, можна вести мову про утворення нового ринку, галузі або підгалузі. Успіх, досягнутий першопрохідцями, не залишається непоміченим, новий різновид товару, галузь чи підгалузь починає привертати увагу інших організацій. Оскільки на цьому етапі розвитку ще немає усталеного стандарту або переліку обов'язкових характеристик, які створюють *основну* конкурентну перевагу, нові учасники ринку мають можливість експериментувати з новими формами, властивостями та атрибутами товару. Ті з варіантів, які добре продаються на ринку, починають тиражуватися. Вони виявляють,

так би мовити, більшу пристосованість до зовнішніх умов існування і закріплюється на ринку. Варіанти цінності, які не знаходять достатньої зацікавленості та попиту з боку споживачів, відкидаються і зникають з ринку. Вони виявляють, таким чином, нижчу пристосованість і подібно до менш пристосованих живих видів зникають. На рівні інноваційного середовища маркетинг відіграє двоїсту роль. По-перше, він визначає напрям пошуку інновацій відповідно до відомих, висловлених і незадоволених потреб. По-друге, він відповідає за пошук можливості створення споживчої цінності відповідно до результатів наукових досліджень та пошуків. У багатьох випадках інновація на ранніх етапах свого розвитку є неоднозначною, складною, такою, що потребує доопрацювання. Провал маркетингу не дасть їй змоги навіть вийти за межі дослідницьких лабораторій або дослідного виробництва.

Зміни у соціотехнологічному ландшафті не лише забезпечують добір окремих інновацій для практичного впровадження, вони також чинять тиск на соціотехнологічний режим, зумовлюючи застарілість не лише окремих технологій, товарів чи процесів, а й *способів мислення, наявних альтернатив та критеріїв ухвалення рішення*, укорінених у професійних спільнотах. Маркетинг є дотичним до цих процесів. Як неодноразово зазначалося у роботах із розвитку маркетингових систем, наприклад [16; 17], розвиток маркетингової практики й еволюція маркетингових систем завжди спрямовані в бік зростання рівня та якості життя. Маркетинг сам по собі не є єдиною рушійною силою такого розвитку, але залежний від рівня попиту, завжди спрямований на його збільшення, наскільки це можливо. Пануюче уявлення про сучасне і застаріле формується, серед іншого, під впливом інформації про споживчий досвід. Причому універсальний і малообмежений доступ до інформації нині робить уявлення про сучасне і застаріле глобальним та поширює його різними соціоекономічними системами так, що визнання певної цінності чи способу її створення цінності застарілим відбувається незалежно від ступеня розвитку даної спільноти чи суспільства.

Таким чином, соціотехнологічний ландшафт впливає як на інноваційне середовище, так і на соціотехнологічний режим. Соціотехнологічний режим складається з інновацій та практики їх використання, які, маючи своє зачаткування в інноваційному середовищі у взаємодії з можливостями, що слідує змін соціотехнологічного ландшафту, набули поширення і визнання, перетворившись на нову реальність.

Висновки і пропозиції. У концепції багаторівневої соціотехнологічної системи маркетинг відіграє важливу роль рушійної сили, яка забезпечує добір інновацій з інноваційного середовища, а також формуючу роль у розвитку соціоекономічних інституцій і змінах соціотехнологічного ландшафту. Обидва процеси змін мають безпосередній вплив на розвиток усєї соціоекономічної системи, змінюючи соціотехнологічний режим, а через нього, зрештою, процеси функціонування усєї соціоекономічної системи та забезпечення її сталості.

У цьому контексті цікаво дослідити наявність зв'язку між рівнем розвитку маркетингових систем, з одного боку, рівнем розвитку інновацій – з іншого, а також рівнем добробуту та якості життя. Кількісні показники такого зв'язку можуть використовуватися як показники результативності та ефективності розвитку маркетингових систем.

Література:

1. Assael H. Marketing Management: Principles and Strategy. Boston, MA : Kent Publishing Co, 1985. 789 p.
2. Bartels R., Jenkins R.L. Macromarketing. *Journal of Marketing*. 1977. № 5. С. 17–20.
3. Fisk G. Marketing Systems: an Introductory Analysis. New York : Harper & Row, 1967. P. 27.
4. Marketing: Theory and practice / ed. by Baker M.J. Macmillan International Higher Education, 1995. P. 25.
5. Adizes I.K. Managing corporate lifecycles: How to get it and stay at the top and why corporations grow and die and what to do about it. Santa-Barbara : The Adizes Institute Publishing, 2004. 378 p.
6. Drucker P.F. Marketing and Economic Development. *Journal of Marketing*. 1958. № 3(22). С. 252–259.
7. Rostow W.W. The Process of Economic Growth. W.W. Norton & Company Incorporated, 1962. 372 p.
8. Galbraith J.K. The Affluent Society. Houghton Mifflin, 1960. 368 p.
9. Demma K., Baker J.P., Budds N. The New Learning Curve. *Marketing Management Journal*. 2010. № 4(14). P. 26–32.
10. Geels F.W. Research Policy. *Research Policy*. 2014. № 2(43). P. 261–277.

11. Baker W.E., Grinstein A., Harmancioglu N. Whose Innovation Performance Benefits More from External Networks: Entrepreneurial or Conservative Firms? *Journal of Product Innovation Management*. 2016. № 1(33). P. 104–120.
12. Drucker P.F. The practice of management. Reprinted Ed., Oxford : Butterworth-Heinemann, 1998. 314 p.
13. Geels F.W., Schot J. Typology of sociotechnical transition pathways. *Research Policy*. 2007. № 3(36). P. 399–417.
14. Dosi G., Nelson R.R. The Evolution of Technologies: An Assessment of the State-of-the-Art. *Eurasian Business Review*. 2013. № 1(3). P. 3–46.
15. Geels F.W. Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case-study. *Research Policy*. 2002. № 8(31). P. 1257–1274.
16. Layton R.A. Towards a theory of marketing systems. *European Journal of Marketing*. 2011. № 1/2(45). P. 259–276.
17. Hunt S.D. Toward the Institutionalization of Macromarketing: Sustainable Enterprise, Sustainable Marketing, Sustainable Development, and the Sustainable Society. *Journal of Macromarketing*. 2012. P. 404–411.

Анотація. В статті досліджується форма зв'язу між маркетингом і розвитком соціотехнологічної системи, в рамках якої відбувається розвиток і поширення інновацій, створюється і функціонує соціотехнічний режим. Зв'яз між маркетингом і розвитком соціотехнічної системи розглядається в рамках концепції багаторівневого взаємодіяння, в якій виділені три рівня: інноваційна середовище, соціотехнологічний режим і соціотехнологічний ландшафт. Вплив маркетингу проявляється як через мікро-, так і через макрорівень. Через розвиток інновацій на мікроуровні маркетинг грає важливу роль у розвитку всієї соціо економічної системи. Ця роль проявляється в відборі інновацій шляхом порівняння суті інновації з ринковими можливостями, створюваними змінами в соціотехнологічному ландшафті, а також через поширення успішного споживачького досвіду, в тому числі за межі окремої соціо економічної системи (макроуровні). Соціотехнологічний режим зміниться шляхом відбору і поширення інновацій, тобто під впливом як змін у соціотехнічному ландшафті, так і інноваційної середовища. Висказано припущення про те, що показники результативності і ефективності маркетингової системи можуть бути пов'язані з рівнем розвитку інновацій, з однієї сторони, і рівнем і якістю життя споживачів – з другою.

Ключові слова: маркетинг, соціо економічна система, соціотехнологічна система, соціотехнологічний режим, соціо-економічне розвиток.

Summary. The article addresses the form of the relationship between marketing and the development of the socio-technological system, which crucially contributes to entire socio-economic development and growth in general. Socio-technological system constitutes a framework in which growth, development and dissemination of innovations takes place. Socio-technological regime being a central part of the whole system plays a role of the pillar thereof. Socio-technological regime evidently effects economic development and growth through creation and development of innovations. The article is aimed at analysis of relationship between marketing and the development of the socio-technical system. Supposed relationships are examined in multi-level framework, in which three levels are distinguished: innovative environment, socio-technological regime and socio-technological landscape. Changes take place on different levels at a different pace. Marketing impacts growth by assuring right reaction to expressed unsatisfied needs (reactive mode), and by creating new value propositions, not foreseen by customers at the moment (proactive mode). This impact is manifested through both the micro and the macro level. Through the development of innovations at the micro level, marketing plays an important role in the development of the entire socio-economic system. This role is being revealed in the selection of innovations by comparing the essence of innovation to market opportunities created, when an idea gathered momentum, or (and) reflected by changes in the socio-technological landscape, as well as due to the spread of successful consumer experience, including beyond the boundaries of a separate socio-economic system (macro level). The socio-technological regime is affected by selecting and disseminating innovations, that is, under the influence of both changes in the socio-technical landscape and the innovation environment. Further studies aimed at societal systems are supposed to be undertaken. It has been also suggested that indicators of the effectiveness and efficiency of the marketing system can be traced to the level of development of innovations, on the one hand, and the level and quality of life of consumers, on the other.

Keywords: marketing, socio-economic system, socio-technological system, socio-technological regime, socio-economic development.

*Рябокoнь М.В.**аспірант кафедри міжнародної економіки та бізнесу,
Черкаський державний технологічний університет**Riabokon Mykhailo**Cherkasy State Technological University*

КОНЦЕПЦІЯ ІНЖИНІРИНГОВИХ ШКІЛ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ

THE ENGINEERING SCHOOLS CONCEPT IN THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM

Анотація. У статті запропоновано концепцію інжинірингових шкіл (ІШ), які мають стати новим елементом національної інноваційної системи. Визначено місію, основні цілі й завдання, принципи діяльності ІШ, які передбачається створювати на базі університетів для інтеграції освіти, наукових досліджень та інноваційного бізнесу. Наведено основні етапи підготовки спеціалістів в ІШ, а саме: проектування, наукові дослідження, конструювання, виробництво, просування та управління. Долаючи розриви науки, освіти та практики, в ІШ запропоновано виокремлювати три сегменти: освітній, науково-технічний, підприємницький. В організаційному плані діяльність ІШ побудована на функціонуванні галузевих лабораторій. Роз'яснено основні аспекти навчання в ІШ та порівняно їхні моделі з моделями бізнес-інкубаторів та акселераторів.

Ключові слова: національна інноваційна система, освіта, бізнес-інкубатор, бізнес-акселератор, інжинірингова школа.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. ознаменувався комплексними трансформаціями національних господарств, пов'язаними з інтенсивними технологічними змінами, цифровізацією, Четвертою промисловою революцією, з пошуком нових моделей економічних систем («зелена» економіка, циклічна економіка і т.п.), а також становленням економіки знань. Це закономірно веде до підвищення важливості чинника інновацій. Пріоритетними стають питання активізації наукових досліджень, ефективної інноваційної діяльності та людського розвитку. На передній план виходить освіта як першооснова

генерування нових знань і передових інновацій. Зростають вимоги інноваційного сектору до трудових ресурсів, їх кваліфікаційної підготовки, навичок, творчих здібностей, особистих якостей, що зумовлює необхідність зміни підходів і підвищення якості освіти. Необхідний новий шлях пізнання, інноваційної творчості та підприємництва.

У даному контексті інжинірингові школи (ІШ) – це новий унікальний формат освіти, який охоплює багато галузей наук, технологічних напрямів та галузей економіки, що відповідає вимогам ринку праці, зокрема вимогам інклюзивності, які роблять освіту і розвиток навичок головним пріоритетом. Окрім того, інжинірингові школи – джерело великих проривних інновацій і сполучна ланка професійних співтовариств та інноваційних мереж. Ці дві обставини зумовлюють важливість ІШ для формування національної інноваційної системи (далі – НІС) у цілому, а розвиток таких шкіл – це конкретні дії у цьому напрямі, що створюють реальні результати і цінність. Ситуація, що склалася в Україні, вимагає саме таких підходів, які дадуть реальний результат у найкоротші терміни, тим більше що увага фокусується й на освіті, й на інноваціях у реальному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичною базою цієї статті стали фундаментальні концепції НІС Б.-А. Лундвалла, Р. Нельсона та К. Фрімена, а також напрацювання провідних дослідників, серед яких: А. Гассманн, Дж. Гроеневерген, Дж. Кук, М. Уаллін, Дж. Фагерберг,

Д. Форай, Г. Чесбро, Ч. Едквіст, Е. Енкель, Х. Єткович та ін. Значний внесок у розвиток концепції НІС та розроблення основ створення такої системи в Україні зробили такі вітчизняні економісти, як: О. Амоша, В. Геєць, Н. Іванова, Д. Лук'яненко, Б. Маліцький, А. Мазур, М. Петрина, О. Попович, Л. Федулова та ін.

Необхідність зосередження уваги на освіті (у західних трактуваннях «навчання») і реалізації системного підходу у цій сфері на основі НІС підтверджується, наприклад, роботою Б.-А. Лундвалла і Д. Форайа [1]. Зростаюча роль освіти в економіці знань показана С. Маргінсон [2]. У цій статті використано основи теорії інновацій, організації інноваційних процесів і НІС та узагальнено в монографії В. Білозубенко [3]. Для розроблення стратегічних аспектів розвитку інжинірингових шкіл у контексті формування НІС на основі ноосферного підходу, моделі парадигмального інноваційного розвитку та методології вертикальної інтеграції знань використано результати монографії І.Г. Ханіна [4].

Сутність, особливості та структурна модель економіки знань, а також її детермінанти виділені у роботі М. Полякова [5] і Г. Шевченка та В. Білозубенка [6]. Дослідження, зокрема, фіксують зв'язок науки, освіти і бізнесу в НІС, а також доводять пріоритетну важливість освіти як ключового чинника розвитку економіки знань. Це підтверджується дослідженням архітектури сучасного інтелектуального лідерства країн (І. Каленюк, Л. Цимбал [7]) та вивченням досвіду країн ЄС (Л. Пуховська [8]). У роботі О. Чмир обґрунтовано необхідність й особливості інтеграції освіти, науки та інновацій на рівні інфраструктури [9]. Це ж підтверджує концепція «Трикутник знань», у межах якої обґрунтовано зв'язок та інтеграцію науки, освіти й інновацій (М. Унгер, У. Полт [10]).

Проведений аналіз показав, що, незважаючи на велику увагу до проблем інноваційної діяльності та до вдосконалення освіти, у комплексі ці проблеми розроблено слабо. Маловивченою залишається роль освіти у формуванні НІС, а також вплив освіти на ін-

тенсифікацію інноваційних процесів. Усе це слабо пов'язане з розумінням джерел і характеру прогресу науки на основі зміни парадигм для пояснення інноваційного розвитку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення та узагальнення основних положень концепції ІІІ як нового виду освітніх установ, створення і функціонування яких має розглядатися у контексті формування НІС.

Виклад основного матеріалу. Освіта є одним із найважливіших соціальних інститутів, який притаманний лише людському суспільству і значною мірою організує її. Одночасно вона є й найскладнішим інструментом, створеним суспільством для свідомої еволюції. При цьому вона завжди закономірно відстає від передніх рубежів розвитку, особливо економіки та науки, оскільки вимагає узагальнення досягнень, «перетравлення» всього нового, накопичення досвіду. Соціально-економічний розвиток і технологічні зміни, нові погляди на людину і особистість – усе це зумовлює необхідність серйозного переходу до сфери освіти як найбільш сильному інструменту соціальної еволюції.

Інноваційний розвиток ставить перед освітою нові масштабні та складні завдання, які необхідно вирішувати в умовах відсутності знань і досвіду. Це вимагає й інтеграції науки і бізнесу, й координації різних освітніх структур, і концептуалізації нових підходів до самої освіти, і нових рішень з організації, форм та моделей. Водночас розвиток інновацій зумовлює потребу в кадрах. За новизни вимог роботодавців їм необхідні інші спеціалісти, підготовлені в широкому спектрі знань і навичок. І у суспільства є запит на освіту, люди переважно мотивовані вчитися, зокрема для кар'єри.

Ураховуючи вищевикладене, існує потреба у свідомій еволюції освіти, пошуку нових форм, структур, моделей, інструментів у руслі соціально-економічного розвитку та технологічних змін.

Існуюча система освіти вимагає тривалих змін, тому може бути запропонована нова структура, яка доповнює існуючу університетську освіту та реалізує нові підходи до освіти. У рамках даної роботи для вирішення

існуючих проблем пропонується створення ІІІ. Це розглядається як локальне рішення, що забезпечує перехід до нових підходів до освіти. ІІІ пропонується розглядати як новий вид освітньої установи з автентичною моделлю навчання. За своїм форматом вона відрізняється від існуючих інженерних шкіл та інших установ подібного типу (навіть за збігу назви). Назва «інжинірингова» пов'язана з акцентами на проектуванні (буде роз'яснено далі).

ІІІ спирається на творчу пасіонарність (енергію) людей, розкриває, активізує і доповнює її. Місію, мету, завдання та загальні принципи діяльності ІІІ представлено в табл. 1. Ідея ІІІ повністю відповідає головним принципам освіти впродовж життя, прийнятим ЮНЕСКО: вчитися пізнавати, вчитися робити, вчитися бути, вчитися жити разом.

Загальні принципи діяльності ІІІ: 1) орієнтація на формування особистості вченого/інженера/підприємця, розкриття ролі новатора; 2) підтримка неординарних особистостей, талантів, творців; 3) свобода інтелектуальної діяльності, особистої творчості, відхід від патерналістської і перехід до партнерської моделі; 4) акцент на саморозвитку та самоосвіті; 5) відмова від шаблонних досліджень і стандартизованого навчання, вирішення нових наукових проблем і практичних завдань; 6) індивідуалізація підготовки, що по-

єднується з роботою в колективах, підтримка колективної співтворчості; 7) забезпечення випереджаючого, упереджувального, проактивного навчання; 8) тісний зв'язок із передовою наукою та технологічними трендами, з розвитком теорій і технологій; 9) орієнтація на розроблення великих, проривних, принципово нових (парадигмальних) інновацій, пошук нових технологічних напрямів, тем і шляхів розвитку; 10) включеність до сфери практичної діяльності, реалізація реальних інноваційних проєктів, орієнтація на вирішення нових практичних завдань і створення кінцевого продукту; 11) відмова від вузької спеціалізації у вищій інтелектуальної діяльності та сфері технологій, мультидисциплінарний підхід до науки й освіти; 12) широка технологічна і галузева спрямованість; 13) відповідальність у дослідженнях та інноваціях, громадська підзвітність; 14) урахування сучасних глобальних викликів, що стоять перед людством, фокусування на вирішенні соціальних проблем.

ІІІ уявляється як структура, що інтегрує навчання, наукові дослідження та інноваційне підприємництво. Підготовка спеціалістів (по суті, для інноваційної діяльності, для створення інновацій) здійснюється в рамках реальних інноваційних процесів, включаючи дослідження і розробки (далі – ДіР). Тому ІІІ розглядається як місце, де забезпечуються всі стадії інноваційного процесу, починаючи

Таблиця 1

Місія, мета, завдання ІІІ

	Пояснення
Місія ІІІ	Перетворити суспільство через зміни мислення, вивільнити енергію творчої пасіонарності, об'єднати пізнання та економіку і тим самим забезпечити зростання людини в ХХІ ст.
Основні цілі ІІІ	1) Розвиток людського потенціалу і підготовка спеціалістів для інноваційного сектору в рамках розроблення та реалізації великих (проривних) інновацій, заснованих на передових наукових дослідженнях; 2) генерування та реалізація прогресивних ідей, розвиток науки і нових напрямів досліджень, розроблення проривних інновацій; 3) створення умов для розвитку людського потенціалу та творчої реалізації людини; 4) передавання цінностей інклюзивного розвитку для особистих досягнень і суспільного добробуту; 5) навчання переходу від знань до дії, розвиток інтелектуального та операційного потенціалу
Основні завдання ІІІ	1) Створення можливості для навчання, наукових досліджень та інноваційної діяльності; 2) розвиток людського потенціалу, надання необхідних знань і навичок; розвиток навичок професійної комунікації, розвиток особистих якостей учених і підприємців; 3) об'єднання висококваліфікованих спеціалістів (учених, інженерів), підприємців, талановитої молоді; 4) забезпечення проведення орієнтованих фундаментальних і прикладних досліджень; 5) підтримка інноваційних підприємств, колективів, індивідуальних інноваторів; 6) концентрація та нарощування інтелектуальних ресурсів; 7) формування нової культури науково-технічної та інноваційної діяльності; 8) організація та забезпечення наукової комунікації, сприяння інтеграції науки, освіти та бізнесу; 9) фінансування інноваційних проєктів, сприяння отриманню інвестицій на ринку капіталу

Джерело: розроблено автором

з народження ідеї та ДіР і закінчуючи комерціалізацією (у тому числі в рамках зовнішнього партнерства). ІІІ створює умови і надає ресурси для інноваційної діяльності, що може трактуватися як її підтримка. У зв'язку із цим ІІІ інституціонально класифікується як (1) освітня установа і (2) новий тип інкубації бізнесу, що робить її складовою частиною інноваційної інфраструктури.

На початковому етапі ІІІ пропонується створювати на базі університетів (базування). Взаємодія «ІІІ – університет» побудована на взаємних перевагах, пов'язаних із використанням матеріально-технічної бази, обміном інформацією, трансфером технологій, отриманням доходів тощо. До діяльності ІІІ залучаються передусім студенти та викладачі університету базування.

У цілому ІІІ орієнтовані на сферу високих технологій, розвиток нових галузей економіки за рахунок передових технологічних досягнень. Діяльність ІІІ може прив'язуватися до великих проривних інноваційних проєктів.

У сучасних умовах необхідно виходити з верховенства приватної ініціативи в інноваційному секторі, охоплюючи наукові дослідження і розглядаючи бізнес як головну рушійну силу. ІІІ виступає сполучною ланкою в системі взаємодії «університет – бізнес». Співпраця з великими компаніями дає змогу ІІІ інтегруватися до їхніх проєктів і стати механізмом залучення та підтримки малого інноваційного бізнесу. В основі концепції ІІІ лежить аналіз світового досвіду, зокрема діяльності провідних інститутів, університетів, вищих шкіл. Водночас необ-

хідно сказати, що, незважаючи на великі досягнення цих установ, актуальні проблеми освіти залишаються невирішеними.

Філософія функціонування ІІІ проявляється в принципах і підходах до навчання, які будуть описані нижче. І.Г. Ханін звертає увагу на необхідність вироблення у студентів нового мислення, розуміння мети освіти, світу та місця людини у світі як основи творчості. На його думку, освіта – це процес творення, найкращою школою і практикою якого є проєктна діяльність.

Проєктування вимагає широкого діапазону мислення, погляду в майбутнє, розуміння реальності, пов'язуючи різні сфери реальності: політику, економіку, технології, екологію та ін. Тому особливу роль у ньому повинна відігравати філософія. Діяльність ІІІ заснована на низці вчень та методологій (табл. 2), що створює фундамент підготовки фахівців у новому форматі.

В основі унікальності ІІІ та її результативної діяльності передусім лежать філософський базис, автентичні теоретичні підходи та методології дослідження, а також інтелектуальна традиція, що визначають структуру мислення та бачення світу. Ядром ІІІ є власна наукова школа, яка об'єднує вчених і підприємців-новаторів, що забезпечує безперервність відтворення спеціалістів і розвитку знань, а також необхідний ціннісний базис, моральний і творчий клімат.

У рамках запропонованої моделі передбачається досягти таких характеристик освіти, як проактивна, інноваційно-практична, випереджаюча, дослідна та творча. Освіта

Таблиця 2

Вчення та методології, на яких заснована діяльність ІІІ

Вчення В. Вернадського про ноосферу	Методологія вертикальної інтеграції знань (ВІЗ) (І. Ханін, М. Поляков)	Модель парадигмального інноваційного розвитку (ІІР) (І. Ханін, М. Поляков)
<ul style="list-style-type: none"> • перехід біосфери в ноосферу; • визнання науки головною продуктивною силою суспільства; • планетарне мислення; • розуміння науки як колективної діяльності вільних особистостей; • скорочення розриву між природними та гуманітарними науками; • акцентування уваги на відповідальності вчених 	<ul style="list-style-type: none"> • вертикаль включає такі рівні: технології, прикладна теорія, фундаментальна теорія, філософія; • передбачає деструкцію старого і реконструкцію нового розуміння; • уявлення параболи знань, в якій ліве крило – слідування від усвідомлення практики до філософії, а праве – слідування від філософії, удосконалюючи теорію, до практики, отримуючи нові рішення 	<ul style="list-style-type: none"> • орієнтована на розвиток науки шляхом перетворення евристик на наукові теорії, а евристичних інновацій (що виникають на донаукових фазах) – у науково обґрунтовані; • розвиток науки забезпечується шляхом висунення пробних теорій (парадигм); • передбачається висунення парадигмальних інновацій, що дає змогу створювати «блакитні океани»

Джерело: розроблено автором

орієнтована не просто на передавання знань і досвіду, а й на пошук і створення нового. Відповідаючи раніше згаданим принципам (рис. 1), модель навчання будується так, щоб: 1) поєднати освіту з пізнанням принципово нового на основі наукових досліджень і експериментування; 2) вибудувати повний інноваційний цикл «генерування ідеї – отримання знань – розроблення і створення – реалізація – ринок»; 3) забезпечити підготовку нового типу спеціаліста, що має дослідницький, проєктувальний, інженерний, підприємницький досвід. Це зумовлено сучасними вимогами економіки та потребою у висуванні нових парадигм у різних сферах життя. Окрім відмови від вузької спеціалізації, необхідне усунення інших розривів (між наукою і практикою, наукою й освітою та ін.). Ураховуючи більш складну організацію сучасних знань, потрібно виробити новий ноосферний підхід – інтегрований, мультидисциплінарний (включаючи міждисциплінарний), а також трансформувати комплекс дисциплін, охоплюючи не тільки знання з різних галузей науки, а й різні аспекти людського життя.

Долаючи розриви науки, освіти та практики (бізнесу, інновацій), в ІІІ пропонуємо виділити три взаємодоповнюючих сегменти, особливості та призначення яких полягає у такому:

– *освітній* – передбачає навчання теоретичним та практичним знанням у взаємодії з іншими сегментами, а також реалізацію інших функцій освіти;

– *науково-технічний* – передбачає проведення ДіР для отримання нових знань у рамках інноваційної діяльності;

– *підприємницький* – передбачає створення реальних підприємств, що реалізують і виводять на ринок інноваційні продукти.

Інтеграція сегментів дає змогу об'єднати (1) вчених-теоретиків, орієнтованих на пошук наукових проблем, генерування і накопичення знань; (2) прикладників, орієнтованих на застосування знань для вирішення конкретної проблеми (яка їм невідома); (3) практиків, які знають актуальні проблеми, орієнтовані на вирішення прикладних завдань, перетворення нових знань (наукових

досягнень) на інновації; (4) підприємців-новаторів, які орієнтовані на пошук незадоволених потреб та їх зв'язок із технологіями, пошук попиту, готові на ризик. Студенти будуть бачити всю картину реалізації проєктів.

Не потрібно при цьому змішувати науку та підприємництво, науку та викладання. Також це зумовлює необхідність об'єднання людей, що мають різні таланти в науці, освіті, економіці. Поєднання навчання, дослідницької, інноваційної та підприємницької діяльності зумовлює необхідність пошуку ефективних організаційних конфігурацій, створення особливої системи комунікацій, розроблення особливих навчальних програм для відповідних проєктів і напрямів.

В організаційному плані наукова та освітня діяльність ІІІ побудована на функціонуванні галузевих дослідницьких (інжинірингових) лабораторій, на базі яких навчання буде проводитися малими групами. Інноваційну діяльність (процес) організаційно передбачається проводити на основі продуктово-проєктних структур. Доповнюючими ці підрозділи можуть бути: аналітичний відділ, науково-консультативна служба, відділ науково-технічної інформації, проєктно-конструкторське бюро, комерційний відділ, підрозділ експериментального виробництва.

У рамках запропонованої моделі навчання передбачається нерозривно поєднувати колективну та індивідуальну підготовку. При цьому робиться акцент на формуванні згуртованого колективу школи та проєктних команд.

За змістом освіта орієнтована на вирішення нових складних проблем, на нові технологічні напрями, розвиток не тільки професійних, а й трансверсальних (особливо у сфері інформації, організації, комунікації, креативності), метапредметних, гнучких («м'яких») навичок. Зв'язок із наукою дає змогу орієнтуватися на нові та перспективні навички та компетенції.

Отримання знань буде проходити в процесі досліджень і творчості з розроблення інноваційних продуктів, вирішуючи різні дослідницькі, конструкторські, інженерні, виробничі та потім маркетингові завдання.

Мета ІІІ – навчити не тільки тому, що є, а й створенню нового, унікального,

створенню інновації, що задовольняє потреби людини і суспільства. Основним змістовним ядром навчання є проектування, яке розглядається в широкому аспекті як основа будь-якої інтелектуальної діяльності, охоплюючи гуманітарні сфери. Це визначає і назву «Інжинірингова школа», розглядаючи інжиніринг як специфічний вид професійної діяльності, спрямований на створення систем. Проектування необхідно для того, щоб отримати об'єкт, що має бажані властивості, переходячи від ідей і знань до діяльності. Це є орієнтованим і відповідає інноваційній діяльності, вимагає глибокого розуміння сутності об'єкта і сенсу вирішуваних проблем (потреб). Здібності проектування формуються спеціальними знаннями (методи), навичками проектної роботи (охоплюючи форми здійснення – індивідуальну та колективну), розроблення проектних рішень. Уміння проектувати пов'язане з креативністю, оригінальністю, використанням методів пізнання, знанням існуючого пласта знань та напрямів їх розвитку, технологічним пошуком.

За проектуванням інновації слідує й інші навички по всьому інноваційному циклу, а також навички управління та економіки (навіть на етапі проектування). Схематично це представлено на рис. 1.

Дуальна освіта в ІІІ отримує нове втілення, тому що містить проведення ДіР, розроблення інновацій, самостійне створення бізнесу, тобто практична сфера навчання є набагато ширшою. Основою для навчання буде залучення студентів до наукових досліджень, розроблення інновацій, процесу створення бізнесу, тобто в практичну діяльність. Це стосується як колективної роботи, так і виконання індивідуальних завдань. Залучення зумовлює використання такої форми навчання, як менторство (наставництво), у т. ч. для передавання майстерності інтелектуальної праці.

У плані навчання передбачається змістити акценти з повторення і запам'ятовування матеріалу на розуміння, аналіз, синтез, швидкий пошук, переробку і застосування нових знань, активний обмін ними. Усе це пов'язано з розвитком незалежного, нового процесу мислення. Це вимагає розвитку

Проектування			
Студент займається вивченням проблеми (потреби); визначення варіантів і практичної реалізованості; аналіз досягнень науки і технологій; розроблення концепції з урахуванням альтернатив; написання технічного завдання; постановка завдання в ДіР. В економічному плані формуються ціннісна пропозиція і бізнес-план; оцінка практичної застосовності та комерційної цінності розробок.			
Наукове дослідження	Конструювання	Виробництво	Просування
Здійснюється за необхідності; спрямоване на вироблення нових знань; студенти отримують досвід постановки завдання, аналізу інформації, висунення гіпотез, проведення експериментів, аналізу результатів, перевірки гіпотез, висунення нових теорій, пояснення фактів і обґрунтування закономірностей. Частково спостерігають за організацією та управлінням ДіР	Спрямоване на реалізацію концепції нового продукту, є частиною проектування; студенти отримують досвід підготовки проектно-конструкторської документації; фізичного конструювання, отримання моделі, прототипування, створення дослідного зразка об'єкта; охоплює підготовку техніко-економічних обґрунтувань. Студенти частково можуть бути залучені до процесу управління.	Спрямоване на створення нового продукту. Студенти отримують досвід налагодження нового дослідного виробництва, монтажу обладнання, випробування, апробування технічної документації, організації технологічного процесу, пусконаладжувальних робіт, коригування методу виробництва, а також безпосередньо випуску продукту. Студенти частково можуть бути залучені до процесу управління.	Спрямоване на просування на ринок продукту та його комерціалізацію. Включає доопрацювання продукту з відповідним зворотним зв'язком за стадіями. Студенти отримують досвід маркетингу, виходу на ринок, встановлення зв'язків партнерства, побудови бізнес-моделі.
Інжинірингово-управлінські (організація, кооперація) та інжинірингово-економічні (оцінка, аналітика, витрати, ризики та ін.) питання			
Управління			
Охоплюються функції планування, організації, контролю та мотивації. Студент вчиться: виробляти рішення, які забезпечують досягнення поставленої мети; відповідально приймати і виконувати рішення; збирати й організувати роботу команди; планувати, ставити пріоритети; визначати процедури, контролювати; підвищувати ефективність; координувати роботу тощо.			

Рис. 1. Схематичне представлення основних етапів підготовки спеціалістів в ІІІ

Джерело: розроблено автором

інших здібностей і якостей (спостереження, порівняння, судження та ін.). Спеціалісту необхідно вміти залучити і використовувати знання з різних галузей для вирішення конкретних завдань. Мірою освіченості студента необхідно вважати його здатність активно шукати, здобувати і застосовувати знання самостійно. На основі вищевикладеного моделі навчання в ІІІ пропонуємо визначити як проєктно-діяльнісну модель освіти.

Основні аспекти навчання в ІІІ:

- *Розвиток особистості* (передбачає формування особистості, яка вільно мислить, максимальне розкриття таланту і творчого потенціалу людини).

- *Формування нового світогляду* (передбачає створення нового образу навколишнього світу, зміну ставлення до світу і навколишньої дійсності).

- *Розвиток мислення* (полягає у зміцненні свідомості, здатності розмірковувати як про первинний вид діяльності, здатності створювати інтелектуальні об'єкти і моделі реальності, необхідні для творення).

- *Розвиток здібностей* (передбачається розвиток різних здібностей студентів, охоплюючи загальні та специфічні властивості, у тому числі здібностей пізнавати, вчитися, розуміти та ін.).

- *Формування нової психології діяльності* (у рамках психологічного клімату школи пріоритетна увага буде приділятися розвитку довіри, формуванню передумов співробітництва та ін.).

Ці аспекти, особливо спільне бачення світу, спільні цілі та цінності тощо, необхідні для формування цілісного співтовариства колективу школи та об'єднання творчих команд. При цьому в ІІІ передбачається досягти особливої взаємодії (комунікації) між викладачами та студентами, яка містить аргументацію, що спонукає до пізнання і творчої праці.

ІІІ передбачає застосування власних дидактичних матеріалів, нових способів подання навчального матеріалу, інформаційно-технологічних засобів для навчання і роботи, створюючи умови для продуктивної інтелектуальної діяльності. Основними інструментами стануть бази знань, інструменти для обробки даних, розрахункові програми.

Як було сказано раніше, ІІІ орієнтована на розроблення принципово нових (парадигмальних), великих (проривних) інновацій, що вимагає не тільки прикладних, а й фундаментальних досліджень. Це вимагає, по-перше, використання мультидисциплінарного підходу як у дослідженнях, так і в освіті. По-друге, оцінки наслідків для економіки, змін в системах управління, інститутах, галузевій структурі, екології. У разі проєктів розроблення поліпшуючих (покрокових) інновацій, відповідно, проводяться прикладні ДіР. Здійснення фундаментальних досліджень, які не передбачають швидкої віддачі, вимагає відповідних підходів і організації довгострокового фінансування.

У ІІІ організуються і проводяться інноваційні процеси (на базі продуктово-проєктних структур), охоплюючи повний інноваційний цикл. Особливістю інноваційного процесу в ІІІ є те, що він супроводжується фундаментальною підготовкою спеціалістів.

В інноваційній діяльності ІІІ необхідно розділяти два типи інновацій: 1) «*наука – інновація*» – інновація, заснована на фундаментальних і/або прикладних дослідженнях (ДіР); 2) «*практика – наука – інновація*» – інновація, заснована на розумінні практичних проблем і потреб, ноу-хау, що виникають у результаті накопичення корисного досвіду; потім проводяться орієнтовані ДіР для отримання необхідних знань і розробляються інновації. Другий тип є переважаючим, відповідає ВІЗ і охоплює інновації типу «практика – інновація» (емпірико-евристичні), які на основі моделі ПІР переводяться в інновації другого типу. Обидва типи інновацій вимагають особливих підходів до організації інформаційного обміну, у тому числі наукової комунікації.

У рамках інституціональної класифікації ІІІ ідентифікована як освітній заклад і установа інноваційної інфраструктури, а також може розглядатися як комерційне підприємство. У цьому контексті необхідно порівняти модель ІІІ із моделями поширених бізнес-інкубаторів та акселераторів (табл. 3).

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження запропоновано концепцію ІІІ, що покликана підвищити якість людського капіталу, інтенсифікацію

Концептуальне порівняння моделі ІІІ із моделями бізнес-інкубаторів та акселераторів (до уваги беруться ті моделі інкубаторів та акселераторів, які функціонують із метою отримання прибутку)

Ознаки	Інкубатори бізнесу	Акселератори бізнесу	Інжинірингові школи
Агенти	Стартапи, команди	Стартапи, команди	Стартапи, команди, діючі підприємства, наукові колективи
Орієнтири в підтримці інновацій	Орієнтація на покращуючі інновації з максимально швидким ефектом	Орієнтація на покращуючі інновації з максимально швидким ефектом	Орієнтація на розроблення та підтримку великих (проривних) інновацій
Проведення ДіР	Не проводить	Не проводить	Організація і підтримка
Основні функції	Підтримка бізнесу на стадії зародження; допомога в залученні інвестицій	Підтримка бізнесу на стадії активного зростання; допомога в залученні інвестицій	Підтримка команди, починаючи з навчання і ДіР; організація повного циклу розроблення
Бізнес-модель (отримання доходу)	Відсоток від залучених стартапом інвестицій	Відсоток від залучених стартапом інвестицій	Відсоток від прибутку функціонуючого бізнесу
Галузева спрямованість	Багатогалузеві, можлива спеціалізація	Багатогалузеві, можлива спеціалізація	Багатогалузеві, можлива спеціалізація
Пряма фінансова підтримка	Немає	Немає	Навчання спеціалістів і ДіР; розвиток бізнесу – можливий
Інші види підтримки	Менторство, підприємницьке навчання, експертна підтримка	Менторство, підприємницьке навчання, експертна підтримка	Всі види підтримки, в т.ч. професійне і підприємницьке навчання

Джерело: розроблено автором

інноваційної діяльності, генерування та впровадження інноваційних рішень. Цілі та завдання ІІІ відповідають імперативам розвитку національної економіки, переходу до інноваційного її типу. Завдяки своїм функціям ІІІ сприятиме формуванню та функціонуванню НІС, стане важливою її частиною і суб'єктом розвитку, реалізуючи нові підходи до освіти та підтримки інновацій. ІІІ покликаний подолати розриви науки, освіти та практики, а основні аспекти навчання в ІІІ дадуть змогу сформуванню цілісного співтовариства колективу школи та об'єднання творчих команд.

Література:

- Lundvall B.-A., Foray D. *The knowledge-based economy: from the economics of knowledge to the learning economy*. Paris : OECD, 1996. 14 p.
- Marginson S. Higher Education in the Global Knowledge Economy. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2010. № 2(5). P. 6962–6980.
- Білозубенко В.С. Інноваційна система Європейського Союзу: особливості формування та розвитку. Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. 456 с.
- Ханин И.Г. Ноосферный путь познания и хозяйствования : монография. Днепр : Нова ідеологія, 2018. 319 с.
- Поляков М.В. Економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт : монографія. Дніпро : Нова ідеологія, 2018. 688 с.
- Polyakov M.V., Shevchenko G.Y., Bilozubenko V.S. Clustering of countries in global landscape of knowledge economy development. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1(13). Ч. 1. С. 176–183.
- Каленюк І.С., Цимбал Л.І. Детермінанти інтелектуального лідерства в сучасному глобалізованому світі. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту еко-*

- номіки і управління. Серія 1: Економіка. 2014. Вип. 1. С. 71–80.
- Пуховська Л. Професійна освіта та інновації: досвід країн Європейського Союзу. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2017. № 14. С. 124–132.
- Чмир О.С. Перспективні напрямки розвитку інфраструктури освіти, науки та інновацій в Україні. *Університетські наукові записки*. 2017. Вип. 61. С. 15–25.
- Unger M., Polt W. The Knowledge Triangle between Research, Education and Innovation – A Conceptual Discussion. *Foresight and STI Governance*. 2017. Vol. 11. № 2. P. 10–26.

References:

- Lundvall B.-A., & Foray D. (1996). *The knowledge-based economy: from the economics of knowledge to the learning economy*. Paris: OECD.
- Marginson S. (2010). Higher Education in the Global Knowledge Economy. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, no. 2(5), pp. 6962–6980.
- Bilozubenko V. (2012). *Innovatsiina systema Yevropeiskoho Soiuzu: osoblyvosti formuvannia ta rozvytku [European Union innovation system: features of formation and development]*. Donetsk: DonNUET.
- Khanyin I.G. (2018). *Noosfernyi put' poznaniia i hozjajstvovanija [Noospheric path of knowledge and economy management]*. Dnipro: Nova ideolohiia.
- Polyakov M. (2018). *Ekonomika znan: sutnist, determinanty, hlobalnyi landschaft [Knowledge Economy: Essence, Determinants, Global Landscape]*. Dnipro: Nova ideolohiia.
- Polyakov M.V., Shevchenko G.Y., & Bilozubenko V.S. (2018). Clustering of countries in global landscape of knowledge economy development. *Naukovyi visnyk Polissia – Polesye Scientific Bulletin*, no. 1(13), pp. 176–183.
- Kalenyuk I. & Tsybmal L. (2014). Determinanty intelektualnoho liderstva v suchasnomu hlobalizovanomu sviti [Determinants of intellectual leadership in the modern globalized world]. *Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnogo instytutu ekonomiky i upravlinnia. Serii 1: Ekonomika*, no. 1, pp. 71-80.

8. Pukhovska L. (2017). Profesiina osvita ta innovatsii: dosvid krain Yevropeiskoho Soiuзу [Professional education and innovation: European Union countries experience]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika*, no. 14, pp. 124–132.
9. Chmyr O. (2017). Perspektyvni napriamky rozvytku infrastruktury osvity, nauky ta innovatsii v Ukraini [Prospective development ways of the infrastructure of education, science and innovation in Ukraine]. *Universytetski naukovi zapysky*, no. 61, pp. 15–25.
10. Unger M. & Polt W. (2017). The Knowledge Triangle between Research, Education and Innovation – A Conceptual Discussion. *Foresight and STI Governance*, no. 11(2), pp. 10–26.

Аннотация. В статье предложена концепция инженеринговых школ (ИШ), которые должны стать новым элементом национальной инновационной системы. Определены миссия, основные цели и задачи, принципы деятельности ИШ, которые предполагается создавать на базе университетов для интеграции образования, исследований и инновационного бизнеса. Приведены основные этапы подготовки специалистов ИШ, а именно: проектирование, научные исследования, конструирование, производство, продвижение и управление. Преодолевая разрывы науки, образования и практики, в ИШ предложено выделять три сегмента: образовательный, научно-технический, предпринимательский. В организационном плане деятельность ИШ построена на функционировании отраслевых лабораторий. Разъяснены основные аспекты обучения в ИШ и сравнены их модели с моделями бизнес-инкубаторов и акселераторов.

Ключевые слова: национальная инновационная система, образование, бизнес-инкубатор, бизнес-акселератор, инженеринговая школа.

Summary. In the modern world economy, the innovative model of economic development is becoming dominant; it has covered all areas of society life and involves the systematic introduction of progressive changes that are associated with new knowledge in products, technologies and management. One of the most important prerequisites for the progress of science and, consequently, innovation is education. Modern economic and technological changes cause the emergence of new requirements for the training of specialists; consequently, this requires qualitative changes in education, namely its organizational forms, models and content. Taking this into consideration, the article proposes the engineering school (ES) concept. They should become a new active element of the national innovation system (NIS), playing an important role in the innovation infrastructure and modernization of the education system. It is proposed to create engineering schools on the basis of universities and they are considered as a local solution, providing a transition to new approaches within the framework of the traditional education system. The term "engineering" is associated with the fact that education focuses on designing in order to create new things with desired properties. The article defines the purpose, main goals and objectives, principles of ES. ES is presented as a structure integrating education, research and innovative entrepreneurship. Training of specialists is carried out as part of real innovative processes, including research and development. The methodological base of ES work is described in order to achieve proactive, innovative, practical, advanced, experimental and creative education. The main stages of training ES specialists are presented, including graphics, scientific research, designing, production, promotion and management. Closing the gaps in science, education and practice, we propose to distinguish three mutually complementary segments in ES that are educational, scientific, technical, and entrepreneurial segments. Organizationally, the scientific and educational activities of ES are based on the functioning of industry laboratories. The main aspects of learning in ES are explained; these are personality development; the formation of a new worldview; development of thinking and abilities; the formation of a new psychology of activity. Comparison of the ES model with the models of business incubators and accelerators is provided.

Keywords: national innovation system, education, business incubator, business accelerator, engineering school.

Юхновська Ю.О.*к.е.н., доцент,**докторант кафедри «Фінанси та економічна безпека»,
Дніпровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна***Yukhnovskaya Julia***Dnipropetrovsk National University of Railway Transport
named after Academician V. Lazaryan**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1643-0825>*

ЧИННИКИ ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

FACTORS OF THE EFFECT OF THE EXTERNAL AND INTERNAL ENVIRONMENT ON THE DEVELOPMENT OF THE POTENTIAL OF THE TOURIST INDUSTRY

Анотація. У статті досліджено науково-практичні аспекти використання SWOT-аналізу як важливого інструменту управління та їхній вплив на формування сучасного й перспективного стану потенціалу туристичної галузі. Виділено найбільш важливі сприятливі чинники зовнішнього та внутрішнього середовища Запорізького регіону з погляду розвитку туристичної галузі, які грають важливу роль у нейтралізації або зведенні до мінімуму негативного впливу несприятливих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Запропоновано комплекс заходів, які необхідно реалізувати на практиці, а також отримати максимальний ефект від їх практичного використання. Визначено основну перспективну стратегію для туристичної галузі Запорізького регіону. На підставі оцінки чинників конкурентоздатності виокремлено найбільш сильні та найбільш слабкі конкурентні позиції розвитку туристичної галузі Запорізького регіону.

Ключові слова: туристична галузь, зовнішнє середовище, внутрішнє середовище, потенціал, SWOT-аналіз, загрози, сильні та слабкі сторони.

Постановка проблеми. Із розширенням міжнародної торгівлі та інших форм міжнародних економічних відносин, підвищенням рівня культури та освіти розвивається й туристична галузь. У XXI ст. туристична

галузь є одним із головних напрямів соціально-економічної, культурної та політичної діяльності багатьох країн та регіонів світу. Туристичний потенціал України великий, має багату культурно-історичну та природну спадщину. На жаль, туристичний потенціал гальмується слабо розвиненою інфраструктурою та поганим рівнем сервісу в регіонах України. Нестійка геополітична ситуація в країні також негативно впливає на в'їзний та видний туризм в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку потенціалу туристичної галузі та управління нею, впровадження закордонного досвіду, впровадження методики SWOT-аналізу на національному та регіональному рівнях відображали у своїх працях зарубіжні та вітчизняні науковці, серед яких: А. Томпсон, А. Стрікленд, Е. Філдс, Х. Макмілан, М. Тампі, В. Азар, П. Гудзь, М. Долішній, І. Зорін, В. Квартальнов, В. Кифяк, В. Козирєв, В. Куценко, В. Кравців, О. Любіцева, М. Мальська, О. Мілашевська, О. Мордвінов, М. Рутинська, В. Федорченко, А. Чечель, О. Шаптал та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На разі не розроблено механізми усунення загроз як обмежень для

розвитку потенціалу в туристичній галузі Запорізького регіону та зведення їхнього негативного впливу до мінімуму.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження науково-практичних аспектів використання SWOT-аналізу як важливого інструменту управління та їхнього впливу на формування сучасного й перспективного стану потенціалу туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу. Туристична галузь сьогодні в регіональній економіці відіграє важливу роль і є одним із найважливіших секторів, який забезпечує розвиток регіонів та частину надходжень до бюджету регіонів [1].

Для аналізу переваг і недоліків діяльності різних галузей та підприємств на національному та регіональному рівнях використовують метод SWOT-аналізу, який ефективно використовується в туристичній галузі для з'ясування обставин, за яких розвивається туристична галузь України та її регіонів, внутрішніх переваг та недоліків та їхнього впливу на сприятливі можливості та загрози, усі доступні переваги над конкурентами [3].

О.В. Коновалова відзначає, що перевагами SWOT-аналізу є комплексна оцінка можливостей і ризиків, сильних та слабких сторін. Основними недоліками, на думку науковця, є неможливість урахування всіх сильних і слабких сторін, можливостей і загроз; суб'єктивність вибору та ранжування чинників зовнішнього і внутрішнього середовища; погана адаптація до середовища, що постійно змінюється [1].

На думку Д.І. Шеленко, найважливішим чинником у SWOT-аналізі є виявлення загроз, який є бар'єром, перешкодою, небезпекою, що тягнуть за собою додаткові витрати [4].

Для запобігання існуючим загрозам, які можуть призвести до втрати туристичного ринку, на думку Г.Р. Копець, усвідомивши перешкоди, які можуть похитнути існуючу туристичну інфраструктуру, оцінивши проблеми, варто побудувати ієрархію можливостей, які можна використати для позитивних результатів у розвитку туристичної галузі країни та регіонів [2]. У загальному вигляді можливості – це тенденції та зміни в бізнес-середовищі, які можуть бути використа-

ні для стимулювання розвитку та долання існуючих труднощів [4].

Виділено найбільш важливі сприятливі чинники зовнішнього та внутрішнього середовища Запорізького регіону з погляду розвитку туристичної галузі, які грають важливу роль у нейтралізації або зведенні до мінімуму негативного впливу несприятливих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища (рис. 1). Причому окремі сприятливі чинники можуть бути використані водночас проти цілої низки негативних чинників, як це показано на рис. 1.

У табл. 1 запропоновано комплекс заходів, які мають реалізувати на практиці вигоди, які виділені вище, у сприятливі чинники розвитку туристичної галузі Запорізького регіону, а також отримати максимальний ефект від їх практичного використання. Ці заходи можна розглядати як пріоритетні напрями заходів, які закладені в основу регіональних цільових програм розвитку туристичної галузі. Використання сприятливих чинників, які були виявлені в ході SWOT-аналізу, та їх реалізація через виконання заходів, що наведені в табл. 1, дадуть змогу підвищити конкурентоспроможність та відомість існуючих туристичних продуктів Запорізького регіону, створити умови й інфраструктуру базу для розроблення нових туристичних продуктів та залучити інвестиції в туристичну галузь регіону.

Результати показали, що основні можливості, які має Запорізький регіон, указують тільки на те, що необхідно розвивати внутрішній туризм, причому як для відпочинку громадян України, так і для зустрічі іноземців. Це має стати основною стратегічною перспективою для туристичної галузі Запорізького регіону. Для цього необхідно ліквідувати слабкі сторони, а саме необхідно розвивати туристичну інфраструктуру в Запорізькому регіоні, відремонтувати основні дороги, підтримувати вже існуючі санаторії, адже лікувальна база там сильна, а умови проживання просто жахливі. Піднявши на належний рівень умови проживання, рівень обслуговування, Запорізький регіон зміг би забезпечити чудові варіанти відпочинку для українських та іноземних громадян із сусідніх країн, причому запропонувавши конкурентні ціни.

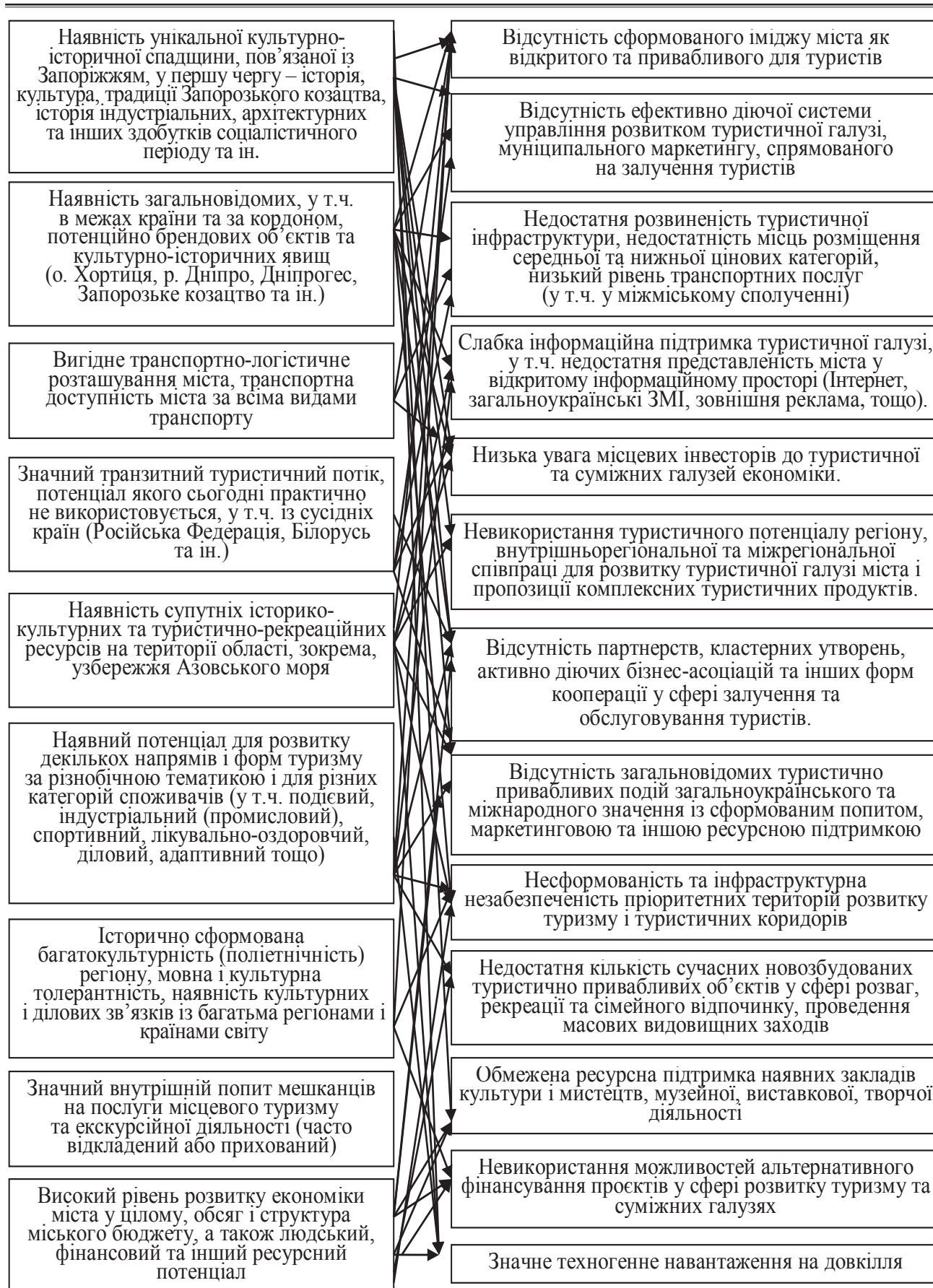

Рис. 1. Напрямок використання сприятливих чинників проти усунення негативних факторів розвитку туристичної галузі Запорізького регіону

Джерело: авторська розробка

**Заходи щодо використання сприятливих чинників
розвитку туристичної галузі в Запорізькому регіоні**

Чинники	Комплекс заходів
Наявність унікальної культурно-історичної спадщини, пов'язаної із Запоріжжям, у першу чергу – історія, культура, традиції Запорозького козацтва, історія індустріальних, архітектурних та інших здобутків соціалістичного періоду та ін.	– кількість реалізованих арт-проектів та фестивалів; – кількість населення, що отримує послуги у – використання історико-культурного надбання для розвитку внутрішнього туризму
Наявність загальновідомих, у т. ч. в межах країни та за кордоном, потенційно брендових об'єктів та культурно-історичних явищ (о.Хортиця, р.Дніпро, Дніпрогес, Запорозьке козацтво та ін.)	– формування позитивного іміджу міста у сфері туризму на зовнішньому та внутрішньому туристичних ринках. Збільшення туристичного потоку до 300 тис осіб на рік та кількості екскурсантів до 700 тис осіб на рік
Вигідне транспортно-логістичне розташування міста, транспортна доступність міста за всіма видами транспорту	– розвиток транспортної інфраструктури туристичних об'єктів
Значний транзитний туристичний потік, потенціал якого сьогодні практично не використовується, у т. ч. із сусідніх країн (Російська Федерація, Білорусь та ін.)	– підвищення пропускної спроможності аеропорту Запоріжжя
Наявність супутніх історико-культурних та туристично-рекреаційних ресурсів на території області, зокрема узбережжя Азовського моря	– забезпечення організації та проведення літніх курортно-туристичних та оздоровчих кампаній
Наявний потенціал для розвитку декількох напрямів і форм туризму за різнобічною тематикою і для різних категорій споживачів (у т. ч. подієвий, індустріальний (промисловий), спортивний, лікувально-оздоровчий, діловий, адаптивний тощо)	Формування та просування місцевих брендів «Запорізький район туристичний», його активізація через Інтернет: – проведення рекламно-іміджевих заходів; – представлення районного туристичного продукту на обласному, регіональному, всеукраїнському та міжнародному рівнях; – підвищення ефективності прийому офіційних іноземних делегацій та в'їзних туристів; – удосконалення інформації для вебпорталу Запорізького обласного туристично-інформаційного центру
Історично сформована багатокультурність (поліетнічність) регіону, мовна і культурна толерантність, наявність культурних і ділових зв'язків із багатьма регіонами і країнами світу	Використання поліетнічності культури Запорізького краю як джерела унікальності туристичного продукту: – упровадження нових форм включення до туристичного процесу національно-культурних традицій та їх збереження; – використання виробів народних промислів у регіональному туристичному продукті
Значний внутрішній попит мешканців на послуги місцевого туризму та екскурсійної діяльності (часто відкладений або прихований)	Формування ринку попиту на внутрішній туристичний продукт: – формування у населення потреби в змістовному проведенні вільного часу; – створення рекламно-інформаційного продукту рекреаційно-туристичного комплексу
Високий рівень розвитку економіки міста у цілому, обсяг і структура міського бюджету, а також людський, фінансовий та інший ресурсний потенціал	– сприяння впровадженню галузевих інвестиційних проєктів; – сприяння прийняттю рішень щодо оголошення природних територій курортами державного та місцевого значення

Джерело: авторська розробка

На підставі оцінки чинників конкурентоздатності, виокремлено найбільш сильні та найбільш слабкі конкурентні позиції розвитку туристичної галузі Запорізького регіону. Сильні конкурентні позиції необхідно закласти в основу конкурентної стратегії туристичної галузі Запорізького регіону, а слабкі – нейтралізувати, вибудовуючи систему цільової дії в середньо- та довгостроковому аспектах. Вони наведено в табл. 2. Для кожної з груп конкретних позицій необхідно

використовувати специфічні типи конкурентних стратегій за своєю сукупністю, які закладаються в основу загальної маркетингової стратегії розвитку туристичної галузі.

Із перелічених вище конкурентних позицій туристичної галузі Запорізького регіону доцільним убачається застосування принципово різних видів стратегій: для сильних конкурентних позицій – стратегія підсилення конкурентних переваг та створення на їх основі додаткових цінностей та

Таблиця 2

Сильні та слабкі конкурентні позиції туристичної галузі Запорізького регіону

Сильні конкурентні позиції	Слабкі конкурентні позиції
<ul style="list-style-type: none"> - Сприятлива кон'юнктура та вагомий потенціал зовнішніх ринків, високий інтерес туристів до Запорізького регіону та стійкий попит на запорізькі туристичні продукти. - Наявність системи стратегічного управління розвитком туристичної галузі, висока ефективність засобів державної регіональної політики в туристичній галузі. - Узгодженість регіональної стратегії розвитку туризму в Запорізькому регіоні та стратегій великих корпоративних структур. - Велика кількість та різноманітність об'єктів туристичного показу та туристично-рекреаційних ресурсів. 	<ul style="list-style-type: none"> - Недостатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів у туристичній галузі та недостатньо висока якість підготовки спеціалістів для туристичного сектору. - Низька доступність і незадовільний технічний та естетичний стан основної маси найбільш важливих туристичних об'єктів, що призводить до сезонного режиму функціонування багатьох об'єктів. - Низька ступінь фондоозброєності запорізьких туристичних організацій. - Низький рівень розвитку туристичної та допоміжної інфраструктури у поєднанні з низьким ступенем задоволення вимог міжнародних галузевих стандартів у туристичній галузі. - Недостатня ефективність маркетингових інструментів, які використовуються, та відсутність сильних і конкурентоздатних запорізьких туристичних брендів, відсутність системи їх руху з використанням розподільчих каналів міжнародних та міжрегіональних корпоративних мереж.

Джерело: авторська розробка

Таблиця 3

Основні заходи щодо підсилення слабких конкурентних позицій туристичної галузі Запорізького регіону

Проблеми (слабкі конкурентні позиції)	Основні заходи
Недостатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів у туристичній галузі	<ul style="list-style-type: none"> - перепідготовка кадрів та підвищення кваліфікації з участю залучених спеціалістів; - реалізація тренінгових програм без відриву персоналу від виробничої діяльності; - упровадження системи корпоративних замовлень на підготовку спеціалістів; - зарубіжні стажування спеціалістів у туристичній галузі та викладацького складу в рамках міжнародних проєктів та корпоративного обміну; - удосконалення навчальних процесів щодо підготовки кадрів (орієнтація на потреби ринку праці)
Низька доступність та незадовільний технічний та естетичний стан об'єктів туристичної галузі, сезонність їх функціонування	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення турів, не пов'язаних із традиційними об'єктами туристичної галузі та за діючим невикористаним потенціалом; - координація зусиль міністерств та відомств за змістом та реставрації об'єктів туристичної галузі; - залучення бізнесу до вирішення проблеми збереження пам'яток історії та культури; - передача об'єктів туристичної галузі в оренду господарюючим суб'єктам із зобов'язанням щодо утримання, реконструкції та облаштування об'єктів; - розвиток інфраструктури доступу до об'єктів за рахунок їх включення у склад комплексних турів, комплексні інвестиційні проєкти
Низька фондоозброєність туристичних компаній Запорізького регіону	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток лізингу в туристичній галузі (залучення крупних лізингових компаній); - використання пільгового оподаткування туристичних компаній, які інвестують у ОПФ у частки місцевих та регіональних податків; - створення регіональних амортизаційних фондів
Низький рівень розвитку туристичної та допоміжної інфраструктури у поєднанні з низькою якістю послуг	<ul style="list-style-type: none"> - стимулювання конкуренції через залучення зовнішніх компаній, які надають сертифіковані послуги; - активізація державних інвестицій в інфраструктуру, у тому числі за рахунок створення локальних туристичних комплексів, та розвиток супутньої інфраструктури (дорожня мережа, комунікації, енергетична, соціальна інфраструктура); - стимулювання та підтримка розвитку малого бізнесу в туристичній галузі; - використання системи конкурсних відборів під час реалізації пріоритетних інвестиційних проєктів у туристичній галузі
Неефективність маркетингу та відсутність сильних запорізьких туристичних брендів, відсутність системи їх руху з використанням каналів зовнішніх корпоративних мереж	<ul style="list-style-type: none"> - активізація маркетингової діяльності запорізького туристичного інформаційного центру; - розвиток «електронного туризму», перш за все Internet- маркетингу, розвиток системи електронних магазинів продажу турів, електронних систем бронювання; - розвиток франчайзингу на базі запорізьких туроператорів; - розвиток контрактної спеціалізації запорізьких туристичних організацій для можливості використання корпоративних каналів просування та реалізації послуг; - створення та просування туристичних брендів на базі унікальних запорізьких туристичних продуктів, формування на їх основі «зонтичних» та підтримуючих брендів

Джерело: авторська розробка

продуктів для споживачів; для слабких конкурентних позицій – стратегія підвищення конкурентоспроможності та нарощування конкурентних переваг.

Слабкі конкурентні позиції розвитку туристичної галузі Запорізького регіону, які наведено в табл. 2, необхідно підсилювати за рахунок послідовної реалізації відповідних заходів.

Для вирішення цих проблем повинен бути використаний програмно-цільовий метод. Комплекс найбільш загальних заходів, які необхідно деталізувати та реалізувати в регіональних стратегічних документах розвитку туристичної галузі в рамках регіональних та муніципальних цілевих програм, наведено в табл. 3.

Виявлені сильні конкурентні позиції туристичної галузі Запорізького регіону повинні бути покладені в основу стратегії підвищення конкурентоздатності запорізького туристичного продукту. На їх основі та з використанням стратегії диференціації повинні створюватися додаткові цінності та додаткові продукти для відвідувачів Запорізького регіону. Вони можуть бути взяті за основу розроблення напрямку посилення конкурентних переваг туристичної галузі, визначення «точок диференціації» (останні самі по собі можуть бути джерелом створення нових конкурентних переваг).

Використання «точок диференціації» дає можливість створити комплексні (пакетні) тури, які об'єднані загальною тематикою та розвиваються під загальним «зонтичним» брендом. Окрім того, їх реалізація дає змогу значно розширити асортимент пропонувананих туристичних продуктів та окремих видів послуг, закріпити свої позиції на ринку. Точки диференціації є джерелом створення конкурентних переваг, дають змогу створювати додаткові цінності продукту для споживача, які відрізняються від продуктів конкурентів.

Висновки і пропозиції. Реалізація конкурентної стратегії в рамках нашого дослідження спрямована на підвищення конкурентоздатності туристичної галузі Запорізького регіону за рахунок маркетингових інструментів, а також за рахунок активізації його інвестиційної політики.

Ефективність заходів щодо розвитку туристичної галузі Запорізького регіону, запропонованих у рамках стратегічних та програмних документів, залежить від їх реалізації на практичному рівні в рамках таких ключових напрямів, як розроблення інвестиційних проєктів у галузі розвитку туристичної інфраструктури та створення нових туристичних продуктів, пошук та залучення інвесторів для їх реалізації, маркетингове забезпечення розвитку туристичної галузі.

Література:

1. Коновалова О. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки. URL : http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm (дата звернення: 10.12.2019).
2. Коpecь Г.Р. Актуальні проблеми розвитку логістики туризму в Україні. *Логістика*. 2007. № 594. С. 436–441.
3. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник. Київ, 2008. 661 с.
4. Шеленко Д.І., Смушак М.В. Стратегічне управління в системі економічних відносин. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/escupark_2012_9_37 (дата звернення: 15.12.2019).

References:

1. Konovalova O. (2010) SWOT-analiz jak osnovnyj instrument strategichnogho upravlinnja, joghho perevaghy i nedoliky. [SWOT-analysis as the main tool of strategic management, its advantages and disadvantages] URL: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc. (accessed 10 December 2019).
2. Kopecj Gh.R. (2007) Aktualjni problemy rozvytku loghistryky turyzmu v Ukrajinі. [Actual problems of tourism logistics development in Ukraine.] *Loghistryka*. no 594. pp. 436–441.
3. Maljsjka M.P. (2008) Mizhnarodnyj turyzm i sfera poslugh. [International tourism and services] Kyjiv. 661 p.
4. Shelenko D.I., Smushak M.V. (2012) Strategichne upravlinnja v systemi ekonomichnykh vidnosyn. [Strategic Management in the System of Economic Relations] URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escupark_2012_9_37 (accessed 15 December 2019).

Аннотация. В статье исследованы научно-практические аспекты использования SWOT-анализа как важного инструмента управления и их влияние на формирование современного и перспективного состояния потенциала туристической отрасли туристической отрасли. Выделены наиболее важные благоприятные факторы внешней и внутренней среды Запорожского региона с точки зрения развития туристической отрасли, которые играют важную роль в нейтрализации или сведении к минимуму отрицательного воздействия неблагоприятных факторов внешней и внутренней среды. Предложен комплекс мероприятий, которые необходимо реализовать на практике, а также получить максимальный эффект от их практического использования. Определена основная перспективная стратегия для туристической отрасли Запорожского региона. На основании оценки факторов конкурентоспособности выделены наиболее сильные и наиболее слабые конкурентные позиции развития туристической отрасли Запорожского региона.

Ключевые слова: туристическая отрасль, внешняя среда, внутренняя среда, потенциал, SWOT-анализ, угрозы, сильные и слабые стороны.

Summary. The article explores the scientific and practical aspects of the use of SWOT analysis as an important management tool and their influence on the formation of the current and future potential of the tourism industry's tourism industry. The most important favorable factors of the external and internal environment of Zaporizhzhya region are highlighted from the point of view of tourism industry development, which play an important role in neutralizing or minimizing the negative impact of adverse factors of the external and internal environment. The strong competitive positions of the tourism industry of the Zaporozhye region have been revealed, which should be the basis for the strategy of increasing the competitiveness of the Zaporozhye tourism product. It is revealed that the main opportunities that the Zaporizhzhya region has in this case indicate only that it is necessary to develop inland tourism, while both for the rest of the citizens of Ukraine and for the meeting of foreigners. A set of measures is proposed to be implemented in practice and to maximize the impact of their practical use. The main perspective strategy for the future for the tourism industry of Zaporizhzhia region is determined. Based on the assessment of competitiveness factors, the strongest and the weakest competitive positions of development of the tourism industry of Zaporizhzhya region were singled out. A set of the most general measures that need to be detailed and implemented in the regional strategic documents of the tourism industry development, within the framework of regional and municipal target programs is proposed. It is proposed to implement competitive strategies, which have been investigated, aimed at improving the competitiveness of the tourism industry of Zaporizhzhia region through marketing tools, as well as by intensifying the investment policy of Zaporizhzhya region. The effectiveness of the Zaporizhzhia region tourism development measures proposed under the strategic and programmatic documents depends on their practical implementation within such key areas as development of investment projects in the development of tourism infrastructure and creation of new tourism products, search and attraction of investors. for their implementation, marketing support for the development of the tourism industry.

Keywords: tourism industry, external environment, internal environment, potential, SWOT analysis, threats, strengths and weaknesses.

Гудзь О.Є.

*д.е.н., професор,
Державний університет телекомунікацій*

Gudz Elena

State University of Telecommunications

Шмалій Л.В.

*аспірантка кафедри менеджменту,
Державний університет телекомунікацій*

Shmaliy Lyudmila

State University of Telecommunications

МЕХАНІЗМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ЗВ'ЯЗКУ

MECHANISM OF INFORMATION AND COMMUNICATION PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF COMMUNICATION ENTERPRISES

Анотація. У статті узагальнено і розвинено теоретичні підходи до формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку, уточнено складники, функції, обґрунтовано послідовність та заходи формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку з урахуванням деформацій зовнішнього і внутрішнього середовища та їхнього впливу на зміну бізнесових цінностей, компетентностей і пріоритетів діяльності в умовах широкого використання сучасних цифрових технологій. Зокрема, дослідження процесів формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку на якісно нових теоретичних підходах виявило потребу визначення його місця та завдань у загальній сукупності механізмів економічної безпеки підприємств зв'язку. При цьому кожному з означених сукупностей заходів щодо формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку варто використовувати вибірково, залежно від ризиків та загроз, що проявляються на підприємствах зв'язку.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційне забезпечення, економічна безпека, підприємства, механізм, складники.

Постановка проблеми. Економічна безпека підприємства зв'язку передбачає виконання сукупності заходів у різні часові проміжки, з неоднаковою інтенсивністю і у різних сферах функціонування, зорієнтованих на ідентифікацію, локалізацію, превенцію і ліквідацію кризових явищ незалежно від масштабів руйнівного впливу та глибини їх розповсюдження. Ця сукупність заходів виконується, ґрунтуючись на масивах певної інформації та спеціалізованих комунікаційних ланцюгах, засобах, методах, інструментах, які сприяють протидії впливу кризових процесів. Водночас інформаційні потоки та комунікаційні ланцюги, засоби, методи, інструменти економічної безпеки вважаються атрибутами механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення. Відповідно, виникла необхідність в обґрунтуванні нових підходів до формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку в нових реаліях сьогодення та в умовах широкого використання сучасних цифрових технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти теоретичних та практичних положень щодо проблем формування

механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку знаходимо в публікаціях таких відомих учених, як: І. Ансофф, Н. Ботвіна, Т. Гладченко, О. Гривківська, О. Гусева, І. Зеліско, Г. Козаченко, Л. Лазаренко, С. Легомінова, Д. Никифорчук, В. Пономарьов, В. Сотниченко, П. Стецюк, І. Троц, Л. Шваб, Л. Юрович та ін. Проте слід відзначити, що не повною мірою уточнено складники, функції, обґрунтовано послідовність та заходи формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку з урахуванням деформацій зовнішнього і внутрішнього середовища та їхнього впливу на зміну бізнесових цінностей, компетентностей і пріоритетів діяльності в умовах широкого використання сучасних цифрових технологій.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення і розвиток теоретичних підходів до формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку, уточнення складників, функцій, обґрунтування послідовності та заходів формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку з урахуванням деформацій зовнішнього і внутрішнього середовища та їхнього впливу на зміну бізнесових цінностей, компетентностей і пріоритетів діяльності в умовах широкого використання сучасних цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Метою економічної безпеки підприємства є забезпечення його сталого розвитку, конкурентного положення за будь-яких деформацій і потрясінь у зовнішньому й внутрішньому середовищі.

Для досягнення цієї мети підприємству необхідно мати достатній обсяг матеріальних, технічних, інформаційних, трудових, фінансових, комунікаційних ресурсів, які утворюють основу забезпечення економічної безпеки, та побудувати раціональну ієрархію взаємодій, ланцюгів та взаємної комунікаційної підпорядкованості для превентивної протидії наявним та ймовірним загрозам і ризикам. Таким чином, обсяги ресурсів, що можуть бути використані для економічної безпеки підприємства, включають інформаційні

та комунікаційні. Обсяги зазначених ресурсів достатньо обмежені, а особливо їх нестача проявляється у ситуаціях спаду чи, навпаки, спонтанної активізації економічної діяльності підприємства. Тому будь-які процедури економічної безпеки здійснюються з використанням наявних у підприємства інформаційних та комунікаційних ресурсів відповідно до їх технологічних ланцюгів. З огляду на це, ще на початкових стадіях упровадження економічної безпеки слід спрогнозувати у часі та просторі комплекси заходів із формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств. Для цього нам необхідно уточнити сутність та функції механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку та обґрунтувати послідовність його формування.

На основі результатів розгляду наукових публікацій можна констатувати, що не існує чіткого розуміння поняття «механізм інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки». Цікаво, що дефініція «механізм» в економічній дослідженні була запозичена з технічної термінології, там переважно «механізмом вважають внутрішню будову машини, приладу, апарата, що приводить їх у дію» [8]. Але після того, як визначили, що механізм окреслює порядок будь-якої діяльності чи сукупність станів і будь-яких процесів чи явищ, це поняття вчені стрімко «поширили на суспільні явища: соціальні, економічні, організаційні, політичні тощо» [1, с. 332; 6, с. 122; 8, с. 445]. Відомий дослідник Л. Гурвіц, тлумачить механізм як «взаємодію між суб'єктами і центром, що складається з трьох стадій: кожен суб'єкт у частковому порядку посилає центру повідомлення, а центр, одержавши всі повідомлення, обчислює передбачуваний результат» [9].

Однак найчастіше науковці розглядають поняття «господарський механізм», яке, як стверджує Л.І. Абалкін, «використовується для ідентифікації механізму адаптації існуючих економічних систем, їх соціально-інституціональних обмежень до нових технологій і структурних змін, до нового типу економічного зростання» [11, с. 421]. Окрім того, науковці часто вживають і поняття «економічний механізм» [4; 12], об'єктом якого

«можуть бути різні економічні процеси і явища, а також групи людей». Тобто економічний механізм визначається як «сукупність елементів, що впливають на розвиток об'єкта, і як взаємозв'язок та взаємодія елементів, що забезпечують розвиток об'єкта» [4; 12]. Фактично кожне підприємство для досягнення своєї місії та визначеної мети й завдань використовує різні механізми. Це підтверджується різними дослідниками [3; 5; 7], які стверджують, що кожне підприємство використовує економічний механізм, у складі якого формуються інші функціональні механізми. Тобто логічно припустити, що у складі економічного механізму, крім інших, можна виокремити механізм економічної безпеки підприємства. За формальною логікою механізм економічної безпеки підприємства має складатися з локальних функціональних механізмів. Оскільки для забезпечення економічної безпеки велике значення має інформаційно-комунікаційний складник, то обґрунтовано сформулювати механізм інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємства.

Спираючись на загальнозживане тлумачення поняття економічного механізму підприємства та зважаючи на наше бачення і завдання дослідження, уточнимо, що під механізмом інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку варто розуміти взаємопов'язану систему знань, що включає всі дані щодо ризиків, загроз, небезпек, чинників, що їх генерують, і засоби організації, зберігання, накопичення, актуалізації, обробки і використання такого інформаційного масиву та сукупність ієрархічно упорядкованих локальних елементів, що включає сукупність технічних, програмних, організаційних та управлінських засобів, які формують інформаційні ланцюги й потоки та середовище кодування і передавання інформації всередині підприємства та обмін інформацією з його зовнішніми контрагентами та різними контактними аудиторіями, включаючи доступ та інтегрування до мереж загального використання різних рівнів, і які зорієнтовані на своєчасну ідентифікацію, ефективну превенцію та ліквідацію руйнівних проявів кризових явищ.

Під час розгляду цієї сукупності ієрархічно упорядкованих локальних елементів механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств доцільно за характером і призначенням їхнього впливу виокремити основні, допоміжні та інфраструктурні складники [2; 10; 13]. Зважаючи на особливість функціонування підприємств зв'язку, а також непередбачуваність та латентність прояву руйнівних деформацій, процеси і стани механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення їхньої економічної безпеки мають різні зорієнтованість, інтенсивність та інтервальність. Переважно вони зорієнтовані на забезпечення стабільності економічної, операційної та соціальної діяльності підприємства. Ідентифікація специфічних характеристик кожної з площин економічної безпеки підприємств зв'язку переконує у необхідності встановлення для механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки базових орієнтирів та індикаторів. Сукупність цих орієнтирів та індикаторів має окреслювати безпекові аспекти фінансового, інвестиційного, кадрового, інформаційного, інноваційного, комунікаційного, організаційного, регламентного, технічного, технологічного, інфраструктурного і соціального забезпечення. Така сукупність орієнтирів та індикаторів дасть змогу сформулювати групи заходів для механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки. Тобто дія механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку має бути націленою на підвищення прибутковості та результативності їхньої діяльності і зростання капіталізації навіть за умов дестабілізаційних кризових процесів.

Для цього механізм інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємства зв'язку має сприяти:

- доступу до необхідних інформаційних масивів та потоків, що є основою надання послуг зв'язку та прогнозування здатності підприємства адекватно діяти в моменти активізації кризових процесів;
- створенню комунікаційних мереж і ланцюгів та формуванню умов для дієвого їх використання у моменти гіперактивності надання послуг зв'язку;

– прогнозуванню глибини та масштабів ризиків і загроз, пошуку джерел фінансування ймовірних утрат;

– підвищенню дієвості використання персоналу та забезпеченню їх компетентнісного зростання;

– пошуку і відбору фахівців, здатних ухвалювати нестандартні рішення та швидко діяти за ризикових чи кризових ситуацій;

– формуванню компетентностей швидкої самоадаптації персоналу до кризових змін чи руйнівного зовнішнього впливу;

– плануванню підготовки персоналу за компетенціями, необхідними у стратегічній перспективі розвитку підприємства;

– виявленню ризиків та загроз і ліквідації кризових явищ на підприємстві;

– здійсненню атестації фахівців щодо компетентностей ефективно діяти за нестандартних умов функціонування підприємства;

– розвитку корпоративної культури як дієвого інструменту протидії негативному впливу на персонал підприємства;

– формуванню стабільних і стійких комунікаційних ланцюгів між фахівцями, підрозділами, бізнес-процесами та різними контактними аудиторіями;

– задоволенню інформаційних потреб менеджменту за ризикових чи загрозливих ситуацій;

– забезпеченню збору інформації та обміну інформаційними потоками між фахівцями та підрозділами щодо обміну інноваціями, використання інноваційних технологій.

Таким чином, ключовими завданнями механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку мають бути:

– формування комунікаційних умов для забезпечення інформаційних потреб менеджменту, персоналу та підрозділів підприємства;

– збір, розміщення на носіях, структуризація і використання відповідного інформаційного масиву;

– безпосередня передача документів та інформаційних потоків і сприяння її доступності для менеджменту, персоналу та підрозділів;

– розвиток систем та формування мереж обробки та транспортування інформаційних потоків;

– аналітична обробка інформаційного масиву та підготовка висновків і рекомендацій за результатами діагностики;

– розвиток інформаційно-комунікаційної мережі підприємства зв'язку та забезпечення її надійного функціонування у кризових умовах;

– забезпечення трансмісії інформаційних потоків між спеціалістами різних підрозділів із використанням різних ланцюгів та мереж;

– створення інформаційних, комп'ютерних, комунікаційних мереж зв'язку та ланцюгів, комп'ютерних систем зберігання і програмування, хмарних баз сховищ тощо;

– безпечне використання інформаційних і комунікаційних технологій;

– оптимальна взаємодія різних контактних аудиторій;

– формування гармонійної взаємодії всіх складових елементів економічної безпеки;

– забезпечення своєчасного доведення до виконавців ухвалених розпорядчих документів та вказівок;

– забезпечення оптимальної взаємодії персоналу і підрозділів за кризових процесів;

– гармонізація інформаційних і документальних внутрішніх та зовнішніх потоків;

– формалізація і доведення до персоналу ухвалених заходів щодо ідентифікації, локалізації, превенції та ліквідації руйнівних кризових впливів;

– документування управлінських рішень та заходів щодо ідентифікації, локалізації, превенції і ліквідації руйнівних кризових впливів та контролінг їх виконання;

– зберігання документів на паперових та цифрових носіях стосовно рішень і заходів економічної безпеки;

– регулювання інформаційних та документопотоків;

– формування стабільних надійних ланцюгів проходження управлінських рішень та заходів, які будуть дієвими в кризових умовах функціонування;

– формування нових комунікаційних ланцюгів;

– ліквідація комунікаційних ланцюгів та інформаційних потоків, що гальмують розвиток інноваційних процесів на підприємстві;

– налагодження чіткої системи взаємодії між підрозділами та менеджментом в умовах ризику;

– чіткий розподіл функцій щодо збирання, передачі, обробки інформаційних потоків та надсилання аналітичних результатів діагностики на відповідні рівні управління;

– закріплення персональної відповідальності за ухвалення і виконання управлінських рішень та заходів;

– забезпечення умов для безперебійної безпечної роботи комп'ютерної техніки та технічних засобів комунікації, логістичних систем тощо;

– розв'язання комплексних технічних, комунікаційних і технологічних проблем щодо забезпечення економічної безпеки;

– моніторинг розвитку інформаційно-комунікаційних технологій щодо мобільного зв'язку;

– діагностика особливостей технологічних процесів партнерів та конкурентів;

– діагностика власних технологічних процесів, пошук внутрішніх можливостей щодо модернізації та підвищення безпеки технологічних процесів;

– оцінка стратегічних перспектив розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і прогнозування безпекових вимог до майбутніх інформаційно-комунікаційних процесів, які дадуть змогу підприємству надавати конкурентоспроможні послуги зв'язку;

– розроблення стратегії інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки;

– планування модернізації комплексу інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення економічної безпеки;

– планування бюджету на інформаційно-комунікаційне забезпечення економічної безпеки;

– обґрунтування та імплементація альтернативних сценаріїв інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки на основі альтернатив;

– організація виконання стратегії, прогнозів і планів інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки;

– діагностика результатів реалізації заходів інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки;

– оцінка ефективності інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки.

Упровадження складників механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки обов'язково трансформується у конкретні заходи та процедури залежно від особливостей функціонування підприємства зв'язку та від складу і структури елементів майбутнього механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку.

Таким чином, для формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку необхідно розробити послідовність відповідних заходів. Серед таких заходів мають бути:

– прийняття рішення про формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– збирання та підготовка аналітичної інформації щодо сценарію формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– визначення мети та орієнтирів формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– формування пропозицій щодо функцій та принципів процедур формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– розроблення комплексу заходів із формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– визначення необхідних ресурсів для формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– розроблення детальних планів та графіків заходів формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– узгодження й ухвалення процедур формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– підготовка й ухвалення планового кошторису заходів формування механізму

інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– апробація основних упроваджувальних процедур формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– виявлення недоліків та розроблення корегувальних заходів щодо вдосконалення процедур формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– корегування плану заходів із формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– доведення плану заходів щодо формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку до підрозділів, виконавців, фахівців;

– моніторинг виконання плану заходів щодо формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– аналіз помилок під час формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку і корегування планів, графіків проведення відповідних процедур та заходів;

– оцінка ефективності інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– ухвалення рішення про завершення процедур формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку.

Дослідження різних заходів щодо формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств переконують, що диференційована сукупність заходів за окремими процедурами узагальненого процесу має передбачати:

– щомісячне отримання й опрацювання відповідної інформації для підготовки та ухвалення управлінських заходів, яка аналізує дані щодо визначених орієнтирів та індикаторів за звітний період;

– кампарентну діагностику значень визначених орієнтирів та індикаторів з аналогічними за попередні роки та періоди, формування аналітичного звіту;

– за наявності значних відхилень здійснення ретельної поглибленої діагностики щодо причин таких коливань і обґрунтування пропозиції щодо альтернативних сценаріїв та стратегій виконання необхідних заходів за різними напрямками економічної безпеки;

– надання керівництву й менеджерам аналітичної інформації щодо коливань зовнішніх умов і можливих проявів загроз, а також розроблення планів заходів щодо превентивних дій.

За сценарієм, коли зовнішні умови суттєво не змінюються, здійснюється моніторинг внутрішніх умов підприємств зв'язку щодо виявлення та ідентифікації ризиків і загроз. Для забезпечення стабільності внутрішніх умов необхідно розробити сукупність заходів, до яких доцільно долучити:

– ранню діагностику ризиків та загроз, визначення рівня їхнього можливого руйнівного впливу та чинників, що їх генерують;

– виявлення внутрішніх резервів щодо зниження наявних чи можливих ризиків і загроз, визначення обсягів необхідних ресурсів для превенції чи ліквідації їхнього негативного впливу;

– розроблення альтернативних сценаріїв щодо стабілізації розвитку підприємств зв'язку та збільшення їхніх компетентностей і конкурентних переваг;

– упорядкування процесів інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку;

– виявлення шляхів зниження витрат на інформаційно-комунікаційне забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку.

За сценарієм, коли руйнівні процеси на підприємствах зв'язку вже активізувалися, зникає доцільність проводити ідентифікацію чи якісь підготовчі заходи, але варто здійснювати іншу специфічну сукупність заходів з інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку, до якої слід долучити:

– застосування інноваційних інформаційно-комунікаційних ланцюгів, технологій, мереж та безпекових заходів для підвищення дієвості та захисту бізнес-процесів;

– визначення пріоритетних напрямів і сукупності заходів щодо зниження витрат ресурсів підприємств зв'язку;

- модернізацію цінової політики щодо послуг зв'язку та оптимізацію каналів реалізації послуг, підвищення їх клієнтоорієнтованості;
- оптимізацію організаційного дизайну підприємств зв'язку (особливо що стосується їх інфраструктурного забезпечення);
- моніторинг обсягів та динаміки ризиків, загроз діяльності підприємств зв'язку та їх рівня економічної безпеки.

Кожну з означених сукупностей заходів щодо формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку варто використовувати вибірково, залежно від ризиків та загроз, що проявляються на підприємствах зв'язку. При цьому склад заходів мало залежить від зорієнтованості та структури складників механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки. Ключова відмінність у цих заходах полягає у різниці компетентностей об'єктів впливу, бізнесових цінностей і пріоритетів діяльності, що залежать від мети та завдань економічної безпеки підприємств зв'язку.

Висновки і пропозиції. У статті узагальнено і розвинено теоретичні підходи до формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку, уточнено складники, завдання, обґрунтовано послідовність та заходи формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств з урахуванням деформацій зовнішнього і внутрішнього середовища та їхнього впливу на зміну бізнесових цінностей, компетентностей і пріоритетів діяльності в умовах широкого використання сучасних цифрових технологій. Зокрема, дослідження процесів формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку на якісно нових теоретичних підходах виявило потребу у визначенні його місця та завдань у загальній сукупності механізмів економічної безпеки підприємств зв'язку. При цьому кожна з означених сукупностей заходів щодо формування механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки підприємств зв'язку варто використовувати вибірково, залежно від ризиків та загроз, що проявляються на підприємствах зв'язку. При цьому

склад заходів мало залежить від зорієнтованості та структури складників механізму інформаційно-комунікаційного забезпечення економічної безпеки. Ключова відмінність у цих заходах полягає у різниці компетентностей об'єктів впливу, бізнесових цінностей і пріоритетів діяльності, що залежать від мети та завдань економічної безпеки підприємств зв'язку.

Література:

1. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилиана ; 2-е изд., доп. и перераб. Москва : Институт новой экономики, 1997. 864 с.
2. Гудзь О.Є., Сотниченко В.М. Принципи та умови забезпечення економічної безпеки телекомунікаційних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2016. № 4(17). С. 6–11.
3. Жданов С.А. Механизмы экономического управления предприятием : учебное пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 319 с.
4. Кульман А. Экономические механизмы. Москва : Универс, 1993. 192 с.
5. Москаленко В.П. Развитие финансово-экономического механизма на предприятии : курс лекций. Сумы : Мрія-1 ЛТД, 2003. 106 с.
6. Путятин Ю.А. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия : монография. Харьков : Основа, 1999. 488 с.
7. Романовська Ю.А. Структура організаційно-економічного механізму розвитку стратегічного потенціалу підприємства. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2005. Вип. 205. Т. II. С. 494–501.
8. Словарь иностранных слов / под ред. И.В. Лёхина, Ф.Н. Петрова. Москва : Гос. изд. иностранных и национальных словарей, 1955. 856 с.
9. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г. Ч. 1). URL : <http://institutiones.com/theories/259-2007-1.html> (дата звернення: 20.12.2019).
10. Терентьева О.В. Основні процеси імплементації складових організаційно-економічного забезпечення антикризової діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. С. 31–34. URL : <http://economy.nauka.com.ua> (дата звернення: 20.12.2019).
11. Экономическая энциклопедия / гл. ред. Л.И. Абалкин. Москва : Экономика, 1999. 1055 с.
12. Экономический механизм. Словарь терминов. URL : <http://birzhevik.ru/thesaurus/221/12065/> (дата звернення: 20.12.2019).
13. Altman E.I. Modeling credit risk for SMEs: evidence from the U.S. market *Abacus*. 2007. Vol. 1. P. 23–37.

References:

1. Azrilliana A.N. (1997) *Velykyy ekonomichnyy slovnyk [The Big Economic Dictionary]* 2nd ed., Suppl. M. Institute of the New Economy, 864 p.
2. Gudz O.E., Sotnichenko V.M. (2016) *Pryntsypy ta umovy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv elektrosvyazku [Principles and Conditions for Ensuring the Economic Security of Telecommunication Enterprises]* "Economics. Management. Business" № 4(17), p. 6–11.
3. Zhdanov S.A. (2002) *Mekhanizmy hospodars'koho upravlinnya pidpryyemstvom [Mechanisms of economic management of the enterprise]* M.UNITI-DANA.

4. Kulman A. (1993) Ekonomichni mekhanizmy [Economic mechanisms] M. JSC "Izd. Progress, Universities Group.
5. Moskalenko V.P. (2003) Rozvytok finansovo-ekonomichnoho mekhanizmu na pidpryyemstvi [Development of financial and economic mechanism at the enterprise] Sums: «Mriya-1» LTD GDP, UABS.
6. Putyatin Yu.A. (1999) Finansovi mekhanizmy stratehichnoho upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva [Financial Mechanisms of Strategic Management of Enterprise Development] Monograph .
7. Romanovskaya Yu.A. (2005) Struktura orhanizatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu rozvytku stratehichnoho potentsialu pidpryyemstva [Structure of organizational and economic mechanism of development of strategic potential of the enterprise] Coll. of sciences. works of Dnipropetrovsk National University. No. 205. Volume II. Dnepropetrovsk: DNU, P. 494–501.
8. Lechina I.V., Petrov F.N. (1955) Slovyk inozemnykh sliv [Dictionary of Foreign Words] M. Gos. ed. foreign and national dictionaries.
9. Theory of Economic Mechanisms (2007) Nobel Prize in Economics, Part 1. Available at: <http://institutiones.com/theories/259-2007-1.html> (accessed 20 December 2019).
10. Terentyev O.V. (2015) Osnovni protsesy realizatsiyi orhanizatsiyno-ekonomichnykh komponentiv kryzovoyi diyal'nosti pidpryyemstv [Basic Processes of Implementation of the Organizational and Economic Components of Enterprise Crisis Activity] № 4. P. 31–34 Available at: <http://economy.nayka.com.ua> (accessed 20 December 2019).
11. L.I. Abalkin. (1999) Ekonomichna entsyklopediya [The Economic Encyclopedia] Scientific Ed. Council of the Publishing House "Economy", Institute of Economics of the Russian Academy of Sciences; See ed. LI Abalkin. M.: OJSC "Ekonomika" Publishing House, 1055 p.
12. Economic Mechanism / Glossary Available at: <http://birzhevik.ru/tesaurus/221/12065/> (accessed 20 December 2019).
13. Altman, E.I.(2007) Modeling credit risk for SMEs: evidence from the U.S. market / E. I.Altman., G.Sabato / Abacus, P. 23–37.

Аннотация. В статье обобщены и развиты теоретические подходы к формированию механизма информационно-коммуникационного обеспечения экономической безопасности предприятий связи, уточнены составляющие, функции, обоснованы последовательность и меры формирования механизма информационно-коммуникационного обеспечения экономической безопасности предприятий связи с учетом деформаций внешней и внутренней среды и их влияния на изменение бизнес-ценностей, компетенций и приоритетов деятельности в условиях широкого использования современных цифровых технологий. В частности, исследования процессов формирования механизма информационно-коммуникационного обеспечения экономической безопасности предприятий связи на качественно новых теоретических подходах выявили необходимость определения его места и задач в общей совокупности механизмов экономической безопасности предприятий связи. При этом каждую из указанных совокупностей мероприятий по формированию механизма информационно-коммуникационного обеспечения экономической безопасности предприятий связи следует использовать избирательно, в зависимости от рисков и угроз, которые проявляются на предприятиях связи.

Ключевые слова: информационно-коммуникационное обеспечение, экономическая безопасность, предприятия, механизм, составляющие.

Summary. The article generalizes and develops theoretical approaches to the formation of the mechanism of information and communication support of economic security of communication enterprises, specifies the components, functions, substantiates the sequence and measures of formation of the mechanism of information and communication support of economic security of enterprises due to their external and internal deformations. business values, competencies and priorities of activity in the conditions of widespread use of modern digital techno Haggai. In particular, the study of the processes of formation of the mechanism of information and communication support of economic security of communication enterprises on qualitatively new theoretical approaches, revealed the need to determine its place and tasks in the overall set of mechanisms of economic security of communication enterprises. At the same time, each of the above sets of measures for the formation of a mechanism of information and communication support for economic security of telecommunication enterprises should be used selectively depending on the risks and threats that appear in the telecommunication enterprises. Each of these sets of measures for the formation of a mechanism of information and communication support for economic security of telecommunication enterprises should be used selectively depending on the risks and threats that appear in the telecommunication enterprises. At the same time, the composition of the measures depends little on the orientation and structure of the components of the mechanism of information and communication ensuring economic security. The key difference between these measures lies in the difference in the competences of the objects of influence, business values and priorities of activities, which depend on the purpose and objectives of economic security of the communication enterprises. At the same time, the composition of the measures depends little on the orientation and structure of the components of the mechanism of information and communication ensuring economic security. The key difference between these measures lies in the difference in the competences of the objects of influence, business values and priorities of activity, which depend on the purpose and tasks of economic security of the communication enterprises.

Keywords: information and communication support, economic security, enterprises, mechanism, components.

Гулик Т.В.

*к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва імені Т.Г. Беґя,
Національна металургійна академія України*

Gulyk Tetyana

National Metallurgical Academy of Ukraine

Міхеєва А.М.

*студентка,
Національна металургійна академія України*

Mikheeva Anastasia

National Metallurgical Academy of Ukraine

ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА

DECREASE IN COST OF PRODUCT AS A FACTOR OF INCREASING THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE

Анотація. Статтю присвячено розгляду та узагальненню низки питань з організації системи управління та контролю витрат підприємства, метою чого є забезпечення ефективного функціонування діяльності підприємства. Проведено аналіз теоретично-практичних основ організації процедури системи управління собівартістю продукції на підприємстві, визначено сутність, місце та роль витрат організації виробничо-господарської діяльності фірми; сформульовано найголовніші техніко-економічні показники ефективності господарської діяльності підприємства, зміст витрат та аналіз стратегічних принципів у зовнішньому ринковому середовищі. Запропоновано інноваційні методи організації системи управління витратами та визначено напрями збільшення прибутку підприємства внаслідок зниження собівартості продукції, що допоможе збереженню наявних ринків збуту продукції, а також завоюванню нових секторів ринку.

Ключові слова: виробнича діяльність, собівартість, витрати, ефективність, виробничі витрати, зниження собівартості, мотивація, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. В Україні процес формування ефективної ринкової економіки насамперед залежить від виробництва та реалізації конкурентоспроможної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Про-

мисловість є одним із найважливіших складників, що забезпечує населення необхідною стратегічною продукцією. За останні роки обсяги випуску промислової продукції значно зменшилися, а її собівартість значно зростала. Такий стан зумовлений недосконалістю технології та організації обліку витрат виробництва, який формує собівартість продукції. Розв'язання проблеми ефективного розвитку та збільшення як виробничого, так і експортного потенціалу українських підприємств потребують створення відповідної системи організації управління виробництвом, основою якої повинен бути процес формування інформації затрат підприємства та формування концепції собівартості продукції, відповідно проводячи моніторинг усієї системи отриманої інформації виробничих витрат через застосування нетрадиційних для вітчизняної практики бухгалтерського обліку підходів до формування собівартості продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними та закордонними вченими висвітлено різноманітні вирішення питань стосовно проблем зниження собівартості продукції. Серед вітчизняних – наукові дослідження таких учених, як В.В. Пархоменко, А.Г. Бородін, А.А. Філінков, А.Д. Леонов, О. Орлов, К. Ларионова, Г. Партин,

Н. Постолюк, В. Романенко, І. Калініченко. Розробленням цієї проблеми займалися такі іноземні вчені, як Р.А. Алборов, В.Ф. Палій, В.К. Радостовец, Я.В. Соколов та ін. Однак зазначимо, що низка проблем залишається не до кінця вирішеною і потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення та аналіз теоретично-практичних основ організації процедури системи управління собівартістю продукції на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Формулювання витрат базується на теорії «обмежені ресурси – необмежені потреби», інакше кажучи, на факті рідких ресурсів і наявності значної кількості альтернативних напрямів їх використання.

Затрати бізнесу, на думку спеціалістів, поділяються на економічні та бухгалтерські.

Економічні витрати – це всі платежі фірми, які впливають на те, щоб утримати та залучити ресурси стосовно даного напрямку діяльності підприємства, а саме до основних чинників виробництва (діяльність людини, природні ресурси та засоби виробництва)

Ці витрати набувають форми зовнішніх і внутрішніх витрат. До зовнішніх відносяться платежі за зовнішні ресурси, які не є власністю підприємства, наприклад найманому персоналу – оплата за працю, постачальникам – розрахунки за сировину та матеріал.

Бухгалтерські затрати відображають виключно грошові витрати на реалізацію та виробництво продукції, що представлені в бухгалтерських формах.

Отже, економічні витрати мають більший спектр витрат, адже містять у собі фінансові витрати та альтернативні витрати (приховані), а бухгалтерські – тільки явні.

На практиці використовують поняття «бухгалтерські витрати» для відображення розміру затрат виробництва за певний період. Зі свого боку, вони перетворюються на собівартість продукції.

Таким чином, одним із найсуттєвіших економічних показників, який характеризує виробничу діяльність будь-якої фірми, є собівартість продукції. Цей показник відображає питання росту продуктивності праці, можливості економії ресурсів та технічний процес виробництва, збуту та реалізації продукції.

В економічній літературі процес собівартості продукції заведено називати калькулюванням. Тлумачення терміна «собівартість» у працях провідних науковців з економічної теорії наведено в табл. 1.

На основі проведеного вище аналізу сутності затрат на продукцію в економічній та обліковій літературі встановлено, що собівартість продукції – це один з основних показників, виражений у грошовій формі сукупних витрат на виробництво та збут продукції.

Згідно з Положенням (стандартос) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат (рис. 1).

Таблиця 1

Визначення сутності поняття собівартості різними вченими

Автор	Тлумачення собівартості
М. Скрипник [1]	Собівартість продукції (робіт, послуг) – це грошовий вираз суми затрат на виробництво конкретного продукту
В.М. Пархоменко [2, с. 2]	Собівартість продукції (робіт, послуг) – це вартісне вираження витрат, пов'язаних із використанням у технологічному процесі виробничої продукції (виконання робіт, надання послуг) природних ресурсів, сировини, матеріалів, палива, енергії, основних виробничих засобів, нематеріальних активів, спеціалізованого оснащення, інструменту, інвентарю, трудових і фінансових ресурсів, а також витрат на виробництво і збут готової продукції, включаючи встановлені державою обов'язкові відрахування, податки й платежі
В.П. Завгородній [3, с. 553]	Собівартість продукції формують усі витрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції, виражені в грошовій формі
М.Г. Чумаченко, Н.Г. Міценко [4, с. 10]	Собівартість – це один з основних показників потреби в обігових коштах, планування прибутку, визначення економічної ефективності окремих організаційно-технічних заходів і виробництва загалом для внутрішньозаводського планування, а також для формування ціни

Джерело: авторська розробка

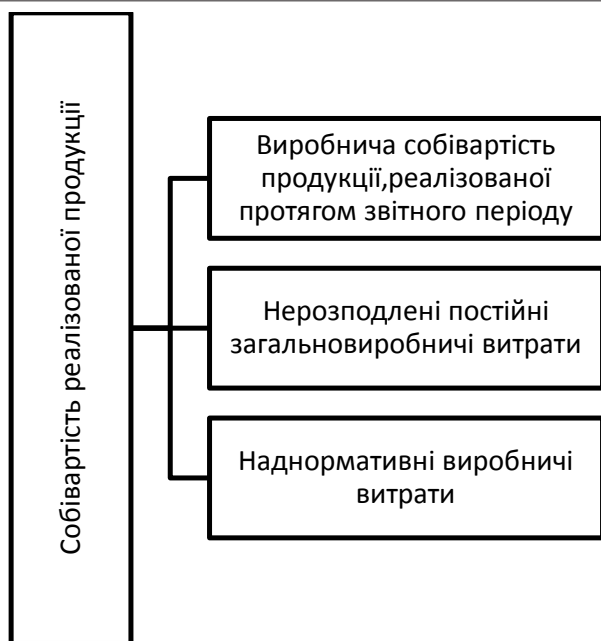

Рис. 1. Собівартість реалізованої продукції

Джерело: складено авторами на основі [3, 4]

Собівартість реалізації містить витрати підприємства на етапі завершення виготовлення продукції. Основними витратами є: оплата за упакування виробу; комерційні витрати доставляння товару.

Виробнича собівартість включає витрати виробничої стадії. Провідні виробничі витрати:

- оплата за сировинний матеріал і основні промислово виробничі матеріали;
- оплата за паливо та електроенергію;
- оплата за працю;
- затрати на транспорт;
- відновлення і підтримування матеріальних активів;
- сплата боргів;
- амортизація ОЗ.

Зниження собівартості продукції – комплекс заходів підприємства, що дає змогу збільшити прибуток, поліпшити фінансовий стан, а також збільшити конкурентоспроможність продукції.

До основних напрямів зниження собівартості продукції можна віднести: оновлення техніки, поліпшення умов праці, зміну величини продукції, скорочення витрат на виробництво продукції.

Одним із провідних завдань сьогодні є організація системи управління витратами виробництва. Слід урахувати, що ця система буде ефективна лише в тому разі, коли

будуть ураховані всі особливості та процеси, що здійснює підприємство.

Основними чинниками зниження собівартості виробництва є: скорочення затрат на електроенергію та паливо; скорочення затрат на сировину та матеріали зниження амортизації шляхом інтенсивнішого використання поновленої техніки; підвищення якості обладнання, зменшення пасивної частини основних фондів; скорочення відходів та браку виробництва; поліпшення продуктивності праці та організації виробництва; скорочення затрат на управління [6].

Розрізняють поточні та очікувані резерви зниження собівартості, які містять усі різновиди збиткових витрат, перевитрат ресурсів і виняткові витрати грошових коштів (рис. 2).

До перспективних резервів відносять:

- збільшення величини випуску продукції;
- впровадження ефективного науково-технічного прогресу [8, с. 86].

Водночас треба враховувати й перехідну економію за тими заходами, що були виконані у попередньому році.

Систематизація витрат дає можливість вибрати стратегію, що дасть змогу зменшити собівартість продукції та призведе до збільшення прибутку підприємства.

Ефективними напрямками аналізу є:

- аналіз статей калькуляції та елементів витрат;
 - аналіз непрямих статей витрат;
 - аналіз прямих статей витрат;
 - аналіз витрат на одну гривню реалізованої продукції;
 - аналіз собівартості різнорідних виробів.
- Аналіз витрат за елементами дає змогу:
- оцінити динаміку структури витрат;
 - розглянути зміни у системі формуванні собівартості, порівнюючи з бізнес-планом;
 - охарактеризувати виробничі особливості (матеріаломісткість, фондомісткість, трудомісткість виробництва);
 - розкрити головні напрями пошуку резервів зниження собівартості.

Також не менш важливе завдання – поліпшення продуктивності праці, адже завдяки цьому збільшується випуск продукції, внаслідок чого досягається скорочення затрат продукції шляхом економії непропорційних витрат.

Рис. 2. Резерви зниження собівартості продукції

Джерело: складено авторами на основі [5, 6]

Удосконалення системи виробництва і праці може бути реалізоване за такими напрямками:

- зміцнення мотивації співробітників;
- автоматизація виробництва [7, с. 46].

Підвищення ефективності виробництва здійснюється шляхом зміни системи управління персоналом у сфері, пов'язаної з оплатою праці, і мотивації співробітників на досягнення поставлених перед ними завдань.

Розглянемо два види мотивацій.

1) Матеріальна мотивація.

Матеріальна мотивація персоналу виражається у вигляді встановлених цільових окладів та у вигляді змінної винагороди (премії).

Розміри преміальної винагороди (премії) працівникам устанавлюються відповідно до політики преміювання залежно від віднесення посади до функціональної сім'ї, категорії, рівня посади.

З метою заохочення працівників, які зробили великий внесок у забезпечення виконання виробничої програми, показали високу результативність, професіоналізм і відповідальність, щомісяця виплачується додаткова премія за результати праці – до 200%, залежно від виконання норм виробітку.

2) Нематеріальна мотивація.

Нематеріальна мотивація спрямована на зміцнення лояльності співробітників до компанії безпосередньо зі зниженням витрат співробітникам їхніх трудовитрат.

До цієї мотивації можна віднести такі способи:

- програмне навчання: курси підвищення кваліфікації, стажування, семінари та конференції;
- мотивуючі наради, «планерки», «летючки»;

- привітання зі знаменними датами;
- обладнане місце для відпочинку.

Це, перш за все, кухня і роздягальня;

- конкурси та змагання;
- знижки на послуги або товари компанії;
- заохочувальні корпоративні заходи.

Отже, матеріальна та нематеріальна мотивація працівника дасть змогу більш гнучко реагувати на коливання обсягів виробництва і зміни режимів роботи, що й є способом зміцнення продуктивності праці на підприємстві.

Ще одним чинником зниження затрат на продукцію є раціональне споживання природних ресурсів. Тут беруться до уваги: зміна складу й поліпшення якості сировини; розроблення більш продуктивних родовищ, обсягів підготовчих робіт при добуванні, способів добування природної сировини; зміна інших природних умов. Ці чинники показують вплив природних умов на динаміку змінних витрат.

У результаті узагальнення всього переліченого вище визначено такі шляхи зниження собівартості, внаслідок яких підвищиться ефективність роботи підприємства:

- зниження матеріальних затрат на одиницю продукції;
- заміна неконкурентоспроможної сировини на більш раціональні та сучасні;
- поліпшення якості матеріальних ресурсів;
- підвищення коефіцієнта технічної готовності;
- оновлення устаткування та впровадження принципово нової техніки;
- зниження частки пасивних фондів у загальній вартості основних фондів і, таким чином, збільшення їх активної частини;
- зниження витрат на оплату праці;
- скорочення адміністративно-управлінських витрат;
- ліквідація непродуктивних витрат і втрат;
- застосування ресурсощадливих технологій;
- дотримання технологічної дисципліни, що дасть змогу скоротити брак;
- розроблення оптимальної стратегії технологічного розвитку, підприємства.
- інші.

Висновки і пропозиції. Отже, в результаті проведеного аналізу можна зробити

висновок, що собівартість продукції в господарській діяльності залежить від багатьох елементів та чинників, а саме від: якості та обсягу виробництва, сортаменту продукції, продуктивності праці, ефективності кадрової політики, виробничих потужностей та ін.

Собівартість продукції – це ключовий узагальнений показник, виражений у грошовій формі сукупних витрат на виробництво та реалізацію продукції. У ньому відображаються всі боки підприємницьких операцій: етапи технологічного обладнання та процесів виробництва; рівень продуктивності праці і виробництва, використання рідкісних, фінансових і трудових ресурсів, які формують виробничо-господарську діяльність. Виробнича господарська діяльність залежить від фінансових результатів діяльності підприємств, темпів росту виробництва, а також від фінансового стану, тому послідовне зниження собівартості продукції є основною обставиною для поліпшення ефективності функціонування підприємства, що дає змогу збільшити прибуток та підвищити конкурентоспроможність.

Література:

1. Скрипник М. Собівартість продукції як економічна категорія. URL : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2010_7/pdf/skrypnyk.pdf (дата звернення: 16.10.2019).
2. Пархоменко В.М. Собівартість і фінансові результати у податковому законодавстві. *Бухгалтерський облік і аудит*. 1996. № 4. С. 2-6.
3. Завгородний В.П. Бухгалтерський учет в Украине : учебное пособие. Москва : А.С.К., 2003. 847 с.
4. Економічний аналіз : навчальний посібник / М.А. Болюх та ін. ; за ред. акад. АНУ, проф. М.Г. Чумаченка ; вид. 2-е, перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2003. 556 с.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318 (зі змінами і доповненнями). URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2019).
6. Голишова І.С. Резерви зниження собівартості продукції. URL : http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPTEV/2012_6/statti/17Golish.pdf (дата звернення: 10.10.2019).
7. Постолюк Н. Значення собівартості продукції при прийнятті управлінських рішень. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 6. С. 114–116.

References:

1. Skrypnyk M. Sobivartist' produktsiyi yak ekonomichna katehoriya. [Cost of production as an economic category]. Available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecan/2010_7/pdf/skrypnyk.pdf (accessed 16 October 2019).
2. Parkhomenko V.M. (1996) Sobivartist' i finansovi rezul'taty u podatkovomu zakonodavstvi. [Cost and financial results in tax legislation] *Bukhhalters'kyi oblik i audyt*. no. 4, pp. 2-6.

3. Zavgorodniy V.P. (2003) *Bukhgalterskiy uchet v Ukraine* [Accounting in Ukraine]: ucheb. posobiye.: Izdatel'stvo A.S.K. (in Ukrainian)
4. Bolyukh M.A., Burchyevs'kyu V.Z., Horbatok M.I. (2003) *Ekonomichnyy analiz* [Economic Analysis] (eds. Chumachenko M.H). Kyiv : KNEU. (in Ukrainian)
5. Accounting Standard (Standard) 16 "Expenses" Regulation: Approved by the Ministry of Finance of Ukraine Decree No. 318 of December 31, 1999 (as amended). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed 20 October 2019)
6. Holyshova I. S. Rezervy znyzhennya sobivartosti produktsiyi [Reserves of reduction of production cost] Available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2012_6/stati/17Golish.pdf (accessed 10 October 2019).
7. Postolyuk N. (2008) Znachennya sobivartosti produktsiyi pry pryynyatti upravlins'kykh rishen [The value of the cost of production in making management decisions]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. no. 6, pp. 114-116.

Аннотация. Стаття посвящена рассмотрению и усовершенствованию ряда вопросов по организации системы управления и контроля затрат предприятия с целью обеспечения эффективного функционирования предприятия. Проведен анализ теоретических и практических основ организации процедуры системы управления себестоимостью продукции на предприятии, определены сущность, место и роль затрат организации производственно-хозяйственной деятельности компании. Сформулированы главные технико-экономические показатели эффективности хозяйственной деятельности предприятия, содержание затрат и анализ стратегических принципов во внешней рыночной среде. Предложены инновационные методы в организации системы управления затратами и определены направления увеличения прибыли предприятия. Снижение себестоимости поможет сохранению уже имеющихся рынков сбыта продукции, а также завоеванию новых секторов рынка.

Ключевые слова: производственная деятельность, себестоимость, затраты, эффективность, производственные расходы, снижение себестоимости, мотивация, конкурентоспособность.

Summary. The article is devoted to the issues of formation of enterprise cost management system in order to ensure its effective development. In the context of this, the theoretical and methodological foundations of forming a cost management system at the enterprise are investigated, the nature, place and value of costs in the system of management of production and economic activity of the enterprise are determined; the main technical and economic indicators of activity, cost structure and analysis of cost of production were determined, its strategic position in a competitive market environment was evaluated; innovative approaches to the formation of the cost management system are proposed and the directions of increase of profitability of the enterprise on the basis of reduction of the cost of its production are defined. The cost of production of the enterprise is the most important general indicator of the economic efficiency of its production. Accordingly, it is proposed to pay attention to the main areas that are important today for reducing the cost of production, namely: a control system for controlling production costs, in order to reduce these costs; improving the organization of production and labor, through a system of personnel management related to remuneration and employee motivation. Improvement of the cost management mechanism is effective only on the basis of the use of complex, systematic approach to solving the problem of reducing the cost of production at the enterprise. Reducing production costs and reducing the cost of production on this basis is one of the main conditions for increasing the profit of the enterprise, increasing profitability and efficiency of its work. Therefore, cost reduction is a particularly important process for successful market activity and thus provides the enterprise with effective functioning at a time when it is a struggle to preserve existing markets for products and to conquer new sectors of the market. Thus, with constant search for new methods and factors for reducing the cost of production, the activity of industrial enterprises in Ukraine can reach a new, more efficient level of functioning.

Keywords: production activity, cost, costs, efficiency, production costs, cost reduction, motivation, competitiveness.

Євтушенко Г.В.

*доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

Ievtushenko Ganna

V.N. Karazin Kharkiv National University

Суза А.В.

*студентка,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

Suza Alyona

V.N. Karazin Kharkiv National University

Харькова В.Є.

*студентка,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

Kharkova Valentyna

V.N. Karazin Kharkiv National University

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

FEATURES OF THE MODERN MARKETING STRATEGIES OF THE UKRAINIAN ENTERPRISES

Анотація. У статті предметом дослідження є сучасні маркетингові стратегії у ринковому середовищі. Мета – дослідження особливостей розроблення сучасних маркетингових стратегій на підприємствах. Для досягнення поставленої мети використовуються теоретичні аспекти формування маркетингових стратегій у конкурентному ринковому середовищі. У результаті дослідження визначено сутність, характеристику, класифікацію маркетингових стратегій у маркетинговому середовищі, а також методи маркетингового стратегічного аналізу та проаналізовано зовнішні та внутрішні чинники середовища. Головним завданням маркетингових стратегій є забезпечення найбільш ефективного використання усіх ресурсів та можливостей компанії, усіх допустимих інструментів маркетингу, певної підприємницької ініціативи та науково-виробничого потенціалу компанії для досягнення визначених маркетингових стратегічних цілей. Науково доведено, що стратегічний процес включає у себе етап розроблення та створення характеру компанії, її місії й бачення.

Ключові слова: маркетингова стратегія, маркетингове середовище, методи аналізу

маркетингового середовища, навколишнє середовище, стратегія, фактори маркетингу.

Постановка проблеми. У сучасних умовах ринкових відносин кожна компанія повинна дотримуватися певних правил для успішної діяльності на ринку. По-перше, вона повинна забезпечувати ефективну діяльність маркетингового відділу. По-друге, керівникам необхідно знати, як правильно досліджувати цільові ринки та можливості просування на них. По-третє, маркетологи повинні розробити ефективний маркетинговий план, а також дійові маркетингові стратегії, для успішного функціонування на ринку. Компанії використовують маркетингові стратегії з метою втілення рішень, спрямованих на задоволення потреб споживачів, та отримання конкурентних переваг серед інших об'єктів на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням особливостей упровадження маркетингових стратегій опікувалися такі українські та зарубіжні науковці: І. Ансофф,

Г. Ассель, О. Гудзинський, Ф. Котлер, Є. Крикавський, Н. Куденко, Ж. Ламбен, Т. Лук'янець, М. Мак-Дональд, А. Панкрухин, М. Портер, І. Решетнікова, М. Романчукевич, Н. Сіренко, Т. Санталайнен, С. Судомир, Н. Чухрай, Х. Хершген та ін. Маркетингові стратегії формуються під впливами зовнішніх та внутрішніх чинників середовища, вони постійно розвиваються через безперервно виникаючі нові умови, на які компанія реагує. Тому сучасні підходи для формування маркетингової стратегії повинні бути добре опрацьовані для виходу на цільові ринки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз формування сучасних маркетингових стратегій на підприємствах ринку послуг.

Виклад основного матеріалу. Стратегія – це модель узагальнення дій, які необхідні для досягнення поставлених цілей, шляхом координування та розподілу ресурсів компанії. Стратегію також можна інтерпретувати як план, який об'єднує основні

цілі, політику, рішення та послідовність діяльності компанії в єдине ціле. Таким чином, стратегії можуть бути виробничими, фінансовими, маркетинговими, кадровими та корпоративними. За словами Ф. Котлера, «стратегія – це, по суті, спосіб, яким компанія з'єднує активи, що знаходяться в її розпорядженні, з метою завоювання ринку» [9].

Стратегічний маркетинг – це одна з головних частин стратегічного управління компанією, певний план її ділової активності. Головне завдання стратегій маркетингу – підтримка та розвиток процесу виробництва і просування товарів та послуг, підвищення і поліпшення якості й асортименту виготовлених продуктів, та інтелектуальний потенціал співробітників компанії, освоєння нового ринку або ринків (рис. 1).

Д. Хансен, провідний фахівець школи бізнесу у Гарварді, зазначив, що близько 80% усіх стратегій компанії припадають на частину стратегій маркетингу [7].

Рис. 1. Характеристика маркетингової стратегії підприємства

Джерело: [6]

У процесі формування маркетингових стратегій треба аналізувати вхідні елементи, які включають у себе маркетингову ціль, зовнішні чинники та внутрішні можливості, а також вихідні елементи, які містять певну кількість маркетингових стратегічних рішень щодо marketing-mix. Вхідні елементи включають у себе певні маркетингові фактори та цілі компанії у ринковому середовищі. До вихідних елементів маркетингових стратегій відносять стратегічні рішення щодо marketing-mix, тобто комплекс маркетингових компонентів, який, як правило, складається з чотирьох складників: товару, ціни, збуту та просування [7].

До маркетингових стратегій входять певна стратегічна діяльність у ринковому середовищі, витрати та комплекс маркетингу. У маркетингових стратегіях, які розробляються для кожного окремого сектору ринкового середовища, розглядаються вже випущені та нові продукти, їх ціна та просування, доведення їх до кінцевого споживача, тому у них має бути вказано, як стратегічний маркетинг реагує на можливості та загрози ринкового середовища. Класифікацію маркетингових стратегій представлено в табл. 1.

Зазначимо, що теоретичні основи маркетингу стратегій за останні роки в Україні набувають стрімких темпів росту. Про це свідчить значне підвищення інтересу компаній як до маркетингу як науки просування товару, так і до маркетингових спеціалістів, які мають досвід розроблення та створення маркетингових стратегій як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку [12].

Маркетингове середовище може змінюватися за допомогою прогнозу можливого впливу його змін та низки методів, які представлено на рис. 2.

Розглянемо деякі з методів аналізу маркетингового середовища детальніше.

Існує декілька загальноновизнаних методів та моделей маркетингового аналізу. Один із найпопулярніших – SWOT-аналіз. Під час проведення детального аналізу ринкового середовища метод SWOT-аналізу використовують для оцінки та впливу на маркетингові стратегії компаній, для виявлення їхніх можливостей та сильних сторін усередині

компанії та запобігання загрозам і слабких сторін діяльності компаній у ринковому середовищі (рис. 3).

Таблиця 1

Класифікація маркетингових стратегій

	Класифікаційна ознака	Види стратегій
1.	Залежно від терміну реалізації	<ul style="list-style-type: none"> • довгострокові • середньострокові • короткострокові
2.	Залежно від стратегії життєвого циклу товарів	<ul style="list-style-type: none"> • на стадії виведення товару на ринок • на стадії росту • на стадії насичення ринку • на стадії спаду
3.	Залежно від стану ринкового попиту	<ul style="list-style-type: none"> • конверсійного маркетингу • креативного маркетингу • стимулюючого маркетингу • розвиваючого маркетингу • синхромаркетингу • підтримуючого маркетингу • ремаркетингу • індивідуального маркетингу • протидіючого маркетингу
4.	Залежно від загальноноекономічного стану підприємства та його маркетингових спрямувань	<ul style="list-style-type: none"> • виживання • стабілізації • ріст
5.	Залежно від елементів маркетинг-міксу	<ul style="list-style-type: none"> • товарна • цінова • збутова • комунікаційна
6.	Залежно від конкурентних переваг (за М. Портером)	<ul style="list-style-type: none"> • цінового лідерства • диференціації • фокусування (концентрації)
7.	Залежно від виду диференціації	<ul style="list-style-type: none"> • товарна • сервісна • іміджева • кадрова
8.	Залежно від конкурентних позицій підприємства та його маркетингових спрямувань	<ul style="list-style-type: none"> • ринкового лідера • челенджерів • послідовників • ринкової ніші
9.	Залежно від позиціонування за матрицями БКГ та Мак-Кінсі	<ul style="list-style-type: none"> • розвитку • підтримування • збирання врожаю • елімінації
10.	Залежно від методу вибору цільового ринку	<ul style="list-style-type: none"> • товарної спеціалізації • сегментної спеціалізації • односегментної концентрації • вибіркової спеціалізації • повного охоплення
11.	Залежно від ступеня сегментації ринків збуту підприємства	<ul style="list-style-type: none"> • недиференційованого маркетингу • диференційованого маркетингу • концентрованого маркетингу

Джерело: складено авторами за [5; 14]

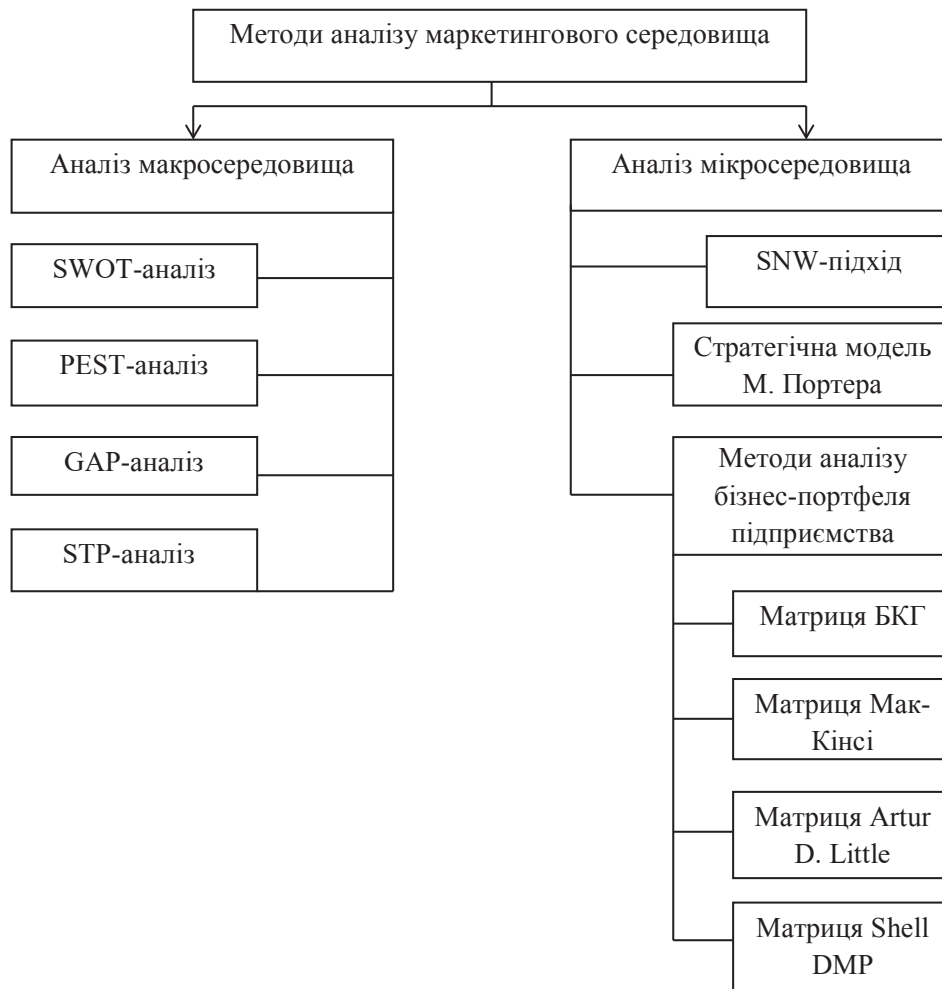

Рис. 2. Класифікація методів аналізу за складниками маркетингового середовища

Джерело: складено авторами за [14]

PEST-аналіз являє собою аналіз ринку за чотирима групами чинників макросередовища: політичними, економічними, соціально-демографічними та технологічними [8] (табл. 2).

GAP-аналіз – це набір певних заходів, які дають змогу зробити правильні висновки про невідповідність зовнішнього оточення до внутрішнього маркетингового середовища. GAP-аналіз виявляє розходження між ідентичністю бренду та його сприйняттям.

Метою цього аналізу є виявлення ринкових можливостей, які зможуть стати для організації діючими ринковими перевагами серед конкурентів. Експертні інтерв'ю або тестування є одними з методів проведення цього аналізу.

Висновки і пропозиції. Головним завданням упровадження маркетингових стратегій на підприємствах є забезпечення найбільш ефективнішого використання усіх ресурсів та можливостей, якими вони володіють,

для досягнення визначених маркетингових стратегічних цілей. Завданням стратегічного маркетингу включають у себе постійний та систематичний аналіз вимог, потреб і обслуговування цільової аудиторії споживачів, створення або вдосконалення власних товарів або послуг для більш стійкого позиціонування на ринку конкурентних переваг. Стратегічна діяльність включає у себе багато різних маркетингових інструментів, без яких неможливе повноцінне функціонування у ринковому середовищі.

Під час формування маркетингових стратегій треба аналізувати певні вхідні та вихідні елементи: маркетингову ціль, зовнішні чинники та внутрішні можливості, а також маркетингові стратегічні рішення щодо marketing-mix.

Маркетингова стратегічна діяльність безпосередньо стосується управління відносинами між підприємствами, а також потенційними

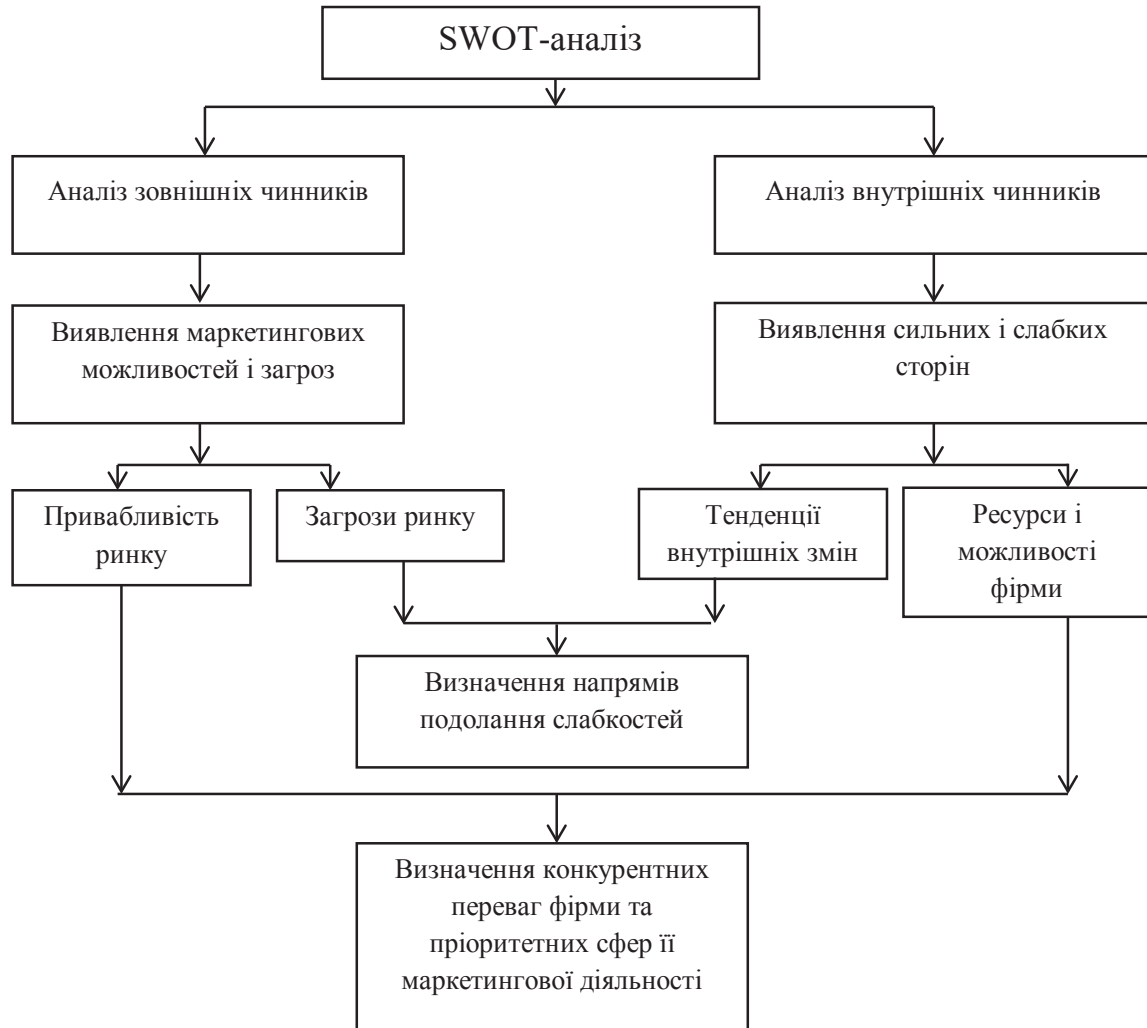

Рис. 3. Процес створення SWOT-аналізу

Джерело: [2; 12]

Таблиця 2

PEST-аналіз

<p>Політичні чинники</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дійсне законодавство в країні 2. Міжнародне законодавство 3. Політична стабільність 4. Політичний курс 5. Податки 6. Митні правила 7. Фінансування, гранти тощо 8. Державне регулювання економіки 9. Антимонопольні обмеження 10. Групи лобювання 	<p>Соціальні чинники</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Демографічна ситуація в країні 2. Стиль життя та життєві цінності 3. Соціальна стабільність 4. Мобільність працюючого населення 5. Рівень освіти 6. Захист споживачів 7. Релігія 8. Сім'я 9. Місцеві утворення
<p>Економічні чинники</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Економічна ситуація та її тенденції 2. Спеціалізація галузей 3. Співвідношення попиту та пропозиції 4. Рівень інфляції 5. Інвестиційний клімат 6. Ресурси 7. Специфіка виробництва 8. Рівень розвитку каналів збуту 9. Міжнародні економічні зв'язки 	<p>Технологічні чинники</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Технологічна політика держави 2. Рівень розвитку науки та техніки 3. Основні напрями розвитку техніки та технологій 4. Патенти, ліцензії і ноу-хау 5. Терміни впровадження інновацій 6. Захист інтелектуальної власності 7. Фінансування та інвестиції в НДДКР 8. Доступність нових розробок

Джерело: складено авторами за [1; 14]

і кінцевими споживачами. Для того щоб переконати кінцевих споживачів купувати продукти підприємства, потрібно переконатися, що товар добре задовольняє потреби цільової аудиторії.

Для проведення детального маркетингового аналізу середовища необхідно використовувати певні методи, а саме SWOT-аналіз, PEST-аналіз та GAP-аналіз, за допомогою яких можна чітко аналізувати внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства.

Література:

1. Котлер Ф. Маркетинг від А до Я: 80 концепцій, які повинен знати кожен менеджер / пер. з англ. Москва ; Санкт-Петербург ; Київ : Вільямс, 2014. 194 с.
2. Івашків І.Р. Стратегічний маркетинг та маркетингова стратегія: сутність та взаємозв'язок. *Наука й економіка*. 2014. №. 2. С. 75–80.
3. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник ; 5-е вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2014. 699 с.
4. Карпенко Н.В. Управління маркетинговою політикою підприємства. *Науковий вісник PUET: Economic Sciences*. 2014. №. 5. С. 231–234.
5. Іваннікова М.М. Маркетинг у формуванні конкурентних переваг підприємства. 2016. 23 с.
6. Лукан О. Аналіз ефективності маркетингової діяльності підприємства. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2014. №.5. С. 42–51.
7. Петрицька О.С. Економічний аналіз: перспективи розвитку. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. №. 3. С. 67–71.
8. Рачинська Г.В., Стецик Г.Ю. Стратегічний інноваційний маркетинг як спосіб забезпечення конкурентоспроможності підприємства. 2014. С. 222–224.
9. Вагнер І.М. SWOT-аналіз як інструмент стратегічного аналізу. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ*. 2009. С. 81–84.
10. Корж М.В. Маркетинг : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 344 с.
11. Но J.K.K. Formulation of a systemic PEST analysis for strategic analysis. *European academic research*. 2014. № 5. P. 6478–6492.
12. Саух І.В. GAP-аналіз як методика формування стратегії розвитку фінансового потенціалу туристичного підприємства. *Economic annals XXI*. 2016. №. 162. С. 79–83.
13. Потапюк І.П. Планування маркетингу на підприємствах сфери послуг. 2014. 9 с.
14. Петруня Ю.Є., Петруня В.Ю. Маркетинг : навчальний посібник ; 3-є вид., перероб. і доп. Дніпро, 2016. 362 с.
15. Портер М. Конкурентна стратегія / пер. з англ. Москва : Альпіна Бизнес, 2015. 454 с.

References:

1. Kotler F. (2014) *Marketing Vid A Do Ya 80 Kontseptsii yakii povynen znaty kozhen menedzher. per. s anhl [Marketing Insights from A to Z: 80 Concepts Every Manager Needs to Know]*. M. SPb. K. Viliams, 194 p.
2. Ivashkiv I.R. (2014) *Stratehichnyi marketynh ta marketynhova stratehiia sutnist ta vzaiemozviazok [Strategic Marketing And Marketing Strategy: The Essence And The Relationship]*. Nauka y ekonomika, no. 2. pp. 75–80.
3. Shershnova Z.Ye. (2014) *Stratehisne upravlinnia Pidruchnyk. 5-He vyd. pererob. i dop [Strategic Management: Textbook. 5th ed., Recycling. And Ext]* K. KNEU. 699 p.
4. Karpenko N.V. (2014) *Upravlinnya marketingovoyu politikoyu pidpriyemstva : Naukovij visnik [Management of enterprise marketing policy: Scientific Bulletin]*. PUET: Economic Sciences. no. 5, pp. 231–234.
5. Ivannikova M.M. (2016) *Marketing u formuvanni konkurentnih perevag pidpriyemstva [Marketing in the formation of competitive advantages of the enterprise]*. 23 p.
6. Lukan O. (2014) *Analiz efektyvnosti marketingovoyi diyalnosti pidpriyemstva: Visnik Kiyivskogo nacionalnogo torgovelnno-ekonomichnogo universitetu [Analysis of the effectiveness of marketing activity of the enterprise: Bulletin of the Kiev National University of Trade and Economics]*. no. 5. pp. 42–51.
7. Petricka O.S. (2015) *Ekonomichnij analiz: perspektivi rozvitku: Problemi i perspektivi ekonomiki ta upravlinnya [Economic analysis: prospects for development: Problems and prospects of economy and management]*. no. 3, pp. 67–71.
8. Rachinska G.V., Stecik G.Yu. (2014) *Strategichnij innovacijni marketing yak sposib zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpriyemstva [Strategic innovation marketing as a way of ensuring the competitiveness of the enterprise]*. pp. 222–224.
9. Vagner I.M. (2009) *SWOT-analiz yak instrument strategichnogo analizu: Visnik Krivorizkogo ekonomichnogo institute [SWOT-analysis as a tool of strategic analysis: Bulletin of the Kryvyi Rih Economic Institute]*. KNEU. pp. 81–84.
10. Korzh M.V. (2015) *Marketing: Navch. pos. [Marketing: Marketing: Textbook]*. K.: Centr uchbovoyi literaturi, 344 p.
11. Ho J.K.K. Formulation of a systemic PEST analysis for strategic analysis: *European academic research*. 2014. no 5. pp. 6478–6492.
12. Sauh I.V. GAP-analiz yak metodika formuvannya strategiyi rozvitku finansovogo potencialu turistichnogo pidpriyemstva [GAP-analysis as a method of formation of strategy of development of financial potential of tourist enterprise]. *Economic annals XXI*, no. 162. pp. 79–83.
13. Potapyuk I.P. (2014) *Planuvannya marketingu na pidpriyemstvah sferi poslug [Planning of marketing at the enterprises of sphere of services]*. 9 p.
14. Petrunya Yu.Ye., Petrunya V.Yu. (2016) *Marketing: Navchalnij posibnik 3-tye vidannya, perer. i dop. [Marketing: Textbook, 3rd edition, rev. and ext]*. Dnipro, 362 p.
15. Porter M. (2015) *Konkurentna strategiya. Per. s angl. [Competitive strategy]*. Alpina Biznes, 454 p.

Аннотация. В данной статье предметом исследования являются современные маркетинговые стратегии в рыночной среде. Цель работы – исследование особенностей разработки современных маркетинговых стратегий на предприятиях. Для достижения поставленной цели используются теоретические аспекты формирования маркетинговых стратегий в конкурентной рыночной среде. В результате исследования были определены сущность, характеристика, классификация маркетинговых стратегий в маркетинговой среде, а также методы маркетингового стратегического анализа и проанализированы внешние и внутренние факторы среды. Главной задачей маркетинговых стратегий является обеспечение наиболее эффективного использования всех ресурсов и возможностей компании, всех допустимых инструментов маркетинга, определенной предпринимательской инициативы и научно-производственного потенциала компании для достижения определенных маркетинговых стратегических целей. Научно доказано, что стратегический процесс включает в себя разработку и создание характера компании, ее миссии и видения, составление стратегии, ее последовательную корректировку.

Ключевые слова: стратегия, маркетинговая стратегия, маркетинговая среда, окружающая среда, факторы маркетинга, методы анализа маркетинговой среды.

Summary. In this article the subject of previous marketing strategies in the market environment. Meta robots are the best features of the fragmentation of the most common marketing strategies for enterprises. To achieve this goal, the theoretical aspects of formulating marketing strategies in a competitive market environment should be taken into account. The result of the previous asset is identified by the diurnality, characteristics, classification of the marketing strategies in the marketing medium, as well as the methods of the marketing strategic analysis and analysis of internal and internal factors of the middle ground. The main objective of marketing strategies is to ensure that we have the most effective and efficient resources for all companies, all acceptable tools for marketing, and strategic marketing and technical potential. It has been scientifically informed that the strategic process includes the development of the character of the company, the company's message and the bachelor's strategy, the development of its strategy, its post-implementation strategy, and its correlation. The essence of strategic marketing depends on the application of the principles of organization of production activities of the company, as well as the 14 development and implementation of strategies for the development of the company to achieve long-term goals. Marketing activities are directly related to managing the relationship between the company and consumers. In order to convince end consumers to buy the products of a particular company, it is necessary to make sure that the product is well satisfied with the needs of the buyers. The main task of marketing strategies is to ensure the most effective use of all the resources and capabilities of the company, all acceptable marketing tools and a certain entrepreneurial initiative and research and production potential of the company to achieve the set marketing strategic goals. Strategic marketing tasks include the constant and systematic analysis of the requirements, needs and services of the target audience of consumers, and the creation or improvement of their products or services, to more firmly position themselves in the competitive market.

Keywords: strategy, marketing strategy, marketing environment, environment, factors of marketing, methods of analysis of marketing environment.

Кривицька Н.Ю.

*к.е.н., доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет*

Kryvytska Nataliia

National Aviation University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6514-832X>

Мізик В.В.

*студент,
Національний авіаційний університет*

Mizyk Valentyn

National Aviation University

ПРОЦЕС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

PROCESS OF PROVISION PERSONNEL SECURITY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

Анотація. В статті обґрунтовано актуальність дослідження поняття «кадрова безпека підприємства». Розкривається місце кадрової безпеки в системі економічної безпеки. Визначено основні цілі та процес забезпечення економічної безпеки підприємства, дослідженні інші елементи економічної безпеки. Розглянуто сучасні підходи до визначення поняття «кадрова безпека». Запропоновано схематичне зображення впливу кадрової безпеки на економічну безпеку підприємства на основі контролю та моніторингу служби внутрішньої безпеки та охорони праці. Визначено ключові цілі та напрямки щодо забезпечення кадрової безпеки підприємства, як забезпечення звичайної роботи підприємства незалежно від суб'єктивних чи об'єктивних факторів, ключовою задачею якої є усунення ризику негативного впливу співробітників на функціонування та загальний стан підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, система, процес забезпечення, кадрова безпека, підприємство, бізнес-стратегії, управління, персонал.

Постановка проблеми. Останніми роками зростають загрози з боку власного персоналу на підприємствах, яке супроводжується погіршенням економічної безпеки підприємства

через підвищені ризики, пов'язані з управління персоналом. На думку експертів, ці ризики можуть не тільки спричинити фінансові збитки для підприємства, але й призвести до його повної втрати для власників або значного зниження ринкової вартості активів.

На сьогоднішній день гостро фігурують питання щодо забезпечення економічної безпеки підприємства це пов'язано з тим що ринкове середовище діяльності підприємства динамічно розвивається. Тому, протистояти різним загрозам і відновлюватися після їх настання, це одна з головних цілей будь-якого підприємства. Від створення та забезпечення ефективної системи заходів економічної та кадрової безпеки залежить успішне функціонування підприємства.

Економічна безпека підприємства об'єднує різні функціональні складові: інтелектуальну, політико-правову, інформаційну, фінансову, техніко-технологічну та кадрову, яка і є найголовнішою складовою в успішному функціонуванні будь-якого підприємства. Тому, одним з пріоритетів в досягненні стабільності та розвитку не тільки підприємства, а й економічної системи держави виступає ефективне забезпечення кадрової

безпеки підприємства. Виділення кадрової безпеки в системі економічної безпеки підприємства, на думку економістів, демонструє актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням кадрової безпеки підприємства займалися такі вчені: Бурда І.Я., Швайка Л.А., Жидецька Х.В., Реверчука Н.Й., Литовченко О.Ю. та інші.

Метою статті. Визначення кадрової безпеки як однієї з головних складових системи економічної безпеки підприємства та розкриття сутності, змісту та ключових складових кадрової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під економічною безпекою підприємства розуміється захист її науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від активних чи пасивних економічних загроз, пов'язаних, зокрема, з неефективною науково-промисловою політикою держави чи формуванням несприятливого зовнішнього середовища та здатністю відтворювати його.

Основні цілі економічної безпеки підприємства полягають в:

- в стабільній роботі та максимальній ефективності в сучасних умовах;
- в створенні високого потенціалу для зростання та розвитку підприємства в майбутньому.

На основі цих цілей можна обґрунтувати процес забезпечення економічної безпеки підприємства (рис. 1).

Отже, забезпечення економічної безпеки підприємства – це безперервний процес, цілеспрямований на запобігання ймовірного збитку підприємства.

Головною метою забезпечення економічної безпеки підприємства є досягнення максимальної стабільності його функціонування, а також створення основи і перспектив зростання для виконання цілей бізнесу, незалежно від об'єктивних і суб'єктивних загрозливих факторів (негативних впливів, чинників ризику). Кадрова безпека є однією зі складових економічної безпеки (поряд з іншими – фінансової, силової, інформаційної, техніко-технологічної, правової, екологічної) та вона присутня в кожному елементі всього процесу забезпечення економічної безпеки, її іноді називають ще «кадровою та інтелектуальною» складовою економічної безпеки.

Інші елементи економічної безпеки:

- фінансова безпека розглядає і регулює питання фінансово-економічної спроможності підприємства, стійкості до банкрутства, визначає параметри платоспроможності та інші «грошові» характеристики;
- силова безпека займається режимами, фізичною охороною об'єктів і особистою охороною керівництва, протидією криміналу,

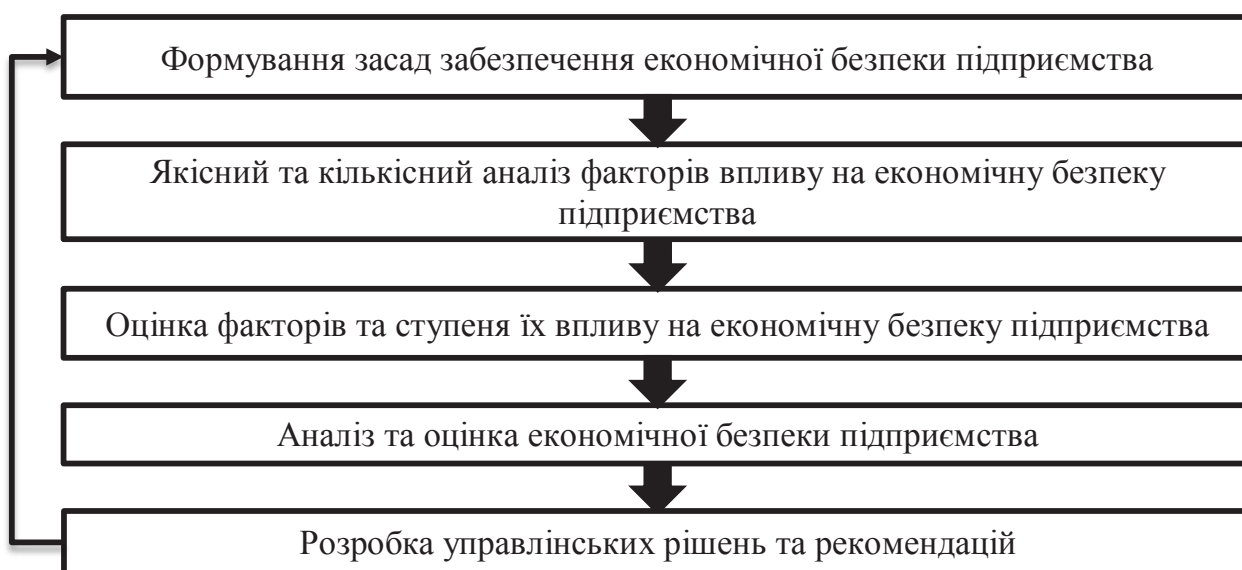

Рис. 1. Процес забезпечення економічної безпеки підприємства

Джерело: побудовано авторами на основі проведеного дослідження

взаємодією з правоохоронними та іншими державними органами;

- інформаційна безпека заснована не тільки на захист власної інформації, в тому числі конфіденційної, а й проводить ділову розвідку, інформаційно-аналітичну роботу з зовнішніми і внутрішніми суб'єктами і т. д.;

- техніко-технологічна безпека передбачає створення і використання такої технічної бази, обладнання та основних засобів виробництва і таких технологій і бізнес-процесів, які підсилюють конкурентоспроможність підприємства;

- екологічна безпека – вплив діяльності підприємства на навколишнє середовище;

- правова безпека має на увазі всебічне юридичне забезпечення діяльності підприємства, грамотну правову роботу з контрагентами і владою, вирішення інших правових питань.

Кадрова безпека займає домінуюче становище по відношенню до інших елементів системи безпеки підприємства, так як вона «працює» з персоналом, кадрами, а вони на будь-якому підприємстві первинні.

Це підтверджують і дослідження вчених, наприклад, Бурда І.А. вважає, що: «Кадрова безпека – це складова частина економічної безпеки підприємства, пріоритетними завданнями для якої є захист від загроз і ризиків для створення умов для найбільш ефективного управління персоналом, як визначального ресурсу для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства» [1].

Вчені Швайка Л.А., Жидецька Х.В. визначають, що: «Кадрова безпека – це сукупність засобів (інструментарію), за допомогою яких адміністрація підприємства сприяє збереженню, зміцненню і розвитку персоналу для забезпечення ефективного функціонування підприємства і захисту від ризиків, пов'язаних з працівниками, що в сукупності повинно впливати на підприємство» [2].

На думку, Реверчука Н.Й.: «Кадрова безпека підприємства полягає в попередженні і зменшенні небезпеки негативного впливу на економічну безпеку недостатньо кваліфікованих працівників підприємства, неефективного управління персоналом щодо збереження і розвитку інтелектуального потенціалу підприємства» [3].

Литовченко О.Ю. вважає, що: «Кадрова безпека – це сукупність управлінських заходів, пов'язаних з ефективним формуванням і використанням кадрового потенціалу підприємства з метою забезпечення і підтримки економічної стійкості та результативності господарської діяльності підприємства» [4].

Наведені визначення дають підстави стверджувати, що кадрова безпека, як складова економічної безпеки підприємства, включає всі етапи організації та управління персоналом і має на меті встановити трудові та соціально-культурні відносини, що забезпечують беззбитковість діяльності підприємства.

Залежно від обраної стратегії підприємства формується процес розвитку персоналу та процес підвищення лояльності співробітників, все це відбувається в площині контролю та моніторингу служби внутрішньої безпеки та охорони праці (рис. 2).

Розвиток персоналу слід розуміти, як систему взаємопов'язаних дій, що включають розробку стратегії, прогнозування та планування потреби в персоналі, управління кар'єрою і професійним ростом, організацію процесу адаптації, навчання, тренінгу, формування організаційної культури та вивільнення неефективних кадрів.

Необхідність розвитку персоналу впливає з наступних потреб підприємства:

- підвищення трудового потенціалу працівників для вирішення особистих завдань і завдань в області функціонування та розвитку підприємства;

- підвищення ефективності праці;

- зниження плинності кадрів;

- підготовка необхідних керівних кадрів;

- виховання молодих здібних працівників;

- досягнення більшої незалежності ринку праці;

- адаптація новачків до соціальних норм поведінки, що діють у колективі, встановлення таких відносин співробітництва працівника і колективу, які в найбільшій мірі забезпечують ефективну працю, задоволення матеріально-побутових і духовних потреб обох сторін;

- адаптація до нових технологій та нових потреб підприємства;

- зростання соціальних якостей співробітників і їх задоволеності працею.

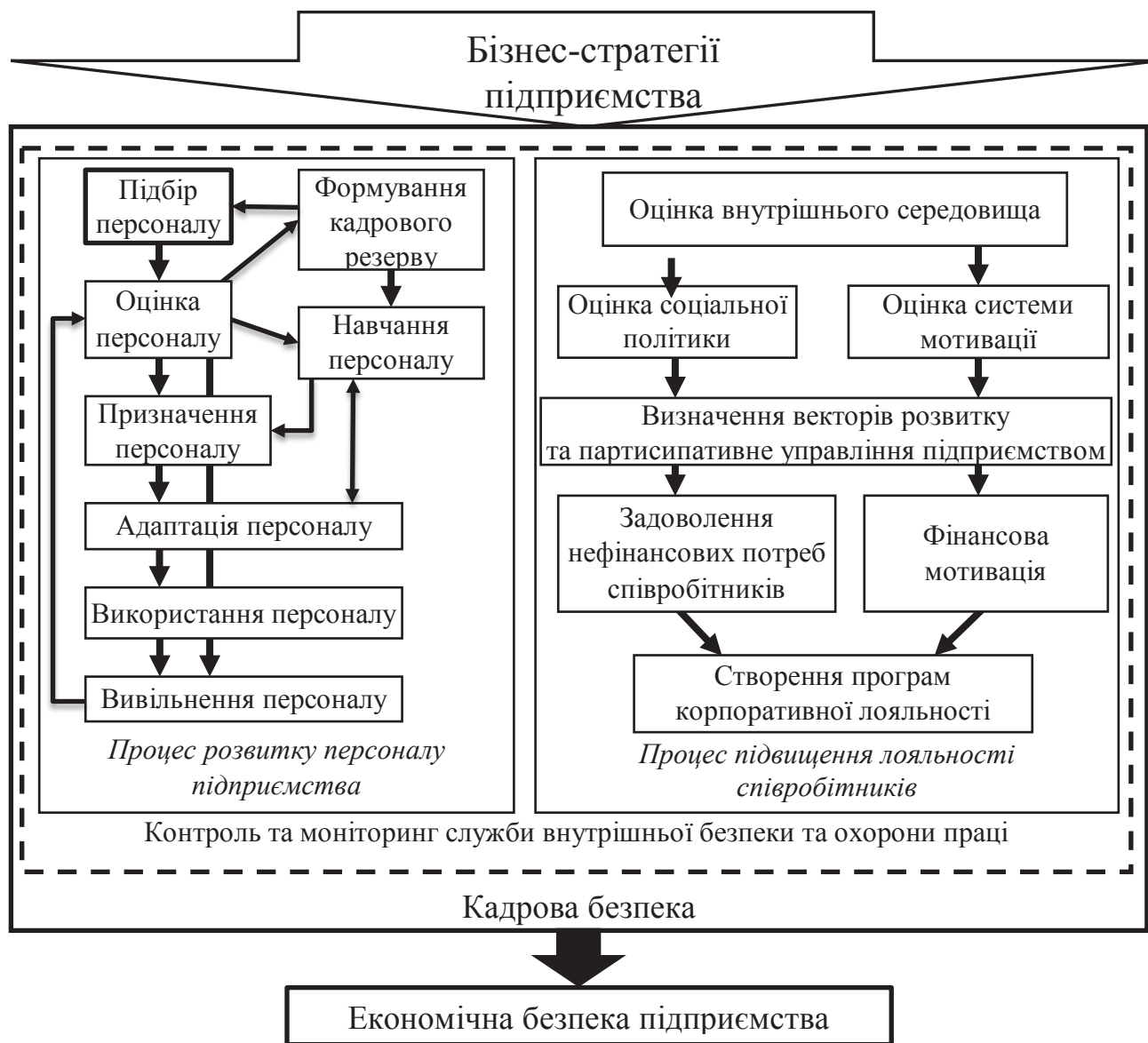

Рис. 2. Вплив кадрової безпеки на економічну безпеку підприємства

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження

Заходи з розвитку персоналу:

- збереження працездатності;
- адаптація персоналу до умов, що змінюються;
- підготовка співробітників до виконання більш складних завдань;
- організація психологічної допомоги співробітникам, які працюють в умовах підвищених ризиків.

Основні принципи процесу розвитку персоналу:

- цілісність системи розвитку, наступність різних видів і форм розвитку персоналу;
- випереджаючий характер навчання і розвитку на основі прогнозу науково-

технічного розвитку та умов розвитку підприємства;

- гнучкість різних форм розвитку, можливість їх використання на окремих етапах розвитку;
- професійне і соціальне стимулювання розвитку людських ресурсів;
- побудова системи розвитку персоналу з урахуванням конкретних можливостей підприємства, соціально-економічних умов його функціонування.

Важливість процесу підвищення лояльності співробітників обумовлена наступним: на організаційному рівні наслідком нелояльності співробітників є протиправні дії

персоналу та висока плинність персоналу. А це, в свою чергу, збільшує витрати на пошук, наймання та навчання нових працівників, підвищує ризик витоку комерційної таємниці та інші витрати. Тому є необхідність реалізації програм утримання співробітників, метою цих заходів, по суті, є підвищення рівня лояльності персоналу.

Задоволення базових потреб співробітників (фінансова та нефінансова мотивація). Сюди входять заходи щодо підвищення зарплати, надання пільг, запровадження гнучкого графіка або навчання новачків і підвищення кваліфікації за рахунок підприємства. Так з'являється перспектива довгострокового співробітництва з одним і тим же працівником.

Партисипативне управління та інформування співробітників про цілі і завдання підприємства. Щоб залучити і мотивувати якомога більше працівників, потрібно донести до них інформацію про вектор розвитку підприємства – починаючи від неформальних способів (реалізація корпоративних заходів) до строго офіційних дій (укладення договорів про нерозголошення відомостей про фірму). Партисипативне управління на підприємстві призведе до розвитку рівня самореалізації персоналу всередині підприємства, залучення кожного в колективну діяльність. Так само як введення заохочень за активність, скорочення ієрархії між працівниками, принцип «вільного столу», проведення тренінгів і т. д.

Процеси розвитку персоналу підприємства та забезпечення лояльності персоналу будуть ефективні тільки при ефективній діяльності служби внутрішньої безпеки та охорони праці. Політика фізичної безпеки підприємства, яку втілює служба внутрішньої безпеки та охорони праці, – це стратегії і прийняття рішень, що забезпечують досягнення цілей загальної безпеки підприємства. Цими цілями можуть бути: зміцнення дисципліни праці і підвищення її продуктивності; захист законних прав та інтересів підприємства і персоналу; зміцнення інтелектуального потенціалу підприємства; збереження і збільшення власності; підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції; максимально повне забезпечення керівництва підприємства до-

стовірною оперативною інформацією про діяльність структурних підрозділів (дочірніх підприємств, філій); недопущення залежності від випадкових і нестійких ділових партнерів; здійснення перевірок окремих видів діяльності підприємства і т. п. Досягнення цих цілей, на основі існуючої бізнес-стратегії підприємства, при ефективних процесах розвитку персоналу та підвищення лояльності співробітників, призведе до зміцнення економічної безпеки підприємства в цілому.

З вищеперерахованих процесів забезпечення кадрової безпеки впливають необхідні заходи (важелі впливу та припинення) по ліквідації і зниженню загроз з боку власних співробітників всякого рівня незалежно від відділу [5, с. 97]:

- підібрати досвідчених і благонадійних працівників;
- контролювати благонадійність і лояльність персоналу,
- відслідковувати зміни в настрої трудового колективу;
- своєчасно виявляти, а також усувати негативні обставини та загрози;
- правильно і обґрунтовано відсівати джерела зовнішніх і внутрішніх загроз про боку співробітників.

Висновки і пропозиції. Отже, з проведеного дослідження можна зробити висновки що, кадрова безпека підприємства – це складна і багатовимірна концепція, яка застосовується в різних економічних значеннях. Оскільки значення даного різновиду має використовуватися як одне з основних понять безпеки, його слід формулювати, поєднуючи різні наукові підходи до управління кадровою безпекою. На нашу думку, кадрова безпека підприємства – це забезпечення звичайної роботи підприємства незалежно від суб'єктивних чи об'єктивних факторів, ключовою задачею якої є усунення ризику негативного впливу співробітників на функціонування та загальний стан підприємства.

Для забезпечення результативного функціонування механізму кадрової безпеки та його посилення необхідно: з'єднувати матеріальні інвестиції в персонал та моральні інвестиції; забезпечити сучасні оптимальні умови праці для персоналу; створити сприятливі умови

для кар'єрного росту персоналу; створювати на підприємствах кадрові підрозділи; реалізовувати кадрові стратегічне планування персоналу; гармонізувати кон'юнктуру ринку, розвиток бізнесу та інтереси працівників; розподіляти величину доходу працівників, які здійснюють різні функції. Отже, забезпечення кадрової безпеки може гарантувати стабільну та найвищу ефективність функціонування підприємства та високий потенціал розвитку в майбутньому.

Література:

1. Бурда І. Я. Економічна безпека підприємства та місце в ній кадрової безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018 №21, С. 53-60
2. Швайка Л. А. Жидецька Х. В. Деякі питання сутності кадрової безпеки підприємства. *Поліграфія і видавнича справа*. 2012. - № 4 (56). - С. 158 - 163.
3. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур. Львів: ЛБІ НБУ, 2004. 195 с.

4. Литовченко О. Ю. Формування кадрової безпеки підприємств АПК / О. Ю. Литовченко: автореферат дис. канд. екон. наук. Київ, 2010. 26 с.
5. Фирсова О.А. Экономическая безопасность предприятия. Орел: МАБИВ, 2014. 220 с.

References:

1. Burda I. (2018). Ekonomichna bezpeka pidpryjemstva ta misce v nij kadrovoji bezpeky.[Place of personnel security in the system of economic security of enterprises] *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, vol.21, pp. 53-60
2. Shvajka L. Zhydecjka H. (2012) .Dejaki pytannja sutnosti kadrovoji bezpeky pidpryjemstva [Some questions about the essence of personnel security of the enterprise.], *Printing and publishing*, vol. 4 (56). pp. 158 - 163.
3. Reverchuk N. J. (2004) Upravlinnja Ekonomichnoju bezpeky pidpryjemnyckjykh struktur.[Management of economic security of business structures]. Lviv: LBI NBU
4. Lytovchenko O. Ju. (2010) Formuvannja kadrovoji bezpeky pidpryjemstv APK [Formation of personnel security of agricultural enterprises]. (PhD Thesis). Kyiv; European University
5. Fyrsova O.A. (2014) Ekonomycheskaja bezopasnostj predpryjtja.[Economic security of the enterprise]. Orel: MABYV.

Аннотация. В статье обосновано актуальность исследования понятия «кадровая безопасность предприятия». Раскрывается место кадровой безопасности в системе экономической безопасности предприятия, исследованы основные цели и процесс обеспечения экономической безопасности предприятия, исследованы другие элементы экономической безопасности. Рассмотрены современные подходы к определению понятия «кадровая безопасность». Предложено схематическое изображение влияния кадровой безопасности на экономическую безопасность предприятия на основе контроля и мониторинга службы внутренней безопасности и охраны труда. Определены ключевые цели и направления по обеспечению кадровой безопасности предприятия, как обеспечение нормальной работы предприятия независимо от субъективных или объективных факторов, ключевой задачей которой является устранение риска негативного влияния сотрудников на функционирование и общее состояние предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, система, процесс обеспечения, кадровая безопасность, предприятие, бизнес-стратегии, управление, персонал.

Summary. One of the priorities in achieving stability and development not only the enterprise but also stability and development of the economic system of the state is the effective ensuring of personnel security of the enterprise. Analyzing the work of scientists in the field of personnel security in the article substantiates the relevance of the study of the concept of "personnel security of the enterprise" as a means of ensuring the normal operation of the enterprise regardless of subjective or objective factors, the key task is to eliminate the risk of negative impact on employees on the functioning and general condition of the enterprise. The place of personnel security in the system of economic security is revealed. The main goals and process of ensuring the economic security of the enterprise, the study of other elements of economic security. Modern approaches to defining the concept of "personnel safety" are considered. A schematic representation of the impact of personnel security on the economic security of the enterprise on the basis of control and monitoring of internal security and labor protection. The key goals and directions for ensuring the personnel security of the enterprise are defined. The main components of the personnel security of the enterprise are systematized together with the elements of control and monitoring of the internal security and labor protection service. The basic directions of personnel security of the enterprise should be: identifying workforce needs both in quantity and quality, forms of its involvement and use. This refers to both the development of skills, ongoing staff development, and the creation of conditions for the full expression of incentives for high-performance work by each employee and elimination of preconditions for the emergence of unreliable employees. To ensure the effective functioning of the staffing mechanism and strengthen it is necessary: to combine material investment in staff and moral investment; to provide modern optimum working conditions for the personnel; to create favorable conditions for career growth of staff; to create personnel units at the enterprises; to implement personnel strategic planning of personnel; to harmonize market conditions, business development and employee interests; to distribute the amount of income of employees who accomplish various functions.

Keywords: economic security, system, security process, personnel security, enterprise, business strategies, management, personnel.

Ліпич Л.Г.

*д.е.н., професор кафедри економіки,
безпеки та інноваційної діяльності,*

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Lipych Liubov

East-European National University of Lesya Ukrainka

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9059-7271>

Хілуха О.А.

к.е.н., доцент,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Khilukha Oksana

East-European National University of Lesya Ukrainka

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1228-7171>

Кушнір М.А.

к.е.н., старший викладач,

Український католицький університет

Kushnir Myroslava

Ukrainian Catholic University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4441-4278>

СТРУКТУРА МОДЕЛЕЙ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ

COMPETENCY MODELS STRUCTURING IN THE CONTEXT OF PERSONNEL DEVELOPMENT

Анотація. У статті розглянуто існуючі підходи до формування моделей компетентностей. Обґрунтовано, що модель компетентності – це сукупність усіх компетентностей, які вимагаються від працівників у певній організації, вона складається з окремих груп компетентностей, тобто профілів компетентностей. Профілі компетентності утворюють структуру компетентнісної моделі та включають окремі компетентності. Тобто компетентності є складовими компонентами профілів компетентностей, а профілі компетентностей – складниками моделей компетентностей підприємств. Доведено, що застосування моделей компетентностей допомагає сформувати інструменти розвитку персоналу підприємства, які дають змогу оцінити компетентності провідних співробітників, визначити кадровий потенціал підприємства, наприя-

ми розвитку груп персоналу, які є найбільш перспективними відповідно до оцінювання їхніх компетентностей, а також сформувати програму розвитку персоналу підприємства загалом.

Ключові слова: модель, профіль, компетентність, структура компетентнісної моделі, ключові компетентності.

Постановка проблеми. Організаційні зрушення, які виникають у відповідь на нові умови ведення бізнесу, викликають зміни в орієнтирах розвитку персоналу підприємств. Вони перетворюють розвиток людських ресурсів на ключовий елемент стратегії підприємства. Це визначає необхідність формування нових принципів, шляхів та напрямів розвитку персоналу промислових

підприємств, у тому числі й на засадах застосування моделей компетентностей.

За цих умов перед менеджментом постають першочергові завдання щодо найкращого використання компетентностей працівників для реалізації цілей бізнес-діяльності та досягнення найповнішої корисної віддачі за найвищого рівня мотивації персоналу до праці. Відповідною реакцією підприємств на зазначені тенденції розвитку людських ресурсів є посилена увага до розроблення та впровадження дієвих моделей компетентностей.

Використання моделей компетентностей майже в усіх видах та формах роботи з персоналом дає певні переваги, які пов'язані з індивідуальним підходом до особистості, виявленням ключових знань, умінь та здібностей працівника та їх імплементацією у формування та розвиток персоналу. Це має призвести до того, що знання та компетентності кожного співробітника використовуватимуться саме в тій сфері, де він може принести максимальну користь, де його робота буде найбільш ефективною. Імплементація моделей компетентностей дає змогу визначити нові шляхи та напрями розвитку персоналу, створити стимули для особистісного та професійного зростання. Вивчення теоретичних та емпіричних надбань, результати яких опубліковані у вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах, дає змогу стверджувати, що понятійний апарат компетентностей персоналу дотепер залишається нечітким, а з певних позицій – узагалі невизначеним. Це зумовлює необхідність подальших досліджень моделей компетентностей персоналу як інструменту роботи з персоналом, так і можливості їх використання для його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності, змісту та напрямів розвитку персоналу промислових підприємств присвячено велику кількість робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників: М. Амстронга, О.О. Гетьмана, А.В. Плясуна, В.Я. Брича, О.Я. Гугули, Т.П. Збрицької, Г.О. Савченко, М.С. Татаревської, В.В. Красношопки, А.О. Коваленка, І.О. Мартиненка, І.В. Партика, Ю.А. Пługіна, О.А. Сливки, Т.В. Стебеньєвої, Н.М. Юрятиної, А.М. Тка-

ченка, К.А. Марченка та ін. У роботах цих авторів розкрито організаційно-економічні та філософські аспекти управління персоналом, його ключові аспекти та напрями. Проте подальший розвиток теорії та практики розвитку персоналу виявив необхідність концентрації уваги менеджерів на необхідності пошуку внутрішніх стимулів цього розвитку, оскільки розвиток людини не може бути нав'язаним ззовні: він завжди є усвідомленим процесом, який має рухатися від потреби персоналу до творчого, професійного та особистісного зростання.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення структури та складників моделей компетентностей персоналу сучасних підприємств на основі аналізу існуючих. Для досягнення мети виокремлено низку завдань:

- розвинути понятійно-термінологічний апарат у сфері моделювання компетентностей;
- удосконалити науково-методологічний підхід до формування структури моделей компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Модель (лат. *modulus*) – це міра, зразок, аналітичний або графічний опис процесу чи явища за певним критерієм і рівнем аналогії. Розрізняють декілька типів моделей: а) штучні; б) ідеальні; в) реальні; г) віртуальні. У нашому розумінні модель – це конструктивний аналог об'єкта дослідження, побудований із метою моделювання реальної дійсності для відтворення, вивчення й опису оригіналу. Моделювання складається з таких операцій: перехід від оригіналу до моделі аналога; розроблення проєкту моделі та її конструювання; обґрунтування методики дослідження моделі; отримання інформації та даних; екстраполяція отриманої інформації на об'єкт вивчення; продукування нового знання і його перевірка. Виходячи з прийнятого визначення і вищезазначених ознак, наше розуміння процесу моделювання наступне (рис. 1).

Ефективність результатів моделювання пов'язана з історією існування і логікою функціонування об'єкта дослідження, його характеристиками й ознаками, формами та змістом вивчення.

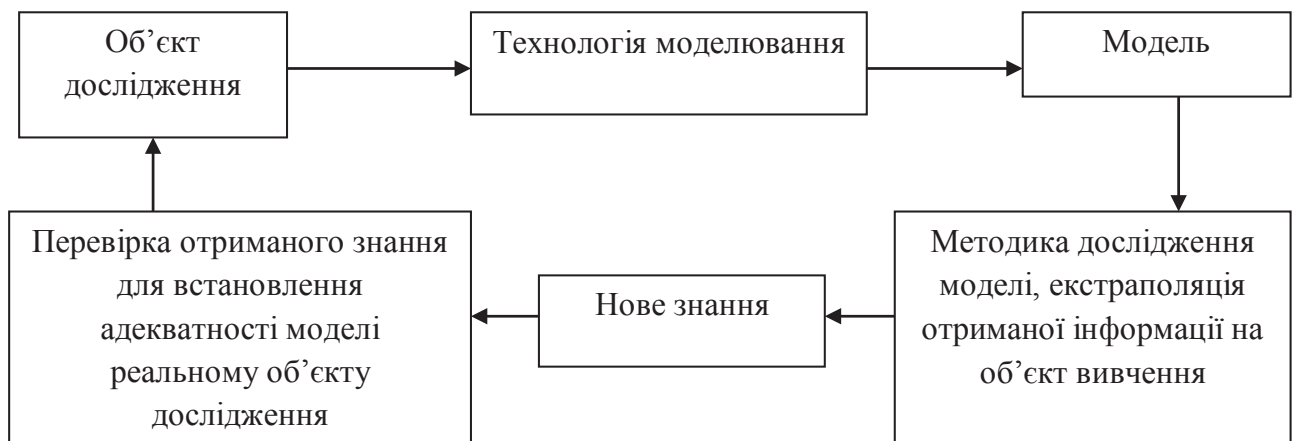

Рис. 1. Структура моделювання в науковому дослідженні

Джерело: сформовано авторами на основі [3; 6]

Концепції профілів та моделей компетентностей іноді використовуються як синоніми: взаємозамінно, подекуди профілі є складниками моделей, трапляється також, що вони мають суперечливий зміст. Даремно шукати спільну позицію із цього питання серед науковців чи практиків. Усе це створює свого роду термінологічний безлад, тому виникає необхідність розглянути цю проблему більш детально.

Деякі автори вважають, що профілі компетентностей – це елементи, що становлять моделі компетентностей. Наприклад, В. Сінкевич визначає модель компетентності як сукупність усіх необхідних компетентностей співробітників даного підприємства, згрупованих у відповідні профілі для окремих посад або організаційних ролей. Автор припускає, що профіль компетентності – це сукупність компетентностей, що визначають конкретну роботу чи організаційну роль. Окрім того, профіль компетентності у цьому разі також визначає необхідний рівень компетентностей працівника. В. Сінкевич зазначає також, що модель компетентностей (а в її межах профілі компетентностей) є зв'язуючою ланкою, необхідною для координації діяльності між різними системами управління людськими ресурсами на підприємстві [1].

Р. Менсфілд має дещо іншу точку зору і припускає, що модель компетентності є детальним описом поведінки навичок та рис характеру, які потрібні працівникам, щоб ефективно виконувати необхідну роботу [2].

Тобто те, що для Сінкевича є профілем компетентності, для Р. Менсфілда – моделлю.

Більше того, аналіз результатів емпіричних досліджень свідчить, що більшість моделей компетентностей включає такі особистісні характеристики, як технічні навички, знання, бажана поведінка, індивідуальні характеристики, біографічні дані, досягнуті результати та досвід роботи, називаючи їх не компетенційними моделями, а профілями компетентностей [3].

Говорячи про модель компетентностей, Ф. Драганідіс та Г. Менцас [4] пояснюють, що в їх розумінні це перелік компетентностей, що беруть початок від спостереження за досягненнями працівників, які вважаються зразковими або надзвичайними у визначеній посаді чи професії. Така модель дає змогу визначити компетентності працівників, які слід розвивати з метою вдосконалення діяльності на нинішній посаді, або ті, якими вони повинні володіти під час прийняття на роботу чи в результаті підвищення кваліфікації або стажування. Ця модель також корисна для аналізу розриву компетентностей, тобто порівняння між наявними та необхідними окремим працівникам чи підприємству. Для ліквідації прогалин розробляються індивідуальні плани розвитку. Під час створення моделей компетентностей для визначення переліку знань, умінь та навичок з орієнтацією на потреби користувача використовують такі методи, як опитування, інтерв'ю, дослідження фокус-груп тощо.

Для цитованих авторів компетентності – це основні елементи, що становлять моделі компетентностей. Вони також наводять приклад, в якому модель компетентностей регіонального менеджера з продажу може включати вміння планувати продажі, конкурувати на ринку, виявляючи галузеві тенденції та стратегічне мислення, навички роботи в команді. Кожний складник у моделі компетентності повинен бути чітко визначений, у тому числі розробленням поведінкових дескрипторів продемонстрованої ефективності на еталонному або нижчому рівні [4]. Аналізуючи такий підхід, важко однозначно стверджувати, чи Ф. Драганідіс та Г. Менцас у своїх міркуваннях посилаються на те, що й раніше цитовані автори, чи ототожнюють моделі та профілі компетентностей.

Моделі (профілі) компетентностей можуть групувати компетентності різними способами залежно від цілей, які вони забезпечують на конкретних підприємствах [5]. Наприклад, деякі компетентності можуть бути згруповані для підсилення ролі працівників, а інші – для підсилення ролі керівництва (лінійних або вищих шаблів). Якщо підприємство вважає, що завдяки зосередженості уваги на розробленні та продажу інноваційного програмного забезпечення для кінцевих клієнтів (стратегічна спрямованість на технічне лідерство) його перевагою будуть знання програмного забезпечення та потреби клієнтів, а користувача у цьому разі буде залучено через спеціально створений вебсайт, де будуть зустрічатися клієнти та розробники програмного забезпечення (стратегічна увага на клієнтів), то у цьому разі в моделі компетентностей підприємства буде зменшено питому вагу компетентностей, що підтримують саме розроблення продукту (наприклад, технічне лідерство, інноваційний дизайн продукту), та збільшено значення ключових можливостей у сфері технічного обслуговування, відносин із клієнтами та лояльність до них [6].

Після всебічного огляду літератури можемо стверджувати, що подібний висновок сформулювали і практики. Вони доходять того ж висновку, що й автори наукових публікацій, тобто у своїй практичній діяльнос-

ті підприємства використовують різні моделі компетентностей, різні набори компетентностей із різними еталонними показниками [7]. Як приклад наведемо модель управління компетентністю Ван Ассена [8], який розробив її для діяльності у швидкозмінному середовищі. Він припускає, що виробництво у цьому разі значною мірою залежить від здатності працівників навчатися та розвиватися разом зі змінами, а тому вимагає певної конкретної моделі компетентності.

Дж. Грейбер використовує термін «модель компетентності» у своїй роботі, і розуміння цього поняття у нього є близьким до того, що й у В. Сінкевича, називаючи її профілем компетентності. А моделі компетентностей за Дж. Грейбером – це групи компетентностей (як правило, від 5 до 30 в одній моделі), які необхідні для належного виконання роботи чи ролі. Кожна модель компетентностей складається з таких груп компетентностей [9]:

- ключові компетентності працівника (притаманні всім працівникам організації);
- ключові управлінські компетентності (для керівників різних рівнів);
- ключові компетентності керівників вищих шаблів управління;
- загальнофункціональні компетентності (компетентності, необхідні для всіх посад та ролей, наприклад управління часом, навички спілкування або основні навички роботи з комп'ютером тощо);
- технічні (або функціональні) компетентності, пов'язані з роботою щодо ключової спеціальності чи функції.

Ще одним прикладом термінологічного різноманіття є підхід Hay Group, яка в результаті емпіричного дослідження розробила модель управлінської компетентності. Дослідження проводилося шляхом спостереження та інтерв'ю з найкращими працівниками у різних сферах діяльності та організаційних ролях. Метою було визначити, що притаманне цим працівникам, що виділяє їх серед інших. Особливості визначалися з погляду поведінки, тобто думок та вчинків. Автори описаного проєкту підкреслюють, що, оскільки компетентності є поведінковими, вони можуть бути предметом діяльності з розвитку персоналу [10].

Представимо підхід *Нау Group* більш детально. Прийнята структура управлінських компетентностей містить 11 компетентностей, які згруповані в чотири кластери. Зокрема:

1. Самоуправління:

– емпатія – розпізнавання та реагування на почуття та хвилювання інших; розпізнавання емоції інших людей, розуміння почуття інших, розуміння, що люди мають на думці, розуміння реальних причин поведінки співробітників;

– самоконтроль – уміння справлятися з почуттями та емоціями у стресовій ситуації чи провокаціях, вираженість, стримана спокійна реакція, конструктивна відповідь, уміння заспокоїти інших;

– упевненість у собі – віра у власні сили під час вирішення завдань та прийняття рішень, самостійне прийняття рішень; віра в правильність власних рішень, швидка реакція на виклики, наполегливість.

2. Управління власною командою:

– розвиток інших – допомога іншим у розвитку навичок, максимізуванні їхнього потенціалу або аналізуванні різних варіантів; висловлювання позитивних очікувань, підказки або корисні поради, позитивні відгуки, коучинг;

– навчання працівників відповідальності – орієнтація на виконання завдання, ознайомлення інших зі стандартами продуктивності, здатність робити завдання зрозумілими, встановлення меж та обмежень, чітких стандартів для високоефективної діяльності, формування корегуючих заходів для забезпечення відповідності стандартам;

– ведучий команди – створення середовища, в якому працівники можуть спільно працювати над досягненням цілей підприємства, забезпечення належної інформованості працівників, сприяння ефективній роботі команди, мотивація та організування колективу, інтегрування команди в організацію.

3. Управління роботою:

– орієнтація на результат – фокусування на підвищенні продуктивності, реалізація цілей та очікуваних результатів; контроль над ефективністю роботи; поліпшення виробничих процесів; постановка досяжних та амбітних цілей; проведення аналізу витрат і вигід;

– ініціативність – уміння бачити можливості та використовувати їх, пропонування змін, рішучі дії, активність, робота на довгострокову перспективу;

– вирішення проблем – визначення проблеми та тестування альтернативних рішень для досягнення найкращих результатів, об'єктивна діагностика проблеми, робота в межах стандартів, прийняття рішень.

4. Колективне управління:

– впливає на інших – змінює свою точку зору з метою отримання бажаного результату, використовує різноманітні методи прямого переконання; прораховує вплив дій чи слів, використовує комплексні стратегії впливу;

– підтримує командну роботу – сприяє співпраці між окремими працівниками та групами, має позитивні очікування, заохочує інших, оцінює внесок та кваліфікацію інших, сприяє командній роботі.

Кожна компетенція розмежована чотирма рівнями. Перший – базовий, четвертий – найскладніший, третій рівень націлений на виконання поставленого завдання через використання кожної компетентності. Поведінка на цьому рівні зазвичай визначає вміння управляти.

Деякі автори стверджують, що незалежно від того, якою є структура компетентностей, ситуаційний контекст виступає як своєрідний фільтр, що дає змогу або перешкоджає використанню власних компетенцій [11], тому жодні моделі чи профілі компетентностей не позбавлені контекстних впливів. Огляд літератури також дає змогу припустити, що на розмежування між моделями та профілями компетентності суттєво впливають цілі, для яких вони створюються. Профілі компетентностей, як правило, трактуються як інструменти для нормалізації людських ресурсів (тобто інструменти, що визначають насамперед стандартизовані вимоги до компетентностей), а не як інструменти для підвищення ефективності людського капіталу, що є більш гнучким та диверсифікованим (тобто зосередженими на диференціації працівників через унікальні, важкі для копіювання та імітування компетентності, необхідні підприємству для досягнення успіху на ринку. Це може призвести до певної невід-

повідності між теорією та практикою моделювання та профілювання компетентностей.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, можна стверджувати, що моделі та профілі компетентностей різняться між собою, хоча деякі автори схильні визначати ці терміни взаємозамінно. Ми їх розмежовуємо й вважаємо, що модель компетентності – це сукупність усіх компетентностей, які вимагаються від працівників у певній організації, вона складається з окремих груп компетентностей, тобто профілів компетентностей. Профілі компетентності утворюють структуру компетентної моделі та включають ті компетентності, що необхідні для:

– успішного виконання певного виду роботи на окремих посадах конкретного підприємства, які можна проаналізувати, описати та класифікувати (профілювати) у межах:

- змісту роботи, наприклад адміністративна, технічна, продаж, обслуговування клієнтів тощо;

- організаційного рівня або організаційного підрозділу, наприклад вищий менеджмент, оперативні менеджери, керівники команд тощо;

– успішного виконання організаційних ролей, таких як наставники, тренери, лідери, реалізатори тощо;

– успішного виконання конкретних обов'язків, зокрема управління на основі процесів, управління на основі функцій, проєктного управління, лінійного менеджменту;

– сприяння реалізації стратегічних цілей шляхом:

- компенсаційного внеску (вхідні кваліфікації, наприклад уміння, навички, знання, психологічні характеристики, досвід);

- отримання високих початкових компетенцій (результативна поведінка, що проявляється в досягненнях);

- ефективного реагування на:

- загальні вимоги до виконання роботи (загальні та професійні компетенції), тобто ті, що є єдиними для різних видів діяльності, підприємств, об'єднань тощо);

- конкретні вимоги до виконання роботи (конкретні компетенції), тобто ті, які є корисними в даному секторі економіки, даному підприємству, даній професії або даному виду роботи.

Тобто компетенції є складовими компонентами профілів компетентностей, а профілі компетентностей – складниками моделей компетентностей підприємств.

Застосування моделей компетентностей допомагає сформувати інструменти розвитку персоналу підприємства, які дають змогу оцінити компетентності провідних співробітників, визначити кадровий потенціал підприємства, напрями розвитку груп персоналу, які є найбільш перспективними відповідно до оцінювання їх компетентностей, а також сформувати програму розвитку персоналу підприємства загалом.

Література:

1. Sienkiewicz Ł. *Polityka zarządzania kompetencjami pracowników*, Instytut Badań Edukacyjnych, 2013, s. 38.
2. Mansfield R. *Building competency models: Approaches for HR Professionals*, (w:) *Human Resource Management*. 1996. Spring. Vol. 35. № 1.
3. Dubois D.D., Rothwell W.J. *Competency-Based Human Resource Management*. Davis-Black Publishing, 2004.
4. Draganidis F., Mentzas G. *Competency based management: a review of systems and approaches*. (w:) *Information Management & Computer Security*. 2006. Vol. 14. № 1.
5. Kasser J., Hitchins D., Frank M., Zhao Y.Y. *A Framework for Benchmarking Competency Assessment Models*, (w:) *Systems Engineering*. 2013. Vol. 16. № 1.
6. Gangani N., McLean G.N., Braden R.A. *A competency-based human resources development strategy*, (w:) *Performance Improvement Quarterly*. 2006. Vol. 19. № 1.
7. Hsieh S.C., Li, J.S., Lee H.C. *Analysis on literature review of competency*, (w:) *International Review of Business and Economics*. 2012. Vol. 2.
8. Van Assen M.F. *Agile-based competence management: the relation between agile manufacturing and time-based competence management*. (w:) *International Journal of Agile Management Systems*. 2000. Vol. 2. № 2.
9. Graber J. *Core competency identification*, (w:) *Business Decisions*, 2012.
10. *Management competencies for enhancing employee engagement*. Chartered Institute of Personnel and Development, London The Manager, 2011.
11. Filipowicz G. *Zarządzanie kompetencjami. Perspektywa firmowa i osobista*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2014.

References:

1. Sienkiewicz Ł. (2013), *Polityka zarządzania kompetencjami pracowników*, Instytut Badań Edukacyjnych, 2013, s. 38.
2. Mansfield, R., (1996), *Building competency models: Approaches for HR Professionals*, (w:) "Human Resource Management", Spring, Vol. 35, No 1.
3. Dubois, D. D., Rothwell, W. J., (2004), *Competency-Based Human Resource Management*. Davis-Black Publishing.
4. Draganidis, F., Mentzas, G., (2006), *Competency based management: a review of systems and approaches*. (w:) "Information Management & Computer Security", Vol. 14, No. 1.

5. Kasser, J., Hitchins, D., Frank, M., Zhao, Y.Y., (2013), A Framework for Benchmarking Competency Assessment Models, (w:) "Systems Engineering", Vol. 16, No. 1.
6. Gangani, N., McLean, G. N., Braden, R. A., (2006), A competency-based human resources development strategy, (w:) "Performance Improvement Quarterly", Vol. 19, No 1.
7. Hsieh, S.C., Lin, J.S., Lee, H.C., (2012), Analysis on literature review of competency, (w:) "International Review of Business and Economics", Vol. 2.
8. Van Assen, M.F., (2000), Agile-based competence management: the relation between agile manufacturing and time-based competence management. (w:) "International Journal of Agile Management Systems", Vol. 2, No. 2.
9. Graber, J., (2012), Core competency identification, (w:) "Business Decisions".
10. Management competencies for enhancing employee engagement, (2011), Chartered Institute of Personnel and Development, London The Manager.
11. Filipowicz, G., (2014), Zarządzanie kompetencjami. Perspektywa firmowa i osobista, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa.

Аннотация. В статье рассмотрены существующие подходы к формированию моделей компетентностей. Обосновано, что модель компетентности – это совокупность всех компетентностей, которые требуются от персонала в определенной организации, она состоит из отдельных групп компетентностей, то есть профилей компетентностей. Профили компетентностей образуют структуру компетентностной модели и включают отдельные компетентности. То есть компетентности являются составляющими компонентами профилей компетентностей, а профили компетентностей – составляющими моделей компетентностей предприятий. Доказано, что применение моделей компетентностей позволяет сформировать инструменты развития персонала предприятия, оценить компетентности ведущих сотрудников, определить кадровый потенциал, направления развития групп персонала, которые являются наиболее перспективными в соответствии с оценкой их компетентностей, а также сформировать программу развития персонала предприятия в целом.

Ключевые слова: модель, профиль, компетентность, структура компетентностной модели, ключевые компетентности.

Summary. Organizational modifications that emerge in response to the new business environment cause changes in the employees' development guidelines. They transform the development of human resources into a key element of the enterprise strategy. This determines the need for the formation of new principles, ways and directions of personnel development at any industrial enterprise, such as competency models application. The use of competency models in almost all types and forms of personnel management gives benefits that are connected with individual approach to the person, with identification of key knowledge, skills and abilities of the employee and their implementation in the formation and development of personnel. This should result in the use of knowledge and competencies of each employee in the field where he can make the maximum contribution and where his work can be most productive. The implementation of competency models allows to identify new ways and directions of personnel development as well as to create incentives for personal and professional growth. The competency model is the collection of all the competencies required from the employees in a particular organization, what is more it consists of separate competency groups, in other words competency profiles. Competency profiles form the structure of the competency model and include individual competencies that are necessary to:

- successful performance in a particular position at a particular enterprise, which can be analysed, described and classified (profiled);
- successful implementation of such organizational roles as mentors, coaches, leaders, sellers and etc.;
- successful performance of specific duties, especially, process-based management, function-based management, project management and line management;
- promotion the achievement of strategic goals.

That is, competencies are components of competency profiles, and competency profiles are components of enterprise competency models. Application of competency models allows you to form personnel development tools that allow you to evaluate the competencies of leading employees, determine the workforce capacity and the areas of development of personnel groups that are the most promising in terms of assessing their competencies, as well as to create the enterprise personnel development programme in general.

Keywords: model, profile, competence, structure of the competency model, key competencies.

Montrin Iryna

Open International University of Human Development "Ukraine"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1707-093X>

Монтрін І.І.

к.е.н., доцент кафедри туризму, документних

та міжкультурних комунікацій,

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Ruzhytskyi Andriy

International Science and Technical University

named after Academician Yuri Bugay

Ружицький А.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування,

Міжнародний науково-технічний університет

імені академіка Юрія Бугая

MANAGEMENT OF TOURISM ENTERPRISES: BUSINESS INNOVATIONS

МЕНЕДЖМЕНТ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА: ІННОВАЦІЇ БІЗНЕСУ

Summary. The development of modern tourism depends largely on the development and implementation of innovative technologies that are aimed at improving customer service and expanding service tourism opportunities. Theoretical approaches to the concept of innovation in tourism are summarized. Methodological tools of research are methods of theoretical and empirical cognition. The article describes the main activities of tourism enterprises in the field of innovation. The article presents the results of an empirical analysis of modern startups that have been implemented in tourism businesses during 2018-2019. The analysis showed that the use of effective innovation management enables the company to enter the market or strengthen its competitive position. The results of the study may be useful for tourism businesses.

Keywords: innovation, innovation management, startup, tourism, tourism business.

Problem statement. According to the UNWTO report (2019) [16], driven by a relatively strong global economy, a growing middle class in emerging economies, technological advances, new business models, affordable travel costs and visa facilitation, international tourist arrivals grew 5% in 2018 to reach the 1.4 billion

mark. This figure was reached two years ahead of UNWTO forecast (2017) [13]. At the same time, export earnings generated by tourism have grown to USD 1.7 trillion. This makes the sector a true global force for economic growth and development, driving the creation of more and better jobs and serving as catalyst for innovation and entrepreneurship. In short, tourism is helping to build better lives for millions of individuals and transforming whole communities. Growth in international tourist arrivals and receipts continues to outpace the world economy and both emerging and advanced economies are benefiting from rising tourism income. For the seventh year in a row, tourism exports grew faster than merchandise exports, reducing trade deficits in many countries.

With such growth comes more responsibility in ensuring effective destination management that minimizes any adverse effect of tourism. Managing tourism in a sustainable manner for the benefit of all is more critical than ever. We need to grow more in value rather

than just in volume. Digitalization, innovation, greater accessibility and societal changes are expected to continue shaping our sector. Both destinations and companies will need to adapt to remain competitive, while at the same time embracing tourism as a means of achieving the Sustainable Development Goals and building a better future for all.

The tourism industry includes enterprises belonging to different types of economic activity, the main purpose of which is to organize a comfortable and quality provision of the tourist's requirements and wishes. The functions of such enterprises are the creation, implementation and organization of consumption of services and products for tourist purposes. Thus, the tourism industry is hotels and other accommodation, transportation, catering facilities, entertainment facilities, cognitive, therapeutic, wellness, sports, religious, business, etc. organizations, conducting tour operator and tour agency activities, as well as providing tourist-excursion services [6].

Analysis of recent research and publications. The problems of tourism innovation management are being studied by scientists all over the world. Today, a large number of works of both foreign and domestic scientists is devoted to the study of innovative processes in various spheres of economy. In the last fifteen years, there have been many publications addressing innovation issues in tourism as one of the most promising innovative service industries.

Each geographical region has features of tourism innovation implementation and management. Despite this, approaches to understanding the importance of supporting a travel startup are universal across the globe. The work by Howells et. al. is dedicated to innovation, service innovation and business innovation [5].

According to research by Zhukovych, innovation is one of the key factors in the development of both the economy as a whole and the tourism industry in particular [17].

The scholars pay particular attention to innovation management, namely: the use of innovation in the development of the tourism industry of Ukraine is described by Davydova [3], Romanenko and Yavorska [15], Karyuk [10], management and marketing of innovation [6-9; 14].

Mizuk and Polotay studied the peculiarities of introduction of innovations in the tourism business and approaches to assessing the innovative activity of enterprises [12]. Each approach is different in content, has advantages and disadvantages, and limitations in application.

Existing scientific developments provide the basis for further research into the issues, taking into account new trends, consumer behavior, a number of external and internal factors of tourism business development in Ukraine and the world. The emergence of new startups encourages the development of new approaches to tourism innovation management every year. Amet-Ustaieva and Stefanenko describe in detail methods of startup projects for innovation tourism enterprises [1].

The methodological background of the work was the scientific works of foreign and Ukrainian scientists in the field of economic theory, innovation management, marketing, tourism services. The methods of theoretical and empirical scientific cognition are used to achieve the stated goal and the solution of the corresponding tasks. The system-functional approach is used for studying the essence of the concept of innovation; the monographic approach is to explore the concept of innovation in tourism; systematic and grouping methods are to determine the type of innovation among the startups explored; methods of comparison and generalization are for the development of scientific and methodological provisions of tourism business innovation management.

Methods of economic analysis were used in the study of the already existing trends of scientists. Critical analysis was also used when working with statistical information sources to assess the state of the tourism market in the world: analysis of tourism sector revenues, as well as analysis of new trends in consumer consumption behavior [16]. To determine the factors that ensure the effective management of innovation in tourism, a marketing method of processing secondary information was used. An analysis of startups sponsored by creators from around the world was performed.

The article introduces startups (marketing, product, process, and social) that have been successful through effective innovation

management. The basis for the construction of the table was the sources of open information on the Internet, namely: *zappos.com*; *arival.travel*; *luxuryhotelsguides.com*; *globetrender.com*; *mandarinoriental.com*; *architip.com*. Tabular method are used to present and visualize the results of our own research.

Formulating the objectives of the research paper. The objective of this research paper is to study the impact of innovation on the development of the tourism business, including the introduction of startups.

Research findings. The development of modern tourism depends largely on the development and implementation of innovative technologies aimed at improving customer service and expanding service tourism opportunities. Innovative management must be used to ensure the efficiency and profitability of the service industry. The main areas of activity of tourism enterprises in the field of innovation are [12]: the use of new techniques and technologies in the provision of tourism, transport, hotel services; introduction of new services, release of new types of tourism product; use of new tourist resources; identifying and exploiting new markets for tourism services and products.

The areas of innovation in tourism include [9; 12]:

1. Introduction of innovations (organizational innovations) related to: development of enterprise and tourist business in the system and structure of management (reorganization, enlargement, absorption of competing entities on the basis of the latest technology and advanced technologies); personnel department (updating and replacement of personnel, system of advanced training, retraining and stimulation of employees); rational economic and financial activities (introduction of modern forms of accounting and reporting, which ensure the stability of the situation and development of the company).

2. Marketing innovations allow to reach the needs of target consumers or to attract clients not covered by the given time period.

3. Periodic innovations (product innovations) aimed at changing the consumer properties of the tourist product, its positioning and giving competitive advantages.

There are eight principles of innovation in tourism [3]: science is for the use of scientific knowledge and methods for the implementation of innovation, in accordance with the needs of tourists; systematic principle means that the strategy for innovative tourism development in the region must take into account the factors and conditions necessary to meet the needs of people for recreation and recreation, as well as direct and indirect environmental factors; the principle of matching innovations to the needs of tourists offer only such innovations that are really needed by the client, not those that can be made and implemented by the travel company; positiveness of the results is for prevention of unreasonable, deliberate creation and introduction of innovations, which can be dangerous for the tourist, tourist enterprise, environment and society in general; investment processes are the investment resources that are used to carry out the necessary research, development and materialization of innovations (the effectiveness of such resources is determined by the degree of significance and scale of the innovations); conformity of innovative activity and its results to the level of social development; creativity means that every new product at a certain stage in its life cycle should provoke and stimulate the idea of creating the next innovation and provide financial support for this process; safety implies that the innovation must ensure that there is no harm to humans and the environment.

One of the most important theoretical aspects of defining innovation in tourism is its classification. The complexity of developing the classification is related to the multidimensional nature of the object of study, as well as to the fact that tourism belongs to the service sector and innovation in tourism have a service character [5].

Developing measures to increase the innovation activity of enterprises in the tourism industry involves identifying the features of innovation and assessing the impact of their implementation. Zhukovych described the following features of innovations in the tourism industry [17]:

1. Innovation in tourism is characterized by service character; they are aimed at improving the interaction with the consumer and

maximizing customer satisfaction and requests, which is one of the most important driving factors for innovation.

2. There is a direct link between manufacturers and consumers of tourism services, so the quality of service staff is an important factor in successful innovation.

3. In the tourism industry, consumers are involved in the process of providing services and, as a result, the process of production and consumption of services occurs simultaneously.

4. Most of the innovations used in the tourism industry are borrowed from other activities and adapted to the tourism industry (for example, computer and Internet technologies, medical equipment, passenger transportation and more).

5. Insecurity of innovations by patents and licenses, taking into account their interactivity, enables them to be copied from competitors.

6. Innovations in tourism have an intangible component, aimed at improving the interaction between producer and consumer.

7. Innovation in the tourism sector applies not only to tourism companies directly, but also to a wide range of infrastructure organizations.

8. The hallmark of global innovation (radical novelty) is not central to the definition of tourism innovation. Novelty is determined within the specific enterprise that applies them.

Every year there are more and more innovative opportunities for the tourism sector. The best ideas, the most successful innovations and the maximum impact on the development of the tourism industry are possible only through the cooperation and financial support of various startups.

According to UNWTO research [17], current travel trends of the tourism industry are: Travel «to change»: live like a local, quest for authenticity and transformation; Travel «to show»: «instagramable» moments, experiences and destinations; Pursuit of a healthy life: walking, wellness and sports tourism; Rise of the «access» economy; Solo travel & multigenerational travel as a result of aging population and single households; Rising awareness on sustainability zero plastic and climate change.

Consider the fundamentally new services in tourism that the developers offered in 2018-2019, taking into account consumer desires. Startup is

a full range of services, associated with the creation, launch and organization business in any subject area, for example, tourism [1].

All creative ideas (Table 1) are brought to life through the proper management of innovation. Innovation management is a mechanism that aims to create better conditions and new opportunities for the innovation process to develop and achieve effective results. From an organizational standpoint, the innovation management process is always clear and specific, as it aims at achieving certain innovative goals. Innovation is one of the most important parts of the enterprise, because it helps to support the activity of the organization in a certain already developed industry and find new areas of activity.

The whole course of this process should be monitored and adjusted on the basis of information on the state of the innovation market: the achievements of competitors, the inquiries of potential consumers, and more. Based on this, a decision is made to further develop the innovation process or to halt it [2].

Organizations succeed by using the most important principles of innovation management [11], namely: innovation is a crucial condition for the survival of an enterprise; focusing on innovation to meet consumer needs; focusing on areas of innovation; considering the main purpose and goals of the organization; creating an atmosphere that encourages the search and development of innovation; constant searching and realization of innovative projects and ways of solving problems; rational innovation planning.

The Ukrainian tourism companies are apprehensive about introducing any innovation, as they face a number of risks. Innovation management proves that the company should not be afraid of new changes, be ready for innovations and train staff. Leaders of the organization should discuss with their subordinates the activities that will take place and give clear tasks to staff.

Innovation management methods [1] allow to: determine the objectives of the project and conduct a justification; identify the structure of the project (sub-goals, the main stages of the work to be completed); determine the necessary volumes and sources of financing; to select

The list of some startups in the tourism industry that have been implemented during 2018-2019

Startup Name	Type of Innovation	Description of the Startup
1	2	3
P2P services for finding unique tours	Marketing	Vayable platform was created based on the popular P2P business model today, uniting users looking for a unique travel experience with the locals who are ready to offer such services. It can be individual night city tours, design and photography lessons, private dinners, local wine tasting and all kinds of cultural exchange events. Organizers are city dwellers from cities such as Los Angeles, Istanbul, Vienna, Paris, Amsterdam, London and many others. A model similar to Vayable is now in trend. Similar services with unique tours from local residents in more than 30 cities of the world are provided, for example, by CityUnscripted.
Hotel Gaming	Marketing	In room 2425 of the Hilton Panama, you can completely forget about the sandy beaches, the sea and palm trees that are visible outside the window. The American company Alienware provided it with an attractive gaming experience, including a 65-inch 4K OLED TV, an Alienware Intel Core i7-8700 computer, a laptop with a 34-inch monitor, several Xbox One Elite and an Oculus Rift virtual reality headset. The game room has interactive lighting, two beds with branded pillows from Alienware and costs \$ 349 per night.
Wardrobes	Product	Most airlines carry a baggage transportation fee, which is why compact transformer bags that can be taken with you in carry-on baggage have become very popular today. Responding to this need, Solgaard came up with a Lifepack suitcase, the inside of which is transformed into a cabinet with shelves. Thanks to the principle of a portable wardrobe, a person can effortlessly find the right thing, without turning everything upside down in search of the right thing.
Hotel in an abandoned quarry	Product	Songjiang InterContinental, which reporters dubbed the Deep Pit Hotel, is finishing construction in China. The building is being erected in an abandoned quarry with a depth of 80 meters and is an artificial extension of its wall, rising two floors above the surface of the earth. The hotel will create 370 rooms, conference rooms and recreation areas. The bottom of the quarry under the project is planned to be turned into a luxurious artificial pond with pools. In the center of Deep Pit Hotel there will be a waterfall, which is planned to be the main feature of the hotel.
Greeting poster machine	Product	Amsterdam Airport Schiphol has launched the new Red Banner Express machine, which allows you to print welcome posters for arriving passengers. You can find the device in the Schiphol Plaza shopping area, in each of the arrivals halls. The machine works step by step and its use is intuitive. Users can choose the style and color, add captions or personal photos, as well as the most suitable format for printing. The whole process of creating a poster will take several minutes. Red Banner Express accepts credit and debit cards and operates around the clock seven days a week, so everyone can use it.
Standing places on airplanes	Product	The Italian seat manufacturer Aviointeriors has developed standing seats for passenger aircraft. Model Skyrider 2.0, which has been improved for eight years, is a vertical struts with seats in the form of saddles. Armchairs are designed so that the entire flight the passenger is in an upright position, slightly leaning on the back and sides. An innovative solution will increase passenger capacity by 20%: instead of the usual 28 centimeters, there will be only 23 centimeters between such seats, due to which the seating of people is compacted. Low-cost carriers, such as the Irish low-cost airline Ryanair, the Colombian airline Viva Colombia and the Russian Pobeda, have already paid attention to the development
Remote Travel Service Using Avatar	Process	Ubiatar is a service that represents the ability to earn money on travel, following orders from other users. A person (Avatar), located anywhere in the world, broadcasts for the viewer (Usar), who pays for it and controls the "avatar". At the same time, the customer sees and hears everything that happens to his/her hero on the other side of the screen using the Internet. For conducting the broadcast, the host receives a reward in the form of tokens. By launching the application, you can conduct tours of your city or country, share experiences with those who can not afford travel due to physical or financial restrictions.
Children's fantasy rooms at the hotel	Product	Singapore's Shangri-La Hotel chain of luxury hotels has decided to equip some of the family rooms with unique fantasy-style children's areas. Now, small guests can sleep in unique fortified beds, wooden houses with a second floor, in spaceships, submarines and nomad tents. In an appropriate design, the entire sleeping area has been created, including paintings on the walls, carpets and more. The cost of a night in one of five fantasy rooms will cost from \$ 700. The hotel also took care of children's areas outside the rooms, creating cooking classes, a music studio, a party room, a zone for kids and an outdoor playground in the form of a pirate ship.
Blockchain technology travel services	Marketing	The blockchain technology promises to bring great prospects in the field of tourism to the tourism sector, thanks to which it will be possible to reduce prices for tourism services by 10-30%, and the entire range of services will be easy to find on one site. One of the services in this area is trying to promote the Indian Bookingjini team, promising to free hotels from exorbitant fees to booking services. Due to the automated reservation system and direct orders without intermediaries of agents, users, in turn, can be provided with cheaper housing rental services.

1	2	3
Campr rental service	Product	Campr is an online service created for nature and travel lovers. It works like the famous Airbnb, but it is not offered to rent simple housing, but all kinds of camp areas, campgrounds, tree houses, wigwams and other places close to nature. You can find on the service both luxury hotel options with an impressive eco-design and floor windows, as well as budget ones, for example, parking in the backyard of private houses. In addition to renting a place, Campr also allows you to book an adventure by contacting local guides, organizers of kayaking tours, horseback riding and even survival tours
Rent a house with an unknown location	Product	Dutch startup Slow Cabins offers its customers not to puzzle over the choice of a place for their trip and book a house no one knows where. The feature of the service is that location data become known only after order payment. The houses are located in a calm countryside, which is suitable for an idyllic vacation alone or with your family. The creators of the service periodically change the location of their houses in order to please regular customers with new travel experiences.
Airport feeding booths	Marketing, Social	Zappos and Mamava have teamed up to create mobile breastfeeding booths at airports. Inside these cabins there are two benches and a folding table, dispensers for feeding, air conditioning, USB-outputs for charging gadgets, bins. So that any mother can relax properly, relaxing soundtracks with recordings of ocean waves and children's laughter are played inside.
Flights for dog owners	Marketing, Social	The Hong Kong company Life Travel offers luxury air services for pet owners. Dog owners can book a private flight to Japan with their pets, which are allowed to be near the person. Small dogs are allowed to be held, and large dogs are allowed to sit on the floor. During the flight, dogs are treated to fried salmon and tender chicken. Customers can collect "petmiles" to receive discounts from the company. In the near future, Life Travel intends to expand its business by organizing flights for dog owners in the United States.
Jogging Tours at Key Points	Product	District Race is an excursion, extreme and exciting race at the same time. Using the application, the user can make an exciting race in Hong Kong, collecting points for passing virtual control marks. The participant of the game has only two hours, for which he must collect 80 checkpoints, and this can be done, of course, only by running. According to the creators of the application, District Race does not require people to be in good physical shape, but they will allow you to tighten your physical form.
Fitness Hotel	Product	The Mandarin Oriental Hotel Group chain of hotels decided to give its guests the opportunity to do fitness and yoga in any of their hotels. For this, the company did not hire its own teachers, but established a partnership with the Grokker fitness video tutorial service. Now, visitors to Mandarin Oriental can perform any of the programs right in their room, starting from short five-minute meditation sessions and ending with full-fledged fitness or yoga classes before bedtime. The hotel believes that the traveler should continue his/her studies anywhere in the world, which means that he/she needs to provide such an opportunity.
Architip	Product	Through the Architip Augmented Reality app, smartphone owners can see historical sites as they were originally. The technology was developed by a team of technology innovators and archaeologists. The application works this way: the user directs the smartphone to a building, a mosaic or any other ancient work of art, and the object is reconstructed on the phone screen in real time, so that it will appear in all its pristine beauty. The idea for Architip came from Jaron Benvenisti, CEO of Architip, when he read about Google Glass and then came to the museum.

Source: formed by authors.

performers, in particular, through bidding and tendering procedures; determine the timing of the project, draw up a schedule for its implementation, calculate the necessary resources; calculate the estimate and budget of the project; plan and consider risks; provide control over the progress of the project.

The possibility of obtaining higher income and the need to improve the efficiency of financial resources management forces the tourism business participants to create new needs for customers, to introduce fundamentally new products and technologies purposefully. All this is due to the acceleration of innovative processes [10]. In addition, the introduction of innovations in the tourism industry enables small

and medium-sized enterprises to function effectively. Involvement of scientific staff, creative managers and highly skilled workforce in their activity, provides tourism firms with increased efficiency of work, provision of improved quality services, creative character of work.

Conclusions. Tourism is one of the most important branches of service, and this requires modern methods and mechanisms of customer service. However, not all companies put innovation into practice. Indeed, innovative activity is characterized by a high level of uncertainty and risk, the difficulty of predicting the final results. However, with a competent approach to the creation and implementation of innovation considerable income and considerable benefit can be

brought. Innovations in the tourism industry are mainly aimed at the formation of a new tourism product, new approaches in marketing activities, as well as the application of new management methods using IT technologies. It is necessary to take into account the basic principles and approaches to enterprise management in the services market. The introduction of innovations will increase the competitiveness of tourism organizations and the industry as a whole. The creation of new and the development of promising types of tourism increase the growth of consumer demand in the tourist services market.

References:

1. Amet-ustaieva D.M., Stefanenko M.N. (2017). Metody upravleniya startap-proyektom dlya innovatsionnogo razvitiya turisticheskogo predpriyatiya [Methods for managing a startup project for innovative development of a tourist enterprise]. *Molodyy vchenyy*. № 10(50), P. 779–782. (in Russian)
2. Berdnikov S.V. Skrypnyk N.Y (2016). Innovatsiynnyy menedzhment v Ukrayini yak skladova chastyna zahal'noyi systemy upravlinnya pidpryyemstvom [Innovative management in Ukraine as an integral part of the overall enterprise management system]. *Mukachivsk'ky Derzhavnyy Universytet: Ekonomika i Suspil'stvo*. Vol. 7, P. 195–200. (in Ukrainian)
3. Davydova O. (2015). Osoblyvosti zastosuvannya innovatsiy u rozvytok turystychnoy haluzi Ukrayiny [Features of application of innovations in development of tourist industry of Ukraine]. *Visnyk Kyivsk'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*. No. 7(172), P. 65–69 (in Ukrainian)
4. Den Hertog P., Van der Aa W., De Jong M.W. (2010). Capabilities for Managing Service Innovation: Towards a Conceptual Framework. *Journal of Service Management*. Vol. 21. № 4. P. 490–514.
5. Howells J., Gallouj F., Djellal F., Gallouj C. (eds.) (2010). *Services and Innovation and Service Innovation. The Handbook of Innovation and Services*. Cheltenham: Edward Elgar. Retrieved from: <https://www.e-elgar.com/shop/eep/preview/book/isbn/9781849803304/> (accessed 13 October 2019).
6. Hryzovska L.O. Romanova A.V. (2018). Marketynh innovatsiy yak instrument uspishnoho biznesu. [Marketing innovation as a tool for successful business]. *Mukachivsk'ky Derzhavnyy Universytet: Ekonomika i Suspil'stvo*. Vol. 16, P. 301–307. (in Ukrainian)
7. Illiashenko S.M. (2008). Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu [Marketing of innovations and innovations in marketing]. Sumy: VTD “Universytetska knyha” (in Ukrainian)
8. Illiashenko S.M. (2013) *Innovatsiyni menedzhment [Innovative Management]* – Sumy : VTD –Universytetska knyha. (in Ukrainian)
9. Illiashenko S.M. (2015), *Innovative process rational choice grounding in organization, Marketing and Management of Innovation 2nd ed*, Sumy, Ukraine.
10. Karyuk V.I. (2016). Innovatsiyi yak faktor rozvytku suchasnoho turyzmu v Ukrayini. [Innovations as a factor of modern tourism development in Ukraine]. *Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky*. Vol. 2(33), Retrieved from: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2016_33/zb33_11.pdf. (in Ukrainian) (accessed 15 October 2019).
11. Mashyna Y.P., Perepeka Y.I. (2016). Neobkhdnist' innovatsiynoho menedzhmentu v systemi upravlinnya orhanizatsiyeyu

[The need for innovation management in the organization's management system]. Retrieved from: <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d137.pdf>. (in Ukrainian) (accessed 13 October 2019).

12. Mizuk B.M., Polotay B.Y. (2016). Osoblyvosti zaprovadzhennya innovatsiy u turystychniy industriyi [Features of introduction of innovations in the tourism industry]. *Visnyk L'vivsk'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. No. 51, P. 45–49. (in Ukrainian)
13. Official website of UNWTO: <https://www.e-unwto.org> (accessed 15 November 2019).
14. Porter M. (1998). *Competitive strategy*. The Free Press, New York, USA.
15. Romanenko O.O., Yavorskaya O.G. (2018). Osoblyvosti innovatsiy v turyzmi ta industriyi hostynnosti [Features of innovation in tourism and hospital industry]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. № 8, P. 5-9. (in Ukrainian)
16. World Tourism Organization (UNWTO). *International Tourism Highlights 2019 Edition*. Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152?download=true> (accessed 25 November 2019).
17. Zhukovych I.M. (2017). Innovatsiyi v turyzmi: osnovni teoretychni ta praktychni aspekty [Innovations in tourism: basic theoretical and practical aspects]. *Nauka ta naukoznavstvo*. № 2(95), P. 69–81 (in Ukrainian)

Література:

1. Амєт-устаєва Д.М., Стефанєнко М.Н. Методы управления стартап-проектom для инновационного развития туристического предприятия. *Молодий вчений*. 2017. № 10(50). С. 779–782
2. Бердніков С.В., Скрипник Н.Ю. Інноваційний менеджмент в Україні як складова частина загальної системи управління підприємством. *Мукачівський державний університет: Економіка і суспільство*. 2016. №7. С. 195–200
3. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвитку туристичної галузі України. *Вісник Київського національного університету ім.Тараса Шевченка*. 2015. № 7(172). С. 65–69
4. Den Hertog P., Van der Aa W., De Jong M.W. Capabilities for Managing Service Innovation: Towards a Conceptual Framework. *Journal of Service Management*. 2010. Vol. 21. № 4. P. 490–514.
5. Howells J., Gallouj F., Djellal F. (et al.). *Services and Innovation and Service Innovation. The Handbook of Innovation and Services*. Cheltenham: Edward Elgar. URL: <https://www.e-elgar.com/shop/eep/preview/book/isbn/9781849803304/> (дата звернення: 13.10.2019).
6. Гризовська Л.О., Романова А.В. Маркетинг інновацій як інструмент успішного бізнесу. *Мукачівський державний університет: Економіка і суспільство*. 2018. № 16. С. 301–307
7. Ілляшенко С.М. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу. Суми : «Університетська книга». 2008. 432 с.
8. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент. Суми : «Університетська книга». 2013. 337 с.
9. Illiashenko S.M. *Innovative process rational choice grounding in organization, Marketing and Management of Innovation 2nd ed*. Sumy, Ukraine. 2015. 543 p.
10. Карюк В.І. Інновації як фактор розвитку сучасного туризму в Україні. Теоретичні та практичні питання економіки. № 2(33). URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2016_33/zb33_11.pdf (дата звернення: 15.10.2019).
11. Машина Ю.П., Перепека Ю.І. Необхідність інноваційного менеджменту у системі управління організацією. URL: <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d137.pdf> (дата звернення: 13.10.2019).

12. Мізюк В.М., Полотай В.Ю. Особливості запровадження інновацій у туристичній індустрії. Вісник Львівського торгівельно-економічного університету. Серія: Економічні науки. 2016. №51. С. 45–49.
13. Офіційний сайт UNWTO. URL: <https://www.e-unwto.org> (дата звернення: 15.11.2019).
14. Porter M. Competitive strategy. 1998. The Free Press, New York, USA. 321 p.
15. Романенко О.О., Яворська О.Г. Особливості інновацій в туризмі та індустрії гостинності. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 8. С. 5-9.
16. World Tourism Organization (UNWTO). International Tourism Highlights 2019 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152?download=true> (дата звернення: 25.11.2019).
17. Жукович І.М. Інновації в туризмі: основні теоретичні та практичні аспекти. Наука і наукознавство. 2017. № 2(95). С. 69–81.

Аннотация. Развитие современного туризма во многом зависит от разработки и внедрения инновационных технологий, направленных на совершенствование обслуживания клиентов и расширение сервисных туристических возможностей. Обобщены теоретические подходы относительно понятия инноваций в туризме. Методический инструментарий исследования – методы теоретического и эмпирического познания. В статье описаны основные направления деятельности туристических предприятий в сфере инноваций. В статье представлены результаты эмпирического анализа современных стартапов, которые были внедрены в деятельность предприятий туристического бизнеса в течение 2018-2019 годов. Анализ показал, что использование эффективного менеджмента инноваций дает возможность предприятию выйти на рынок или укрепить свои конкурентные позиции. Результаты проведенного исследования могут быть полезными для предприятий туристической отрасли.

Ключевые слова: инновации, менеджмент инноваций, стартап, туризм, туристический бизнес.

Анотація. Розвиток сучасного туризму багато в чому залежить від розробки і впровадження інноваційних технологій, спрямованих на вдосконалення обслуговування клієнтів і розширення сервісних туристичних можливостей. Узагальнено теоретичні підходи щодо поняття інновацій в туризмі. Особливої актуальності набуває менеджмент інновацій даної галузі через стрімкий ріст та розвиток туризму в світі. Основним з факторів такого стрімкого розвитку є постійні зміни у споживчих вподобаннях туристів, необхідності впровадження нових продуктів. Методичним інструментарієм проведеного дослідження стали методи теоретичного та емпіричного наукового пізнання такі як: системно-функціональний підхід, монографічний, методи систематизації та групування, методи порівняння та узагальнення. В статті описані основні напрямками діяльності туристичних підприємств у сфері інновацій: використання нової техніки і технологій у наданні туристичних, транспортних, готельних послуг; впровадження нових послуг, випуск нових видів туристичного продукту; використання нових туристських ресурсів; виявлення і використання нових ринків збуту туристичних послуг і товарів. Об'єктом дослідження обрано процес управління інноваціями туристичного сектору. Доведено, що інновації туристичного бізнесу мають низку особливостей: через специфіку ринку послуг та принципи інновацій у туризмі (науковості, системності, творчості, безпеки та інш.). В статті представлено результати емпіричного аналізу сучасних стартапів (продуктові, маркетингові, соціальні та процесні), які були впроваджені в діяльність підприємств туристичного бізнесу протягом 2018-2019 років. Аналіз засвідчив, що використання ефективного менеджменту інновацій дає можливість підприємству зміцнити свої конкурентні позиції або вийти на ринок з новим продуктом та в подальшому розвиватися та утримувати конкурентні позиції. Успішні інноватори туризму своїм досвідом доводять, що впровадження нового є необхідною умовою сьогодення для успішного існування на ринку. Результати проведеного дослідження можуть бути корисними для підприємств туристичної галузі.

Ключові слова: інновації, менеджмент інновацій, стартап, туризм, туристичний бізнес.

Кудінова М.М.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
менеджменту та підприємництва,*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Kudinova Marina

V.N. Karazin Kharkiv National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1525-8464>

Сорін Б.В.

*викладач кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

Sorin Bogdan

V.N. Karazin Kharkiv National University

ІННОВАЦІЙНИЙ СКЛАДНИК ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

THE INNOVATIVE COMPONENT OF THE UKRAINE INDUSTRY: THE STATE AND TRENDS

Анотація. У статті проаналізовано показники інноваційної діяльності в Україні відповідно до основних міжнародних рейтингів (Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index), топ-50 найбільш інноваційних країн світу (The Most innovative countries, Bloomberg), Глобальний індекс конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index)) за період 2016–2018 рр. Досліджено стан упровадження інновацій на промислових підприємствах України, виділено позитивні та негативні тенденції. Розглянуто джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств. Виділено чинники, що обмежують розвиток внутрішнього науково-технічного ринку України. Проаналізовано діяльність найбільш інноваційних підприємств України. Обґрунтовано напрями вдосконалення розроблення та впровадження інновацій у промисловій сфері

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, промисловість, рейтинг, конкурентоспроможність, науково-технічний ринок.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність є однією з початкових умов науково-технічного прогресу і, відповідно, економічного зростання. Сьогодні економічне

змагання на світових ринках пов'язують винятково з інноваціями. Більшість промислово розвинених країн будує свою стратегію довгострокового розвитку переважно на основі інноваційного шляху. Сучасний інституційний склад вітчизняного промислового комплексу не відповідає світовим тенденціям конкуренції, глобалізації, посилення постіндустріального вектору розвитку суспільства. У ньому майже відсутні потужні національні та транснаціональні компанії, промислово-фінансові групи, технополіси, здатні розробляти нові зразки та виготовляти конкурентоспроможну високотехнологічну продукцію [14, с. 113]. З огляду на це, дослідження інноваційного складника промисловості України, виділення її тенденцій та перспектив розвитку є досить актуальними для національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених присвятили свої дослідження різним напрямам інноваційної діяльності. Дану проблему вивчали такі українські вчені та фахівці, як О. Амоша, В. Геєць, М. Данько, В. Дикань, І. Патон та ін. Проблеми промислової політики розглядали М. Зверяков,

В. Мазур, В. Дикань та ін. Утім, дослідженню саме ролі та впливу промислових підприємств на інноваційну політику держави, їхнім можливостям та перешкодам інноваційного розвитку приділено недостатньо уваги.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження та аналіз сучасних тенденцій розвитку національних промислових підприємств, інноваційного складника їхньої діяльності та обґрунтування напрямів удосконалення розроблення й упровадження інновацій у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі показники інноваційної діяльності стають вирішальними у визначенні економічного рівня та науково-технічного потенціалу держави. Головними міжнародними рейтингами з інноваційності сьогодні є: Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) [1], топ-50 найбільш інноваційних країн світу (The Most innovative countries, Bloomberg) [5], Глобальний індекс конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) [7; 8], Європейське інноваційне табло (Innovation Union Scoreboard), топ-50 найбільш інноваційних компаній світу (The most innovative companies, BCG). Відповідно до Глобального інноваційного індексу (ГІІ – Global Innovation Index), у 2018 р. Україна посіла 43-є місце. Це на сім сходинок вище, ніж минулого року, коли країна опинилася

на 50-му місці. Найвищі показники інноваційності Україна демонструє в освіті й науці (43-є місце у рейтингу) та бізнесі (46-є місце). Водночас інституції та інфраструктура залишаються найменш інноваційними (відповідно 107-е та 89-е місця). Незважаючи на те що у цілому за останні сім років кількість балів, отриманих Україною, зростає (табл. 1), ми маємо значне погіршення позицій за такими показниками, як політичне середовище, загальна інфраструктура, онлайн-творчість, та рівень інноваційності є далеким від розвинутих країн і нижчим, аніж у Панами та Сербії [1].

Відповідно до іншого міжнародного інноваційного індексу – найбільш інноваційних країн світу (The Most innovative countries – MIC) [5], серед 50 найбільш інноваційних економік у 2018 р. ми зайняли 46-є місце, опустившись при цьому чотири пункти порівняно з попереднім роком (рис. 1). Україна виявилася найгіршою за продуктивністю праці (50-є місце) і потрапила до трійки аутсайдерів за технологічними можливостями (48-є місце). Водночас Україна зберігає високе 21-є місце за ефективністю вищої освіти. Але варто зазначити, що порівняно з рейтингом 2017 р. Україна за рівнем вищої освіти втратила 17 позицій. За патентною активністю Україна посідає досить високу позицію – 27-є місце [6].

Таблиця 1

Динаміка рейтингу України у Global Innovation Index, 2011–2018 рр.

2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
35,0 балів	36,1 балів	35,8 балів	36,3 балів	36,45 балів	35,7 балів	37,62 балів	38,52 балів
60 місце	63 місце	71 місце	63 місце	64 місце	56 місце	50 місце	43 місце
серед 125 країн	серед 141 країни	серед 142 країн	серед 143 країн	серед 141 країни	серед 126 країн	серед 127 країн	серед 126 країн

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

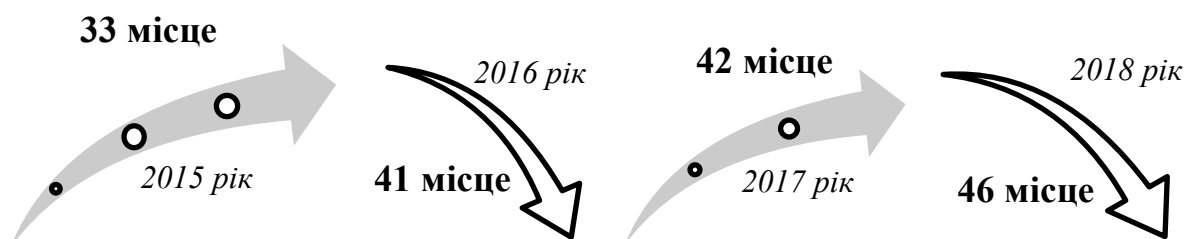

Рис. 1. Динаміка рейтингу України у Most innovative countries (Bloomberg), 2015–2018 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [5]

Рейтинги України за показниками інноваційних складників Індексу глобальної конкурентоспроможності серед інших країн світу, як правило, коливаються від середніх до найгірших (табл. 2). У 2015–2016 рр. у GCI-рейтингу Україна зайняла 79-е місце, що на три пункти гірше попереднього року, але найкращі позиції України спостерігаються саме у блоці «Інноваційний потенціал»: наявність наукових і інженерних кадрів (29-е місце), якість науково-дослідних установ (43-є), кількість патентів на винаходи (50-є). Окрім того, пов'язаний з інноваційним блоком освітній блок також є лідируючим для України, зокрема щодо отримання вищої освіти і професійної підготовки ми займаємо 34-е місце [2, с. 11]. У 2017–2018 рр. Україна, як і раніше, займає досить високі позиції за показниками «ємність ринку» (47-е місце), «охорона здоров'я, початкова освіта» – 53-є місце. Найвищий рейтинг Україна має за показником «вища, середня і професійна освіта» – 35-е місце, але це на дві позиції гірше, ніж у 2016 р. Позиція України погіршилася за чотирма з 12-ти критеріїв: «інфраструктура» – 78-е місце проти 75-го у 2016 р.; «ефективність ринку праці» – 86-е місце проти 73-го у 2016 р.; «інновації» – 61-е місце проти 52-го у 2016 р.; «вища, середня і професійна освіта» – 35-та позиція проти 33-ї у 2016 р. Рейтинг України за підіндексом «інновації» у доповіді 2017–2018 рр. відповідає 61-му місцю, тобто падіння становить дев'ять позицій. Україна погіршила свої позиції в рейтингу за всіма показниками цього підіндексу, крім показника «наявність учених та інженерів» – 25-е місце проти 29-го у 2016 р. Найбільше падіння відзначено за

критеріями: «державні закупівлі новітніх технологій і продукції» – з 82-ї на 96-ту позицію рейтингу, «взаємозв'язки університетів із промисловістю у сфері ДіР» – із 57-ї на 73-ту позицію. За підіндексом «технологічна готовність» у доповіді за 2017–2018 рр. Україна розташувалася на 81-му місці рейтингу проти 85-го у 2016 р. [6].

Таким чином, українські підприємства не в повному складі та замалою мірою використовують можливості сучасного інноваційного розвитку. Важливу роль у поліпшенні цих процесів можуть зіграти промислові підприємства України, які є найбільш активними чинниками науково-технічного прогресу, інноваційного розвитку і розширеного відтворення у цілому.

За даними Державної служби статистики України, за період 2010–2018 рр. стосовно впровадження інновацій на національних промислових підприємствах, питома вага підприємств, що впроваджують інновації, поступово зменшується (13,8% у 2010 р., 17,3% у 2015 р. та 16,2% у 2017 р. та 15,6% у 2018 р.) (рис. 2). Незначне погравлення спостерігалось у 2015 р., це пов'язано з інтересом до нашої держави іноземних інвесторів після Революції гідності.

Реалізація стратегії економічного зростання потребує прискореного розвитку високотехнологічних промислових виробництв, які можуть виробляти наукоємну продукцію, формувати експортний потенціал цих виробництв, підвищувати технологічний рівень підприємств завдяки прогресивним вітчизняним і світовим науково-технічним досягненням. У табл. 3 представлено дані щодо впровадження інновацій на промислових підприємствах України.

Таблиця 2
Рейтинг України за показниками інноваційних складників GCI серед інших країн світу

Показник	Рейтинг		
	2013–2014 рр. (серед 148 країн)	2014–2015 рр. (серед 144 країн)	2017–2018 рр. (серед 137 країн)
Інституції	137 (3,0 бали)	130 (3,0 бали)	118 (3,2 бали)
Інфраструктура	68 (4,1 бали)	68 (4,2 бали)	78 (3,9 балів)
Технологічна готовність	94 (3,3 бали)	85 (3,5 бали)	81 (3,8 балів)
Інновації	93 (3,0 бали)	81 (3,2 бали)	61 (3,4 бали)
Вища освіта та професійна підготовка	43 (4,8 бали)	40 (4,9 бали)	35 (5,1 бал)

Джерело: сформовано авторами на основі [7; 8]

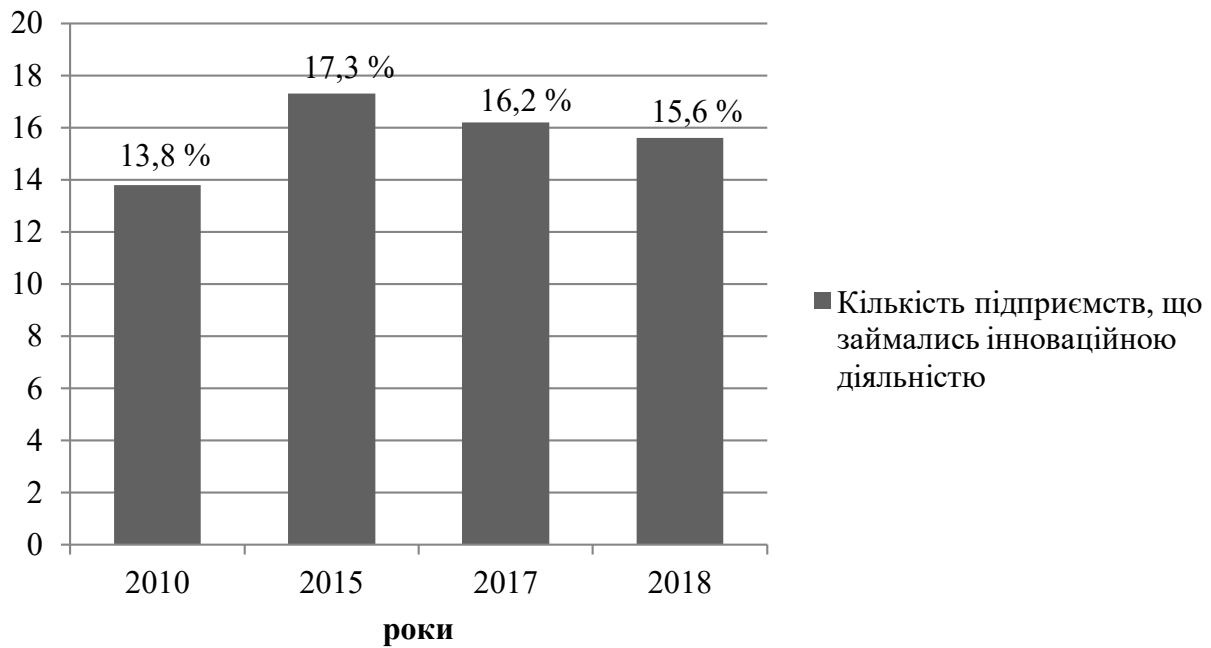

Рис. 2. Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю у 2010–2018 рр., %

Джерело: сформовано авторами на основі [4]

Таблиця 3

Упровадження інновацій на промислових підприємствах України у 2010–2018 рр.

Роки	Впроваджено нових технологічних процесів, од.	У т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції (товарів, послуг), од.	З них нові види техніки	Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, %
2010	2043	479	2408	663	3,8
2011	2510	517	3238	897	3,8
2012	2188	554	3403	942	3,3
2013	1576	502	3138	809	3,3
2014	1743	447	3661	1314	2,5
2015	1217	458	3136	966	1,4
2016	3489	748	4139	1305	–
2017	1831	611	2387	751	0,7
2018	2002	926	3843	920	0,8

Джерело: складено за [10]

Представлені у табл. 3 дані дають змогу зробити такі висновки:

– кількість упроваджених нових технологічних процесів за останні п'ять років має тенденцію до підвищення, тобто промислові підприємства намагаються вдосконалювати виробництво та підвищувати його технічну інноваційність;

– позитивною тенденцією є також зростання впровадження маловідходних та ресурсозберігаючих технологічних процесів, що повністю відповідає як Стратегії національної модернізації України – 2020, так і Стратегії інноваційного розвитку України

на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів;

– зростає кількість упроваджених виробництв інноваційних видів продукції (товарів, послуг) та нових видів техніки.

До негативних тенденцій можна віднести зменшення частки обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств (із 3,8% у 2010 р. до 0,8% у 2018 р.); також, згідно з даними рис. 1, зменшується й кількість промислових підприємств, які впроваджують та виробляють інновації.

Для більш глибокого розуміння процесів, що відбуваються у сфері інноваційної промисловості, проаналізуємо дані щодо джерел фінансування їхньої інноваційної діяльності (табл. 4).

Витрати на інновації у цілому щороку зменшуються, в той же час промислові підприємства починають більше використовувати власні кошти для впровадження інновацій, трохи зросло державне фінансування інновацій (із 227,3 млн. грн у 2017 р. до 639,1 млн. грн у 2018 р.); невідомою залишається динаміка вкладання коштів іноземними інвесторами, їх обсяг зменшився найсуттєвіше (з 2411,4 млн. грн у 2010 р. до 107 млн. грн у 2018 р.). Найбільше іноземних інвесторів лякають політична нестабільність, війна на сході країни, невизначе-

ність законодавства та відсутність дієвого захисту вкладів.

Інноваційна діяльність в Україні в останні роки характеризується структурною деформованістю, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних і соціально-ціннісних аспектів. Інноваційні процеси в Україні не отримали достатніх масштабів і не стали суттєвим чинником зростання ВВП. На рис. 3 виділено чинники, що обмежують розвиток внутрішнього науково-технічного ринку України та, відповідно, вимагають вирішення.

У табл. 5 представлено результати аналізу інноваційної діяльності низки підприємств України, серед яких суттєву частку становлять промислові компанії на кшталт «Богдан

Таблиця 4

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств

Роки	Витрати на інновації, млн грн	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	інвесторів-нерезидентів	інших джерел
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2015	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0
2016	23229,5	22036,0	179,0	23,4	991,1
2017	9117,5	7704,1	227,3	107,8	1078,3
2018	12180,1	10742,0	639,1	107,0	692,0

Джерело: складено за [10]

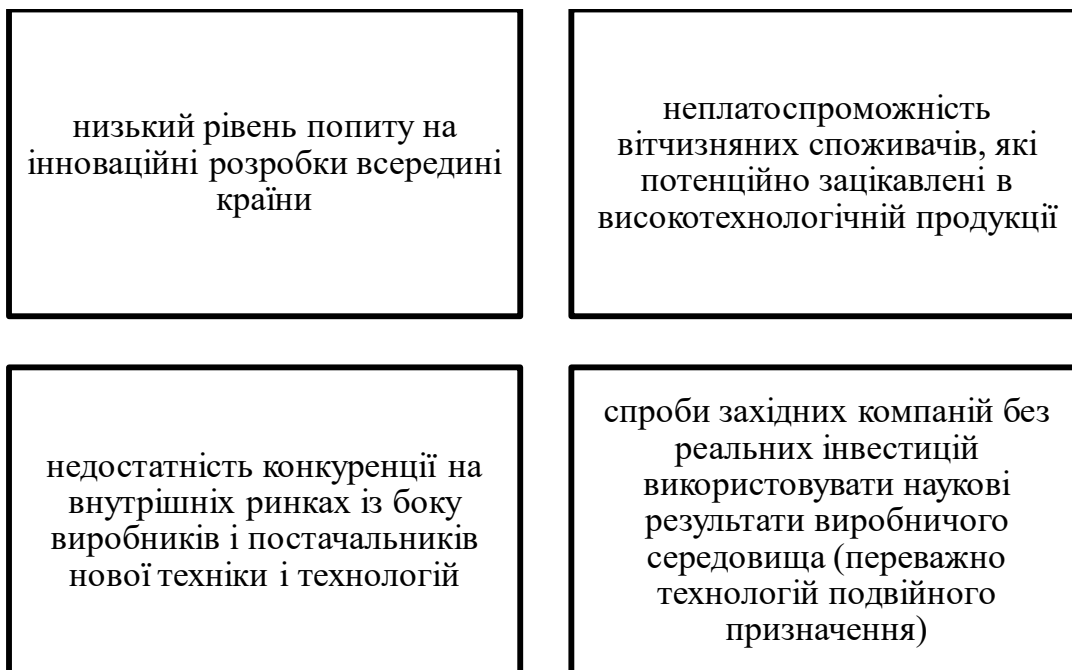

Рис. 3. Чинники, що обмежують розвиток внутрішнього науково-технічного ринку України

Джерело: сформовано авторами на основі [2; 11; 12]

Найбільш інноваційні підприємства України

Назва компанії	Галузь	Інновація	Локалізація
«Астарта»	рослиництво, тваринництво, виробництво цукру, переробка сої	корпоративна інформаційно-аналітична платформа управління аграрним бізнесом	Полтавська, Вінницька, Хмельницька та ін. області
«Богдан Моторс»	машинобудування	екологічна модернізація Луцького автоскладального заводу	Черкаси, Луцьк та ін.
«BOG Ритейл»	реалізація нафтопродуктів та інших товарів і послуг	WOG PRIDE, WOG Community, WOG PAY, WOG CAFE	всеукраїнська мережа
«VodafoneУкраїна»	телекомунікації	сервіс електронного цифрового підпису на базі технології Mobile ID, загальнонаціональний проект Vodafone Smart City	всеукраїнська мережа
«ДТЕК ВДЕ»	«Зелена» енергетика	перша в Україні діджитальна підстанція на Приморській ВЕС, мегамасштабна АСУТП на Нікопольській СЕС, система моніторингу стану турбін на Ботієвській ВЕС	Запорізька, Херсонська, Дніпропетровська області
«Інтергал-Буд»	будівництво	футуристична архітектура багатофункціонального житлового комплексу IntergalCity	Київ, Львів, Рівне, Чернівці, Житомир, Ужгород, Мукачєво
IT.Integrator	ІТ-послуги	побудова системи «Розумне та безпечне місто» в Запоріжжі, створення віртуального центру для тренування пілотів вертольотів в НВО «Авіа», постачання і впровадження інноваційних лабораторій для проектного навчання в середні школи, забезпечення кібербезпеки вітчизняних корпорацій і SMB-компаній	штаб-квартира в Києві і представництва в 17 містах України
KNESS	«Зелена» енергетика	повний цикл сонячної енергетики	Вінницька область
«КліарЕнерджі»	«Зелена» енергетика	будівництво та експлуатація біотеплоелектростанцій, біогазових установок, сонячних і вітрових електростанцій	Корюківська ТЕС та інші об'єкти в 10 областях України
LimpidArmor	ІТ-розробки	система LandPlatform ModernizationKit для важкої броньованої техніки	Київ
Mastercard	фінансові послуги, технології	розвиток концепції «розумне місто», платформа цифрових гаманців Masterpass, Діджитал-платформа (MDES) для безконтактних оплат з мобільних пристроїв	представництво MastercardEurope в Україні (м.Київ)
«Октава Кіберзахист»	ІТ-послуги	створення Центру управління кібербезпекою	Київ
OLYMP AlcoholCompany	виробництво алкогольних напоїв	крафтовий цех для виробництва першої крафтової горілки в Україні	сmt Малинівка, Харківська область
«Радіонікс»	оборонна промисловість	активні радіолокаційні головки самонаведення для ракет, підвісна система радіоелектронної боротьби для бомбардувальників і багатофункціональний радар «Есмеральда»	Київ
RoyalCanin	виробництво і реалізація кормів для котів і собак	вивід на ринок дієтичного продукту Anallergenic і ветеринарної лінійки кормів ICU	всеукраїнська мережа
ПАТ «Абінбев Ефес Україна»	виробництво пива	запуск програми 100+ Accelerator для підтримки підприємств, які вирішують глобальні проблеми сталого розвитку	пивоварні в Чернігові, Харкові та Миколаєві
«Тотал Україна»	реалізація нафтопродуктів	нова лінія моторних масел ELF Evolution RN	офіційне представництво міжнародного нафтогазового концерну
«Укрбуд»	будівництво	впровадження системи розумного будинку CLAP	Київ
«Укрлендфармінг»	рослиництво, тваринництво, виробництво яєць і яєчних продуктів, харчова промисловість	виробництво яєчного порошку, «мармурової» яловичини і ін.	всеукраїнська мережа

Джерело: [17]

Моторс», «ДТЕК ВДЕ», «Радіонікс» тощо. Під час відбору головним критерієм була наявність не тільки інноваційних планів на майбутнє, а й уже успішно реалізовані інновації у виробничих технологіях, продукції, що випускається, або послугах, що надаються. Також урахувалися роль компанії в економічному та суспільному житті країни, обсяг інвестицій, вкладених в інноваційні проекти, участь компанії у спеціалізованих виставках та значення впроваджених інновацій для зміцнення економічного і технологічного потенціалу та міжнародного авторитету України. Під час складання рейтингу використовувалися дані з різних відкритих джерел, у тому числі офіційна інформація компаній, повідомлення ЗМІ, думки галузевих експертів. Ми прагнули представити в рейтингу якомога широкую регіональну географію компаній і водночас широкий галузевий спектр. Складаючи цей перелік, ми хотіли підкреслити досягнуті позитивні результати і представляємо найбільш інноваційні компанії України в алфавітному порядку, без ранжирування за номерами.

Таким чином, аналізуючи результати, що представлені у табл. 5, можна зробити висновок, що інновації сьогодні можуть створювати та/або впроваджувати лише великий бізнес (агрохолдинги, фінансові компанії, державні підприємства, оборона) або компанії, що є представниками міжнародного підприємництва в Україні (Vodafone, «ВОГ», «Абінбев Ефес Україна», Mastercard тощо).

Висновки і пропозиції. Ключовою структурною проблемою національної економіки, яка гальмує її подальший розвиток, є слабкий інноваційний потенціал промисловості, що зумовлює слабкі конкурентні позиції низки ключових галузей на світовому ринку. Практично повністю зруйновано систему відтворення і споживання інновацій. У результаті – низька активність промислових підприємств у сфері створення, особливо в галузі впровадження інновацій, не дає змоги країні навіть наблизитися до лідерів інноваційного розвитку.

Існуючі в Україні розрізнені елементи Національної інноваційної системи (НІС) і нормативно-правове поле їх функціону-

вання сьогодні не утворюють єдину конструкцію, результати інноваційної діяльності не проявляються у вигляді збільшення виробництва високотехнологічних товарів і посилення конкурентоспроможності економіки. У зв'язку із цим серед першочергових завдань – розроблення архітектури НІС і Стратегії розвитку інновацій, а також створення повноцінної законодавчої та регуляторного середовища, що стимулює інноваційні процеси.

В умовах обмежених ресурсів (передусім фінансових) і часу Україні вкрай важливо активізувати проектне фінансування. Перший крок на цьому шляху вже зроблено: у бюджеті України на 2018 р. було вперше виділено 300 млн. грн на реалізацію проектів у рамках програми «Державна підтримка технологічних інновацій для розвитку промисловості». Безумовно, однієї програми і замалого бюджетного фінансування недостатньо для технічної та технологічної модернізації промисловості. Однак її запуск і реалізація викладених ініціатив можуть стати фундаментом інституційних перетворень у системі державної підтримки інновацій.

Література:

1. Global Innovation Index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (дата звернення: 01.03.2019).
2. Євтушенко В.А., Сорін Б.В., Бабошко А.І. Інноваційна діяльність як сфера соціальної відповідальності українських підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 16(1). С. 9–14.
3. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Геєця та ін. Київ, 2015. 336 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. Київ, 2018. 178 с.
5. Most innovative: countries. *Rankings*. URL: <http://www.bloomberg.com/news/articles> (дата звернення: 02.12.2019).
6. Україна в міжнародних економічних рейтингах. URL: <http://m-cg.com.ua/ua/ukraine-world-index-2016-2017/> (дата звернення: 02.12.2019).
7. The Global Competitiveness Report 2015–2016. World Economic Forum. Geneva, 2015. 385 p.
8. The Global Competitiveness Report 2017–2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата звернення: 02.12.2019).
9. Zeitgeist інновацій. 2018. URL: https://lb.ua/economics/2018/06/08/399832_zeitgeist_innovatsiy.html (дата звернення: 02.12.2019).
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.12.2019).

11. Дикань Е.В., Каретнікова І.С. Стратегія інноваційного розвитку промислових підприємств: проблеми і перспективи формування. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 152–158.
12. Казачков І.О., Стемпень О.В. Шляхи забезпечення інноваційного розвитку промислового підприємства. 2013. С. 90–97. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_5_090.pdf (дата звернення: 02.12.2019).
13. Лепетюха Н.В., Липська А.С. Сучасний стан інноваційної діяльності промислових підприємств України. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 18. С. 150–158.
14. Пухальська Н.О., Гончаренко Л.М. Сучасний стан інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 20. С. 113–118.
15. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf> (дата звернення: 02.12.2019).
16. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 02.12.2019).
17. ТОП-20 самых инновационных компаний Украины. 2018. URL: http://www.dsnews.ua/vlast_deneg/top-20-samyh-innovatsionnyh-kompaniy-ukrainy-30112018230000 (дата звернення: 02.12.2019).
18. Україна – 2020. Стратегія національної модернізації. URL: <http://polit.ua/documents/2010/02/26/stra2020.html> (дата звернення: 02.12.2019).
7. The Global Competitiveness Report 2015–2016. World Economic Forum. Geneva.
8. The Global Competitiveness Report 2017–2018. Available at: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (accessed 02 December 2019).
9. Zeitgeist innovacij [Zeitgeist of innovations]. 2018. Available at: https://lb.ua/economics/2018/06/08/399832_zeitgeist_innovatsiy.html (accessed 02 December 2019).
10. Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 02 December 2019).
11. Dikan E.V., Karetnikova I.S. (2017). Strategiya innovacijnogo rozvitku promislivih pidpriemstv: problemi i perspektivi formuvannya [Strategy of innovative development of industrial enterprises: problems and prospects for formation]. *Visnik ekonomiki transportu i promislivosti*. no. 58, pp. 152–158.
12. Kazachkov I.O., Styempen O.V. (2013) Shlyahi zabezpechennya innovacijnogo rozvitku promislivogo pidpriemstva [Ways to support an innovative development of industrial enterprise.]. Available at: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_5_090.pdf (accessed 02 December 2019).
13. Lepetyuha N.V., Lipska A.S. (2018) Suchasnij stan innovacijnoyi diyalnosti promislivih pidpriemstv Ukrayini. *Ekonomika i suspilstvo* [Current state of innovative activity of industrial enterprises of Ukraine]. no. 18, pp. 150–158.
14. Puhalska N.O., Goncharenko L.M. (2018) Suchasnij stan innovacijnoyi diyalnosti vitchiznyanih promislivih pidpriemstv. *Infrastruktura rinku* [The modern status of innovative activity of domestic industrial enterprises]. pp. 113–118.
15. Strategiya innovacijnogo rozvitku Ukrayini na 2010–2020 roki v umovah globalizacijnih viklikiv [Strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in the conditions of globalization challenges]. *kno.rada.gov.ua*. Available at: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf> (accessed 02 December 2019).
16. Strategiya stalogo rozvitku «Ukrayina–2020» [Ukraine-2020. Sustainable Development Strategy.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (accessed 02 December 2019).
17. TOP-20 samyh innovacijnyh kompanij Ukrainy [Top 20 of the most innovative companies in Ukraine]. 2018. Available at: http://www.dsnews.ua/vlast_deneg/top-20-samyh-innovatsionnyh-kompaniy-ukrainy-30112018230000 (accessed 02 December 2019).
18. Ukrayina 2020 Strategiya nacionalnoyi modernizaciyi [Ukraine 2020. National modernization strategy]. Available at: <http://polit.ua/documents/2010/02/26/stra2020.html> (accessed 02 December 2019).

References:

1. Global Innovation Index. Available at: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (accessed 1 March 2019).
2. Yevtushenko V.A., Sorin B.V., Baboshko A.I. (2016). Innovaciina diyalnist yak sfera socialnoyi vidpovidalnosti ukrajinskih pidpriyemstv [Innovation activity as a sphere of social responsibility of ukrainian enterprises]. *Naukovij visnik Hersonskogo derzhavnogo universitetu*. vol. 16(1), pp. 9–14. (in Ukrainian)
3. Gejc V. (2015). Innovaciina Ukrayina 2020: nacionalna dopovid [Innovative Ukraine 2020: A national report].
4. Naukova ta innovaciina diyalnist Ukrayini [Scientific and innovative activity of Ukraine. Statistical collection.]. *Statistichnij zbirnik*. 2018. 178. (in Ukrainian)
5. Most innovative: countries / Rankings. Available at: <http://www.bloomberg.com/news/articles> (accessed 02 December 2019).
6. Ukrayina v mizhnarodnih ekonomichnih rejtingah [Ukraine in the international economic ratings]. Available at: <http://m-cg.com.ua/ua/ukraine-world-index-2016-2017/> (accessed 02 December 2019).

Аннотация. В статье проанализированы показатели инновационной деятельности в Украине в соответствии с основными международными рейтингами (Глобальный инновационный индекс (Global Innovation Index), топ-50 самых инновационных стран мира (The Most innovative countries, Bloomberg), Глобальный индекс конкурентоспособности (The Global Competitiveness Index)) за период 2016–2018 гг. Исследовано состояние внедрения инноваций на промышленных предприятиях Украины, выделены положительные и отрицательные тенденции. Рассмотрены источники финансирования инновационной деятельности промышленных предприятий. Выделены факторы, которые ограничивают развитие внутреннего научно-технического рынка Украины. Проанализирована деятельность наиболее инновационных предприятий Украины. Обоснованы направления совершенствования разработки и внедрения инноваций в промышленной сфере.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, промышленность, рейтинг, конкурентоспособность, научно-технический рынок.

Summary. The modern institutional composition of the domestic industrial complex does not correspond to the world tendencies of competition, globalization, strengthening of post-industrial vector of development of society. Against this background, the study of the innovative component of the Ukrainian industry, highlighting its tendencies and development prospects is quite relevant for the national economy. Many scientists have devoted their research to different areas of innovation. The article is analyzed the indicators of innovation activity in Ukraine according to the main international rankings (Global Innovation Index), top 50 most innovative countries of the world (The Most innovative countries, Bloomberg), Global Competitiveness Index (The Global Competitiveness Index) for the period from 2016 to 2018. It's concluded that Ukrainian enterprises are not fully utilized and to a lesser extent use the opportunities of modern innovative development. Industrial enterprises of Ukraine, which are the most active contributors to scientific and technological progress, innovative development and widespread reproduction in general, can play an important role in improving these processes. The state of innovations implementation in industrial enterprises of Ukraine is investigated, positive and negative tendencies are identified – the number of new technological processes implemented over the last five years is increasing; introduction of low-waste and resource-saving technological processes are grown; the number of implemented productions of innovative products (goods, services) and new types of technology is increasing. Negative trends include the decrease in the share of sales of innovative products in the total volume of sales of industrial enterprises, and the number of industrial enterprises introducing and producing innovations. Sources of financing of innovative activity of industrial enterprises are considered. It's determined that the cost of innovation is decreasing as a whole, while at the same time industrial enterprises are beginning to use their own funds for the introduction of innovations, the state financing of innovations has increased slightly, the dynamics of investing funds by foreign investors is still disappointing, their volume has decreased most significantly. The system of reproduction and consumption of innovations is almost completely destroyed. As a result, the low activity of industrial enterprises in the field of creation, and especially in the field of innovation, does not allow the country to even approach the leaders of innovative development.

Keywords: innovation, industry, ranking, competitiveness, scientific and technological market.

Хаврова К.С.

к.е.н., доцент,

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

Khavrova Kateryna

Donetsk National University of Economics and Trade

named after Mikhail Tugan-Baranovsky

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9376-0700>

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ ІНТЕЛЕКТНОМІКІ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

THE GENESIS OF THE CONCEPT OF INTELLECTONOMY AS AN ECONOMIC CATEGORY

Анотація. У статті визначено категоріально-термінологічний апарат за рахунок авторського трактування поняття «інтелектономіка», яке відображає перехід від індустріального суспільства в постіндустріальне з подальшою інтелектуалізацією діяльності підприємств, що створює, розподіляє і використовує сукупність розумових здібностей людини в забезпеченні конкурентоспроможності продукції і для інноваційного розвитку підприємства. Узагальнено різноманітні підходи і форми прояву інтелектономіки як економічної категорії, а саме: економіка знань, неоекономіка, креативна економіка, постіндустріальна економіка. У процесі дослідження визначено показники розвитку інтелектономіки як економічної категорії, до яких віднесено міру творчої діяльності та її роль у житті даної системи, рівень освіти населення, питому вагу постіндустріальних технологій.

Ключові слова: інтелектономіка, інтелектуалізація діяльності, постіндустріальна економіка, економіка знань, інноваційна діяльність.

Постановка проблеми. Загальні тенденції розвитку підприємств усе більшою мірою залежать від здатності отримувати і застосовувати нові знання. Сучасний стан вітчизняних підприємств характеризується, з одного боку, інноваційними процесами розвитку, а з іншого – низьким рівнем розвитку науково-технічної бази, моральним зносом матеріальних активів і дефіцитом фінансових

ресурсів для їх модернізації, що сприяють підвищенню ролі інформаційно-інтелектуальних чинників у його розвитку. Інтелектуалізація діяльності підприємств є наслідком глобально-інтеграційних процесів та характеризується органічним поєднанням науки, техніки і виробництва, базується на інноваційній моделі розвитку.

Інтелектуалізація діяльності підприємств є тим стратегічним чинником, що визначає можливість підприємства досить швидко мобілізувати наявні ресурси для завоювання стабільних позицій на ринку в конкурентній боротьбі і досягнення поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній літературі існує чимало фундаментальних праць, присвячених вивченню різних аспектів інтелектуалізації діяльності та інтелектуального потенціалу підприємств. Інтелектуалізацію діяльності досліджували такі видатні економісти кінця XVII – середини XIX ст., як В. Петі, А. Сміт, Д. Рікардо, В. Каразін, Дж.С. Мілль, К. Маркс, Ф. Лист; кінця XIX – першої половини XX ст., як А. Маршалл, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, М. Вебер, А. Біне, В. Штерн та ін.

Велику увагу дослідженню інтелектуального складника економічного розвитку підприємства приділяли практично всі провідні школи та напрями економічної думки другої

половини ХХ ст. У кінці ХХ ст. економічна наука значну увагу приділяє аналізу таких складників інтелектономіки, як освіта, наука, інформаційно-комунікаційні технології, інтелектуальний капітал. Великий внесок у вивчення цієї проблеми зробили Д. Белл, Дж.К. Гелбрейт, У. Ростоу, Т. Шульц, Г. Беккер, Л. Туроу, Дж. Вейзі, М. Фішер, М. Блауг, Е. Денісон, Ф. Махлуп, Е. Брукінг, К. Свейбі, Л. Едвінсон, М. Мелоун, П. Салліван, А. Тоффлер, Т. Стюарт та ін. Питання, пов'язані з інтелектуалізацією діяльності, вивчали такі вітчизняні вчені, як А. Бутник-Сіверський, А. Грішнова, Г. Задорожний, В. Іноземцев, В. Кондрашова-Діденко, Б. Леонтьєв, Л. Федулова, А. Чухно та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи безперечну цінність і значимість проведених наукових досліджень, ми вважаємо, що в умовах сучасного трансформаційного періоду в економіці України необхідність подальшого розроблення у цьому напрямі значно посилюється.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд генезису і тенденцій розвитку інтелектономіки як економічної категорії.

Виклад основного матеріалу. Ще в 1970-ті роки називали майбутнє людське суспільство суспільством знання. Д. Белл писав: «Цілком очевидно, що постіндустріальне суспільство є суспільство знання у двоякому сенсі: по-перше, джерелом інновацій усе більшою мірою стають дослідження і розробки (більше того, виникають нові відносини між наукою і технологією зважаючи центрального місця теоретичного знання); по-друге, прогрес суспільства, вимірюваний зростаючою часткою валового національного продукту (ВНП) і зростаючою частиною зайнятої робочої сили, все більш однозначно визначається успіхами у сфері знання» [1, с. 288]. Але у цій роботі, на нашу думку, не вказано два взаємозалежних моменти. Перший полягає у тому, що слід було б більш точно визначитися з тим, на які цілі йде зростаючий ВНП, бо якщо, наприклад, на гонку озброєнь, то про прогрес суспільства говорити можна досить умовно. Другий найважливіший момент, можливо, більш важливий, аніж перший, зводиться до

того, що знання як продукт інтелекту саме по собі нейтральне, його можна використувати як на благо людині, так і проти нього. Як використовувати інтелект, на що спрямувати знання – ось ті проблеми, які постають щораз перед людством і з особливою силою постали на порозі нового століття.

Уважаємо, що необхідно акцентувати увагу на тому, що інтелект може реалізовуватися на благо тільки в духовному середовищі, а дух, духовність людини повинен розглядатися як зворотний бік інтелекту. Тільки запліднений духовністю людини інтелект може повною мірою створювати умови для реалізації, здійснення зазначеного закону, а отже, і прогресу людського суспільства.

Слід також підкреслити, що проблема інтелекту постає передусім як проблема розуму і розуміння, у результаті чого з'являється нове знання, тобто виникає сама наука як сфера виробництва самого знання. У цьому плані ми солідарні з М. Мамардашвілі, який стверджував, що «наука виробляє тільки знання і не існує прикладних наук, існує лише наука і її застосування. Якщо розуміти науку і пізнання не просто як суму знань, а як постійне розширення способу сприйняття людиною світу і себе в ньому ... то ясно, що знання існує лише в науці як щось таке, що безперервно виробляє інше знання і що весь час знаходиться в принципово перехідному стані. І там, де знання не знаходиться в стані виробництва іншого знання, ми – поза наукою, поза пізнання. У науці йдеться лише про одне: на основі одних наявних знань і спостережень виробляти інші знання. Поза цим визначати знання неможливо» [2, с. 125]. У цьому плані навіть освіта не є сферою науки, а лише процесом її використання, процесом становлення і розвитку інтелекту на основі вже наявних знань (хоча, зрозуміло, що з погляду учня і студента відбувається процес відкривання нового знання).

Для обґрунтування перспективних напрямів інтелектуалізації діяльності підприємств необхідно визначитися з його економічним змістом. Цьому має передувати дослідження понять «економіка» та «інтелект».

Термін «економіка» (у широкому сенсі) – це господарська діяльність

людини для забезпечення її матеріального добробуту. Як наука економіка «...вивчає, як суспільство використовує обмежені ресурси, щоб виробляти різні товари, і розподіляє їх серед людей» [3, с. 32].

Термін «інтелект» (від латинського *intellectus* – розуміння, розум, пізнання) означає розум, здатність людини думати, мислити, рівень розумового розвитку [4, с. 401].

Економічний енциклопедичний словник визначає інтелект як сукупність розумових здібностей людини, її здатність до мислення і раціонального пізнання природи, суспільства і людини [6, с. 285]. У філософському розумінні інтелект (як необхідна умова створення об'єктів інтелектуальної власності) – це розум, здатність мислити, проникливість, сукупність тих розумових функцій (порівняння, абстракції, утворення понять, судження, висновки і т.п.), які або перетворюють сприйняття на знання, або критично переглядають наявні знання, або аналізують їх [7, с. 181].

Водночас вітчизняні науковці Г. Задорожний та О. Бервено вважають, що визначальною основою нової економіки (за термінологією авторів – неоекономіки) є знання та інтелект, що стають головним та визначальним ресурсом подальшого суспільного розвитку. Дослідники пропонують називати нову економіку інтелектономікою, або цивілізацією одухотвореного інтелекту, позаяк інтелект може розвиватися, реалізуватися з користю для суспільства «тільки у духовному середо-

вищі, а дух, духовність людини має розглядатися як зворотний бік інтелекту» [8, с. 24]

На нашу думку, необхідно узагальнити поняття «інтелект» та «економіка» та дати авторське трактування поняття «інтелектономіка».

На нашу думку, інтелектономіка – це наука, яка відображає перехід від індустріального суспільства в постіндустріальне з подальшою інтелектуалізацією діяльності підприємств, що створює, розподіляє і використовує сукупність розумових здібностей людини в забезпеченні конкурентоспроможності продукції і для інноваційного розвитку підприємства.

Сьогодні ведуться активні дискусії з приводу інтерпретації інтелектономіки як економічної категорії, виявлення її суті і змісту, розроблення наукової термінології, комплексної характеристики сучасного етапу розвитку. Вивчаючи різноманітні підходи і форми прояву інтелектономіки, представимо їх загальні вигляди на рис. 1.

У рамках нашого дослідження слід погодитися з думкою вчених В.Л. Макарова та Г.Б. Клейнера, які інтенсивні зміни в світовій економіці ХХІ ст. визначають як три групи процесів:

«1. Глобалізація – свобода і розширення міждержавних перетоків матеріальних і фінансових ресурсів, людей, інститутів, проникність кордонів, кратне розширення ринків ресурсів, технологій, продукції, заострення конкуренції.

Рис. 1. Різноманіття (інваріанти) форм прояву інтелектономіки

Джерело: складено автором за [8–11]

2. Структурна трансформація у постсоціалістичних країнах, пошук і апробація перехідних моделей оптимального поєднання ринку і плану (розрив мережевих зв'язків між підприємствами).

3. Когнітивізація – усвідомлення важливості знань як основного ресурсу стійкого економічного зростання. Декогнітивізація – спрощення технологій і організаційних механізмів господарювання, втрата технологічних і соціальних можливостей (рекреаційних для населення)» [9].

Вони вважають, що сучасна економіка – це економіка знань.

П. Друкер, відомий економіст, публіцист, педагог, один із найвпливовіших теоретиків менеджменту ХХ ст., визначає головну силу соціально-економічних змін. Йдеться про «затвердження знання як основи суспільства, фундаменту економіки і соціальної дії» в сучасному світі [10].

Швидкий розвиток в останні десятиліття в країнах – лідерах світового господарства економісти і соціологи вважають ознакою появи нового сектору (сегмента) економіки, який поступово стає домінуючим [8].

Загальноновизнаною стала думка про те, що сьогодні тільки через знання можна розвивати економіку, здатну бути конкурентоспроможною і забезпечувати сучасний рівень життя населення. Це стосується економіки всіх рівнів: підприємств, галузей, регіонів, країн [9]. Парадигма знань стає основним способом їх поступального розвитку. Концепція інтелектономіки стає основною теоретичною базою політики економічного зростання.

Усе вищенаведене характеризує сутність інтелектономіки, яка полягає в інноваціях на основі знань, фундаментальному показнику якості інтелектуалізації діяльності підприємств.

Показниками розвитку інтелектономіки як економічної категорії виступають:

1) міра творчої діяльності та її роль у житті даної системи (частка зайнятих у науці, освіті й вихованні, охороні здоров'я, рекреації, культурі і т.п.);

2) рівень освіти населення (частка осіб із вищою освітою);

3) питома вага постіндустріальних технологій.

Таким чином, простеживши форми прояву інтелектономіки як економічної категорії, можна зробити висновок, що її головними ресурсами є знання та інформація. При цьому основною умовою, як підкреслює В.Л. Іноземцев, лімітуючою залучення до настільки доступному ресурсу, виступають специфічні якості самої людини – наявність або відсутність здатності до інтелектуальної активності як формі накопичення, переробки та генерації нових знань. Іншими словами, доступність знань аж ніяк не означає доступність володіння ними. Знання та інформація, будучи в силу своїх об'єктивних характеристик доступними для всіх, у силу суб'єктивних характеристик їх споживачів зосереджуються лише у відносно вузького кола людей, «соціальна роль яких не може бути оскаржена в сучасних умовах ні за яких обставин» [11].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи результати дослідження і узагальнюючи розглянуті поняття «економіка» і «інтелект», автором запропоновано трактування поняття «інтелектономіка» як науки, що відображає перехід від індустріального суспільства до постіндустріального з подальшою інтелектуалізацією діяльності підприємств, що створює, розподіляє і використовує сукупність розумових здібностей людини у забезпеченні конкурентоспроможності продукції і для інноваційного розвитку підприємства.

Література:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. Москва : АКАДЕМІА, 1999. 956 с.
2. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. Москва : Прогресс, 1990.
3. Самуэльсон П.А., Нордгауз У.Д. Макроэкономика. Киев : Основы. 1995. С. 438.
4. Большой толковый словарь современного украинского языка: 170 000 слов и словосочетаний. Москва ; Ирпень : Перун, 2004. 1440 с.
5. Яковенко Л.И., Пашенко А.В. Экономические основы модернизации высшего образования в условиях становления экономики знаний. Полтава : Скайтек, 2011. 216 с.
6. Экономический энциклопедический словарь : в 2-х т. / под ред. С.В. Мочерного. Москва : Мир, 2005. 616 с.
7. Губский Е.Ф., Кораблева Г.В., Лутченко В.А. Философский энциклопедический словарь. Москва : ИНФРА-М, 1997. 576 с.
8. Задорожный Г.В., Бервено О.В. Неэкономика как интелектономика (о цивилизации одухотворенного интеллекта). *Социальная экономика*. 2001. № 2. С. 24.

9. Макаров В.Л., Клейнер Г.Б. Микроэкономика знаний. Москва : Экономика, 2007. 204 с.
10. Drucker P.F. The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society. London : Heinemann, 1969.
11. Иноземцев В.Л. «Класс интеллектуалов» в постиндустриальном обществе. *Социологические исследования*. 2000. № 6. С. 74.

References:

1. Bell D. (1999) Gryadushche postindustrialnoye obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya / per. s angl. pod red. V. L. Inozemtseva. [The Coming Postindustrial Society. Experience of social forecasting] Moskva: AKADEMIA. 956 p.
2. Mamardashvili M.K. (1990) Kak ya ponimayu filosofiyu. [As I understand the philosophy]. Moskva: Progress.
3. Samuelson Pol A., Nordgauz Uilyam D. (1995) Makroekonomika. [Macroeconomics] Kyiv: Osnovy, p. 438
4. Bolshoy tolkovyy slovar sovremennogo ukrainskogo yazyka: 170 000 slov i slovosochetaniy. (2004) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 170,000 words and phrases]. Moskva: Irpen: VTF "Perun", 1440p.
5. Yakovenko L.I., & Pashchenko A.V. (2011) Ekonomicheskiye osnovy modernizatsii vysshego obrazovaniya v usloviyakh stanovleniya ekonomiki znaniy. [The economic basis for the modernization of higher education in the context of the emergence of a knowledge economy]. Poltava: Skaytek, 216 p.
6. Ekonomicheskiy entsiklopedicheskiy slovar: v 2 t. / pod red. S.V. Mochernogo. [Economic Encyclopedic Dictionary: in 2 vols. / Ed. S.V. Mochernogo] Moskva: Mir, 2005. 616 p.
7. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar / Gubskiy Ye.F., Korableva G.V., Lutchenko V. A. [Encyclopedic Philosophical Dictionary / Gubsky E.F., Korableva G.V., Lutchenko V.A.] Moskva: Infra-M, 1997. 576 p.
8. Zadorozhnyy G.V. Berveno O.V. (2001) Neoeconomika kak intellektonomika (o tsivilizatsii odukhotvorennoho intelekta). [Neo-Economics as an Intellectonomy (on the Civilization of Spiritualized Intellect)]. *Sotsialnaya ekonomika*, no. 2, p. 24.
9. Makarov V.L., Kleyner G.B. (2007) Mikroekonomika znaniy. [Microeconomics of knowledge] Moskva: ZAO «Izdatelstvo «Ekonomika», 204 p.
10. Drucker P.F. (1969) The Age of Discontinuity: Guidelines to our Changing Society. London: Heinemann.
11. Inozemtsev V.L. (2000) "Klass intellektualov" v postindustrial'nom obshchestve. [The "class of intellectuals" in a post-industrial society] *Sotsiologicheskiye issledovaniya*. no 6, P. 74.

Аннотация. В статье определен категориально-терминологический аппарат за счет авторской трактовки понятия «интеллектономика», которое отражает переход от индустриального общества к постиндустриальному с последующей интеллектуализацией деятельности предприятий, создает, распределяет и использует совокупность умственных способностей человека в обеспечении конкурентоспособности продукции и для инновационного развития предприятия. Проанализированы различные подходы и формы проявления интеллектономики как экономической категории, а именно: экономика знаний, неэкономика, креативная экономика, постиндустриальная экономика. В процессе исследования определены показатели развития интеллектономики как экономической категории, к которым отнесены мера творческой деятельности и ее роль в жизни данной системы, уровень образования населения, удельный вес постиндустриальных технологий.

Ключевые слова: интеллектономика, интеллектуализация деятельности, постиндустриальная экономика, экономика знаний, инновационная деятельность.

Summary. The problem of intelligence arises first of all as a problem of reason and understanding, as a result of which new knowledge arises, that is, science itself emerges as a sphere of knowledge production. industrial society in post-industrial, with the further intellectualization of the activity of enterprises, which creates, distributes and uses a set of human mental abilities to ensure the competitiveness and innovation of the product and the development of the company. Today, there are active discussions regarding the interpretation of intelligence as an economic category, the disclosure of its essence and content, the development of scientific terminology, the complex characteristics of the current stage of development. Therefore, the article summarizes different approaches and forms of manifestation of intelligence as an economic category, namely: knowledge economy, neo-economy, creative economy, post-industrial economy. It is widely accepted that today it is only through knowledge that it is possible to develop an economy capable of being competitive and providing a modern standard of living for the population. This applies to the economy of all levels - enterprises, industries, regions, countries. The paradigm of knowledge becomes the main way of their progressive development. The concept of intellectual science becomes the main theoretical basis of the policy of economic growth. All of the above characterizes the essence of intellectual science, which lies in knowledge-based innovation, a fundamental indicator of the quality of enterprise intellectualization. The study identifies indicators of the development of intelligence as an economic category, which include: the degree of creative activity and its role in the life of this system; level of education of the population; share of post-industrial technologies. Following the forms of manifestation of intelligence as an economic category, it is concluded that its main resource is knowledge and information. All of the above characterizes the essence of intellectonics, which lies in innovation based on knowledge, a fundamental indicator of the quality of intellectualization of enterprises.

Keywords: intellectual economy, intellectualization of activity, post-industrial economy, knowledge economy, innovative activity.

Шандова Н.В.

*д.е.н., професор кафедри економіки,
підприємництва та економічної безпеки,
Херсонський національний технічний університет*

Shandova Nataliya

Kherson National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6278-1143>

Ожго М.В.

*аспірантка кафедри менеджменту, маркетингу і туризму,
Херсонський національний технічний університет*

Ojgo Maryna

Kherson National Technical University

ОСОБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ FEATURES OF ENTREPRENEURSHIP IN THE MODERN ECONOMY

Анотація. Статтю присвячено дослідженню підприємництва в умовах нової інформаційної реальності в напрямі розкриття особливостей становлення й функціонування його нових форм. Визначено, що нові форми підприємництва виникають через мінливий характер подій в економіці, прояви рис інформаційного суспільства, глобалізацію інформаційної економіки. Нові форми підприємництва характеризуються: споживанням і використанням у діяльності сучасних інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій; системною автоматизацією; можливістю здійснювати ділові відносини без особистого контакту та дистанційно взаємодіяти з усіма контрагентами підприємства. Установлено, що специфічним інфраструктурним забезпеченням нових форм підприємництва є система електронних платежів, яка активно використовуються як механізм підвищення ефективності підприємницької діяльності. Перспективи управління «ресурсною» інфраструктурою в інтересах розвитку нової форми підприємництва пов'язані зі створенням їм власних систем електронних платежів.

Ключові слова: підприємництво, інформаційна економіка, інформаційно-комунікаційні технології, мережа Інтернет, інфраструктура.

Постановка проблеми. Сучасна економіка для отримання прибутку використовує ве-

лики масиви необмежених у просторі та часі інформаційних ресурсів. При цьому глобальним інформаційним простором виступає Інтернет, що сьогодні кардинально змінив традиційні аспекти життя суспільства та особистості. Саме Інтернет надихнув на підйом нової хвилі творчості і, як наслідок, виникнення нової форми підприємництва, пов'язаного з розповсюдженням у сучасному суспільстві електронної культури, характерними ознаками якої є цифрова форма, віртуальність, вільний доступ до інформації, дистанційність, інноваційність та ін.

Необхідно відзначити, що сучасному підприємству в контексті інформаційного суспільства властива своєрідність, яка полягає у тому, що інструментом управління реальним світом виступає віртуальний світ. Так, К. Андерсен у монографії про нові моделі бізнесу «Довгий хвіст. Ефективна модель бізнесу в Інтернеті» досліджує раніше невідоме явище, що виникло разом із розвитком Інтернету й дістало оформлення у вигляді правила «довгого хвоста». Це правило кардинально відрізняється від діючого в масовій економіці правила Парето, згідно з яким «20% товарів приносять 80% прибутку», тому що в умовах нової економіки,

вибудованої на новітніх технологіях, насамперед на інформаційно-комунікаційних, 80% мало затребуваних товарів можуть принести прибуток, у сотні разів переважаючий прибуток від хіт-товарів [1]. Правило «довгого хвоста» характеризує економіку XXI ст., і йдеться про мікроекономіку ринків епохи Інтернету, що мають необмежену кількість ніш [1]. Найголовніше тут полягає у тому, що ця ефективна мережна економіка є результатом одного з винаходів нового підприємництва епохи високих технологій.

У зв'язку із цим уявляється доцільним проводити вивчення підприємництва в умовах нової інформаційної реальності в напрямі розкриття особливостей становлення й функціонування його нових форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями різноманітних аспектів організації підприємництва в умовах інформаційної економіки займалися вітчизняні та закордонні учені, серед них: В. Геєць, А. Мазаракі [2], які досліджували проблеми формування інформаційної економіки та інформаційного суспільства; В. Куйбіда, О. Петроє, Л. Федулова [6], робота яких спрямована на виявлення передумов формування цифрової економіки та суспільства в регіонах України; М. Кастельс, який у роботі «Інформаційна епоха» [3] проводив дослідження передових форм сучасних організацій, таких як віртуальна компанія; М. Уорнер і М. Вітцель [5], які в роботі «Віртуальні організації. Нові форми ведення бізнесу в XXI столітті» дали комплексний аналіз організацій, що функціонують в інформаційній економіці. Наявність значної кількості досліджень, присвячених новій формі організації підприємництва в умовах цифрової економіки, підкреслює актуальність даної проблематики.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на зростаючу кількість досліджень у сфері цифрової модернізації підприємництва, спостерігається недостатня опрацьованість особливостей нових форм підприємництва в контексті інноваційної економіки як глобальної інформаційної системи, а також необхідного його інфраструктурного забезпечення. Вивчення особливостей нових форм підприємництва

в умовах нової інформаційної реальності дасть змогу не тільки активізувати процеси формування, функціонування й розвитку різних форм підприємництва в інформаційному середовищі сучасної вітчизняної економіки, а й одержати синергетичний ефект від комбінування елементів ресурсної бази підприємств-партнерів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей нової форми підприємництва в контексті інноваційної економіки як глобальної інформаційної системи.

Виклад основного матеріалу. Особливості нової форми підприємництва в умовах інформаційного суспільства виникають завдяки таким положенням.

По-перше, сьогоdnішній розвиток суспільства по-новому визначає межі управління соціальними, економічними, політичними й іншими процесами, що дає змогу знаходити адекватні вирішення глобальних викликів, з якими стикається сучасне суспільство, котре, своєю чергою, формує особливості нових форм підприємництва. Це означає, що досить мінливий характер подій в економіці слугує джерелом істотних проблем для підприємництва, коли необхідно приймати фундаментальні рішення в умовах невизначеного, непередбаченого майбутнього.

По-друге, основні риси інформаційного суспільства визначають особливості економічної поведінки підприємництва. Одним із головних проявів інформаційного суспільства є цифровий світ, ядром якого виступає Інтернет як самокерований інформаційний простір. «У міру розширення цього простору, – підкреслюють Є. Шмідт і Дж. Коен, – будуть мінятися наші уявлення практично про кожний аспект нашого життя – від повсякденних дріб'язків до фундаментальних понять, що стосуються особистості, відносин з оточуючим середовищем і навіть власної безпеки» [7]. Інтернет кардинально змінив і продовжує змінювати всі сфери життєдіяльності людини й суспільства. Він стимулює підйом нової хвилі творчості й надає імпульс новим формам підприємництва, пов'язаним із функціонуванням і подальшим розвитком інформаційного суспільства.

По-третє, щоб розуміти тенденції розвитку нових форм підприємництва, необхідно мати прогнози розвитку суспільства. Нові форми підприємництва породжуються інноваційною економікою нового типу, яка являє собою глобальну інформаційну систему. Інноваційна економіка, як пише В.В. Трейер, – «це економіка знань, заснована на інноваціях у науці й технологіях, у якій додана вартість створюється, головним чином, завдяки висококваліфікованому людському капіталу, а не тільки за рахунок матеріального виробництва. При цьому економіка залишається ринковою, а реалізація інновацій передбачає наявність у країні розвиненої системи венчурного бізнесу й державної підтримки» [4]. Саме в контексті системи глобальної інноваційної інформаційної економіки виникає нова форма підприємництва.

Новій формі підприємництва притаманні такі характерні риси:

1. Споживання й використання в підприємницькій діяльності сучасних інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій. Сьогодні дані технології тільки розробляються або перебувають на початковій стадії впровадження, тому під час статистичного обліку використання сучасних інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій у підприємстві в інформаційних бюлетенях Державної служби статистики вказуються більш доступні й розповсюджені технології, а саме: користування комп'ютерами, доступ до Інтернету, використання фіксованого широкосмугового з'єднання з мережею Інтернет, вебсайти під час використання мережі Інтернет, використання послуг хмарних обчислень, аналіз «великих даних», використання інформаційно-комунікаційних технологій для надання/отримання рахунків-фактур, електронна торгівля через мережу Інтернет, використання мережі Інтернет із метою отримання банківських та фінансових послуг.

2. Системна автоматизація, що охоплює не тільки виробничі, а й розподільні підприємницькі процеси.

3. Реалізація функцій управління за допомогою наявності матеріальних і віртуальних активів, тобто об'єктів, що мають фізичну й

електронну форми та економічну цінність, які можуть дати змогу встановлювати й підтримувати ділові відносини без особистого контакту.

4. Здійснення діяльності без чіткої прив'язаності до конкретного географічного положення з використанням віртуальних локальних мереж, що дає змогу швидко й дистанційно взаємодіяти з усіма контрагентами підприємства, враховуючи їхні індивідуальні вимоги.

Необхідно також зауважити, що організація підприємництва в межах інформаційної економіки потребує специфічного інфраструктурного забезпечення. Отже, характеристики нової форми підприємництва – віртуального підприємництва дають змогу підприємцям отримати доступ і використовувати інфраструктурне забезпечення як власного галузевого ринку, так і інформаційної економіки у цілому.

Під інфраструктурним забезпеченням підприємництва в інформаційній економіці розуміють середовище, яке забезпечує умови для його розвитку. Загальновідомими складниками інфраструктурного забезпечення є нормативно-правове забезпечення, кадрове забезпечення, забезпечення посередницькими структурами, матеріальне забезпечення. Ураховуючи характерні риси нових форм підприємництва, зокрема дистанційну взаємодію з контрагентами, пропонуємо в інфраструктурному забезпеченні виділити специфічні підприємницькі інструменти управління «ресурсами» – систему електронних платежів, за допомогою яких здійснюється оплата товарів та послуг у межах транзакцій.

Дослідження використання Інтернету в підприємстві для закупівель і продажів у розрізі країн світу за 2018 р. показало, що найбільш активно Інтернет використовується в Китаї (перше місце у світі) – його застосовують 45% підприємств для продажів і 46% підприємств для закупівель. У Швеції (друге місце у світі) Інтернет використовують 29% підприємств для продажів і 28% підприємств для закупівель. У Чеській Республіці (посідає третє місце) Інтернет використовують 24% підприємств для продажів

і 57% підприємств для закупівель [8]. Це свідчить про значні перспективи розвитку віртуального підприємництва у світі, а світовий досвід вирішення завдання розвитку «цифрової» економіки може виявитися корисним для України.

Вивчаючи світовий досвід віртуального підприємництва, можна виділити три моделі розвитку «ресурсної» інфраструктури із залученням «ресурсних» посередників. «Ресурсні» посередники – оптові агенти, брокери й електронні ринки, які не визнають права власності на товари, які вони продають.

Перша модель припускає здійснення платежів по банківських картках і розрахунковим рахункам за допомогою систем електронних платежів. Вона найпоширеніша в сучасній світовій економіці й реалізується більшістю розвинених і країн, що розвиваються, у тому числі в Україні.

Приміром, за даними 2018 р., у Великобританії продажі через Інтернет становили 15% від загального числа транзакцій [8].

Найбільш високий темп росту торгівлі через Інтернет і мобільні додатки в 2012–2018 рр. продемонструвала Польща [8].

У США в 2018 р. обсяг продажів підприємств через Інтернет становив 133 млрд. дол., що на 5% більше порівняно з попереднім роком. Водночас сукупна частка обсягу онлайн-торгівлі в загальній структурі роздрібних продажів у США невелика й перебуває на рівні 3,6% у 2018 р. порівняно з 3,4% у 2017 р. [9].

Головною категорією товарів у сфері промислових електронних продажів у промисловості в 2015 р. у США став одяг і аксесуари, включаючи взуття. Сукупний обсяг продажів по даній категорії перевищив 14 млрд. дол. Друга категорія у сфері електронних продажів – комп'ютерне устаткування, продажі якого становили 13 млрд. дол. За нею йдуть продажі у сфері електроніки й побутової техніки, а також музики та відео. Окрім того, можна відзначити, що віртуальне підприємництво зростає й у сфері реалізації промислової продукції. За даними на 2018 р., електронні продажі забезпечили 1,8% (124 млрд. дол.) виторгу промислових підприємств у США [9].

Продажі через Інтернет за допомогою електронних торговельних майданчиків у сфері B2B поступово стають частиною практики промислових підприємств. Обсяг здійснених транзакцій у сфері B2B становив близько 1 000 млрд. євро в 2018 р. у країнах зони євро й 689,3 млрд. дол. (4,2% від загального обсягу оптової торгівлі) у США [9].

Банківські картки, переважно кредитні, є домінуючим способом здійснення транзакцій віртуальним підприємництвом у рамках розглянутої моделі. Вони також домінують у сфері роздрібних транзакцій (B2C).

Друга модель розвитку «ресурсної» інфраструктури припускає небанківські електронні платежі, тобто за допомогою мобільних платежів. Дана модель менш поширена й реалізується деякими країнами, що розвиваються. Відповідно до даної моделі, системи електронних платежів застосовуються в підприємстві для здійснення мобільних платежів через небанківські фінансові організації, що дає змогу передавати ділову й контактну інформацію за допомогою мобільного телефону. Низька вартість даної послуги, особливо порівняно з друкованими візитними картками, а також зручність зберігання й поширення завдяки можливості здійснення автоматичного розсилання роблять її привабливою й затребуваною. Використання даного підприємницького інструменту позитивно впливає на успіх і зростання бізнесу, тому що дає змогу значно скоротити транзакційні витрати для споживачів і підприємств, а також спростити процес здійснення транзакцій. Найбільш широко використовуваними небанківськими системами оплати товарів і послуг є системи PayPal, Webmoney, Qiwi, UAPAY.

Третя модель формується шляхом розвитку фінансово-промислових груп, тобто вона не є масово доступною і може застосовуватися тільки великим бізнесом. Відповідно до даної моделі, системи електронних платежів застосовуються в підприємстві для здійснення платежів по банківських картах, розрахункових рахунках без «ресурсних» посередників через власні банки великих промислових підприємств. Як приклад фінансово-промислових груп можна привести:

у Швеції – фінансова група Валленбергів; у Швейцарії – «Нестле», «Броу-Бовери»; у Нідерландах – «Алхімін банк Недерланд» – «Ройял Датч Шелл»; у Німеччині – Deutsche Bank AG; в Україні – «Інтерпайп», «Укрпромінвест», «ПУМБ», «Укртелеком». За інтеграції з банками промислові підприємства як першочергову ціль переслідують залучення додаткових інвестиційних і кредитних ресурсів, а здійснення платежів через системи електронних платежів власних банків виступає додатковою перевагою.

Як видно з проведеного дослідження, виділення в окрему категорію «ресурсної» інфраструктури як сукупності «ресурсних» посередників (інвесторів, кредиторів і постачальників фінансових послуг) забезпечує конкурентоспроможність підприємництва й стимулювання його розвитку.

Висновки і пропозиції. Розвиток інформаційної економіки супроводжується формуванням нових форм організації підприємництва, які можуть відповісти на ринкові зміни здатністю швидко адаптуватися, генерувати нові знання, розробляти й упроваджувати інновації, що дають змогу одержати синергетичний ефект від комбінування власних компетенцій і ресурсів. Нові форми підприємництва виникають через мінливий характер подій в економіці, прояви рис інформаційного суспільства, глобалізацію інформаційної економіки. Нові форми підприємництва характеризуються: споживанням і використанням у діяльності сучасних інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій; системною автоматизацією; можливістю здійснювати ділові відносини без особистого контакту та дистанційно взаємодіяти з усіма контрагентами підприємства.

Специфічним інфраструктурним забезпеченням нових форм підприємництва має стати система електронних платежів, яка може активно використовуватися як механізм підвищення ефективності підприємницької діяльності. Перспективи управління даною інфраструктурою в інтересах розвитку нової форми підприємництва пов'язані зі

створенням ним власних систем електронних платежів.

Література:

1. Андерсен К. Длинный хвост. Эффективная модель бизнеса в Интернете. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. 296 с.
2. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія / за ред. В.М. Геєця, А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 389 с.
3. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. Москва, 2000. 608 с.
4. Трейер В.В. Информационная экономика нового поколения как глобальная информационная система. *Информационное общество*. 2013. № 5. С. 16–22.
5. Уорнер М., Витцель М. Виртуальные организации. Новая форма ведения бизнеса в XXI веке. Москва, 2005. 296 с.
6. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу : аналітична записка / В.С. Куйбіда та ін. Київ : НАДУ, 2019. 28 с.
7. Шмідт Е., Коен Дж. Новий цифровий світ. Як технології змінюють державу, бізнес і наше життя / пер. з англ. Г. Лелів. Львів : Літопис, 2015. 368 с.
8. Share of enterprises' turnover on e-commerce. *Eurostat*. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat>.
9. DigiWorld Yearbook 2019. *IDATE*. URL : <http://www.idate.org/en/Home/> (дата звернення: 14.11.2019).

References:

1. Andersen, K. (2012). *Dlinnyy khvost. Effektivnaya model' biznesa v Internete*. [Long tail. Effective business model on the Internet]. Moskva : Mann, Ivanov i Ferber. (in Russian)
2. Ghejcej, V. (Ed.), Mazaraki, A. (2008) *Priorytety nacional'nogho ekonomichnogho rozvytku v konteksti ghlobalizacijnykh vyklykiv : monoghrafija*. [Priorities for national economic development in the context of globalization challenges]. Kyjiv : Kyjiv. nac. toreh.-ekon. un-t. (in Ukrainian)
3. Kastel's, M. (2000). *Informatsionnaya epokha. Ekonomika, obshchestvo i kul'tura*. [The information age. Economy, society and culture]. Moskva. (in Russian)
4. Treyer, V. (2013) *Informatsionnaya ekonomika novogo pokoleniya kak global'naya informatsionnaya sistema*. [The new generation information economy as a global information system]. *Informatsionnoe obshchestvo*. no. 5. pp. 16–22.
5. Uorner, M., Vitsel', M. (2005) *Virtual'nye organizatsii. Novaya forma vedeniya biznesa v XXI veke*. [Virtual organizations. A new form of doing business in the XXI century]. Moskva. (in Russian).
6. Kujbida, V., Petroje O., Fedulova, L., & et. al. (2019) *Cyfrovi kompetenciji jak umova formuvannja jakosti ljudsjkogho kapitalu : analit. zap.* [Digital competencies as a condition for shaping the quality of human capital]. Kyjiv : NADU. (in Ukrainian)
7. Shmidt, E., Koen, Dzh. (2015) *Novyj cyfrovij svit. Jak tehnologhiji zminjutyj derzhavu, biznes i nashe zhyttja*. [The new digital world. How technologies change the state, business and our lives]. Ljviv : Litopys. (in Ukrainian)
8. Share of enterprises' turnover on e-commerce. *Eurostat*. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat>.
9. DigiWorld Yearbook 2019. *IDATE*. URL : <http://www.idate.org/en/Home/>.

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей предпринимательства в условиях новой информационной реальности. Определено, что новые формы предпринимательства зарождаются из-за изменений свойств экономической сферы, возникновения дополнительных характеристик информационного общества, глобализации информационной экономики. Новые формы предпринимательства характеризуются: потреблением и использованием в своей деятельности современных информационно-коммуникационных (цифровых) технологий; системной автоматизацией; возможностью осуществлять деловые отношения без личного контакта и дистанционно взаимодействовать со всеми контрагентами предприятия. Установлено, что специфическим инфраструктурным обеспечением новых форм предпринимательства является система электронных платежей, которая может использоваться в качестве механизма повышения эффективности предпринимательской деятельности. Управление «ресурсной» инфраструктурой в интересах развития новой формы предпринимательства связано с созданием им собственных систем электронных платежей.

Ключевые слова: предпринимательство, информационная экономика, информационно-коммуникационные технологии, сеть Интернет, инфраструктура.

Summary. The purpose of the article is to investigate the features of a new form of entrepreneurship in the context of the innovation economy as a global information system. The study determined that new forms of entrepreneurship arise from: the volatile nature of economic events, which serve as a source of problems for entrepreneurship and require fundamental decisions in an uncertain, unpredictable future; the manifestation of the features of the information society, resulting in changes in all spheres of human activity and society and stimulated new waves of creativity; the globalization of the information economy, in which value-added is created mainly through highly skilled human capital, not just through material production. New forms of entrepreneurship are characterized by: consumption and use of modern information and communication (digital) technologies in business activities, in particular, the use of fixed broadband connection to the Internet, websites, cloud computing services, analysis of "big data", use of the Internet to obtain banking and financial services; system automation, covering production and distribution business processes; the presence of tangible and virtual assets that ensure the implementation of business relationships without personal contact, the ability to remotely interact with all counterparties of the enterprise, taking into account their individual requirements. The study found that the new features of entrepreneurship allow entrepreneurs to gain access to and use infrastructure support both for their own industry market and the information economy as a whole. Given the characteristics of new forms of entrepreneurship, it was suggested that specific entrepreneurial tools for managing "resources" should be highlighted in the infrastructure. This tool is a system of electronic payments by means of which payment for goods and services is made within transactions. Taking into account the features of new forms of entrepreneurship, in the conditions of a new informational reality, will allow not only to intensify the processes of formation, functioning and development of various forms of entrepreneurship in the information environment of modern economy, but also to get a synergetic effect from the combination of elements of resource base of partner enterprises.

Keywords: entrepreneurship, information economy, information and communication technologies, Internet, infrastructure.

Сав'юк Л.О.

*к.т.н., доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу,
Івано-Франківський юридичний інститут
Одеської національної юридичної академії*

Savyuk Larisa

*Ivano-Frankivsk Law Institute
Odessa National Academy of Law*

Драчук Ю.З.

*д.е.н., професор, провідний науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості
Національної академії наук України*

Drachuk Yuri

*Institute of Industrial Economics
National Academy of Sciences of Ukraine*

ШЛЯХИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ВПОРЯДКУВАННЯ ПРОЦЕСІВ ВІДРОДЖЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАРОПРОМИСЛОВИХ ШАХТАРСЬКИХ РЕГІОНІВ ДОНБАСУ

WAYS OF INSTITUTIONAL ORGANIZATION OF THE REVIVAL AND TRANSFORMATION PROCESS OF THE OLD INDUSTRIAL MINING REGIONS OF DONBASS

Анотація. У статті проаналізовано зарубіжний досвід застосування інноваційних технологій, практичних засад, інституційних механізмів відродження старопромислових регіонів, що спеціалізуються на видобутку корисних копалин. Запропоновано використання європейської практики організаційних та інституціональних заходів трансформування економічного укладу та інфраструктури регіонів Донбасу з урахуванням політичних та економічних українських реалій. Доцільно прийняти концепцію природних та культурних потенціалів відродження регіонів, які повинні бути визначені для кожної регіональної одиниці на основі аналітико-статистичних досліджень під час реалізації пілотних проєктів. Додатковими потенціалами є ендегенні потенціали людського капіталу та рівня освіти, за рахунок використання яких в європейських країнах успішно запроваджується інтегративний підхід до відродження гірничо-видобувних регіонів.

Ключові слова: старопромисловий регі-

он, внутрішній валовий продукт, стагнація, потенційні можливості, природні потенціали, культурні потенціали, ендегенні потенціали.

Постановка проблеми. Процеси стійкого занепаду вугільної промисловості, особливо за останні два десятиліття, притаманні країнам у всьому світі. Європейські країни та країни інших континентів знаходять та активно реалізують інституційні та практичні засади виживання і відродження старопромислових шахтарських регіонів на основі інноваційних технологій, креативних підходів до управління ринками матеріальних та нематеріальних ресурсів.

Слід відзначити, що стагнація старопромислових шахтарських регіонів Донбасу має особливо тяжкий і тривалий характер, що пов'язано з пануванням в українській економіці перехідного укладу інверсійного

типу, глибокою політичною кризою та військовими діями на сході нашої країни.

Повернення тимчасово захоплених територій Донбасу до складу нашої держави, інтегрування старопромислових регіонів в економічну систему країни потребують негайних та ефективних заходів підтримки їх виживання та подальшого сталого розвитку. Для підготовки програми таких заходів необхідно провести ретельний критичний аналіз існуючого світового досвіду у вирішенні проблемних питань під час трансформування дотаційних старопромислових шахтарських регіонів у регіони зі стійким приростом економічного розвитку та рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) України у 2018 р. зріс на 3,3% порівняно з 2017 р. У 2017 р. зростання було на рівні 2,5% [1]. При цьому у місті Києві створюється чверть ВВП країни (23,4%). Далі йдуть Дніпропетровська (10,5%), Харківська (6,3%), Донецька (5,6%) та Київська (5,3%) області. Луганська область знаходиться на останньому місці у рейтингу 25 областей України, у ній створюється лише 1% ВВП країни. При цьому Держстатом не враховано дані з окупованих Росією територій.

За даними незалежних експертів, ситуація є ще складнішою. Так, керуючий приватним інвестиційним фондом на фондовому ринку США Володимир Компанієць повідомляє, що у трійці лідерів за найбільшим внеском у динаміку реального ВВП країни з 2013 по 2017 р. є місто Київ (зростання на 0,34 п.п.), Вінницька (0,24 п.п.) і Одеська (0,22 в.п.) області. Загальний темп зростання реального ВВП України минулого року порівняно з докризовим 2013 р. становив 88,4%. Таким чином, Україна за цей період (без урахування Автономної Республіки Крим та тимчасово захоплених територій Донбасу) втратила у кількісному вираженні 11,6% вироблених товарів і наданих послуг [2].

На думку незалежного експерта, найбільш негативний вплив на обсяг національного ВВП здійснюється саме в Донецькій і Луганській областях, утрати від діяльності яких становлять відповідно 6,9 та 2,63 п.п. А замикає трійку областей, які найбільше

вплинули на зниження реального ВВП, Дніпропетровська область – 1,34 п.п.

Слід відзначити, що факт позитивного впливу на ВВП трійки лідерів пояснюється об'єктивними чинниками ефективного інституційно-економічного впливу держави на розвиток регіонів. Так, місто Київ дало приріст ВВП нашої держави на 0,34 п.п. у зв'язку з інтенсивним розвитком сфери послуг, пропонує на глобальних ринках. Другий рядок рейтингу зайняла Вінницька область, яка дала приріст у 0,24 п.п. завдяки дуже розвиненому аграрному сектору. Трійку лідерів замикає Одеська область із показником 0,22 п.п. Регіон розвинув потужний морський товарний експорт і імпорт за кордон [3].

Зрозуміло, що старопромислові шахтарські регіони України в умовах глобального господарювання не можуть орієнтуватися на вугільно-видобувну галузь та повинні вибрати власний шлях економічного відродження й розвитку на платформі відповідного світового досвіду.

Світовий досвід свідчить про необхідність організаційних заходів на рівні держави, які б забезпечили професійну перепідготовку колишніх працівників вугільно-видобувної галузі старопромислових шахтарських регіонів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Значна частка старопромислових регіонів Донбасу знаходиться у стані тимчасової окупації, що ускладнює безпосередній доступ дослідників та науковців для об'єктивного визначення ступеня занепаду та руйнування їхньої видобувної промисловості, а також кількості та структури професійних кадрів, що потребують перекваліфікації та працевлаштування.

Із можливим поверненням старопромислових шахтарських регіонів у склад України розроблення стратегічних заходів інституційного впорядкування їх інноваційного трансформування та відродження повинна розпочатися негайно. Для успішного вирішення цього завдання необхідно:

– по-перше, досконало вивчити потенційні можливості даного регіону з використанням усіх доступних інформаційних і наукових джерел, починаючи з початку військових дій на сході нашої країни;

– по-друге, провести критичний аналіз практичного досвіду перебудови промисловості, економічної регіональної системи та інфраструктури світових вугільно-видобувних регіонів;

– по-третє, сформулювати відповідні пропозиції щодо формування стратегічного плану відбудови та подальшого сталого економічного розвитку старопромислових регіонів Донбасу у разі їх повернення до державної структури.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення аналітичних досліджень із метою вивчення зарубіжного досвіду відродження стропромислових регіонів на основі використання їхніх потенційних можливостей, упровадження інноваційних технологій та практичних програм збереження і відновлення людського капіталу; формування пропозицій щодо використання даного досвіду в умовах українських реалій на основі доступних інформаційних і статистичних даних; визначення шляхів та інституційних засад відновлення та трансформування старопромислових шахтарських регіонів Донбасу, стабілізації стану їхнього економічного розвитку з подальшим забезпеченням повної професійної зайнятості населення і зростання рівня його кваліфікації та добробуту.

Виклад основного матеріалу. Структурна зміна видобувних районів – це складний процес, який надає виклик містам, регіонам та урядам у всьому світі. Він включає економічні, соціальні, екологічні та культурні зміни.

Більшість економістів та енергетичних аналітиків погоджується з тим, що згорання та падіння обсягів виробництва вугільної видобувної галузі пов'язані з потрійною суперечкою:

– конкуренцією з набагато дешевшим і чистішим енергетичним носієм – природним газом, що поширюється за допомогою технології крекінгу;

– зростанням виробництва сонячної та вітрової енергії;

– більш жорсткими національними та світовими екологічними нормами.

У США Аппалачський кам'яновугільний басейн (штати Пенсильванія, Огайо, Західна Вірджинія, Теннессі, Алабама, східна

частина Кентуккі) – один із найбільших вугільних басейнів світу. Однак вугільна видобувна промисловість США протягом багатьох років веде боротьбу за своє виживання. Керівництво країни починаючи з каденції адміністрації президента Б. Обами реалізує політику щодо скорочення викидів вуглекислого палива «Чиста енергетика» [4].

Упродовж 2005–2015 рр. видобування вугілля в Аппалачському кам'яновугільному басейні зменшилося майже на 45%. У результаті з 2011 р. весь регіон утратив близько 33 500 робочих місць у даній видобувній галузі. У 2016 р., згідно з повідомленням Кабінету міністрів з енергетики та навколишнього середовища штату Кентуккі, рівень розвитку вугільної видобувної галузі американської держави опустився до найнижчої позначки за останні 118 років. Кількість робочих місць по всій країні скоротилася на 17,9%, або 6 900 працівників вугільної видобувної галузі. При цьому штат Кентуккі втратив 21,6% своїх робочих місць, сьогоднішній рівень безробіття у штаті становить 9–12%, а з урахуванням неповної робочої зайнятості – 44%.

Водночас штат Кентуккі прагне до розвитку програм забезпечення альтернативної зайнятості та професійної перепідготовки шахтарів, які реалізуються за допомогою поєднання місцевих, державних, федеральних, приватних та громадських програм. Так, практично у кожному місті штату середні та вищі навчальні заклади створюють відповідні навчально-практичні програми для перепідготовки та працевлаштування безробітних шахтарів із 90%-м подальшим працевлаштуванням.

На місцевому, федеральному та державному рівнях реалізуються ініціативи з будівництва альтернативних промислових підприємств. Наприклад, корпорація Briady Industries до 2020 р. має на меті відкрити у регіоні державну субсидійовану прокатну фабрику, забезпечуючи понад 550 робочих місць. Окрім того, планується відкриття підприємства зі збору вантажних автомобілів-цистерн, а на місці однієї з найбільших вугільних шахт розпочинається великомасштабне виробництво промислових акумуляторів.

Ускладнення реалізації реабілітаційних програм для шахтарів полягає у тому, що багатьом із них, особливо особам старшого віку, не вистачає рівня освітньої підготовки, що є наслідком добре оплачуваних гірничих робіт, доступних починаючи із середньої школи. Тому короткотривалі (до 10 тижнів) курси спеціалістів для автомобільної, зварювальної та електротехнічної спеціалізації є найбільш популярними серед гірників, особливо старшого покоління. Причому самі шахтарі акцентують на тому, що після перекваліфікації їхній матеріальний стан значно поліпшується і вони готові бути наставниками для своїх колег.

Країни Європейської Союзу також прикладають значні зусилля до вирішення проблем виживання та трансформації старопромислових шахтарських регіонів.

У рамках проекту ReSource – Utilisation of post-mining potentials for sustainable redevelopment in Central European mining cities and regions (Використання поствидобувних потенціалів для сталого повторного розвитку в Центральноевропейських гірничих містах та регіонах), який фінансувався за кошти Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР), відповідно до Цілі 3 «Територіальне співробітництво», у період 2009–2012 рр. було доведено, що половина цих регіонів перебуває у фазі після видобування.

У 2005 р. на теренах Євросоюзу налічувалося 226 гірничих регіонів, із них 54% досі працює, а у 46% гірнича діяльність повністю припинилася, як правило, після 1990 р. Із 226 гірничовидобувних регіонів 105 припинили свою діяльність, а 121 продовжують функціонувати. З них лише 30 спеціалізуються на видобутку кам'яного вугілля (26 ліквідовано), на 23 видобувають буре вугілля (84 ліквідовано), сім копалин забезпечують видобуток урану (56 ліквідовано). Навіть якщо видобуток корисних копалин триває з довгостроковими перспективами, важливість видобутку зменшується, а економіка перебуває в перехідному періоді й є низка потенціалів для відродження та сталого розвитку даних регіонів [5, с. 16].

У Західній Європі ця тема знаходиться у колі політичних дискусій та наукових роз-

думів протягом останніх 50 років. Дебати зосереджено на великих регіонах видобування вугілля та залізної руди, таких як Північно-Східна Англія та Уельс (Великобританія), Валлонія та Лімбург (Бельгія), Нор-Па-де-Кале і Лотарингія (Франція), Рур і Саар (Німеччина) та Астурія (Іспанія). У зазначених районах закінчення видобутку спровокувало загальний спад промисловості. Вплив став далекосяжним, приносячи економічний, соціальний та екологічний збиток.

З урахуванням економічної та політичної важливості згаданих регіонів, їх відродження є завданням «національної важливості» та викликом урядам, профспілкам та великим підприємствам європейських країн.

У колишніх комуністичних країнах Центральної та Східної Європи зміна режиму в 1989–1990 рр. призвела до кардинального перелому. Багато галузей промисловості, що збереглися до того часу в автархічній економіці цих держав, стикалися з руйнуванням, а міста та регіони опинилися у кризовому стані. У країнах Східної Європи найбільшу увагу було приділено деяким колишнім флагманським регіонам вугільної та металургійної промисловості: Верхній Сілезії (Польща), Остраві-Карвіні (Чехія), Валеї Джулуї (Румунія), Донецькому басейну (Україна). Для країн Центральної та Східної Європи важливим є відмінність: старопромислові регіони на Сході мають якісно змінитися у найбільші стислі терміни в умовах перехідного періоду зі слабким економічним розвитком.

Відносно Донецького вугільного басейну, незважаючи на оптимістичні офіційні заяви керівництва тимчасово захоплених територій щодо вуглевидобутку, працівниками підприємств повідомляється про величезну заборгованість із заробітної плати, а також про закриття і затоплення шахт. З початку конфлікту на Сході України на промислових об'єктах Донбасу зафіксовано понад 500 випадків порушення штатної діяльності та аварійних ситуацій, постраждали близько 60 об'єктів природно-заповідного фонду, про що свідчать дані дослідження, проведеного Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) за підтримки урядів Австрії та Канади [6].

У 2018 р. термін «екоцид» уперше застосували до українських територій Донбасу. Шахта «Юнком», яка розташована в околицях окупованого м. Єнакієве (Донецька область), зараз закрита й ізольована. 23 травня 2018 р. прокуратура Донецької області внесла відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками злочину, передбаченого ст. 441 (екоцид) Кримінального кодексу України. У відомстві зазначають, що паралізація водовідливу шахтних споруд може спричинити екологічну катастрофу, яка полягатиме в радіоактивному, хімічному забрудненні ґрунтових і поверхневих вод та екосистеми Азовського моря.

Тільки 20% шахт мають працюючу систему водовідливу води в Сіверський Донець і річку Лугань. Затоплення шахт загрожує ерозією і забрудненням ґрунту важкими металами та радіацією. Дослідники відзначають підвищення рівня ртуті, радіоактивного стронцію та кадмію майже в 1,3 рази, тоді як у деяких районах поблизу зони бойових дій рівень забруднення в 17 разів вище норми. У 2017 р. ізраїльськими фахівцями була здійснена спроба отримати доступ до шахт для ліквідації радіаційного забруднення, проте місцевою «владою» відмовлено вченим.

У цілому всі вищезгадані факти свідчать про те, що експлуатація шахт Донбасу без найменшого бажання підтримувати інфраструктуру регіону лише наближає загрозу екологічного забруднення, самі шахти перетворюються на бомбу сповільненої дії.

Можна говорити про системність підходу окупаційної влади до варварської ліквідації вуглевидобувної промисловості: 35 шахт припинили своє функціонування через підтоплення або повне затоплення. Згідно зі звітом ОБСЄ, причиною зупинки водовідведення з шахт стало припинення електропостачання.

Згідно з інфографікою Донецького інституту інформації (неурядової експертно-аналітичної організації), дані Міністерства енергетики та вугільної промисловості (МЄВП) України за 2017 р. мають принципову різницю з даними ОБСЄ відносно кількості закритих шахт (рис. 1). Скоріше за все, цей факт пов'язаний із намаганням влади окупованих територій офіційно приховати від світової громадськості факти екологічного геноциду та варварської експлуатації на власну користь залишків вуглевидобувної інфраструктури і людського потенціалу.

Станом на кінець серпня 2019 р. міжнародним організаціям відомо про 39 затоплених шахт на Донбасі, у деяких із них знаходяться небезпечні промислові відходи. За словами експерта ОБСЄ з питань екології Дмитра Аверіна, у містах Горлівці та Єнакієве затоплено майже всі шахти. Зараз почалося затоплення шахти «Золоте» на Луганщині, до якої почали потрапляти ґрунтові води з окупованої території, відбувається накопичення метану під землею у Горлівці [7].

У 2014–2015 рр. на окупованій території із затоплених шахт було демонтовано

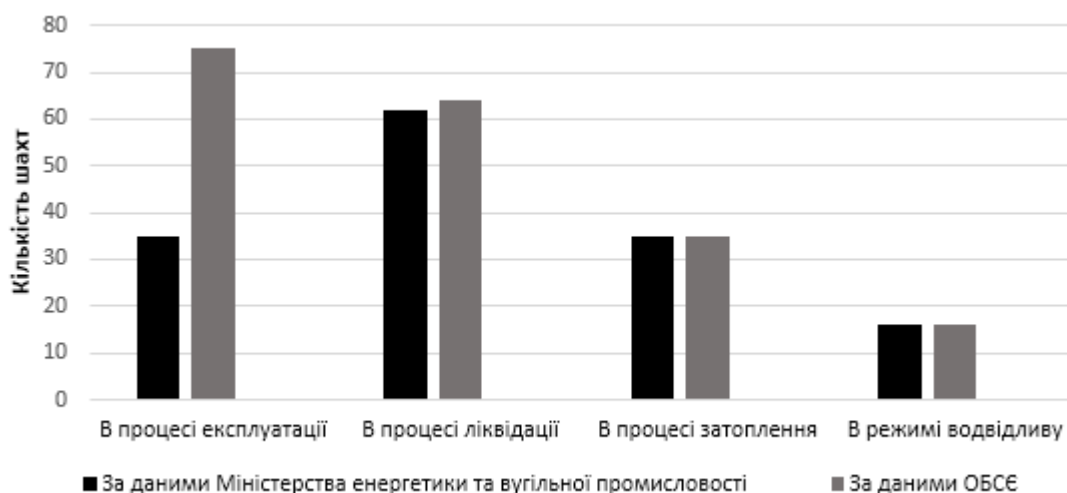

Рис. 1. Статистичні дані щодо функціонального стану шахт Донбасу

Джерело: розроблено авторами за [6]

і вивезено все обладнання, але якщо шахта затоплюється, практично неможливо відкачати воду і відновити її роботу. Через затоплення шахт на Донеччині почалося просідання ґрунтів. Експерти ОБСЄ у співпраці з космічним агентством України отримали знімки фіксації просідання земної поверхні до 10 см зі зростаючим трендом. Усе це свідчить про наближення екологічної катастрофи з довготривалими наслідками.

Сьогодні зміст поняття «старопромислові регіони» загалом співпадає з категорією «депресивні регіони». При цьому старопромислові шахтарські регіони, як правило, раніше були високорозвиненими. Нині для них характерні нижчі за середні по країні показники соціально-економічного розвитку та технологічна відсталість. Проте ними накопичено значний виробничий потенціал, вони мають досить розвинену інфраструктуру, якісні трудові ресурси. Отже, завдяки більшому потенціалу ці регіони мають достатньо високі шанси виходу з кризового стану. Основною проблемою для них є необхідність структурної трансформації і модернізації економіки [8].

Досвід успішного трансформування старопромислових шахтарських регіонів доводить, що основна увага повинна приділятися так званім «потенціалам» гірничих регіонів. Ці потенціали можна визначати як спадщину видобутку сировини, яку можна експлуатувати та оцінити навіть після припинення видобутку корисних копалин.

Є дві категорії потенціалів:

1. Природні потенціали – гірські ландшафти, відновлювані джерела енергії та термальні води.

2. Культурні потенціали – штучні релікти, такі як технічні споруди, будівлі та інфраструктура, а також традиції шахтарів.

Використання потенційних можливостей має позитивний соціальний вплив на старопромислові регіони – нейтралізацію історичного та культурного занепаду, протекціонізм ремесл, нейтралізацію безробіття та ін.

Даний процес також може бути пов'язаний із такими поняттями, як «інновація» та «модернізація». Концепція потенціалу дає стратегічний штрих економічній перебудові

регіонів. Більше того, «потенційний підхід» легко поєднується з міськими та регіональними питаннями відродження. Це відповідає таким тенденціям розвитку, як економія ресурсів, адаптація до клімату, відновлювальна енергетика та сталий розвиток.

Концепція потенційних можливостей також може поширюватися на регіональну ідентичність та традиції, реалізуючи прогресивну роль у системі консенсусу зацікавлених політичних сторін.

На відміну від більшості наукових починачь потенційний підхід до розвитку старопромислових шахтарських регіонів вирішує проблеми гірничих регіонів із малими та середніми містами, переважно розташованими на зовнішній та внутрішній периферії країн. Ця просторова категорія часто обмежена функціями внутрішнього незалежного управління та малоефективною інфраструктурою. Особливо бракує таким регіонам високоякісних навчальних закладів, таких як університети та дослідницькі центри. Малі та середні міста стають усе менш важливими для бізнесу та промисловості у багатьох країнах. А місцева влада, як правило, не має широких можливостей для практичних дій. Малі та середні міста мають невелику адміністративну спроможність для планування, розроблення стратегій розвитку та контролю над їх виконанням. Загалом політичні еліти приділяють недостатньо уваги розвитку цього типу гірничих регіонів та планомірно скорочують їх довгострокове державне фінансування.

Слід відзначити, що європейський досвід указує на необхідність проведення всебічного аналізу демографічної, економічної ситуації та зайнятості населення у кожному регіоні. Основна увага повинна приділяється фактичним та інституційним аспектам змін за одночасного розроблення ефективних управлінських рішень, довготривалої стратегії розвитку із залученням усіх учасників процесу: держави, промислових та бізнес-структур, соціального підприємництва, представників громадськості. Аналіз кожного регіону повинен завершуватися обґрунтуванням системи потенціалів та стратегічними заходами їх утілення.

Аналізом встановлено відмінність між ефективними, довготривалими проектами з використання культурних потенціалів (наприклад, музеїв гірничих робіт, туристичних шляхів, пов'язаних із гірничо-видобувними роботами) та новими, фінансово витратними (переважно пілотними) проектами використання природних потенціалів, наприклад виробництво біомаси на деградованій землі або геотермальної енергії для централізованого опалення (рис. 2).

Якщо місця та регіони, де реалізуються різні можливості та проекти, можна вважати найбільш готовими до змін, окрім культурних та природних можливостей, запроваджується інтегративний підхід із використанням ендогенних потенціалів людського капіталу та освіти. Європейський досвід указує на те, що університети та дослідницькі центри успішно адаптувалися до потреб регіонів гірничо-

добувної промисловості, пропонуючи знання та досвід для цілого спектру цілей, таких як геотехнічні рішення, проекти рекультивації земель, соціальна трансформація, переорієнтація та перепідготовка професійних кадрів. Однак слід зауважити, що реалізація інституційного впорядкування розвитку старопромислових шахтарських регіонів Донбасу у повному обсязі та стислі терміни можлива у разі використання та поєднання всіх їхніх потенційних можливостей, що потребує критичного аналізу їх економічного стану, промислової та соціальної інфраструктури.

Можна зауважити, що українськими вченими проводяться власні аналітичні дослідження для реалізації можливостей використання культурного потенціалу старопромислових шахтарських регіонів. Так, ними запропоновано активізацію рекреаційно-туристичної діяльності та соціальне підприємництво

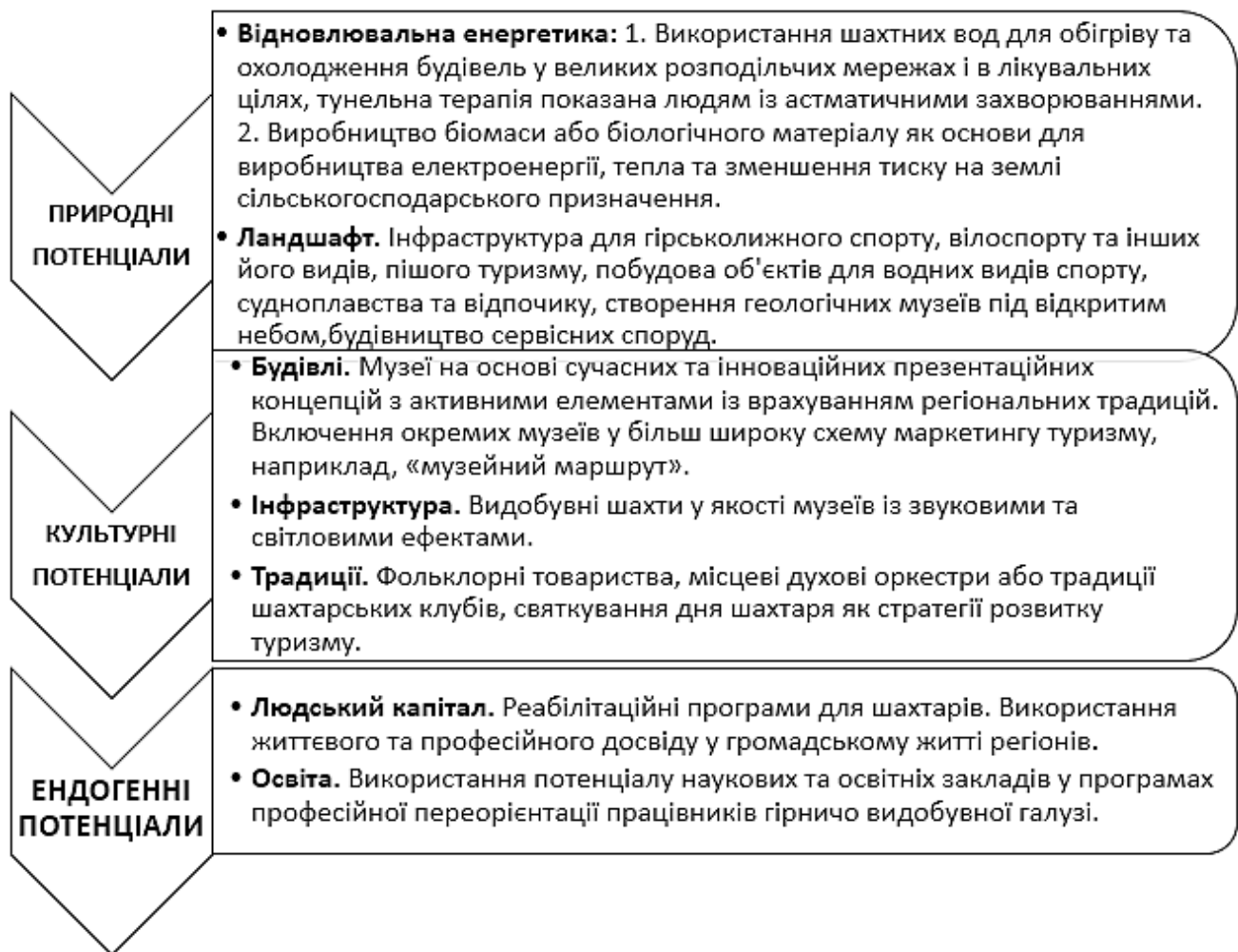

Рис. 2. Європейський досвід потенціалів гірничо-видобувних регіонів

Джерело: розроблено авторами за [5]

в розвитку «зеленого» туризму в промисловому Донбаському регіоні [9].

Сьогодні традиційні галузі промисловості, що становлять значну частку в економічній структурі старопромислових регіонів Донбасу, демонструючи збиткову ефективність, відволікали на себе значну частку ресурсів, необхідних для становлення нових галузей, а це слугувало додатковим чинником консервування їхньої неефективної інфраструктури. Таким чином, поряд із необхідністю радикальних змін у структурі економіки старопромислових регіонів не менш важливою проблемою їх трансформації є зміна поведінкових стереотипів економічних суб'єктів. Проблеми цих регіонів специфічні й не є простим результатом циклічного розвитку економіки та старіння базових галузей [10].

На жаль, в основі формування структурної й регіональної політик в Україні традиційно перебувала класична циклічно-еволюційна інтерпретація просторового розвитку. Регіональна політика щодо старопромислових регіонів зосереджувалася на виживанні або трансформуванні «найстаріших» галузей, збільшуючи їхню залежність від зовнішніх дотацій або преференцій. Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2015 р. для Донецької і Луганської областей стимулювала подальший інерційний розвиток базових галузей без істотних змін у структурі економіки регіонів.

Висновки і пропозиції. Аналіз європейського досвіду інституційного впорядкування розвитку старопромислових шахтарських регіонів дає змогу зробити такі висновки:

1. Етапи структурних змін можуть супроводжуватися несприятливим інвестиційним кліматом, який може бути спричинений низкою чинників, таких як екологічні збитки, неінноваційне середовище та фактори нерепрезентативного висвітлення проблеми. У таких ситуаціях важливими стають ендогенні потенціали росту, такі як людський капітал, освіта та економічні стимули.

2. Генерування стратегій розвитку старопромислових регіонів стає невід'ємною частиною міського та регіонального розвитку з охопленням таких чинників, як навко-

лишне середовище, економічний та культурний розвиток.

3. Низка місцевостей, де займаються гірничодобувною справою, була модернізована як об'єкт природної та культурної спадщини, але поодинокими є випадки використання інтегративного підходу. Необхідно дослідити вплив ініціатив використання культурних потенціалів старопромислових шахтарських регіонів на регіональну економіку, ринок праці, ідентичність такої стратегії традиціям регіонів та її сприйняття громадськістю.

4. Реабілітація старопромислових шахтарських регіонів є креативним процесом, що об'єднує місцеві та регіональні еліти, але найчастіше нехтує потребами людей, які живуть та працюють у даних умовах. Це може призвести до ігнорування з боку громадськості неоптимальних рішень, конфліктів і, нарешті, посилення негативних наслідків.

5. Міста та регіони старопромислових шахтарських регіонів пов'язують із такими негативними явищами, як екологічна шкода та економічний занепад. Використання потенціалів старопромислових шахтарських регіонів може стати частиною інноваційних концепцій їхнього розвитку.

Оскільки в старопромислових шахтарських регіонах Донбасу можна очікувати багато проблемних ситуацій під час реалізації процесів їх відродження та трансформації, пропонується вирішення питань із з'ясуванням справжньої ситуації в старопромислових шахтарських регіонах, ролі природних та культурних потенціалів у даному процесі, критичне та всебічне вивчення досвіду зарубіжної практики подолання проблем інституційного впорядкування, характерних для малих та середніх міст Центральної Європи, реліктив, що впливають на життя молодих поколінь, участі наукових закладів та закладів освіти у даному процесі.

Література:

1. Держстат оприлюднив дані про частку регіонів у ВВП України *РБК-Україна* : вебсайт. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/gosstat-obnarodoval-dannye-dole-regionov-1553868313.html> (дата звернення: 15.12.2019).
2. Внесок кожної області у зростання економіки України – експерт (інфографіка). *News.finance.ua* : вебсайт. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/430478/vnesok-kozhoyni-oblastiu-zrostannya-ekonomiky-ukrayiny-ekspert-infografika> (дата звернення: 16.12.2019).

3. Яка область сама дотаційна в Україні. *Uteka* : вебсайт. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-kakaya-oblast-samaya-dotacionnaya-v-ukraine-infografika> (дата звернення: 16.12.2019).
4. This Kentucky coal town is fighting for survival long after the war on coal is over. *CNBC* : вебсайт. URL: <https://www.cnn.com/2018/03/29/the-kentucky-coal-town-fighting-to-survive-after-coal-mining-closings.html> (дата звернення: 18.12.2019).
5. Post-Mining Regions in Central Europe – Problems, Potentials, Possibilities / Peter Wirth, Barbara Černič Mali, Wolfgang Fischer (Editors). oekom verlag, München, 2012. 30 p.
6. Курапцева М. Повільна смерть шахт ОРДО: екоцид та затоплення. *Правозахисна коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі»* : вебсайт. URL: https://jfp.org.ua/blog/blog/blog_articles/35 (дата звернення: 21.12.2019).
7. 39 шахт на окупованій території затоплені – дослідження ОБСЄ. *ВЧАСНО* : вебсайт. URL: <https://vchasnoua.com/donbass/61983-39-shakht-na-okupovanii-terytorii-zatopleni-ie-trend-na-prosidannia-poverkhni-doslidzhennia-obsye> (дата звернення: 25.12.2019).
8. Драчук Ю.З., Сав'юк Л.О. Реструктуризація старопромислових регіонів України з урахуванням світового досвіду. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в європейський науково-інноваційний простір* : матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. конф., 4-5 жовтня 2018 р. Одеса : ОНПУ, 2018. С. 67–71.
9. Drachuk Yuriy, Dultseva Irina World experience to create competitive a advantages in tourism on the principles of social intepreneurship. *International Journal of Economics and Society*. 2015. Issue 1. P. 227–230.
10. Сав'юк Л.О., Драчук Ю.З. Напрями підвищення інноваційного рівня старопромислових регіонів України. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2019. № 4. С. 119–133. URL: <http://spu.fmm.kpi.ua/article/view/180688> (дата звернення: 24.12.2019).
11. *ua/news/-/430478/vnesok-kozhnoyi-oblasti-u-zrostan-nya-ekonomiky-ukrayiny-ekspert-infografika* (accessed 16 December 2019).
12. Electronic edition “Uteka” (2018), Which region is the most subsidized in Ukraine: infographics, available at : <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-kakaya-oblast-samaya-dotacionnaya-v-ukraine-infografika> (accessed 16 December 2019).
13. CNBC (2018), This Kentucky coal town is fighting for survival long after the war on coal is over, available at : <https://www.cnn.com/2018/03/29/the-kentucky-coal-town-fighting-to-survive-after-coal-mining-closings.html> (accessed 18 December 2019).
14. Post-Mining Regions in Central Europe – Problems, Potentials, Possibilities / Peter Wirth, Barbara Černič Mali, Wolfgang Fischer (Editors). oekom verlag, München, 2012. 30 p.
15. Marina Kuraptseva (2017), Slow death of ORDO mines: ecocide and flooding, «Right - defending coalition «Justice for Peace Donbas», available at : https://jfp.org.ua/blog/blog/blog_articles/35 (accessed 21 December 2019).
16. The news agency is on time (2019), 39 mines in occupied territory flooded, – OSCE study, available at : <https://vchasnoua.com/donbass/61983-39-shakht-na-okupovanii-terytorii-zatopleni-ie-trend-na-prosidannia-poverkhni-doslidzhennia-obsye> (accessed 25 December 2019).
17. Sav'juk L.O., Drachuk Ju.Z. (2018), Restrukturyzacija staropromyslovykh reghioniv Ukrajinny iz urakhuvannjam svi-tovogho dosvidu [Restructuring of old industrial regions of Ukraine in the light of world experience]. Proceedings of the XXIII International. Research Practice Conf. «Problems and Prospects of Innovative Economic Development in the Context of Ukraine's Integration into the European Scientific and Innovative Space» (Ukraine, Odessa, 4-5 October 2018), Odessa National. Polytechnic University, pp. 67–71.
18. Drachuk Yuriy, Dultseva Irina (2015), «World experience to create competitive a advantages in tourism on the principles of social entrepreneurship», *International Journal of Economics and Society*, Issue 1, pp. 227–230.
19. (2019), Naprjamy pidvyshhennja innovacijnogho rivnja staropromyslovykh reghioniv Ukrajinny [Directions for improving the innovation level of the old industrial regions of Ukraine]. Elektronnyj zbirnyk naukovykh pracj «Suchasni pidkhody do upravlinnja pidpryjemstvom» KPI im. I. Sikorsjkogho [Electronic collection of scientific works «Modern approaches to enterprise management» KPI them. I. Sikorsky] (electronic journal), vol. 4. P. 119–133. Available at: <http://spu.fmm.kpi.ua/article/view/180688> (accessed 24 December 2019).

References:

1. RBC-Ukraine Ukrainian News Agency (2019), The State Statistics Committee published data on the share of regions in the GDP of Ukraine, available at : <https://www.rbc.ua/ukr/news/gosstat-obnarodoval-dannye-dole-regionov-1553868313.html> (accessed 15 December 2019).
2. Finance.ua is an independent Ukrainian financial portal (2018), Contribution of each region to the growth of Ukrainian economy – expert (infographic), available at: <https://news.finance.ua/>

Аннотация. В статье проанализирован зарубежный опыт применения инновационных технологий, практических основ, институциональных механизмов возрождения старопромышленных регионов, специализирующихся на добыче полезных ископаемых. Предложено использование европейской практики организационных и институциональных мер трансформации экономического уклада и инфраструктуры регионов Донбасса с учетом политических и экономических украинских реалий. Целесообразно принять концепцию естественных и культурных потенциалов возрождения регионов, которые должны быть определены для каждой региональной единицы на основе аналитико-статистических исследований при реализации пилотных проектов. Дополнительными потенциалами являются эндогенные потенциалы человеческого капитала и уровня образования, за счет использования которых в европейских странах успешно внедряется интегративный подход к возрождению горнодобывающих регионов.

Ключевые слова: старопромышленный регион, внутренний валовой продукт, стагнация, потенциальные возможности, природные потенциалы, культурные потенциалы, эндогенные потенциалы.

Summary. The purpose of the article is to conduct analytical studies with the aim of studying foreign experience in the revival of Old Industrial regions based on the use of their potential, the introduction of innovative technologies and practical programs for the preservation and restoration of human capital. The aim of the article is also the formation of proposals on the use of this experience in the conditions of Ukrainian realities based on available information and statistical data. The methodological basis for determining the ways and institutional foundations for the restoration and transformation of the old industrial mining regions of Donbas, stabilizing the state of their economic development is information and analytical studies of foreign experience and statistical studies in the direction of a comprehensive analysis of the economic, social and infrastructural development of these regions. Such an approach should ensure the full professional employment of the population, the growth of their qualifications and well-being. Based on the analysis of the European experience of the successful transformation of the old mining regions, it was concluded that the main attention should be paid to the so-called «potentials» of the mountain regions. Using this concept requires a comprehensive analysis of the demographic, economic situation and population employment in each region. The implementation of the institutional streamlining of the development of the old industrial mining regions of Donbas's in full and in a short time is possible when using and combining all of their potential capabilities. Endogenous potentials are of strategic importance - the preservation and reproduction of human capital and the level of education. Thanks to the use of endogenous potentials of development, an integrated approach to the revival of mining regions is being successfully implemented in European countries. It is necessary to attract youth in the transitional period of regional development, as well as to resort to the practical assistance of scientific and educational institutions in this process. The use of transformation potentials of these regions, based on foreign experience, is an innovative and significant practical model their further development.

Keywords: old industrial region, gross domestic product, stagnation, potential opportunities, natural potentials, cultural potentials, endogenous potentials.

Наумова М.О.

*к.е.н., асистент кафедри економічної кібернетики,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Naumova Mariia

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3670-0231>*

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

PRIORITIES FOR DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Анотація. У статті запропоновано комплексний підхід до реалізації пріоритетних завдань і напрямів активізації соціального підприємництва (далі – СП) в Україні з використанням розробленого механізму, особливостями якого є: системне поєднання його нормативно-правового, фінансово-економічного, науково-кадрового, організаційного й інформаційного забезпечення; обґрунтування концептуальних основ формування такого механізму – його мети, завдань та принципів побудови; виділення основних напрямів функціонування, зокрема запровадження державного реєстру суб'єктів СП для надання їм цільової підтримки, реалізація державної фінансової й освітньої підтримки СП (проведення освітніх заходів і програм із навчання соціальних підприємців), створення регіональних центрів розвитку СП, наукових центрів при університетах, Асоціації соціальних підприємців України та Інтернет-платформи СП.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, якість життя населення, зайнятість, механізм активізації соціального підприємництва.

Постановка проблеми. Аналіз стану соціального підприємництва (далі – СП) в Україні засвідчив нестачу важливих формальних передумов для активізації його успішного розвитку: не прийнято відповідні закони й численні підзаконні акти про державну підтримку СП, не створено необхідної інфраструктури в особі державних агентств і фондів, асоціацій соціальних підприємців.

Можна констатувати, що СП в Україні нині розвивається без спеціального правового регулювання, виключно завдяки ініціативам активних громадян, підтримці недержавних фондів. Розвиток СП в Україні може істотно пом'якшити наслідки та проблеми соціально-економічного розвитку суспільства і суттєво послабити проблеми зайнятості осіб, які з різних причин не є конкурентоспроможними на ринку праці.

Сьогодні в Україні є низка невирішених соціальних проблем і невикористаних ресурсів у суспільстві. Ми впевнені, що СП завдяки своїм можливостям розробить і впровадить нові потужні ідеї й інструменти для вирішення цих проблем. Звісно, ці ідеї можуть зазнати невдачі, але якщо соціальним підприємцям вдасться втілити їх у життя, це матиме могутній позитивний вплив на суспільство. Оптимізм має вирішальне значення для будь-яких вагомих соціальних змін. Соціальні підприємці – завзяті оптимісти, які виявляють силу й мужність у своїх переконаннях і не просто впевнені, що життя населення поліпшиться, а й уживають заходів щодо перетворення задуму на реальність. Шлях до соціальних змін є важким, із низкою перешкод і численних перемог, тому держава й суспільство повинні цінувати щоденну роботу вітчизняних соціальних підприємців, заохочувати і стимулювати ділову ініціативу соціально відповідальних громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щороку все більше уваги українські вчені-економісти приділяють теоретичним основам СП, виявленню перешкод його розвитку та пошуку шляхів їх усунення.

Ю.М. Заволока, М.В. Сідненко та А.В. Івко пропонують оптимальні шляхи подолання проблеми недостатнього розвитку СП через здійснення заходів, пов'язаних із внесенням законопроекту про соціальне підприємництво на розгляд Верховної Ради України, «...встановлення особливого режиму оподаткування для суб'єктів соціального підприємництва» [1]. Ця позиція підтримується Л.В. Лукашовою та доповнюється таким: «...розробка дієвого механізму державного регулювання та підтримки національного соціального підприємництва; підвищення рівня поінформованості суспільства щодо проблем та перспектив розвитку соціального підприємництва; стимулювання участі суб'єктів господарської діяльності в міжнародних та національних програмах розвитку соціального підприємництва» [2, с. 185]. І.Я. Ткачук та Х.-І.В. Євчук висунули ідею щодо розроблення урядом комплексної та всеосяжної «...національної стратегії створення соціального підприємництва, яка б координувала зусилля всіх зацікавлених сторін, підприємців, громадських організації та донорських структур» [3, с. 61].

В. Галуцько, М.О. Голуб, А. Іванишук, О.О. Кожемяченко, Т. Попович, О.С. Солосіч вважають, що забезпечення сприятливих умов для прискореного розвитку СП, підтримка його як із боку громадськості, так і держави (створення профільного законодавства, юридичне визначення організаційно-правових форм соціальних підприємств, надання податкових пільг та субсидій) дадуть йому змогу динамічно розвиватися [4; 5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що серед запропонованих, українськими вченими рекомендацій щодо подальшого розвитку СП в Україні виділяються лише декілька пріоритетних подібних напрямів і заходів без їх деталізації. На наше переконання, цього недостатньо для подолання проблем, що пере-

шкоджають прогресивному його розвитку, отже, перелік напрямів потребує розширення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування пріоритетних напрямів активізації СП в Україні з використанням розробленого механізму.

Виклад основного матеріалу. Нами запропоновано комплексний підхід до реалізації пріоритетних завдань і напрямів активізації СП в Україні з використанням розробленого механізму (рис. 1) для збільшення чисельності соціальних підприємців, які забезпечують екологічний і соціальний вплив на населення та місцевість задля підвищення якості життя за допомогою своїх новаторських підходів, водночас отримуючи й економічну віддачу. Розглянемо детально кожен елемент запропонованого механізму активізації СП в Україні в контексті підвищення якості життя населення.

Зважаючи на відсутність єдиного міжнародного визначення СП, вважаємо, що кожна країна повинна розробити свою власну правову базу, яка буде враховувати передову практику і критерії відбору.

Для активізації СП в Україні важливе розроблення нормативно-правових актів, спрямованих на його чітку ідентифікацію (закріплення терміна «СП», визначення умов та способів його державної підтримки), що передусім створить можливості законної підтримки соціальних підприємців і популяризуватимуть цей напрям діяльності серед підприємців.

Питання стосовно основних критеріїв віднесення підприємства до соціальних донині є дискусійним, однак ми стверджуємо, що двома основними характеристиками соціального підприємства є:

- 1) соціальна мета або місія, орієнтована на вирішення соціальних проблем і підвищення якості життя населення;
- 2) підприємницький характер: діяльність, що приносить дохід і побудована на основі бізнес-технологій.

Нами також запропоновано такі критерії оцінки належності підприємств до соціальних:

1. Діяльність підприємства повинна бути спрямована на вирішення конкретних соціальних або екологічних проблем, що

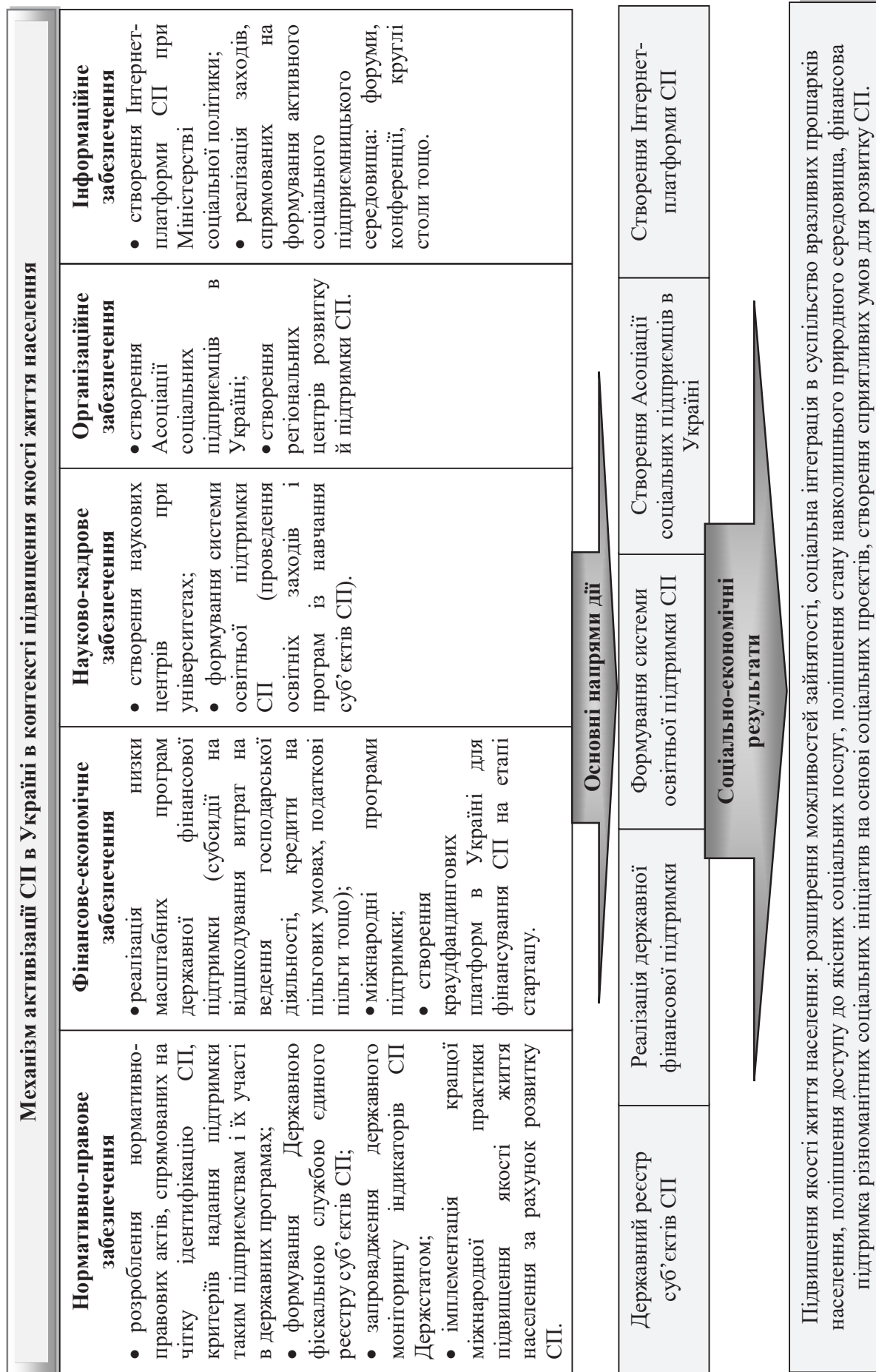

Рис. 1. Механізм активізації СП в Україні в контексті підвищення якості життя населення

Джерело: побудовано автором

зазначено в місії й цілях та закріплено в офіційних документах підприємства.

2. Юридична особа або фізична особа-підприємець, яка забезпечує зайнятість щонайменше для 50% своїх найманих працівників, які відносяться до соціально вразливих категорій населення.

Г. Міщук і Р. Пилипчук у своєму дослідженні визначили на основі проаналізованого досвіду ЄС мінімальні межі ознак ідентифікації соціальних підприємств в Європі, які не викликають сумнівів у їхній соціальній місії: зайнятість – не менше 30% представників уразливих категорій населення у штаті підприємства та спрямування не менше 50% прибутку на соціальні цілі [6, с. 163].

3. Понад 80% доходів підприємство повинно отримувати від продажу товарів або послуг, тобто має працювати на основі самоопукності.

4. Не менше 70% прибутку соціального підприємства має спрямовуватися на соціальні/екологічні цілі, для реалізації яких і створювалося підприємство. Визначена частина прибутку соціального підприємства повинна витрачатися на його розвиток і соціально-підприємницьку діяльність.

Уряд повинен затвердити порядок ведення Реєстру соціальних підприємств, включення та виключення з нього. Реєстр соціальних підприємств буде автоматизованою системою збору, накопичення та обробки даних про них. Пропонуємо, щоб створення і ведення Реєстру здійснювалося Державною фіскальною службою. До Реєстру включатимуться соціальні підприємства, які будуть відповідати критеріям, що зазначені у розроблених нормативно-правових актах, спрямованих на чітку ідентифікацію СП.

Реєстр має вестися з метою забезпечення:

- дотримання єдиних принципів ідентифікації соціальних підприємств, а також ведення їх обліку контролюючими органами;
- контролюючих органів відомостями, що містяться в Реєстрі, для здійснення контролю над ними;
- статистичного аналізу.

Включення соціального підприємства до Реєстру здійснюватиме контролюючий орган, коли підприємство створене та зареє-

строване в порядку, визначеному законом, що регулюватиме соціальне підприємництво.

Для забезпечення можливості динамічних досліджень і міждержавних зіставлень стану СП в Україні вченим-економістам та експертам необхідно розробити єдину систему основних кількісних та якісних показників, що характеризували б усі аспекти соціальної підприємницької діяльності. Уповноваженою щодо збирання даних для складання офіційної статистичної інформації повинна бути Державна служба статистики України.

У створенні достовірних статистичних баз даних щодо стану соціального підприємництва в Україні зацікавлені не тільки науковці, експерти, діючі соціальні підприємці, органи державного управління, а й значна частина населення, яка потребує джерел інформації для оцінки перспектив власного соціального бізнесу, плануючи його започаткувати.

Для створення культури СП в Україні потрібен час, бо соціальні підприємські прагнення поки що не до кінця зрозумілі або не користуються повагою з боку населення. Перший крок у цій справі – пошук того, що рухає соціальних підприємців уперед, і визначення ресурсів, необхідних для досягнення успіху.

Навчально-виховне середовище та культурний простір виступають головною умовою створення успішних соціальних підприємств:

1. Середні загальноосвітні школи повинні мати можливість навчати своїх учнів СП і сприяти формуванню культури соціальної відповідальності. Переважно це зміни державного рівня, що охоплюють Міністерство освіти і науки, освітні організації для просування навчальних програм із СП. Викладачі можуть інтерактивно посилити ці програми за допомогою, наприклад, створення творчих змагань, в яких учні представляють соціальні ініціативи групі експертів, серед яких є успішні підприємці та інвестори.

2. На рівні вищої освіти потрібно передати якомога більшій чисельності студентів бажання, знання, вміння й навички для започаткування добродійної справи. Із цією метою університети повинні розробляти робочі навчальні *програми* з дисципліни «Соціальне підприємництво», що охоплюватимуть

такі теми: соціальні інновації та соціальне підприємництво; законодавство про соціальне підприємництво; соціальне проектування; державні програми підтримки СП; бізнес-планування у сфері СП; комунікації і робота із цільовою аудиторією; фандрайзинг і краудсорсинг; маркетингова стратегія соціального проєкту й організація роботи із засобами масової інформації; участь у державних закупівлях (для початківців/для досвідчених); відкриття власної справи, реєстрація юридичної особи; юридично-правові аспекти ведення соціальної підприємницької діяльності; бухгалтерський і податковий облік; управлінський менеджмент; управління персоналом; залучення фінансування в бізнес; діловий і мовний етикет/мистецтво переконувати; особливості переговорного процесу з партнерами зі східноєвропейських країн; ведення бізнесу за кордоном.

Навчальні курси можуть включати в себе невеликі спеціалізовані семінари, де студенти будуть тісно співпрацювати з викладачем щодо створення бізнес-плану, який у кінці навчання буде представлений на розгляд інвесторам або венчурним компаніям для можливого фінансування.

Навіть ті студенти, які не прагнуть здобувати освіту у сфері СП, можуть отримати вигоду від навчальних або дистанційних курсів. Маючи це на увазі, вищі навчальні заклади могли б розглянути можливість увести вибірково навчальні дисципліни для різних спеціальностей, пов'язані із соціальною підприємницькою діяльністю, для всебічного розвитку студентів та їх соціальної активності. За межами аудиторій університети могли б підтримувати підприємницькі клуби, в яких викладачі, керівники бізнесу або підприємці навчають і презентують свої ідеї.

Підготовка фахівців за навчальним курсом СП у вищих навчальних закладах сприятиме:

- формуванню у слухачів систематизованого уявлення про основи раціональної організації діяльності у сфері соціального бізнесу, що має допомогти успішному початку професійної кар'єри і забезпечити перспективу подальшого успішного кар'єрного просування;
- розвитку особистісних факторів, таких як підприємництво, ініціативність, здатність

ризикувати, приймати самостійні управлінські та організаційні рішення.

У Європі перший курс із соціального підприємництва був прочитаний у Швейцарії, в Університеті Женеви (University of Geneva), в 2003 р. спільно М. Мартіном і П. Хартіганом. Сьогодні за кордоном програми навчання СП користуються все більш широким попитом, їх викладають у 35 країнах світу понад 250 професорів [7]. У США дисципліна «Соціальне підприємництво» увійшла в програми приблизно 30 бізнес-шкіл [8, с. 48] і багатьох університетів.

Помітний вплив на просування СП в Україні справить започаткований на бакалаврській програмі Школи соціальної роботи НаУКМА курс «Соціальне підприємництво» [9], що дасть можливість популяризувати СП як у студентському середовищі, так і в суспільстві.

У 2015 р. у Берліні була створена Школа соціального підприємництва та інновацій за підтримки Міністерства іноземних справ Німеччини [10], у межах якої проведено Осінню школу в Берліні та семінари з основ СП у 13 містах Білорусії, України та Росії. Після проходження програми додаткової освіти було відібрано найбільш перспективні стартапи для їх подальшої акселерації та залучення інвестицій.

В Україні вже започатковані такі школи з навчання СП:

- Школа інновацій та соціального підприємництва (у Сумах, Луцьку та Івано-Франківську), мета – допомогти у вирішенні соціальних проблем міста і країни за рахунок соціальних інновацій та поширення соціального підприємництва (засновником є Українська соціальна академія);
- Міжнародна школа соціального підприємництва (спільна ініціатива організації Chasopys Creative Family та Українського форуму благодійників);
- Школа молодіжного соціального підприємництва (засновником є «Інкубатор молодіжного підприємництва»).

Ці школи покликані поглибити й закріпити набуті знання із СП і допомогти саме в реалізації соціальної бізнес-ідеї всім охочим слухачам. Адже, як правильно зазначає

І.Л. Петрова, розвиток освіти виступає каталізатором своєчасної перекваліфікації людей, підвищуючи їхню професійну компетентність [11, с. 42].

Рекомендуємо Міністерству освіти і науки України оголосити про запуск Всеукраїнського конкурсу «Соціальне підприємництво у сфері освіти» серед державних і недержавних установ на найкращу освітню програму підготовки соціальних підприємців в Україні. Метою проведення конкурсу є виявлення найкращих освітніх програм і практик реалізації навчання соціальних підприємців в Україні, а також підтримка авторів, які їх розробили і впровадили в діяльність своїх освітніх установ та організацій.

Розвиток молодіжного СП робить значний внесок у соціально-економічний розвиток країни, здобуваючи все більшу прихильність у суспільстві як напрям мобілізації коштів, підвищення ефективності виробництва потрібних суспільству товарів і послуг, забезпечення зайнятості населення та, насамперед, вирішення проблеми зайнятості безпосередньо молоді.

Ми вважаємо, що СП серед молоді може привнести нові рішення у соціальні реалії, бо молодим соціальним підприємцям властиві найбільш яскраві відкриття, креативність, оригінальне і нестандартне мислення, низький рівень уникання невизначеності, здатність йти на ризик та досягати успіхів. Молоді соціальні підприємці плідно використовують творчий потенціал для реалізації соціальних проєктів, спрямованих на вирішення соціальних проблем, які також зачіпають їхнє власне життя, і в цьому процесі вони набувають навичок, які готують їх як до зайнятості, так і до майбутньої ролі активного та відповідального громадянина.

Ми пропонуємо створити Інтернет-платформу, де українські соціальні підприємства зможуть систематизовано, прозоро, чітко, у режимі реального часу повідомляти про свою соціально-економічну діяльність за цілою низкою параметрів. Завдяки радикальній прозорості платформи широке коло користувачів матиме нагоду проаналізувати, оцінити й порівняти економічний і соціальний вплив соціальних підприємств будь-якої організа-

ційно-правової форми на якість життя населення. Окрім того, через таку платформу соціальні підприємства і громадськість загалом можуть ефективно взаємодіяти для швидкого вирішення соціальних проблем, що позитивно впливатиме на підвищення якості життя населення. Без такої Інтернет-платформи соціально значуща підприємницька діяльність в очах громадськості часто залишається недооціненою з причин нестачі об'єктивної інформації й статистичних даних щодо кількості соціальних підприємств, сфер і результатів їхньої діяльності.

Створення єдиної Інтернет-платформи соціального підприємництва в Україні передбачає представлення інформації про зусилля, що вживаються з метою підтримки СП. Інтернет-платформа соціального підприємництва повинна бути спроектована Міністерством соціальної політики із застосуванням найсучасніших методів, що полегшить користування нею. Вона має містити інтерактивну базу даних, зручну пошукову систему і сторінки зареєстрованих соціальних підприємців. Вона забезпечить публічний і прозорий обмін інформацією та надійний зв'язок між підприємцями (які представляють свої пропозиції) і населенням (яке представляє свої запити). Забезпечення більшої наочності ініціатив соціальних підприємців також будуть просувати наведені на платформі моделі СП, які слугуватимуть прикладами для інших підприємців.

Пропонуємо, щоб інтерактивна база даних включала:

- статистику й аналітику про зареєстровані соціальні підприємства (сфери їхньої діяльності, цільова аудиторія, перелік товарів/послуг);
- соціальні звіти соціальних підприємств; дані про гранти міжнародних організацій; інформацію про міжнародні проєкти й актуальні заходи;
- світові новини про перспективи СП;
- різну допоміжну інформацію про те, як започаткувати власну справу, знаходити ділових партнерів, інвесторів тощо;
- результати вибіркового опитувань благодотримувачів, інтерв'ю з експертами, відгуки працівників соціальних підприємств;

- функцію проведення соціальних опитувань та соціологічних досліджень.

На Інтернет-платформі має бути розміщений шаблон для онлайн-звіту. Запровадження обов'язкової соціальної звітності передбачає опис створюваних соціальних цінностей, де основна увага приділяється змінам, які відбуваються або повинні відбуватися для різних стейкхолдерів у результаті діяльності. Соціальна звітність за відповідну точку використовує заявлену місію та цілі підприємства. Такий віртуальний простір допоможе дослідникам у сфері гуманітарних наук взаємодіяти та співпрацювати з метою надання змістовної аналітичної інформації про різні аспекти СП.

Уважаємо за необхідне на платформі запровадити інтегрований інструмент створення Інтернет-сайтів соціальних підприємств для сприяння формуванню стійкої мережі електронного соціального бізнесу. Представлення на платформі моделей СП є ефективним засобом його просування.

Разом із тим реалізація національної Інтернет-платформи соціального підприємництва України допоможе вирішити тільки частину пріоритетних завдань, які стоять перед соціальними підприємцями та стейкхолдерами.

Без сумніву, використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) забезпечить значні нові можливості для СП, наприклад через соціальні мережі, електронні навчальні курси та доступ до відкритих освітніх ресурсів.

Пропонуємо створити Українську асоціацію соціальних підприємців (УАСП) як незалежну громадську організацію для представлення та захисту інтересів соціальних підприємців і масштабування позитивних соціальних змін в Україні. Метою Асоціації має бути підвищення активності членів УАСП і вироблення інноваційних методів вирішення соціальних проблем.

Призначення майбутньої Асоціації соціальних підприємців як одного з основних учасників реалізації стратегій активізації соціального підприємництва в Україні, на нашу думку, не викликає сумнівів. Внесок Асоціації у ці процеси повинен зростати сьогодні і на перспективу, перш за все в рамках пу-

блічно-приватного і соціального діалогу, соціального партнерства, взаємодії з органами державної, місцевої влади та громадськістю.

Основними напрямками діяльності УАСП мають бути:

- формування експертного центру й виконання контрольно-наглядових функцій у сфері СП;
- створення сприятливого інформаційного, культурного й комунікаційного простору для активного поширення й популяризації СП;
- створення інфраструктури для розвитку СП в Україні;
- розширення ринку збуту продукції і сфери надання послуг членів УАСП;
- побудова системи і розроблення механізмів ефективної професійної взаємодії соціальних підприємців;
- взаємодія з органами державної та місцевої влади для реалізації програм підтримки й стимулювання СП.

Асоціація соціальних підприємців пропонує членам:

1. Консультаційну й організаційну підтримку:

- ресурсну, юридичну й фінансову підтримку, ділові консультаційні послуги щодо складання різної документації, фінансової та соціальної звітності;
- розширення можливостей збуту товарів і послуг за рахунок реалізації спільних проектів;
- спеціальну підтримку жіночого та молодіжного СП;
- організацію всеукраїнських заходів (виставок, ярмарків, семінарів, симпозіумів), спрямованих на розвиток СП.

2. Менторську, освітню й методичну підтримку:

- створення системи взаємодії та співпраці з успішними соціальними підприємцями-менторами з метою оцінки та експертизи проектів у сфері соціального підприємництва та їх супровід;
- включення членів УАСП до складу робочих груп із розроблення стратегій розвитку міст та областей України;
- організацію робочих зустрічей та круглих столів із провідними експертами-фахівцями у сфері управління соціальними

бізнес-проектами, представниками виконавчої і законодавчої влади, громадських організацій та фондів;

- проведення навчальних заходів (семінарів, майстер-класів, практичних і лекційних занять) у сфері бізнес-планування, створення маркетингової стратегії та роботи із засобами масової інформації, ведення бухгалтерського обліку, діловодства, підготовки спеціальної документації для отримання фінансової підтримки, а також видання науково-методичної літератури із СП.

3. Інформаційно-довідкову допомогу:

- інформування про державні (субсидії, конкурси, гранти) і недержавні програми підтримки СП, про безкоштовні освітні програми;
- розміщення інформації про членів, їхні соціальні ініціативи, продукцію/послуги на сайті УАСП;
- постійне висвітлення діяльності членів УАСП у засобах масової інформації;
- виконання функцій провідника державних і міжнародних програм, щоб інформація про них доходила до регіонів, малих міст і сільської місцевості.

Асоціаціям у майбутньому потрібно відкривати свої представництва для взаємодії з усіма регіонами України. Для ефективного функціонування УАСП до її структури повинні входити президент, віцепрезидент; експертна рада. Рішення про присвоєння членства приймає президент після подачі заявки.

УАСП матиме комітети: навчально-методичний; інформаційно-видавничий; виставковий; нормативно-правовий та міжнародний.

Важливим є те, що Асоціація на найперших етапах свого становлення прагнути залучити у ролі партнерів громадські та некомерційні організації, представників середнього і великого бізнесу з метою об'єднання зусиль у розвитку СП в Україні.

Уважаємо за доцільне створення Української асоціації юристів у сфері СП за прототипом Європейської асоціації.

У січні 2015 р. за круглим столом експертів із питань СП, організованим Європейським економічним і соціальним комітетом у Брюсселі, було прийнято рішення про створення Європейської асоціації юристів у сфері СП – ESELA. Ця Асоціація є міжнародною мере-

жею експертів із СП, членами якої є юридичні фірми, науковці, правники, адвокати.

Серед основних завдань Асоціації [12]:

- моніторинг розвитку подій у сфері СП в Європі та за її межами;
- надання й обмін знаннями про СП;
- проведення та публікація досліджень із правових питань щодо СП;
- оперативне інформування суспільства про правову політику і законодавчі зміни щодо СП;
- організація та участь у дебатах, презентаціях, конференціях й інших заходах;
- усунення надлишкових адміністративних та інших бар'єрів, що перешкоджають розвитку СП, захист інтересів підприємців;
- проведення в рамках організації спільних ділових і правових проєктів.

Сподіваємося, що створення Української асоціації правників відіграє ключову роль в активізації СП та стане важливим джерелом знань і досвіду через висвітлення й поширення передової практики.

Метою створення такої Асоціації в Україні має бути поліпшення умов для розвитку СП, взаємодія з органами державної влади, підготовка аналітичних доповідей, експертних висновків, проєктів текстів законодавчих актів, надання рекомендацій комітетам ВРУ про вплив законів і політики на розширення СП.

Консультаційні послуги для підвищення фінансової грамотності соціальних підприємців, допомогу в бізнес-плануванні, в організації складних процедур кредитування та фінансування, в удосконаленні управління підприємством ми пропонуємо надавати через спеціалізовані центри з розвитку СП у кожній області.

Регіональний центр розвитку СП на конкретній території, яка має свої актуальні проблеми місцевої громади та вимагає індивідуальних способів їх подальшого вирішення, має здійснювати підтримку СП шляхом активізації внутрішніх ресурсів і опори на ініціативи «знизу». Центри мають стати багатофункціональними майданчиками, мета яких – розвиток СП, надання якісних послуг соціальним підприємцям за принципом «єдиного вікна».

При регіональному центрі повинні бути створені відділи навчання, завдання яких:

– підвищення кваліфікації та рівня соціальної підприємницької грамотності в кожній сфері діяльності;

– формування компетенцій потенційних соціальних підприємців і початківців;

– популяризація заходів державної підтримки СП;

– ознайомлення з нововведеннями до законодавчої бази, яка регламентує СП.

Формати навчання можуть бути такими: конференції, тренінги, майстер-класи, зустрічі з керівниками відомих соціальних підприємств, семінари, ділові ігри, консалтинг і експертні сесії. Навчальні заходи формуються з урахуванням стадії розвитку соціальних підприємств області окремо для початківців і досвідчених підприємців.

Основними завданнями центрів має бути: надання комплексу фінансових, адміністративних та освітніх послуг для започаткування СП; організація подій для соціальних підприємців (проведення районних/обласних виставок-ярмарків товарів власного виробництва тощо).

Фахівцями регіональних центрів повинні бути спеціально підготовлені інструктори/консультанти з метою створення регіонального потенціалу надання консультативної підтримки соціальним підприємствам на всіх етапах їх життєвого циклу. До їх обов'язків входить організація регіональних навчальних програм, спрямованих на створення критичної бази експертних знань у кожному з регіонів.

Консультанти центрів проводитимуть первинний відбір авторитетних аналітиків із СП і бізнес-тренерів за допомогою анкетування й аналізу актуальних тематик і кейсів, в яких зацікавлені як самі клієнти Центру, так і місцеве населення. Лекторами повинні бути практики та діючі соціальні підприємці, які пояснять клієнтам Центру, як зареєструвати свій бізнес, із чого починати готувати бізнес-план, навчать основам бухгалтерського й податкового обліку, поділяться досвідом та накопиченими знаннями в питаннях вирішення соціальних проблем, просування товарів/послуг, підвищення ефективності продажів.

Засоби масової інформації могли б відігравати активнішу роль, регулярно висвіт-

люючи проблеми підвищення якості життя населення і шукаючи історії успіху вирішення соціальних проблем завдяки СП. Шляхом опитування соціальних підприємців та опису їхнього досвіду і проблем вони будуть руйнувати міфи щодо соціального підприємництва та презентувати історії успіху широкому загалу. Журналістам можна запропонувати тренінг на тему СП, що безпосередньо стосується його просування, для поширення цієї теми в ЗМІ. Інформаційно-просвітницькі кампанії сприятимуть просуванню позитивного сприйняття і визнання цінностей соціального підприємництва як зразка для наслідування.

Доступ до фінансування для соціальних підприємців ускладнений, тому важливо розвивати відповідні джерела фінансування, спираючись на поєднання державних і приватних зусиль. Соціальні підприємці можуть отримати фінансування для своєї діяльності через краудфандинг, що передбачає залучення капіталу (як правило, невеликих грошових сум) від великої кількості людей. В епоху Інтернету це відбувається в онлайн-режимі за допомогою різних краудфандингових платформ – кожна зі своїм власним підходом і спільнотою користувачів. Хоча поки краудфандингові платформи є новим і ще не популярним засобом збору грошей, ми рекомендуємо соціальним підприємцям серйозно розглянути цей варіант.

Висновки і пропозиції. Активізація соціального підприємництва сприятиме запобіганню та подоланню кризових явищ у сферах життєдіяльності українців для підвищення якості життя та поліпшення соціального самопочуття.

В активізацію СП можуть зробити суттєвий внесок безліч зацікавлених сторін: школи, університети, приватний сектор, інвестори, банки, громадські діячі, дослідницькі центри, юристи, міжнародні фонди та ін.

Отже, для успішного формування системи інфраструктурного забезпечення активізації СП в Україні необхідним є комплексний підхід, який урахує його особливості.

Подальші комплексні дослідження повинні бути присвячені масштабному емпіричному вивченню істинному соціальному впливу СП на різні середовища якості життя населення.

Література:

1. Заволока Ю.М., Сідненко М.В., Івко А.В. Проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7068> (дата звернення: 25.12.2019). DOI : 10.32702/2307-2105-2019.5.62.
2. Лукашова Л.В. Проблеми та перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 1(13). С. 179–185.
3. Ткачук І.Я., Євчук Х.-І.В. Соціальне підприємництво як фактор розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Агросвіт*. 2017. № 9. С. 57–61.
4. Halunko V., Ivanyshchuk A., Popovych T. Global experience of social entrepreneurship development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 3(6). P. 62–67. DOI : 10.30525/2256-0742/2018-4-1-62-67.
5. Кожем'яченко О.О., Солосіч О.С., Голуб М.О. Соціальне підприємництво: світовий досвід та практичні аспекти становлення в Україні. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2018. № 21. С. 140–149. URL : <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/118669/132666> (дата звернення: 10.12.2019).
6. Міщук Г.Ю., Пилипчук Р.Р. Соціальне підприємництво: критерії ідентифікації та проблеми розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2(30). С. 152–165.
7. Brock D.D. Social entrepreneurship, teaching resources handbook. Arlington: The Ashoka Global Academy for Social Entrepreneurship, 2008. 94 p. URL : https://www.academia.edu/11866932/Social_Entrepreneurship_Teaching_Resources_Handbook (дата звернення: 17.12.2019).
8. Юнус М., Жоли А. Создавая мир без бедности: социальный бизнес и будущее капитализма. Москва : Альпина Паблишер, 2010. 307 с.
9. *Офіційний вебсайт* Школи соціальної роботи імені професора Володимира Полтавця. URL : <http://ssw.ukma.edu.ua/ssw-staff> (дата звернення: 16.12.2019).
10. Social Innovation School Berlin. URL : <http://soinschool.org/the-school> (дата звернення: 26.12.2019).
11. Петрова І.Л. Модернізація освіти як фактор інноваційної праці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2014. Вип. 24. С. 38–46.
12. The European Social Enterprise Law Association. URL : <http://esela.eu/about-esela> (дата звернення: 17.12.2019).
13. *Efficient Economy*, vol. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7068> (accessed 25 December 2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.5.62.
14. Lukashova L.V. (2018) Problemy ta perspektivy rozvytku socialjnogho pidpryjemnyctva v Ukraini [Problems and prospects of development of social entrepreneurship in Ukraine]. *Economic Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy*, no. 13(1), pp. 179–185.
15. Tkachuk I.Ja., Jevchuk Kh.-I.V. (2017) Socialjne pidpryjemnyctvo jak faktor rozvytku malogho ta serednjogho pidpryjemnyctva v Ukraini [Social entrepreneurship as a factor of development of small and medium entrepreneurship in Ukraine]. *Agrosvit*, no. 9, pp. 57–61.
16. Halunko V., Ivanyshchuk A., Popovych T. (2018) Global experience of social entrepreneurship development. *Baltic Journal of Economic Studies*, no. 3(6), pp. 62–67. doi: 10.30525/2256-0742/2018-4-1-62-67.
17. Kozhemjachenko O.O., Solosich O.S., Gholub M.O. (2018) Socialjne pidpryjemnyctvo: svitovyj dosvid ta praktychni aspekty stanovlennja v Ukraini [Social entrepreneurship: world experience and practical aspects of formation in Ukraine]. *Modern problems of economics and entrepreneurship*, no. 21, pp. 140–149. Available at: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/118669/132666> (accessed 10 December 2019).
18. Mishhuk Gh.Ju., Pylypchuk R.R. (2017) Socialjne pidpryjemnyctvo: kryteriji identyfikaciji ta problemy rozvytku. *Demografija ta socialjna ekonomika* [Social entrepreneurship: identification criteria and development problems]. *Demography and Social Economics*, no. 2(30), pp. 152–165.
19. Brock, D.D. (2008) *Social entrepreneurship teaching resources handbook*. Available at SSRN 1344412 (accessed 14 December 2019).
20. Yunus M., Zholi A. (2010) *Sozdavaya mir bez bednosti: sotsial'nyy biznes i budushchee kapitalizma* [Creating a world without poverty: social business and the future of capitalism]. Moscow: Alpina Publisher.
21. The official website of the School of Social Work named after Professor Vladimir Poltavets. Available at: <http://ssw.ukma.edu.ua/ssw-staff> (accessed 10 December 2019).
22. Social Innovation School Berlin. Available at: <http://soinschool.org/the-school> (accessed 04 December 2019).
23. Petrova I.L. (2014) Modernizacija osvity jak faktor innovacijnoji praci [Modernization of education as a factor of innovative labor]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov*. Series 18: Economics and Law, vol. 24, pp. 38–46.
24. The European Social Enterprise Law Association. Available at: <http://esela.eu/about-esela> (accessed 02 December 2019).

References:

1. Zavaloka Yu.M., Sidnenko M.V. and Ivko A.V. (2019) Problems and prospectives of social entrepreneurship in Ukraine.
12. The European Social Enterprise Law Association. Available at: <http://esela.eu/about-esela> (accessed 02 December 2019).

Аннотация. В статье предложен комплексный подход к реализации приоритетных задач и направленный активизации социального предпринимательства (СП) в Украине с использованием разработанного механизма, особенностями которого являются: системное сочетание его нормативно-правового, финансово-экономического, научно-кадрового, организационного и информационного обеспечения; обоснование концептуальных основ формирования такого механизма – его цели, задач и принципов построения; выделение основных направлений функционирования, в частности введение государственного реестра субъектов СП для предоставления им целевой поддержки, реализация государственной финансовой и образовательной поддержки СП (проведение образовательных мероприятий и программ по обучению социальных предпринимателей), создание региональных центров развития СП, научных центров при университетах, Ассоциации социальных предпринимателей Украины и Интернет-платформы СП.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социальное предприятие, качество жизни населения, занятость, механизм активизации социального предпринимательства.

Summary. The comprehensive approach to the implementation of priority tasks and areas for the activation of the social entrepreneurship (SE) in Ukraine using the developed mechanism is proposed in the paper, the peculiarity of that are: a systematic combination of its the regulatory and legal, financial, economic, scientific, personnel, organizational and information support; confirmation of the conceptual foundation for the formation of such a mechanism – its purpose, objectives and principles of construction; the presentation of the main directions in its functioning, namely: 1) the formation of a unified register of SE entities that should be provided by the State Fiscal Service of Ukraine and will contain broad information about the SE entities, their activities, products and will allow them to receive support and participate in the state programs; 2) support in the fields of training, retraining and advanced training of social entrepreneurs through educational and consulting activities; 3) the creation of internet-platform of the SE to ensure regular review and discussion of initiatives in the sphere of SE development; 4) the creation of the Association of Social Entrepreneurs of Ukraine to defend the interests of its participants. The educational system can have an important role in spreading awareness about SE among students and school-age children by including topics about SE in various school programs and a separate academic discipline for higher education institutions. The purpose of creating a mechanism for activating the SE in Ukraine is to increase the number of social entrepreneurs who seek positive changes and provide environmental and social impact on the population and territory to improve the quality of life using their innovative approaches, while also achieving economic returns. It should be noted that SE is a relatively new concept in Ukraine, therefore, the active position of the state on issues of its promotion plays an important role. The activation of social entrepreneurship will contribute to the prevention and overcoming of crisis phenomena in the spheres of life activity of Ukrainian for improving the quality of life and enhancing social well-being.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprise, quality of life of the population, employment, mechanism for activating the social entrepreneurship.

Посаднева О.М.

к.е.н., доцент,

*доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Херсонський національний технічний університет*

Posadnieva Oksana

Kherson National Technical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8721-5124>

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІД ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ

IMPROVEMENT OF TAX PAYERS ACCOUNTING AS A PREVENTIVE MEASURE TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF TAX CONTROL

Анотація. У роботі розглянуто механізми постановки на облік платників податків в Україні. Відзначено, що ведення якісного обліку платників податків є одним зі способів поліпшення результатів податкового контролю. Визначено, що облік платників податків ведеться з метою створення умов для здійснення податковими органами контролю над правильністю нарахування, своєчасністю і повнотою сплати податків, нарахованих фінансових санкцій, дотриманням податкового та іншого законодавства. Акцентовано увагу на тому, що облік в органах державної податкової служби зводиться винятково до дій податкових органів, однак не враховуються дії платників податків, які надають певні відомості для податкового обліку, їх відповідальність і сумлінність. Доведено, що лібералізація податкових відносин між платниками податків та податковими органами повинна враховувати необхідність забезпечення невідворотності відповідальності суб'єктів господарювання у разі порушення податкового законодавства.

Ключові слова: податковий контроль, облік платників податків, лібералізація, податковий номер, постановка на облік, основне місце обліку, податкова інформація.

Постановка проблеми. Останніми роками наша держава здебільшого орієнтується на досвід розвинених країн світу щодо побудови взаємовідносин платників податків

із контролюючими органами. Незважаючи на більший ступінь лібералізації податкових взаємин, практика країн із ринковою економікою свідчить про необхідність утручання фіскальних органів у діяльність суб'єктів господарювання і фізичних осіб у частині здійснення податкового контролю з метою запобігання ухиленню від сплати податків. Навіть у розвинених країнах, де верховенство права і приватної власності укорінювалися віками, існує значна можливість зростання ухилень від сплати податків за послаблення або неналежного здійснення заходів податкового контролю, оскільки небажання відчуження власних зароблених або отриманих доходів притаманне людській сутності.

Державний податковий контроль є основним елементом державного регулювання економіки у частині наповнення державної казни, а тому обов'язковою умовою ефективного функціонування всієї фінансової системи та економіки країни в цілому. Основною метою здійснення податкового контролю є забезпечення повного та своєчасного надходження доходів до бюджетів різних рівнів, а також сприяння реалізації податкової політики держави в процесі налагодження ринкових засад розвитку економіки. Від його

ефективності значною мірою залежать економічний добробут держави та її безпека.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вдосконалення організації податкового контролю завжди перебували у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців і податківців. Зазначені проблеми досліджуються такими вітчизняними науковцями, як: І. Андрущенко, Ю. Васюк, Ю. Волошин, М. Мельник, І. Лещух, Л. Петрова, І. Солошкіна, Ф. Ткачик, І. Шавло, О. Шевчук та ін.

Серед зарубіжних учених питаннями оптимізації заходів податкового контролю займаються Fjord Kjaersgaard, A. Kayis-Kumar, T. Diniz Magalhães, R. García Antón та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на актуальність цього питання і наявність значної кількості досліджень, деякі аспекти податкового контролю є недостатньо висвітленими у сучасних наукових роботах. Зокрема, проблематика здійснення обліку платників податків як первинного етапу податкового контролю майже не розроблена з наукового та аналітичного погляду.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення теоретичних та практичних засад вітчизняного досвіду обліку платників податків з урахуванням інтеграції України до європейського економічного простору та проголошеної лібералізації взаємовідносин контролюючих органів і платників податків.

Виклад основного матеріалу. Ведення обліку платників податків є першим етапом реалізації податкового контролю. Цей етап здійснюється з метою усунення можливості ухилення від сплати податків, оскільки однією із засад створення ефективної податкової системи в державі є невідворотність відповідальності суб'єктів господарювання у разі порушення податкового законодавства. Відповідно до ст. 67 Конституції України, усі особи повинні сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, установлених Податковим кодексом України. При цьому не робиться поділ потенціальних платників податків на суб'єктів чи несуб'єктів господарювання.

Облік платників податків ведеться з метою створення умов для здійснення податко-

вими органами контролю над правильністю нарахування, своєчасністю і повнотою сплати податків, нарахованих фінансових санкцій, дотриманням податкового та іншого законодавства, контроль над дотриманням якого покладено на податкові органи.

Принциповим для здійснення обліку платника податків є не тільки наявність у такого платника майна, що є об'єктом оподаткування, чи факту здійснення операцій, які підлягають оподаткуванню, а й потенційна можливість появи у майбутньому зазначених об'єктів та, відповідно, виникнення обов'язку щодо сплати того або іншого податку та збору.

Узяття платника податків на облік у відповідному податковому органі є обов'язком, із чого випливає обов'язок платника повідомляти про всі об'єкти оподаткування шляхом їх декларування.

Облік платників податків спрямований на створення умов повного охоплення осіб, які мають об'єкти оподаткування чи здійснюють операції, що підлягають оподаткуванню. Порядок обліку платників податків в Україні має такий алгоритм (рис. 1).

Фізичні особи – платники податків обліковуються податковим органом у відповідному Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків (далі – ДРФО) [7]. Цей реєстр початково був сформований на основі запровадженого Законом України від 22 грудня 1994 р. № 320/94 [5] Державного реєстру фізичних осіб платників податків та інших обов'язкових платежів. Метою створення ДРФО, зокрема, є повний облік фізичних осіб, які сплачують податки та інші обов'язкові платежі.

Якщо фізична особа має об'єкти оподаткування, передбачені чинним законодавством, і зобов'язана сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі), то її перше знайомство з податковим органом відбувається під час реєстрації у ДРФО. При цьому такій особі присвоюється реєстраційний номер облікової картки платника податків (податковий номер).

Державний реєстр фізичних осіб – платників податків – це автоматизований банк даних, створений для забезпечення податкового обліку фізичних осіб.

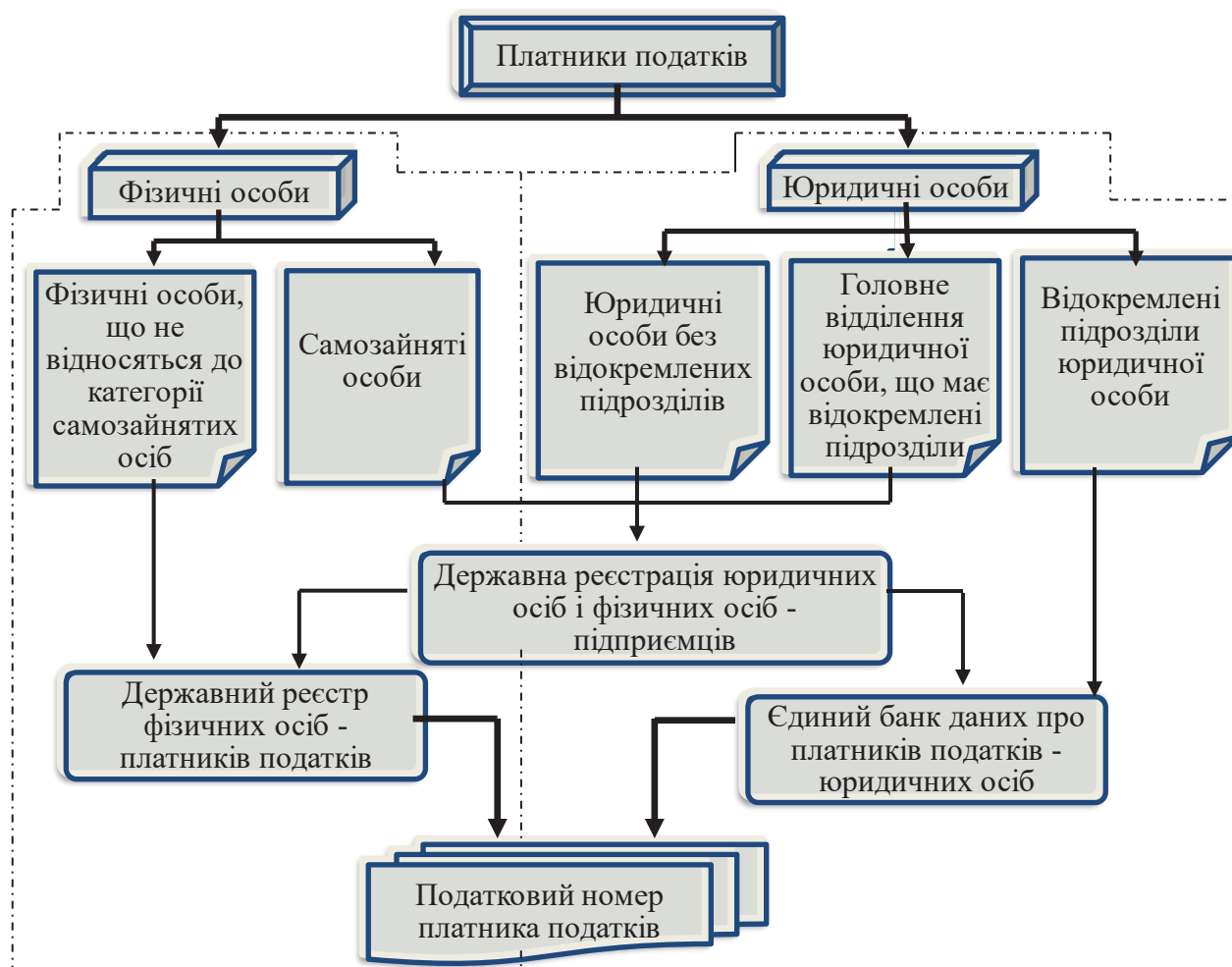

Рис. 1. Порядок обліку юридичних та фізичних осіб – платників податків

Джерело: складено автором на основі [4; 6]

Особливістю реєстрації в ДРФО є відсутність обмеження за віком, з якого дані про особу вносяться до відповідного банку даних. Це пояснюється тим, що цивільна правоздатність фізичної особи, тобто здатність особи мати цивільні права та обов'язки, виникає, як це передбачає ст. 25 Цивільного кодексу України, у момент її народження [9].

Податковий кодекс України також не передбачає подібних обмежень щодо оподаткування осіб, які мають певні об'єкти рухомого або нерухомого майна. Тобто фізична особа будь-якого віку (у т.ч. та, яка тільки народилася) може мати об'єкти, що підлягають оподаткуванню, а тому повинна бути включена до відповідного реєстру. Це повністю відповідає принципам оподаткування, прийнятим у державі, а саме принципу недискримінації. Так, наприклад, дитина, яка тільки народилася, може відразу, у порядку

спадкування, отримати нерухомість, що стає об'єктом оподаткування. Тому об'єктом обліку в ДРФО є фізична особа – платник податків будь-якого віку. Однак, як правило, запис у ДРФО та присвоєння фізичній особі податкового номеру відбувається у віці 14 років, після отримання такою особою паспорта громадянина України.

Виходячи з вищенаведеного, до 14-річного віку за наявності об'єктів оподаткування фізична особа стає на облік лише за умови сумлінного виконання батьками (опікунами) своїх громадянських обов'язків, що, на нашу думку, є широким полем для можливостей ухилення від оподаткування.

У деяких країнах, наприклад у Швеції, особа автоматично отримує цивільний реєстраційний номер від народження або імміграції в країну. Таким чином, громадянин Швеції не має потреби звертатися до

податкової служби, подавати заяви, очікувати на документ.

В Україні, на жаль, не вдалося врегулювати питання щодо автоматичного присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків на підставі інформації Міністерства юстиції України про новонароджених [2].

Фізичні особи – підприємці обліковуються як самозайняті особи (ст. 65 ПКУ) [4]. Окрема категорія самозайнятих осіб – це фізичні особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність, тобто діяльність, пов'язану з участю фізичних осіб у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності. До цієї діяльності відносять також діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів тощо. Особливістю взяття на податковий облік фізичної особи як самозайнятої (за умови провадження нею незалежної професійної діяльності) є те, що деякі такі особи у деяких випадках можуть бути підприємцями, але не мають право надавати роботу більше ніж чотирьом найманим працівникам. Якщо ж фізична особа є підприємцем і при цьому провадить незалежну професійну діяльність, то така особа обліковується у контролюючих органах як фізична особа – підприємець з ознакою провадження незалежної професійної діяльності.

Про фізичних осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність, відомості від державного реєстратора до органів податкової служби не надходять, оскільки вони не реєструють свою діяльність у державного реєстратора, отже, вся відповідальність щодо постановки на облік покладається на сумлінність такої фізичної особи.

Первинною умовою обліку платників податків – юридичних осіб є їх державна реєстрація, яка проводиться відповідно до Закону України від 15 травня 2003 р. № 755-IV «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [6]. В основу Порядку обліку платників покладений принцип взаємодії податкових органів і державних реєстраторів.

Основним характерним елементом здійснення обліку платників податків в Україні є облік за місцезнаходженням чи проживанням відповідних осіб – це основне місце обліку. Якщо ж у платників податку є об'єкти оподаткування (доходи і майно) й об'єкти, пов'язані з оподаткуванням, та вони здійснюють дії, у зв'язку з якими у них виникають обов'язки щодо сплати податків та зборів (об'єкти оподаткування), то такий платник податку повинен також стати на облік у податковому органі за місцем виникнення або розташування зазначених об'єктів.

На відміну від України багато зарубіжних країн дотримуються такого принципу обліку платників податків: платник податків перебуває на обліку в податковій службі, а не в окремому органі податкової служби виконавчого рівня. Досвід понад 20 країн – членів ОЕСР свідчить про значні переваги від такого підходу до обліку як для платників податків, так і для податкової служби. Зокрема, платники податків можуть подавати заяви та податкову звітність, здійснювати звірку, отримувати різноманітні документи та консультації у будь-якому органі податкової служби виконавчого рівня або по телефону чи в електронному вигляді (у тому числі в режимі реального часу). Податкова служба отримує більше можливостей щодо контролю над дотриманням податкового законодавства платниками податків та щодо підвищення якості їх обслуговування [2].

Правдивість відомостей, поданих платниками податків, перевіряється податковим органом шляхом порівняння та зіставлення. Відповідальністю податкових органів є те, що вони забезпечують достовірність даних, поданих платниками податків. Це стосується як загальних даних про платників, так і платників окремих податків, відомості про яких містяться у відповідних реєстрах, що формуються та ведуться податковими органами.

Відповідні реєстри відомостей про платників податків використовуються з обмеженим режимом доступу до цих даних.

Зарубіжні країни, які мають єдиний державний інформаційний ресурс стосовно даних про громадян, нерезидентів, платників податків, об'єкти оподаткування тощо,

з доступом до нього в межах повноважень органів державної влади, прокуратури, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, фізичних та юридичних осіб, отримують низку переваг як для органів державної влади (можливість оперативно отримувати достовірну інформацію, не вимагаючи від громадян різноманітних довідок), так і для громадян (економію часу, який вони витрачали на отримання таких довідок) [2].

Висновки і пропозиції. Незважаючи на вдосконалення механізмів адміністрування податків, у нашій державі залишаються невирішеними багато питань. Так, на тлі проголошеної лібералізації взаємовідносин між платниками податків та контролюючими органами не слід забувати про відсутність задекларованої всеосяжності охоплення щодо постановки на облік в органах ДПС осіб, які мають об'єкти оподаткування або здійснюють операції, що підлягають оподаткуванню. Тобто на відміну від західних країн, де податковий номер присвоюється людині від народження, в Україні порушений принцип недискримінації і на облік в податкових органах знаходяться не все потенційні платники податків.

У нашій державі дотепер існує прив'язка платників податків до основного місця обліку, що створює багато перешкод у діяльності як контролюючих органів, так і платників податків. Особливо це стосується тих суб'єктів господарювання, діяльність (або об'єкти оподаткування) яких розташована на різних адміністративно-територіальних одиницях. Це спричиняє втрату часу для платників податків, оскільки їм додатково необхідно буде стати на облік у податковому органі не за основним місцем обліку та подавати податкову звітність у різних органах податкової служби. Для контролюючих органів це необхідність надсилання запитів в інший орган податкової служби для проведення зустрічних звірок і т. ін.

Зарубіжний досвід обліку платників податків свідчить про необхідність уніфікації місця обліку всіх платників на території однієї держави.

Ще одним недоліком обліку платників податків у різних підрозділах податкової служби є відсутність комплексного доступу до

податкової інформації щодо платників податків. Це, своєю чергою, спричинює недостатність інформації під час здійснення контрольних дій та втрату часу на її отримання, оскільки запити щодо податкової інформації мають певну процедурну послідовність дій.

Отже, можна зробити висновок: якість та ефективність податкового контролю напряму залежать від повноти охоплення всіх потенційних платників податків обліком у податкових органах, а тому питання вдосконалення механізмів і процедур обліку платників податків залишаються актуальними.

Література:

1. Волошин Ю. Податковий контроль в Україні: сутність, сучасні тенденції та нововведення. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 10(230). С. 48–63.
2. Міжнародний досвід адміністрування податків в Європі та в Україні. *Офіційний сайт Державної фіскальної служби*. URL: http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/2012_povidomlenia-modernizatsia/print-59283.html (дата звернення: 23.12.2019).
3. Петрова Л.В., Ковальчук К.Ф. Актуальні питання вдосконалення податкового контролю в Україні. *Економічний вісник*. 2017. № 4. С. 100–106.
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-IV. Дата оновлення: 01.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 19.12.2019).
5. Про Державний реєстр фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів : Закон України від 22.12.1994 № 320/94. Дата оновлення: 01.01.2011. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/320/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.12.2019).
6. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. Дата оновлення: 31.01.2019. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (дата звернення: 20.12.2019).
7. Про затвердження Положення про реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків : Наказ Міністерства фінансів України від 29.09.2017 № 822. Дата оновлення: 21.11.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-17> (дата звернення: 19.12.2019).
8. Ткачик Ф.П. Удосконалення податкового контролю в Україні у контексті протидії ухиленню від оподаткування. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 4. С. 133–137.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 31.03.2019. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page> (дата звернення: 20.12.2019).

References:

1. Voloshyn Yu. (2015) Podatkoviy kontrol v Ukraini: sutnist, suchasni tendentsii ta novovvedennia [Tax control in Ukraine: essence, current trends and innovations]. *Naukovyi Visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 10(230), pp. 48–63.

2. Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy (2012) *Mizhnarodnyi dosvid administruvannya podatkiv v Yevropi ta v Ukraini* [International experience of tax administration in Europe and Ukraine]. Available at: http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/2012_povidomlenia-modernizatsia/print-59283.html (accessed 23 December 2019).
3. Petrova L.V., Kovalchuk K.F. (2017) Aktualni pytannia vdoskonalennia podatkovoho kontroliu v Ukraini [Topical issues of improving tax control in Ukraine] *Ekonomichnyi visnyk*, no. 4, pp. 100–106.
4. Podatkovy kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. # 2755-IV. Data onovlennia: 01.07.2019. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 19 December 2019).
5. Pro Derzhavnyi reiestr fizychnykh osib – platnykiv podatkiv ta inshykh обов'язkovykh platezhiv: Zakon Ukrainy vid 22.12.1994 r. N 320/94. Data onovlennia: 01.01.2011. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/320/94-%D0%B2%D1%80> (accessed 19 December 2019).
6. Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpryiemtsiv ta hromadskykh formuvan : Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 r. #755-IV. Data onovlennia: 31.01.2019. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15> (accessed 20 December 2019).
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro reiestratsiiu fizychnykh osib u Derzhavnomu reiestri fizychnykh osib – platnykiv podatkiv : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 29.09.2017 r. N 822. Data onovlennia: 21.11.2017. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-17> (accessed 19 December 2019).
8. Tkachyk F P. (2017) Udoskonalennia podatkovoho kontroliu v Ukraini u konteksti protydiv ukhylenniu vid opodatkuvannia [Improving tax control in Ukraine in the context of counteracting tax evasion] *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no 4, pp. 133–137.
9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. Data onovlennia: 31.03.2019. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page> (accessed 20 December 2019).

Аннотация. В работе рассмотрены механизмы постановки на учет налогоплательщиков в Украине. Проанализировано, что ведение качественного учета налогоплательщиков является одним из способов улучшения результатов налогового контроля. Определено, что учет налогоплательщиков ведется с целью создания условий для осуществления налоговыми органами контроля над правильностью начисления, своевременностью и полнотой уплаты налогов, начисленных финансовых санкций, соблюдением налогового и другого законодательства. Акцентировано внимание на том, что учет в органах государственной налоговой службы сводится исключительно к действиям налоговых органов, однако не учитываются действия налогоплательщиков, предоставляющих определенные сведения для налогового учета, их ответственность и добросовестность. Доказано, что либерализация налоговых отношений между налогоплательщиками и налоговыми органами должна учитывать необходимость обеспечения неотвратимости ответственности субъектов хозяйствования в случае нарушения налогового законодательства.

Ключевые слова: налоговый контроль, учет налогоплательщиков, либерализация, налоговый номер, постановка на учет, основное место учета, налоговая информация.

Summary. This paper examines the mechanisms of taxpayers' registration in Ukraine. It has been analyzed that maintaining good records of taxpayers is one way of improving the results of tax control. It is determined that taxpayers' records are kept in order to create conditions for the control authorities to control the correctness of accrual, timeliness and completeness of payment of taxes, accrued financial sanctions, compliance with tax and other legislation. In the process of analysis, the set of accounting liabilities in the tax system as a whole, the necessity to take into account their split and the formation of taxpayers' obligations and tax liabilities accounting. Accounting for taxpayers is the first step in implementing tax control. This stage to eliminate tax evasion. One of the principles of creating an effective tax system in the country it is the mandatory liability of individuals and legal entities in case of violation of tax legislation. Taxpayers are accounted for in order to create conditions for tax authorities to control the correctness of accrual, timeliness and completeness of taxes' payment. A key consideration for taxpayer accounting is the potential emerge for tax assets in the future. Taxpayers' accounting is intended to create conditions for the full coverage of taxable persons, which has subject to taxation. That is, accounting in the bodies of the state tax service is reduced exclusively to the actions of tax authorities. However, in this case it is necessary to take into account the actions of the taxpayers themselves, who provide certain information for tax accounting, their responsibility and honesty. It is proved that the liberalization of tax relations between taxpayers and tax authorities should take into account the need to ensure the inevitability of liability of economic entities in case of violation of tax legislation. Administrative technologies of taxpayer accounting in Ukraine are different from similar technologies in developed economies. The comparative analysis makes it possible to formulate proposals based on foreign experience of countries with a more efficient economic system.

Keywords: tax control, accounting of taxpayers, liberalization, tax number, registration, main place of accounting, tax information.

Соломатіна Т.В.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*

Solomatina Tetiana

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1949-3277>

Розмислов О.М.

*к.е.н., доцент кафедри обліку і оподаткування,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*

Rozmyslov Alexander

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1307-9662>

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

INVESTMENT SUPPORT FOR STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE AGRARIAN ECONOMY SECTOR

Анотація. У статті визначено співвідношення інвестиційного і фінансового потенціалу, їх діалектичної єдності і протиріч. Уточнено поняття механізму управління фінансово-інвестиційним потенціалом аграрного сектору економіки. Теоретичні результати апробовано на кількісних показниках розвитку інвестиційної діяльності в галузі й обґрунтовано на цій основі пропозиції з удосконалення розвитку стратегічного потенціалу суб'єктів господарювання. Формалізовано динаміку капітальних інвестицій по національній економіці та по сільському, лісовому та рибному господарству, яка описується зростаючими функціями і свідчить про високу ймовірність подальшого зростання показників. Запропоновано систему заходів для зростання інвестиційних ресурсів: підвищення інвестиційної привабливості національної економіки та її аграрного сектору для іноземних інвесторів, концентрація бюджетних ресурсів в умовах децентралізації на основі оподаткування земельного капіталу.

Ключові слова: інвестиційне забезпечення, стратегічний розвиток, фінансовий потенціал, аграрний сектор, економіка.

Постановка проблеми. Активізація інвестиційного процесу є запорукою стійкого розвитку фінансового потенціалу суб'єктів господарювання різних галузей національної економіки. В аграрному секторі економіки інвестиційне забезпечення реалізує важливі соціальні функції, пов'язані зі створенням робочих місць на селі, інфраструктури сільських територій, особистісним, духовним, професійним розвитком людини [1, с. 6]. Економічні функції детермінує відтворення основного капіталу, техніко-технологічне забезпечення сільськогосподарського виробництва, його фондозабезпеченість та фондоозброєність. Завданнями держави й окремих суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки є формування ефективної інноваційно-інвестиційної політики, розроблення довгострокових стратегій формування фінансових ресурсів, у т.ч. на основі земельного капіталу, їх розміщення в інноваційні проекти, ув'язка стратегії і тактики розвитку фінансового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інвестиційного забезпечення стратегічного розвитку фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств знаходяться у центрі уваги багатьох учених. Погоджуємося з С.Д. Лучик у тому, що виважена інвестиційна політика держави є запорукою ефективного розвитку і підвищення конкурентоспроможності всіх галузей сільського господарства, насамперед тваринництва [2, с. 294]. Т.О. Кутковецька наголошує на тому, що сучасний етап науково-технічного розвитку садівницьких підприємств потребує створення нового організаційно-економічного механізму управління їх інноваційною діяльністю [3, с. 165]. Інвестиційний потенціал земель аграрних підприємств О. Дудник, С. Смолінська, В. Смолінська розглядають як можливість отримання максимального доходу в поточному періоді та в довгостроковій перспективі від здійснення капіталовкладень у землю з метою підвищення її родючості та забезпечення сталого й ефективного землекористування [4; 5]. На думку А.Є. Данкевич, розвитку інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств, удосконаленню орендних земельних відносин, реалізації конкурентних переваг аграрного сектору економіки сприятимуть конструктивна аграрна політика, розроблення стратегії розвитку сільського господарства, удосконалення земельного законодавства та врегулювання відносин власності, кредитування розвитку інфраструктури аграрного ринку та захист вітчизняного товаровиробника, у тому числі шляхом обмеження імпорту [6, с. 39]. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, необхідне подальше дослідження проблем інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відкритими залишаються питання співвідношення інвестиційного і фінансового потенціалу, їх діалектичної єдності і протиріч. Потребує уточнення поняття механізму управління фінансово-інвестиційним потенціалом суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки. Теоретичні результати необхідно апробувати на кількісних показниках

розвитку інвестиційної діяльності в галузі й обґрунтувати на цій основі пропозиції з удосконалення розвитку стратегічного потенціалу суб'єктів господарювання.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вдосконалення теоретичних засад інвестиційного забезпечення стратегічного розвитку фінансового потенціалу і розроблення практичних рекомендацій для аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Фінансово-інвестиційний потенціал у сільському, лісовому та рибному господарстві зумовлений природними процесами, організаційно-економічними умовами господарювання, формами фінансування, можливостями державної підтримки [7, с. 73]. Інвестиційне забезпечення стратегічного розвитку фінансового потенціалу дає змогу вирішити такі завдання: стабілізувати траєкторію руху економічних показників діяльності аграрного сектору економіки загалом та окремих суб'єктів господарювання; підвищити рівень життя сільського населення; вирішити проблему безробіття на селі; оновити матеріально-технічну і технологічну базу сільськогосподарського виробництва; збільшити обсяг валової доданої вартості; насичити продовольчий ринок якісною продукцією і товарами високої споживчої вартості, безпечними для життя і здоров'я людини, поліпшити їхню якість; зміцнити конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Інвестиційний і фінансовий потенціали у моделі економічного потенціалу є його складовими елементами, потенціалами більш низького рівня [8], які тісно пов'язані між собою. Фінансовий потенціал суб'єкта господарювання значною мірою детермінують його інвестиційна привабливість, кредитоспроможність, які забезпечують доступ до кредитних ресурсів, зниження їхньої вартості, можливість їх отримання на пільгових умовах, реалізації високоефективних інноваційних проєктів, упровадження масштабних інвестиційних програм. Усі складники фінансово-інвестиційного потенціалу аграрного підприємства мають

бути узгоджені між собою і виконувати певні функції згідно з механізмом їх формування і використання [9, с. 80]. Збереження та розвиток фінансово-інвестиційного потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств пов'язані з формуванням інноваційного супроводу аграрного виробництва і доведенням результатів науково-технічної діяльності до практичного використання [10, с. 35].

У табл. 1 наведено динаміку капітальних інвестицій за видами економічної діяльності за 2010–2018 рр. Темпи зростання аналізованого показника по сільському, лісовому

та рибному господарству (5,98 рази) перевищили темпи зростання капітальних інвестицій по національному господарству (3,2 рази). Приріст капітальних інвестицій в аграрному секторі економіки зумовлений, передусім, сільським господарством, мисливством та наданням пов'язаних із ними послуг (зростання у 6,01 рази), незначно меншим є збільшення показника у лісовому господарстві та лісозаготівлі (коефіцієнт 5,51 рази). У рибному господарстві протягом аналізованого періоду відбулося скорочення капітальних інвестицій на 4%.

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2010–2018 рр.

Види економічної діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Темп зростання, рази
млн грн										
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	3,20
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	30154,7	50484,0	64243,3	66104,1	5,98
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	10817,7	16140,9	18564,2	18175,0	18388,1	29309,7	49660,0	63400,7	65059,4	6,01
Лісове господарство та лісозаготівлі	177,8	283,1	281,4	383,4	381,0	788,5	777,1	768,9	980,3	5,51
Рибне господарство	67,1	42,0	38,1	29,0	26,6	56,5	46,9	73,7	64,4	0,96
структура, %										
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	6,13	6,82	6,91	7,44	8,57	11,04	14,05	14,33	11,42	
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	5,99	6,69	6,79	7,27	8,38	10,73	13,82	14,14	11,24	
Лісове господарство та лісозаготівлі	0,10	0,12	0,10	0,15	0,17	0,29	0,22	0,17	0,17	
Рибне господарство	0,04	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,02	0,01	

Джерело: власні розрахунки

Показники інвестиційної діяльності є тісно пов'язаними і взаємозумовленими, про що свідчать коефіцієнти кореляції показника динаміки капітальних інвестицій у національній економіці з показниками динаміки капітальних інвестицій: по сільському, лісовому та рибному господарству (0,9453), по сільському господарству, мисливству та наданню пов'язаних із ними послуг (0,9455), по лісовому господарству та лісозаготівлі (0,8449). Натомість не існує істотного зв'язку між показником динаміки капітальних інвестицій у національній економіці та показником динаміки капітальних інвестицій по рибному господарству ($r = 0,5170$).

Динаміка капітальних інвестицій у національній економіці описується висхідною гілкою параболи з множинним коефіцієнтом детермінації, що перевищує 0,9:

$$Y1 = 8387,1x^2 - 43716x + 266759, \\ R^2 = 0,9131 \quad (1)$$

де $Y1$ – капітальні інвестиції у національній економіці, млн. грн;

x – фактор часу (змінюється від 1 для 2010 р. до 9 для 2018 р.).

Динаміка капітальних інвестицій по сільському, лісовому та рибному господарству описується зростаючою лінійною функцією з множинним коефіцієнтом детермінації, що перевищує 0,85:

$$Y2 = 7304,4x - 3768,6, \\ R^2 = 0,854 \quad (2)$$

де $Y2$ – капітальні інвестиції по сільському, лісовому та рибному господарству, млн. грн;

x – фактор часу (змінюється від 1 для 2010 р. до 9 для 2018 р.).

Отримані рівняння (1) і (2) дають змогу зробити висновок про високу ймовірність

подальшого зростання показників. Питома вага капітальних інвестицій по сільському, лісовому та рибному господарству у загальних по національній економіці протягом 2010–2016 рр. зростає із 6,13% до 14,05%. У 2018 р. відбулося скорочення показника з 14,33% до 11,42%. Динаміка показника описується різними функціями з високим коефіцієнтом множинної детермінації (табл. 2). Найбільш точну формалізацію ($R^2 = 0,8439$) дає експоненціальна функція.

Формування інноваційно-інвестиційного механізму управління ресурсним потенціалом підприємства потребує відповідного фінансового забезпечення. Розвиток високотехнологічних сегментів аграрного виробництва стримують недостатньо ефективна державна інноваційна політика, брак централізованих і децентралізованих джерел її фінансування.

У табл. 3 наведено капітальні інвестиції за джерелами фінансування за видами економічної діяльності за 2018 р. та їх структуру. Основним джерелом фінансування капітальних вкладень як у національній економіці (70,77%), так і в сільському, лісовому та рибному господарстві (86,80%) є власні кошти підприємств та організацій. Найбільшу роль самофінансування відіграють підгалузі лісового господарства та лісозаготівлі (92,22%), сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг (86,75%), значно меншу – рибне господарство (55,42%).

Другою за значущістю статтею фінансування капітальних вкладень є кредити банків та інші позики: по національній економіці – 7,75%, по аграрному сектору загалом – 12,71%. Частка статті значно відрізняється за підгалуззями: якщо в лісовому господарстві та заготівлі вона становить

Таблиця 2

Формалізація динаміки питомої ваги капітальних інвестицій у сільське, лісове, рибне господарство у загальних по національній економіці за 2010–2018 рр.

Назва функції	Формалізація функції	Коефіцієнт множинної детермінації
Експоненціальна	$y = 5,3325e^{0,1089x}$	$R^2 = 0,8439$
Поліноміальна	$y = -0,0149x^2 + 1,1754x + 4,2294$	$R^2 = 0,7879$
Ступенева	$y = 5,2464x^{0,3941}$	$R^2 = 0,763$
Логарифмічна	$y = 3,6488\ln(x) + 4,4442$	$R^2 = 0,6862$

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 3

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за видами економічної діяльності за 2018 р.

	Код за КВЕД-2010	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	у тому числі за рахунок:									
			коштів державного бюджету	коштів місцевих бюджетів	власних коштів підприємств та організацій	кредитів банків та інших позик	з них		коштів вітчизняних інвестиційних компаній, фондів	коштів іноземних інвесторів	коштів населення на будівництво власних квартир	інших джерел фінансування
							кредитів іноземних банків	кредитів іноземних банків				
тис. грн												
Усього		578726385	22814076	50355543	409585536	44825364	8282757	5377008	1795467	34645690	9327701	
Сільське, лісове та рибне господарство	A	66104075	116661	80864	57378072	8400799	62570	97116	4071	-	26492	
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	01	65059382	67909	48588	56438319	8377427	-	-	4071	-	-	
Лісове господарство та лісозаготівлі	02	980291	40805	-	904059	3019	-	-	-	-	-	
Рибне господарство	03	64402	7947	-	35694	20353	-	-	-	-	-	
Структура, %												
Усього		100	3,94	8,70	70,77	7,75	1,43	0,93	0,31	5,99	1,61	
Сільське, лісове та рибне господарство	A	100	0,18	0,12	86,80	12,71	0,09	0,15	0,01	-	0,04	
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	01	100	0,10	0,07	86,75	12,88	-	-	0,01	-	-	
Лісове господарство та лісозаготівлі	02	100	4,16	-	92,22	0,31	-	-	-	-	-	
Рибне господарство	03	100	12,34	-	55,42	31,60	-	-	-	-	-	

Джерело: власні розрахунки

0,31%, то в рибному господарстві – 31,60%. По сільському господарству, мисливству та наданню пов'язаних із ними послуг питома вага кредитів у структурі фінансування становила 12,88%.

Роль коштів державного бюджету у фінансуванні аграрного сектору (0,18%) значно менша порівняно з національною економікою загалом (3,94%). Утім, вищі за середньоекономічні показники мають лісове господарство та лісозаготівлі (4,16%), рибне господарство (12,34%). Частка коштів, які виділяються для фінансування капітальних інвестицій із місцевого бюджету, є мізерною (0,12%) порівняно з національною економікою (8,7%). Відкритість іноземним інвестиціям – це важливий складник привабливого інвестиційного середовища в аграрному секторі національної економіки [12, с. 124]. На жаль, іноземні інвестиції мають мізерну частку у структурі фінансування капітальних інвестицій як по національній економіці (0,31%), так і по аграрному сектору (0,01%). По національній економіці значна питома вага припадає на кошти населення для будівництва власних квартир (5,99%).

На розвиток фінансово-інвестиційного потенціалу аграрного сектору економіки впливають зовнішні і внутрішні чинники. Чинниками макроекономічного середовища є аграрний ринок [12, с. 10], якому притаманні такі ознаки: недосконалість податково-бюджетного регулювання; незрілість інституційної структури та постійний процес її реформування; слабкість конкурентних відносин; брак економічної свободи; нерозвинена інфраструктура; монополізація продовольчого ринку посередниками; вади механізму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію; деформування каналів її збуту; низька платоспроможність значної частини населення, яка негативно позначається на попиті на певні групи сільськогосподарської продукції та продукти харчування; низький рівень фінансування науково-дослідних робіт у сфері технологій аграрного виробництва. Чинниками мікросередовища, що знижують рівень інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрних підприємств, є [13, с. 11]: невідповідність організаційних

структур і методів управління виробництвом вимогам ринкової аграрної економіки; слабка мотивація інноваційної діяльності; відсутність стимулів до впровадження нових технологій сільськогосподарського виробництва та нових видів сільськогосподарської техніки; дефіцит кредитно-інвестиційних ресурсів; низький рівень фінансування впровадження інновацій.

Висновки і пропозиції. Механізм управління фінансово-інвестиційним потенціалом аграрного сектору економіки є сукупністю форм та методів впливу керуючої підсистеми на керовану з використанням елементів і важелів, представлених бізнес-плануванням, індикативним плануванням, інноваційно-інвестиційним проектуванням, кредитно-інвестиційними меморандумами, фінансовими, маркетинговими, ресурсними стратегіями тощо.

Темпи зростання капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки за 2010–2018 рр. перевищують загальноекономічний показник як загалом, так і на рівні підгалузей за винятком рибного господарства, де спостерігався спад. Показники динаміки капітальних інвестицій у національній економіці та її аграрному сектору є тісно пов'язаними і взаємозумовленими за винятком рибного господарства. Динаміка капітальних інвестицій у національній економіці та сільському, лісовому та рибному господарстві описується зростаючими функціями і дає змогу зробити висновок про високу ймовірність подальшого зростання показників.

У структурі фінансування капітальних інвестицій у національній економіці і аграрному сектору однакові рейтинги за значущістю мають власні кошти (перше місце) і кредити банків (друге місце), проте в сільському, лісовому та рибному господарстві абсолютні значення їх питомої ваги є вищими. Роль бюджетних коштів у фінансуванні аграрного сектору економіки є значно меншою, ніж в економіці загалом. Кошти іноземних інвесторів у структурі джерел фінансування як по національній економіці загалом, так і по аграрному сектору є мізерними.

Удосконалення теоретичних засад інвестиційного забезпечення стратегічного

розвитку фінансового потенціалу сільсько-го, лісового та рибного господарства пов'язуємо зі зростанням інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки за рахунок підвищення його інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів, а також із концентрацією бюджетних ресурсів в умовах децентралізації на основі оподаткування земельного капіталу.

Практичними рекомендаціями є: створення електронної платформи для пропозиції інвестиційних проєктів в аграрному секторі економіки для потенційних інвесторів; розроблення інвестиційних меморандумів суб'єктів господарювання сільського, лісового та рибного господарства з пропозиціями до фінансування; зарахування земельного податку в бюджет розвитку місцевих бюджетів, кошти якого будуть спрямовуватися на фінансування інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки.

Перспективу подальших досліджень пов'язуємо з розробленням заходів, орієнтованих на зміцнення фінансово-експортного потенціалу суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки.

Література:

1. Красноручський О.О. Інвестування у сферу вищої освіти в системі формування кадрового потенціалу економічного розвитку суб'єктів аграрної сфери. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2017. Вип. 182. С. 3–12.
2. Лучик С.Д. Інвестиційно-інноваційний розвиток аграрних підприємств як чинник збереження трудового потенціалу села. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2011. Вип. 16. С. 290–295.
3. Кутковецька Т.О. Інноваційно-інвестиційний механізм вдосконалення ресурсного потенціалу садівницьких аграрних підприємств. *Наука й економіка*. 2013. Вип. 4(2). С. 163–166.
4. Дудник О.В. Інвестиційні стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2016. № 5. С. 79–86.
5. Смолінська С., Смолінська В. Інвестиційний потенціал земель аграрних підприємств як основа їх інноваційного розвитку. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія «Економіка АПК»*. 2015. № 22(2). С. 40–44.
6. Данкевич А.Є. Аналіз інвестиційного потенціалу підприємств аграрного сектору економіки. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2017. Вип. 3. С. 37–42.
7. Горшков М.А. Інвестиції в процеси відтворення – ресурсний потенціал розвитку аграрного сектору. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 5. С. 70–73.

8. Стоянова-Коваль С.С., Попович В.В. Вплив трудового потенціалу на інвестиційну привабливість аграрного підприємства. *Ефективна економіка*. 2013. № 6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_81 (дата звернення: 22.11.2019).
9. Пелих І.В. Формування інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрних підприємств. *Вісник аграрної науки*. 2010. № 7. С. 79–80.
10. Макаренко П.М., Пілявський В.І. Інноваційно-інвестиційне забезпечення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 41. С. 29–35.
11. Янишин Я., Сторонський М., Лаврів І. Вплив інвестицій на розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств. *Аграрна економіка*. 2017. Т. 10. № 1–2. С. 121–126.
12. Грановська Л.М., Олійник І.С. Формування еколого-інвестиційного потенціалу аграрного сектору економіки України. *Таврійський науковий вісник. Економічні науки*. 2016. Вип. 95. С. 23–28.
13. Мармуль Л.О., Пелих І.В. Напрями підвищення ефективності використання інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрних підприємств Херсонської області. *Таврійський науковий вісник*. 2010. Вип. 73. С. 29–35.

References:

1. Krasnorutskiy O.O. (2017) Investuvannya v sferu vyshchoi osvity v systemi formuvannya kadrovoho potentsialu ekonomichnoho rozvytku subiektiv ahrarnoi sfery [Investing in higher education in the system of formation of personnel potential of economic development of subjects of agrarian sphere]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 182, pp. 3–12.
2. Luchyk S.D. (2011) Investytsiino-innovatsiyniy rozvytok ahrarnykh pidpriemstv yak chynnyk zberzhennia trudovoho potentsialu sela [Investment-innovative development of agrarian enterprises as a factor in maintaining the labor potential of the village]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"]*. Ser. : *Ekononika*, vol. 16, pp. 290–295.
3. Kutkovetska T.O. (2013) Innovatsiino-investytsiyniy mekhanizm vdoskonalennia resursnoho potentsialu sadivnytskykh ahrarnykh pidpriemstv [Innovation and investment mechanism for improving the resource potential of horticultural agricultural enterprises]. *Nauka y ekonomika*. 2013, vol. 4(2), pp. 163–166.
4. Dudnyk O.V. (2016) Investytsiyni strategiji pidvyshhennja efektyvnosti vykorystannja resursnoho potentsialu ahrarnykh pidpriemstv [Investment strategies for improving the utilization of the resource potential of agricultural enterprises]. *Ekononika APK*, no. 5, pp. 79–86.
5. Smolinsjka S., Smolinsjka V. (2015) Investytsiyniy potencial zemelj ahrarnykh pidpriemstv jak osnova jikh innovatsiynogo rozvytku [Investment potential of agricultural enterprises lands as a basis for their innovative development]. *Visnyk Ljvivskogo nacionalnogo ahrarnogo universytetu. Serija : Ekonomika APK*, no. 22(2), pp. 40–44.
6. Dankevych A.Je. (2017) Analiz investytsiynogo potentsialu pidpriemstv ahrarnogo sektoru ekonomiky [Analysis of investment potential of agricultural sector enterprises]. *Problemy teorii ta metodologiji bukhgalterskogo obliku, kontroly i analizu*, vol. 3, pp. 37–42.
7. Gorshkov M.A. (2015) Investytsiji v procesy vidtvorennja – resursnyj potencial rozvytku ahrarnogo sektoru [Investment in reproduction processes is a resource potential for the development of the agricultural sector]. *Investytsiji: praktyka ta dosvid*, no. 5, pp. 70–73.

8. Stojanova-Kovalj S.S., Popovych V.V. (2013) Vplyv trudovogho potencialu na investycijnu pryvablyvistj aghrarnogho pidpryjemstva [Influence of labor potential on the investment attractiveness of agrarian enterprise]. *Efektivna ekonomika*, no. 6, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_81 (accessed 22 November 2019).
9. Pelykh I.V. (2010) Formuvannja innovacijno-investycijnogho potencialu aghrarnykh pidpryjemstv [Formation of innovation-investment potential of agricultural enterprises]. *Visnyk aghrarnoji nauky*, no. 7, pp. 79–80.
10. Makarenko P.M., Piljavs'kyj V.I. (2019) Innovacijno-investycijne zabezpechennja potencialu stijkogho rozvytku aghrarnykh pidpryjemstv [Innovation and investment support to the potential of sustainable development of agricultural enterprises]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 41, pp. 29–35.
11. Janyshyn Ja., Storons'kyj M., Lavriv I. (2017) Vplyv investycij na rozvytok eksportnogho potencialu aghrarnykh pidpryjemstv [Influence of investments on development of export potential of agricultural enterprises]. *Aghrarna ekonomika*, vol. 10, no. 1-2, pp. 121–126.
12. Ghranovs'jka L.M., Olijnyk I.S. (2016) Formuvannja ekologho-investycijnogho potencialu aghrarnogho sektoru ekonomiky Ukrainy [Formation of ecological-investment potential of agrarian sector of economy of Ukraine]. *Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky*, vol. 95, pp. 23–28.
13. Marmulj L.O., Pelykh I.V. (2010) Naprjamy pidvyshhennja efektyvnosti vykorystannja innovacijno-investycijnogho potencialu aghrarnykh pidpryjemstv Khersons'koji oblasti [Directions of increase of efficiency of utilization of innovation and investment potential of agricultural enterprises of Kherson region]. *Tavrijs'kyj naukovyj visnyk*, 2010, vol. 73, pp. 29–35.

Аннотация. В статье определено соотношение инвестиционного и финансового потенциала, их диалектического единства и противоречий. Уточнено понятие механизма управления финансово-инвестиционным потенциалом аграрного сектора экономики. Теоретические результаты апробированы на количественных показателях развития инвестиционной деятельности в отрасли и обосновано на этой основе предложение по совершенствованию развития стратегического потенциала субъектов хозяйствования. Формализована динамика капитальных инвестиций по национальной экономике и по сельскому, лесному и рыбному хозяйству, которая описывается возрастающими функциями и свидетельствует о высокой вероятности дальнейшего роста показателей. Предложена система мер для роста инвестиционных ресурсов: повышение инвестиционной привлекательности национальной экономики и ее аграрного сектора для иностранных инвесторов, концентрация бюджетных ресурсов в условиях децентрализации на основе налогообложения земельного капитала.

Ключевые слова: инвестиционное обеспечение, стратегическое развитие, финансовый потенциал, аграрный сектор, экономика.

Summary. The article defines the ratio of investment and financial potential, their dialectical unity and contradictions. The concept of the mechanism for managing the financial and investment potential of the agrarian economy sector has been clarified. The theoretical results are tested on quantitative indicators of the development of investment activity in the industry and on this basis the proposals for improving the development of strategic potential of economic entities are substantiated. The mechanism of managing the financial and investment potential of economic entities in the agrarian sector of the economy is determined by the set of forms and methods of influence of the management subsystem on the managed with the use of elements and levers represented by business planning, indicative planning, innovation and investment design, credit and investment finance, investment and investment, resource strategies, and more. It is established that the growth rates of capital investments in the agricultural sector of the economy over the years 2010-2018 exceed the general economic indicator both in general and at the level of sub-sectors, with the exception of fisheries, where there was a decline. The dynamics of capital investment in the national economy and its agrarian sector are closely linked and interdependent, with the exception of fisheries. The dynamics of capital investment in the national economy and in agriculture, forestry and fisheries is described by increasing functions and allows to conclude that there is a high likelihood of further growth of indicators. It is proved that in the structure of financing of capital investments in the national economy and agrarian sector the same ratings are significant in value (first place) and bank credits (second place), but in agriculture, forestry and fisheries the absolute values of their share are higher. The role of budgetary funds in financing the agrarian sector of the economy is much smaller than in the economy as a whole. The funds of foreign investors in the structure of sources of financing both in the national economy as a whole and in the agrarian sector are scanty.

Keywords: investment support, strategic development, financial potential, agrarian sector, economy.

Чубка О.М.

*к.е.н., доцент кафедри фінансів,
Національний університет «Львівська політехніка»*

Chubka OIha

Lviv Polytechnic National University

Желізняк Р.Й.

*к.е.н., старший викладач кафедри фінансів,
Національний університет «Львівська політехніка»*

Zhelizniak Roman

Lviv Polytechnic National University

CASH FLOW-МЕНЕДЖМЕНТ У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

CASH FLOW MANAGEMENT IN BANKING

Анотація. У статті визначено актуальність та сутність cash flow-менеджменту у банківській справі та розглянуто особливості формування грошових потоків. Визначено основні складники ефективного cash flow-менеджменту. На прикладі діяльності АТ «КБ «ПриватБанк» розглянуто особливості формування грошових потоків банку, визначено чинники, що впливають на грошовий потік. Розглянуто основні показники, що визначають ефективність грошового потоку. Визначено інструменти оцінювання ліквідності та планування грошового потоку. Проведено аналіз синхронності та рівномірності грошового потоку комерційного банку. Досліджено значення циклічності під час планування та аналізування ліквідності банку. Показано основні складники здійснення операційного планування банку. Визначено напрями щодо вдосконалення грошових потоків АТ «КБ «ПриватБанк».

Ключові слова: cash flow-менеджмент, ліквідність, синхронізація, рівномірність, планування, циклічність.

Постановка проблеми. Будь-яка діяльність банку пов'язана з рухом грошових коштів. Добре організовані грошові потоки банку є основою для досягнення високих фінансових результатів, саме тому грошові потоки в усіх формах та проявах є одним із найважливіших об'єктів управління фінансами банківської установи. Питанню ефек-

тивного cash flow-менеджменту повинно приділятися багато уваги шляхом здійснення постійного моніторингу, що вимагає проведення аналізу грошових потоків, оцінювання їх ефективності та планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання cash flow-менеджменту є широко досліджуваним як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі. Дж.К. Ван Хорн [1], Б. Коллас, Ж. Ришар [2], П. Дракер [3], Я. Сторкі [7] є відомими світовими науковцями, що досліджували сутність грошових потоків та основні концепції управління ними. Що стосується вітчизняних дослідників, то серед них слід виділити І.О. Бланка [4], О.О. Терещенка [5], Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньову [6], В.В. Баранову [10], Д.В. Пірога [9], І.Б. Івасів [11], В.Ю. Жулідову [16] та ін. Сьогодні банківські установи активно впроваджують системи управління грошовими потоками, щоб досягти кращої ефективності діяльності. Cash flow-менеджмент у банківській діяльності має свою специфіку, саме тому він не настільки добре досліджуваний вітчизняними фінансистами порівняно з корпоративним cash flow-менеджментом.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У роботі запропоновано інструменти cash flow-менеджменту та

визначено основні методи здійснення планів і прогнозів грошових потоків.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснення оцінки грошових потоків банківської установи та розгляд напрямів удосконалення управління грошовими потоками банку у планових періодах, де предметом дослідження є грошові потоки АТ «КБ «ПриватБанк».

Виклад основного матеріалу. Аналіз зарубіжної літератури показав, що більшість [7] економістів вважає, що cash flow-менеджмент у банках – це управління грошовими коштами у потрібному місці та часі для виконання зобов'язань найбільш рентабельним способом. Основними цілями cash flow-менеджменту є:

- забезпечити наявність достатньої кількості коштів для оплати зобов'язань у визначений наперед термін;

- грамотно управляти позичковим капіталом, залучати кошти тоді, коли у цьому виникає крайня необхідність, і при цьому мінімізувати витрати на організацію діяльності банку;

- максимізувати повернення вільних коштів, тобто уникати накопичення неоплачених активів та виникнення ризикованих дебіторських заборгованостей.

Ефективне управління грошовими потоками банку вимагає побудови спеціальної політики як щодо загальної фінансової

системи, так і щодо руху грошових коштів зокрема. Реалізація політики здійснюється у декілька етапів: 1) аналіз грошових потоків банку за поточний та минулі періоди; 2) дослідження впливу чинників на грошові потоки банку; 3) встановлення типу політики управління грошовими потоками; 4) вибір напрямів та методів оптимізації грошових потоків, що відповідають вибраній політиці управління грошовими потоками; 5) планування грошових потоків у розрізі окремих видів; 6) забезпечення ефективного контролю над реалізацією вибраної політики управління грошовими потоками [8].

Структура грошових потоків банків має свої особливості, які зумовлені специфікою формування грошових потоків (рис. 1). Грошовий потік банку відрізняється не тільки своєю безперервністю, а й особливостями входу та виходу.

Наприклад, інвестиційний грошовий потік банку формується шляхом придбання та продажу цінних паперів, придбання та продажу приміщень, надходження та витрачання, пов'язаних із дочірніми компаніями.

Розглядаючи структуру вхідного грошового потоку АТ «КБ «ПриватБанк», можна побачити, що у 2016 р. вхідні грошові потоки на 30% формувалися надходженнями інвестиційної діяльності – вартістю цінних паперів для подальшого продажу, а у 2018 р. частка даного грошового потоку у загальній

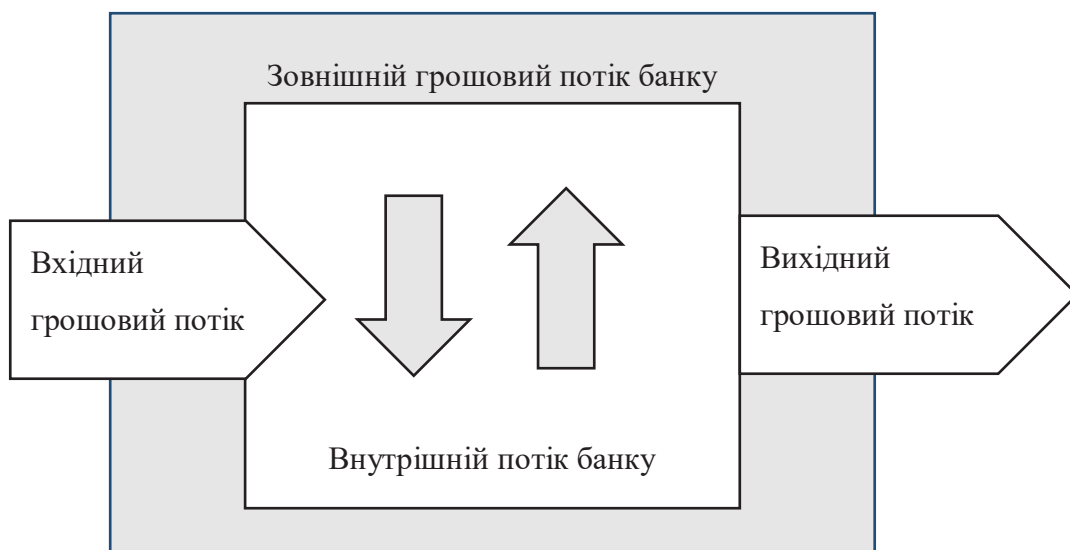

Рис. 1. Напрями формування грошового потоку банку

Джерело: [9]

сумі вхідних грошових потоків становила 9,1% (рис. 2). Однак за шість останніх років вхідні грошові потоки інвестиційної діяльності були незначними.

Що стосується фінансової діяльності, то надходження формуються за рахунок коштів НБУ, емісії боргових цінних паперів та інших акцій. Якщо впродовж 2013–2017 рр. відбулося фінансування «ПриватБанку» Нацбанком, то у 2018 р. таких надходжень не було (табл. 1).

Фінансовий менеджер банку повинен не тільки досліджувати чинники, що впливають на постійність грошового потоку, а й достатність притоку коштів для покриття зобов'язань та трансформації ресурсів до активів. Окрім того, основним завданням управління грошового потоку є забезпечення ліквідності, яка формується безперервним перетворенням вимог на зобов'язання.

Залишок грошових коштів є джерелом виконання зобов'язань банку, саме тому показник залишку грошових коштів є важливим під

час дослідження не тільки грошових потоків, а й ліквідності банку в цілому [10]. Вітчизняні економісти, такі як І.Б. Івасів [11], Т.Т. Ковальчук [12], М.В. Марущак [13], О.В. Молочанов [14], вважають, що грошових коштів повинно бути достатньо не тільки для розрахунків фінансової установи за її зобов'язаннями, а й для розширення кредитної діяльності. Важливо, щоб зобов'язання погашалися своєчасно й у повному обсязі. Таким чином, залишок грошових коштів на початок та на кінець року є показником, який потребує постійного моніторингу у cash flow-менеджменті, а річний чистий грошовий потік відображає сумарне накопичення чи використання грошових коштів за результатами діяльності за рік. Розглянемо основні показники грошових коштів АК «КБ «ПриватБанк» у табл. 2.

За результатами дослідження видно, що чистий грошовий потік банку не є стабільним, зокрема у 2014, 2016 та 2017 рр. показник мав від'ємне значення, а максимальне

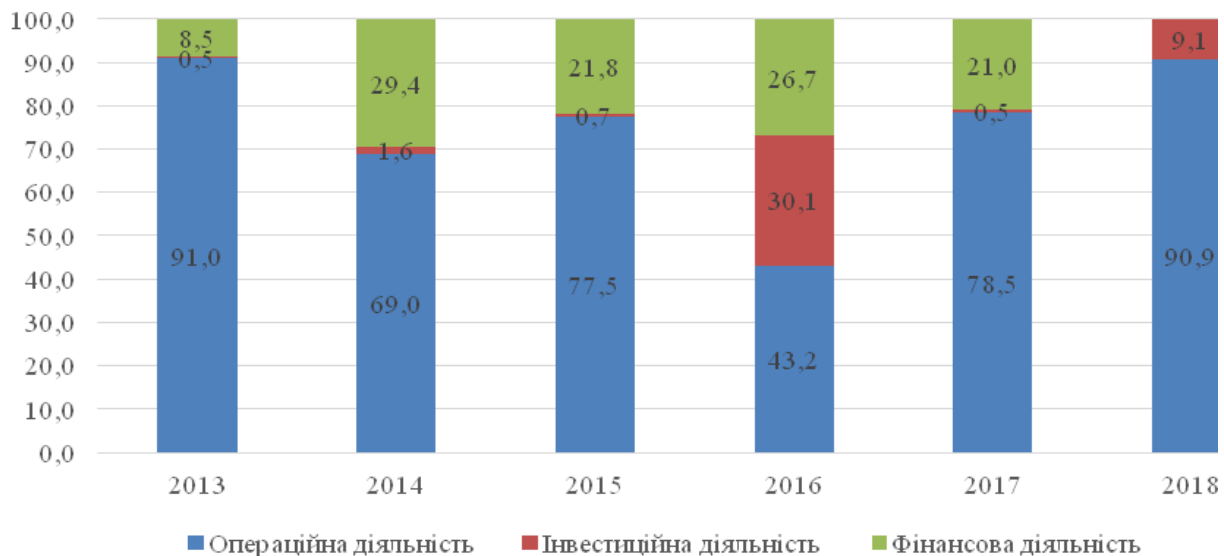

Рис. 2. Структура грошових надходжень АТ «КБ «ПриватБанк», %

Джерело: складено за даними річної звітності АТ КБ «ПриватБанк» [18]

Таблиця 1

Структура вхідних грошових потоків АТ «КБ «ПриватБанк», млн грн

Грошові потоки від різних видів діяльності банку	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Операційна діяльність	54241	48966	48245	40365	58786	71512
Інвестиційна діяльність	293	1131	406	28159	368	7200
Фінансова діяльність	5070	20889	13577	25000	15701	0
Всього	59604	70986	62228	93524	74855	78712

Джерело: складено за даними річної звітності АТ КБ «ПриватБанк» [18]

значення 14,8 млрд. грн зафіксовано у 2015 р. (рис. 3).

Разом із дослідженням динаміки основних показників грошових потоків слід проводити й аналіз фінансових коефіцієнтів, що відображають ефективність грошового потоку. До таких слід віднести показники

достатності, рентабельності залишку, покриття грошового потоку від різних видів діяльності. Проведемо дослідження у табл. 3.

Слід зазначити, що в аналізі грошових потоків основним результируючим показником є чистий грошовий потік, а тому показники рентабельності та покриття визначаються не

Таблиця 2

Грошові потоки АТ «КБ «ПриватБанк», млн грн

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Залишок грошових коштів на початок періоду	25888	27021	20461	35322	28673	23525
Надходження грошових коштів	59851	79086	65962	94727	75343	78712
Витрачання грошових коштів	58718	85646	51101	101376	80491	76559
Чистий грошовий потік	1133	-6560	14861	-6649	-5148	2153
Залишок грошових коштів на кінець періоду	27021	20461	35322	28673	23525	25678

Джерело: складено за даними річної звітності АТ КБ «ПриватБанк» [18]

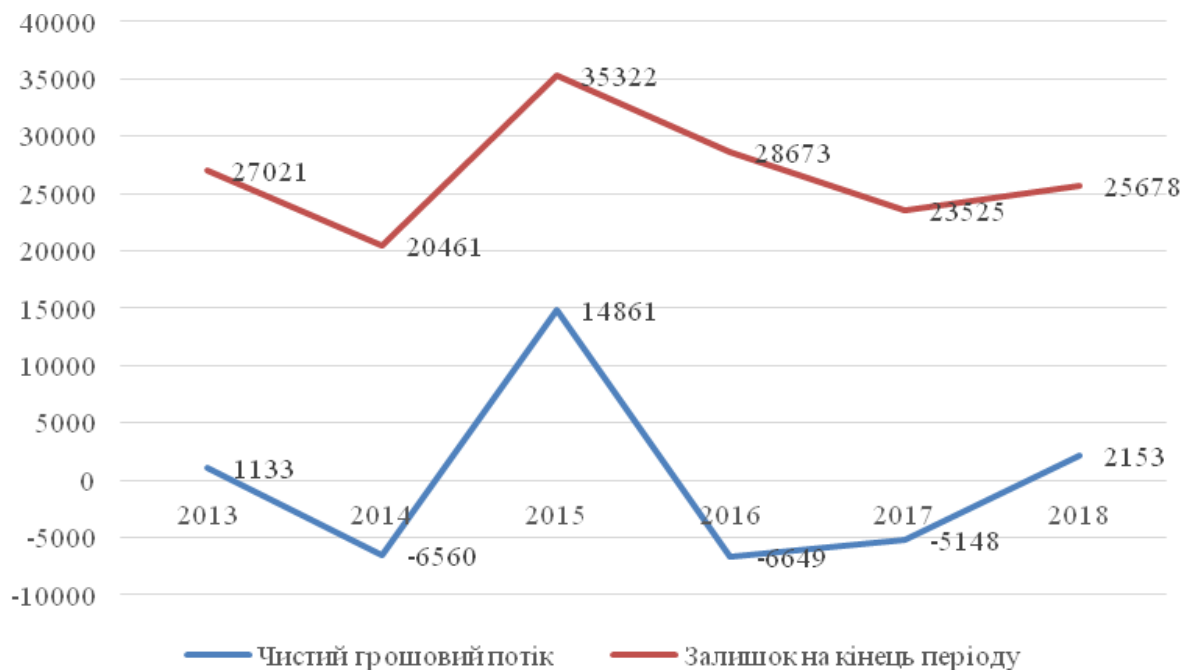

Рис. 3. Динаміка чистого грошового потоку та залишку грошових коштів АТ «КБ «ПриватБанк», млн. грн

Джерело: складено за даними річної звітності АТ КБ «ПриватБанк» [18]

Таблиця 3

Ефективність грошових потоків АТ «КБ «ПриватБанк»

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Коефіцієнт достатності поступлень, відн. од.	1,02	0,92	1,29	0,93	0,94	1,03
Рентабельність залишку грошових коштів (за грошовим потоком), %	2384,9	-311,9	237,7	-431,2	-457,0	1192,7
Рентабельність грошових витрачань (за грошовим потоком), %	1,9	-7,7	29,1	-6,6	-6,4	2,8
Рентабельність поступлень, %	1,9	-8,3	22,5	-7,0	-6,8	2,7
Коефіцієнт покриття операційної діяльності, %	2,0	-9,1	32,9	-10,7	-11,9	5,2
Коефіцієнт покриття інвестиційної діяльності, %	67,6	-206,6	643,1	-144,7	-35,6	6,4
Коефіцієнт покриття фінансової діяльності, %	1110,8	-60,9	410,0	-19,2	-22,5	185,6

Джерело: складено за даними річної звітності АТ КБ «ПриватБанк» [18]

за фінансовим результатом, а за чистим грошовим потоком.

За результатами досліджень видно, що діяльність банку не є стабільною, зокрема коефіцієнт достатності, що визначає, скільки припадає надходжень грошових коштів на 1 грн витрат грошових коштів, показує найнижче значення покриття витрат на рівні 0,92 відносних одиниць у 2014 р. 2018 р. закінчено з показником достатності 1,03 відносних одиниць. Відповідно, за від'ємного значення чистого грошового потоку показники рентабельності мають додатне чи від'ємне значення. Якщо результативний показник має позитивне значення, то рентабельність залишку грошових коштів на кінець року має високе значення. Зокрема, у 2018 р. показник рентабельності залишку грошових коштів становить 1 192,7%.

Що стосується показників рентабельності надходжень грошових коштів, то значення показників коливається від -8,3% до +22,5% за досліджуваний період, тоді як рентабельність витрачання грошових коштів коливається від -7% до 29,1%.

Коефіцієнт покриття фінансової діяльності є найбільшим, а операційної діяльності – найнижчим, що закономірно для банків. Коефіцієнт покриття операційної діяльності коливається від -11,9% до 32,9%, значення показника за результатами 2018 р. становить 5,2%.

Зазначимо, що формування чистого грошового потоку здійснюється під впливом надходжень та витрачання коштів від усіх видів діяльності, а рівномірність різноспрямованих відносно одне одного грошових потоків визначається показниками рівномірності та синхронності грошового потоку.

Дослідимо основні показники рівномірності та синхронності грошового потоку. Розглянемо, як показники грошового потоку ва-

ріюються відносно середнього значення. За шість років середній показник вхідних грошових потоків становить 75 613,5 млн. грн, а вихідного – 75 648,5 млн. грн. Відповідно, отримаємо результати аналізу в табл. 4.

За результатами коефіцієнтного аналізу та аналізу синхронності встановлено, що показники характеризуються нестабільністю. Ураховуючи, що результуючий показник банку має й негативне значення, можна говорити про нестійкість грошового потоку. Для поліпшення грошових потоків у майбутніх періодах передусім слід приділяти увагу оптимізації грошових коштів, які призведуть до збільшення надходжень та зменшення витрат. Потрібне збалансування грошового потоку у часі, для чого застосовуються два методи: синхронізації та вирівнювання. Ураховуючи те, що банк займає лідируючі позиції на фінансовому ринку, слід працювати над поліпшенням обслуговування клієнтів, щоб збільшувати довіру тих, що переходять на обслуговування до інших фінансових установ.

Велику роль у cash flow-менеджменті банку відіграють планування та прогнозування. Аналіз тенденцій банку носить прогностичний характер, оскільки дає змогу на основі закономірностей зрозуміти та спрогнозувати поведінку грошового потоку в майбутньому. Для цього можна використовувати рівняння регресії, де як змінна використовуються вхідні та вихідні грошові потоки за певний часовий інтервал. Рівняння регресії дає змогу побудувати лінію тренду (рис. 4), що дає можливість теоретичного прогнозування аналізованих показників.

Основними позитивними сторонами використання регресії як інструменту прогнозування є легкість у побудові прогнозованих показників, можливість здійснення прогнозу на будь-який термін уперед.

Таблиця 4

Результат аналізу рівномірності та синхронності грошових потоків АТ «КБ «ПриватБанк»

№	Показник	Значення, млн грн
1	Середній показник вхідних грошових потоків	75613,5
2	Середній показник вихідних грошових потоків	75648,5
3	Середньоквадратичне відхилення вхідних грошових потоків	11020
4	Середньоквадратичне відхилення вихідних грошових потоків	16710
5	Рівномірність різноспрямованих одне відносно одного грошових потоків	0,93

Джерело: складено за даними річної звітності АТ КБ «ПриватБанк» [18]

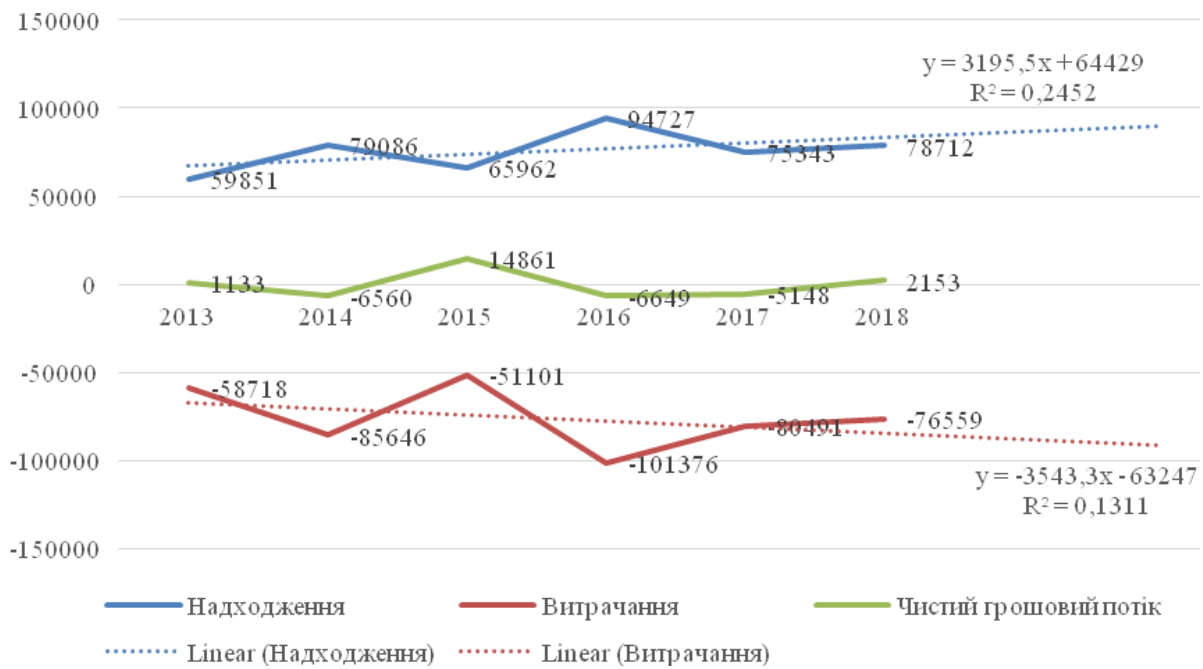

Рис. 4. Динаміка грошових потоків АТ «КБ «ПриватБанк» та прогнозування основних показників грошових потоків, млн. грн

Джерело: складено за даними річної звітності АТ КБ «ПриватБанк» [18]

До недоліків такого методу планування можна віднести те, що побудова лінії тренду не включає впливу чинників на грошові потоки. Разом із цим проведені лінії тренду на рис. 3 дають можливість здійснити такі прогнози:

1) серед побудованих ліній тренду коефіцієнт достовірності вхідних грошових потоків є вищим, аніж коефіцієнт достовірності вихідних грошових потоків;

2) з імовірністю 24,5% прогноз по вхідних грошових потоках здійсниться, тоді як імовірність здійснення прогнозу по вихідних грошових потоках становить лише 13,8%;

3) надходження банку зростатимуть, тоді як частка витрат у грошовому потоці знизуватиметься, що буде призводити до зростання чистого грошового потоку.

Незважаючи на високий показник синхронності грошових потоків один відносно одного, середньоквадратичне відхилення показників відносно середнього показника є досить високим, що унеможливує проведення прогнозів із використанням регресійного аналізу [15].

Синхронізація та розроблення планових показників грошових потоків вимагають вибору правильної циклічності у cash

flow-менеджменті. Наприклад, говорячи про циклічність у визначенні грошових потоків банківської діяльності, потрібно опиратися на підготовлений заздалегідь цикл і здійснювати аналіз для забезпечення його ефективного виконання.

Циклом є тимчасовий період, протягом якого формуються усі грошові потоки. Проведений аналіз показує ефективність грошового потоку у довгостроковому плані, однак для вирішення оперативних цілей, до яких і відноситься ліквідність, цикл повинен відповідати особливостям діяльності комерційного банку.

Можна здійснювати щоденний аналіз грошових потоків, який буде найбільш ефективним із погляду управління та гарантованого планування і прогнозування грошових потоків, що дасть змогу працювати без помилок та серйозних фінансових збитків. Однак таке планування є занадто трудомістким для фінансистів банку.

Якщо ж розглядати період місяця, то це грошові потоки, які генерувалися впродовж операційного циклу, який дає змогу здійснювати оперативне планування. Аналіз квартальних показників зробить неможливість створення універсальної моделі управління і не дасть змоги враховувати активність клієн-

тів та її спад упродовж року. Річна інформація є занадто узагальнюючою, вона взагалі не дає змоги оцінити синхронізацію грошових потоків упродовж року, оскільки банк може бути 11 місяців неплатоспроможним, а тільки під кінець року отримати достатньо надходжень, щоб погасити зобов'язання [16].

Емпіричні спостереження дають можливість зрозуміти, що найбільш оптимальним циклом для управління грошовими потоками є місячний цикл, який дає змогу встановити рівномірність навантажень на фінанси банку [17].

Для здійснення оперативного планування слід передбачити перелік робіт, що відображений на рис. 5.

Виходячи з поточних планів, банківська установа здійснює квартальне планування грошового потоку. Періодичність проведення планування банківськими установами відбувається відповідно до внутрішніх розпоряджень. Планові показники варто порівнювати з показниками за попередній період, коригуючи їх на тенденції руху грошових коштів упродовж року за місяцями.

У цілому ж слід зазначити, що процес планування діяльності банку повинен бути не занадто громіздким, щоб не перетворювати роботу фінансових менеджерів банку на тягар. Разом із цим планування повинно бути корисним інструментом, який дає змогу створювати загальну картину використання коштів та зрозуміти, які грошові потоки впродовж року були прогнозованими, а які ні, які обов'язковими, а без яких можна обійтися.

Висновки і пропозиції. Cash flow-менеджмент у банківських установах є обов'язковим елементом фінансового управління, який дає змогу здійснювати постійний контроль та нагляд за рухом грошових коштів – основною операцією, яка здійснюється у банках. Грошові потоки банку мають свою специфіку, зокрема обов'язковою умовою ефективного управління грошовими потоками є не тільки забезпечення ліквідності банку, а й розширення його кредитної діяльності. Cash flow-менеджмент відбувається у вісім етапів: аналіз грошових потоків, визначення впливу чинників на формування

Рис. 5. Структура процесу оперативного планування діяльності банку

Джерело: [17]

грошових потоків, установлення політики управління щодо грошових потоків, розроблення напрямів щодо оптимізації грошових потоків, планування та контроль над грошовими потоками.

Основними показниками, що характеризують ефективність політики управління грошовими потоками, є залишок коштів на рахунках у банку та чистий грошовий потік, яких повинно бути достатньо для покриття основних зобов'язань та розширення кредитної діяльності. У статті запропоновано для проведення коефіцієнтного аналізу грошових потоків використовувати низку показників, що визначають достатність, рентабельність та покриття грошових потоків. Для аналізування ліквідності пропонується додатково проводити аналіз рівномірності та синхронності грошового потоку. Що стосується планування, то можна використовувати методи регресійного аналізу, якщо грошовий потік має ознаки рівномірного та синхронного. Якщо ж грошовий потік нерівномірний, доцільно використовувати операційне планування грошового потоку.

Література:

1. Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами. Москва : Финансы и статистика, 2003. 800 с.
2. Коллас Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы : учебное пособие / пер. с франц. под ред. проф. Я.В. Соколова. Москва : Финансы, ЮНИТИ, 1997. 576 с.
3. Drucker Peter F. Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. New York : Harper & Row, 1985.
4. Бланк И.А. Управление денежными потоками. Киев : Ника-Центр, Эльга, 2009. 736 с.
5. Терещенко О.О. Финансова діяльність суб'єктів господарювання. Київ : КНЕУ, 2003. 554 с.
6. Коваленко Л.О., Ремньова Л.М. Финансовый менеджмент. Київ : Знання, 2005. 485 с.
7. Storkey Ian. Government Cash and Treasury Management Reform, Asian Development Bank, Governance Brief, Issue 7-2003. URL: <http://www.asiandevbank.org/Documents/Periodicals/GB/GovernanceBrief07.pdf>. (дата звернення: 26.12.2019).
8. Грищенко Ю.И. Организация и управление денежными потоками от финансовой деятельности компании. *Справочник экономиста*. 2008. № 12. URL : https://www.profiz.ru/se/12_2008/upravlenie_denezhnymi_pot/ (дата звернення: 26.12.2019).
9. Пірог Д.В. Грошові потоки банку як самостійний об'єкт стратегічного обліку і аналізу. *Економіка та держава*. 2011. № 7. С. 86–89.
10. Баранова В.В. Оценка эффективности управления денежными потоками коммерческого банка. *Вестник Самарского муниципального института управления*. 2018. № 3. С. 111–118.

11. Івасів І.Б. Ліквідність банку в умовах маркетингоорієнтованого менеджменту. *Фінанси України*. 2003. № 1. С. 109–116.
12. Ковальчук Т.Т., Коваль М.М. Ліквідність комерційних банків. Київ : Знання, 1996. 120 с.
13. Марущак М.В. Управління ліквідністю в банках України: стратегічний та операційний рівень. *Фінанси України*. 2009. № 1. С. 126–131.
14. Молчанов О.В. Теоретичні підходи до управління ліквідністю сучасних банків. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. № 10. С. 48–51.
15. Сидская О.В., Веренич Н.К. Прогнозирование – основа финансовой устойчивости банка. *Банковская система: устойчивость и перспективы развития*. 2014. С. 294–297.
16. Жулидова В.Ю. Управление денежными потоками коммерческого банка. *Вестник СТАУ*. 2010. № 2(31). С. 103–106.
17. Дребот Н.П. Актуальні проблеми планування банківської діяльності та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 21.14. С. 86–89.
18. Офіційний сайт АТ КБ «Приватбанк». URL: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost> (дата звернення: 26.12.2019).

References:

1. Van Khorn Zhd. K. (2003) *Osnovy upravleniya fynansamy* [Bases of Financial Management] Moscow: Finansy i statystyka. (In Russian)
2. Kollas B. (1997) *Upravlenye fynansovoi deiatelnostiu predpriyatya*. Problemy, kontseptsyy u metody [Management of financial activity of the enterprise. Problems, concepts and methods] M. : Fynansy, Yuniti. (In Russian)
3. Drucker, Peter F. (1985) *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles*. New York: Harper & Row. (In English)
4. Blank Y.A.(2009) *Upravleniye denezhnymi potokami* [Cash flow management]. Kyiv : Nika-Tsentr, Elga. (In Russian)
5. Tereshchenko O.O. (2003) *Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia* [Financial activity of economic entities]. Kyiv : KNEU. (In Ukrainian)
6. Kovalenko L.O., Remnova L.M. (2005) *Finansovyi menedzhment* [Financial Management]. Kyiv:Znannia. (In Ukrainian)
7. Storkey Ian. (2003) *Government Cash and Treasury Management Reform*, Asian Development Bank, Governance Brief, Issue 7-2003. Available at: www.asiandevbank.org/Documents/Periodicals/GB/GovernanceBrief07.pdf (accessed 26 December 2019). (In English)
8. Hryshchenko Y.Y. (2008) *Orhanizatsiya i upravleniye denezhnymi potokami ot finansovoi deiatelnosti kompanii*. [Organization and management of cash flow from financial activity of the company]. *Spravochnik ekonomista*. Vol. 12. Available at: https://www.profiz.ru/se/12_2008/upravlenie_denezhnymi_pot/ (accessed 26 December 2019). (In Ukrainian)
9. Piroh D.V. (2011) *Hroshovi potoky banku yak samostiinyi obiekt stratehichnoho obliku i analizu* [cash flows of the bank as an independent object of strategic accounting and analysis] *Ekonomika ta derzhava*. Vol. 7. PP. 86–89. (In Ukrainian)
10. Baranova V.V. (2018) *Otsenka effektivnosti uparvlenija denezhnymi potokami kommercheskogo banka* [evaluation of commercial bank cash flow management efficiency]. *Vestnyk Samarskoho munitsypalnogo instituta upravlenija*. Vol.3. P. 111–118. (In Russian)
11. Ivasiv I.B. (2003) *Likvidnist banku v umovakh marketynhooriintovanoho menedzhmentu*. [Bank's liquidity in a marketing-oriented environment]. *Finansy Ukrainy*. vol. 1, pp. 109–116.

12. Kovalchuk T.T., Koval M.M. (1996). Likvidnist komertsii-nykh bankiv [Liquidity of commercial banks] Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
13. Marushchak M.V. (2009) Upravlinnia likvidnistiu v bankakh Ukrainy: stratehichniy ta operatsiinyi riven [Liquidity management in Ukrainian banks: strategic and operational level] *Finansy Ukrainy*. Vol. 1. pp. 126–131.
14. Molchanov O.V. (2006) Teoretychni pidkhody do upravlinnia likvidnistiu suchasnykh bankiv. [Theoretical approaches to liquidity management of modern banks] *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. vol. 10, pp. 48–51.
15. Sydskaia O.V., Verenyh N.K. (2014) Prohnozyrovanye – osnova fynansovoi ustoichyvosti banka [Forecasting is the basis of a bank's financial sustainability] *Bankovskaja sistema: ustoichivost i perspektivy razvitija*. pp. 294–297. (In Russian)
16. Zhulydova V.Iu. (2010) Upravlenye denezhnymy potokamy kommercheskoho banka [Commercial bank cash flow management] *Vestnyk SHAU*. Vol. 2(31). P.103–106.
17. Drebot N.P. (2011) Aktualni problemy planuvannia bankivskoi diialnosti ta shliakhy yikh vyrishennia [Actual problems of banking planning and ways of solving them] *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. vol. 21.14. pp. 86–89.
18. Official site of JSC CB "Privatbank" Available at: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost> (accessed 26 December 2019).

Аннотация. В статье определены актуальность и сущность cash flow-менеджмента в банковском деле и рассмотрены особенности формирования денежных потоков. Определены основные составляющие эффективного cash flow-менеджмента. На примере АО «КБ «ПриватБанк» рассмотрены особенности формирования денежных потоков банка, определены факторы, влияющие на денежный поток. Рассмотрены основные показатели, определяющие эффективность денежного потока. Определены инструменты оценки ликвидности и планирования денежного потока. Проведен анализ синхронности и равномерности денежного потока коммерческого банка, а также рассмотрены направления планирования деятельности банка. Исследовано значение цикличности при планировании и анализе ликвидности банка. Показаны основные составляющие осуществления операционного планирования банка. Определены направления по совершенствованию денежных потоков АО «КБ «ПриватБанк».

Ключевые слова: cash flow-менеджмент, ликвидность, синхронизация, равномерность, планирование, цикличность.

Summary. The article highlights the relevance and essence of cash flow management and defines the peculiarities of cash flow formation in banking. Cash flow management in banking is a mandatory element of financial management that allows to control and oversee the flow of cash, which is the main operation in banks. The article shows that the bank's cash flows have their own specifics. A prerequisite for effective cash flow management is not only ensuring the bank's liquidity but also expanding its lending activities. The article defines the main components of effective cash flow management. Accordingly, cash flow management is conducted in 8 stages. These include cash flow analysis, determining the impact of factors on cash flow formation, establishing a cash flow management policy, developing cash flow optimization directions, planning and controlling cash flow. The subject of the research is the activity of JSC CB «PrivatBank». Using the example of the activity of JSC CB «PrivatBank», the article highlights the peculiarities of cash flow formation of the bank and identifies the factors that affect the cash flow. The main indicator that characterizes the effectiveness of the cash flow management policy is the balance of the bank accounts and the net cash flow, which should be sufficient to cover urgent liabilities and expand credit activities. The article proposes to use a number of indicators to determine the adequacy, profitability, and coverage of cash flows for coefficient analysis of cash flows. It's proposed to analyze the uniformity and synchrony of the cash flow to analyze the liquidity of the bank. The analysis of synchronicity and uniformity of the cash flow of a commercial bank, as well as the directions of planning of the bank's activity, are considered. The importance of cyclicity in the planning and analysis of bank liquidity is investigated. The basic components of the implementation of the operational planning of the bank are shown. Directions for improvement of cash flows of JSC CB «PrivatBank» have been determined. It is suggested to use regression analysis methods in planning if the cash flow has signs of uniformity and synchrony. However, if cash flow is desynchronized, it is more appropriate to use cash flow operational planning.

Keywords: cash flow management, liquidity, synchronization, uniformity, planning, cyclicity.

*Гевчук А.В.**к.е.н., доцент кафедри фінансів,**Вінницький фінансово-економічний університет**Hevchuk Anna**Vinnitsia Financial and Economic University*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ АГРАРНИХ РОЗПИСОК ПІДПРИЄМСТВАМИ АПК

METHODICAL APPROACHES TO ACCOUNTING OF AGRICULTURAL RECEIPTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація. У статті поставлено завдання узагальнити методичні підходи до відображення розрахункових операцій за аграрними розписками в системі бухгалтерського обліку з позиції боржника (агровиробника). Описано бізнес-моделі застосування аграрних розписок, що успішно використовуються на практиці підприємствами АПК (між Агровиробником та Постачальником, Банком, Кредитною спілкою, Трейдером, Нерезидентом). Удосконалено методику відображення операції розрахунків за аграрними розписками шляхом використання субрахунків 551 «Довгострокові зобов'язання за розрахунками аграрними розписками», 686 «Розрахунки за аграрними розписками», 507 «Довгострокова позика в межах операцій за аграрними розписками», 607 «Короткострокова позика в межах операцій за аграрними розписками», 051 «Гарантії, видані за розрахунками аграрними розписками». Обґрунтовано, що застосування запропонованих субрахунків і впровадження аналітичних рахунків для обліку операцій за аграрними розписками дало змогу сформулювати необхідну інформацію про формування та використання даного об'єкта бухгалтерського обліку для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень у частині провадження економічної діяльності у сфері АПК.

Ключові слова: аграрна розписка, розрахунки, агровиробник, бухгалтерський облік аграрних розписок, зобов'язання.

Постановка проблеми. За даними Державної служби статистики України, станом на 20 грудня 2019 р. експорт аграрної продукції в грошовому еквіваленті сягнув

18,07 млрд. дол. США, що становило 43,4% від загального обсягу вітчизняного експорту та 121,6% до експорту аналогічного періоду 2018 р. [7]. Статистичні дані підтверджують безумовний факт того, що аграрний сектор є однією з найбільш експортоорієнтованих і валютномістких галузей національної економіки та відіграє важливу роль у національній економіці, робить вагомий внесок у забезпечення продовольчої, енергетичної та екологічної безпеки країни, формуючи передумови для стійкого розвитку соціально-економічних систем. Проте, незважаючи на високі показники діяльності, а також тенденцію до зростання світових цін на аграрну продукцію, сільськогосподарські товаровиробники, з огляду на сезонність виробничого процесу і, як наслідок, неритмічність та розбалансованість грошових потоків у часі, перебувають в умовах дефіциту власних оборотних коштів, що впливає на своєчасність розрахунків за борговими зобов'язаннями, рівень фінансової стійкості та платоспроможності. Це спонукає до діалогу між урядом та агропідприємствами щодо пошуку нових інструментів забезпечення вчасного проведення розрахунків. Так, одним із можливих варіантів подолання кризи неплатежів у сфері сільськогосподарського виробництва є введення в обіг аграрних розписок.

Поняття «аграрна розписка» існує вже досить тривалий час. Його визначення міститься в Законі України «Про аграрні розписки» від 6 листопада 2012 р. (редакція від 19.07.2017, підстава – 1982-VIII). Стаття 1

цього Закону визначає аграрну розписку як товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах [10]. Проте використання аграрних розписок українськими аграріями розпочалося з 2015 р. Вони позиціонуються як зручний та простий інструмент залучення фінансування, який допоможе отримати доступ до фінансових та матеріально-технічних ресурсів під заставу майбутньої сільськогосподарської продукції як додатковий фінансовий інструмент розвитку бізнесу на сільських територіях.

Так, станом на листопад 2019 р. агро-виробниками оформлено 1358 аграрних розписок на суму 348 млн. дол. У цілому з початку впровадження аграрних розписок (із 2015 р.) за їх рахунок в аграрний сектор залучено понад 605 млн. дол., а їх загальна кількість становить 2209 [7]. При цьому 60% усіх укладених аграрних розписок є фінансовими, які передбачають відносини в грошовій формі. Середній розмір зобов'язань за однією фінансовою аграрною розпискою – 5,8 млн. грн, за товарною – 8,4 млн. грн [1].

Сьогодні 139 компаній використовують для розрахунків аграрні розписки, серед яких є як українські, так і міжнародні компанії [4]. Так, варто відзначити, що одним зі здобутків сезону-2019 стала практична реалізація використання аграрних розписок для залучення іноземного фінансування: три кредитори-нерезиденти з Естонії та Нідерландів надали фінансування за восьми аграрними розписками на загальну суму понад 3,6 млн. дол. США [9]. Окрім того, у планах уряду – внесення змін до Закону «Про аграрні розписки», які мають на меті спростити процедуру оформлення і здешевити цей фінансовий інструмент шляхом діджиталізації. Усе це буде зроблено для того, щоб залучити до використання інструменту аграрних розписок більшу кількість дрібних фермерів, адже зараз основний сегмент – це середні сільгоспвиробники [12].

Однак для цього нового способу фінансування аграрного бізнесу ще не напрацьовано достатнього та дієвого нормативного і методичного забезпечення, у тому числі й у ча-

стині облікового відображення руху цих розписок у бухгалтерських системах аграрних підприємств та держателів цих документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторами, які розкривають теоретичну сутність аграрних розписок як об'єкта економічних відносин, є О. Богданова [2], В. Смердов [2] та Ю. Пустовіт [12]. Дослідниками також наведено можливі напрями розвитку використання досліджуваного розрахункового інструменту. Окремим питанням облікового відображення аграрних розписок присвячено публікації Н.Л. Правдюк [8], Н.Г. Царук [13], Ю.Ю. Мороз, Ю.С. Цаль-Цалко [6], О.А. Боярова та Н.П. Кузик [3]. Незважаючи на глибокі напрацювання, у дослідженнях відсутня єдина позиція щодо економіко-правової сутності аграрних розписок, що, відповідно, впливає на формування методики облікового відображення операцій з їх використанням. Окрім того, аналіз публікацій дав змогу стверджувати, що дослідники не поглиблювалися в різноваріантність використання аграрних розписок. Досліджувалися лише приклади облікового відображення стандартних взаємовідносин між боржником (агровиробником) та кредитором (без зазначення його виду) в межах існування фінансової та товарної аграрної розписки. Проте саме від виду кредитору та від термінів видачі аграрної розписки і варто було б відштовхуватися під час побудови облікових моделей таких операцій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Як свідчить проведений аналіз стану дослідження обігу аграрних розписок, незважаючи на їх зростаючу роль та популяризацію застосування в обігу, питання облікового відображення операцій за ними залишається недостатньо дослідженим. Зокрема, потребує уточнення їх природа як об'єкта бухгалтерського обліку та встановлення особливостей облікового відображення операцій за аграрними розписками, враховуючи різні схеми взаємовідносин між суб'єктами користування, та термінів дії аграрних розписок.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення методики відображення розрахункових операцій за аграрними розписками в системі бухгалтерського обліку з позиції боржника (агровиробника).

Виклад основного матеріалу. Загально-відомо, що, відповідно до ЗУ «Про аграрні розписки», існують товарні аграрні розписки (ТАР) (встановлює безумовне зобов'язання боржника (далі – агровиробник) поставити кредиторю (фізична чи юридична особа, яка надає грошові кошти, послуги, поставляє товари, виконує роботи) фіксований обсяг продукції одного виду) та фінансові аграрні розписки (ФАР) (встановлює безумовне зобов'язання боржника сплатити суму коштів кредиторю згідно з формулою, що враховує кількість продукції. Варіанти формули: а) фіксація суми на дату укладання; б) розрахунок суми в майбутньому (ціна, курс валюти) аграрні розписки).

Дослідження реєстру аграрних розписок [5] дало змогу виявити основні бізнес-моделі, що успішно використовуються на практиці (рис. 1).

Далі розглянемо методику облікового відображення за кожним видом операцій. Так,

ураховуючи новизну даного об'єкта обліку, праць, присвячених його обліковому відображенню, небагато. І кожен автор намагається розібратися з особливостями аграрної розписки і побудувати власну модель облікового відображення операцій із нею.

Так, Н.Л. Правдюк [8] розглядає аграрну розписку як цінний папір та пропонує для їх обліку використовувати рахунки 513 «Довгострокові аграрні розписки» та 623 «Короткострокові аграрні розписки». Проте з даним підходом можна посперечатися. Адже, проаналізувавши критерії віднесення документа до цінного паперу [11], зауважимо, що одним із критеріїв є неподільність, що суперечить ЗУ «Про аграрні розписки». Про це також наголошує Н.Г. Царук [13], аргументуючи свою позицію неможливості віднесення аграрної розписки до цінного паперу тим, що «жодний документ, який би посилався на сутність аграрної розписки як цінного паперу, відсутній».

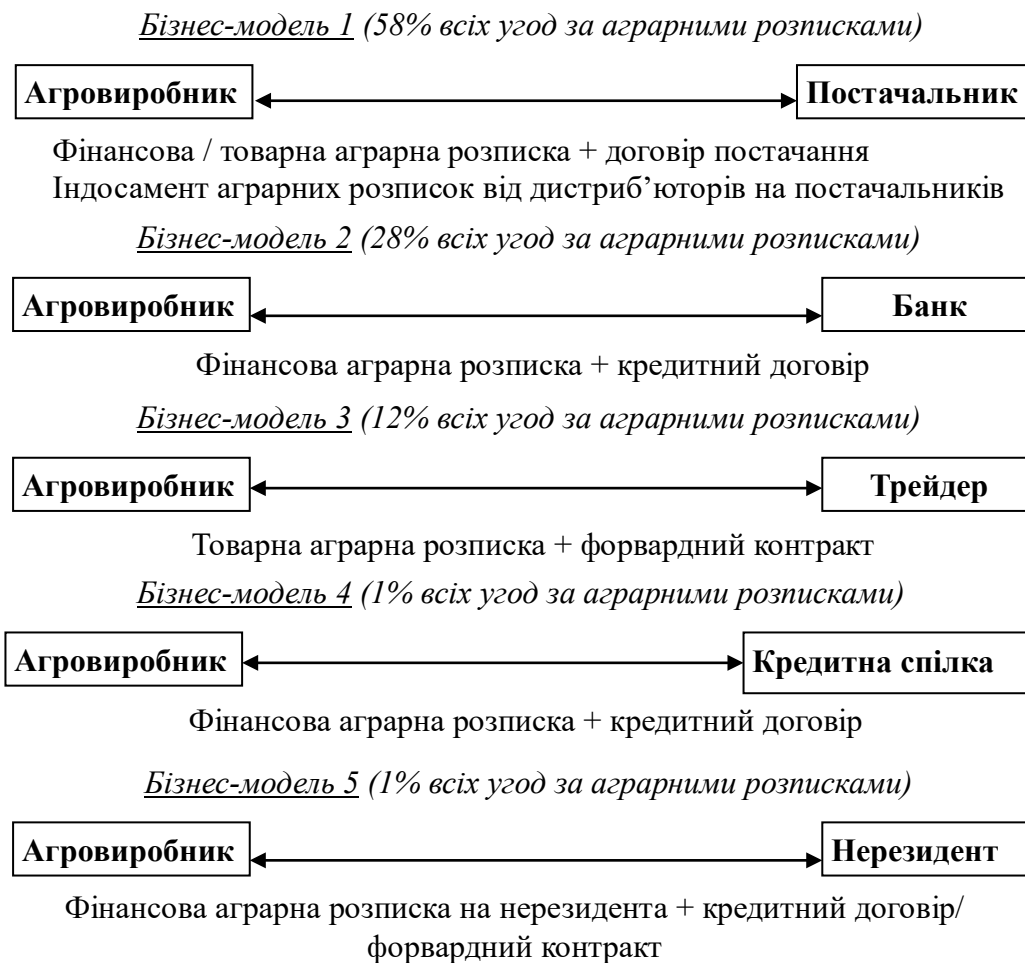

Рис. 1. Бізнес-моделі застосування аграрних розписок, що успішно використовуються на практиці

Таким, що заслуговує на увагу, є підхід Ю.Ю. Мороз та Ю.С. Цаль-Цалко [6]. Так, дослідники пропонують для обліку аграрних розписок виокремлювати окремі субрахунки: 634 «Розрахунки з постачальниками за агро-розписками»; 9491 «Витрати на оформлення аграрних розписок»; 706 «Дохід від реалізації продукції за агро-розписками»; 905 «Собівартість реалізованої продукції за агро-розписками»; 365 «Розрахунки з виконання зобов'язань за агро-розписками», 051 «Гарантії та забезпечення надані за агро-розписками». Підтримуємо таку пропозицію. Але авторами не враховано всі можливі бізнес-моделі практичного застосування аграрних розписок. Зокрема, незрозумілим залишається порядок видачі аграрної розписки. Адже, виходячи із сутності суб'єктів (боржник-кредитор), аграрна розписка – це зобов'язання. І операції за нею доцільно проводити на рахунках 5-го класу «Довгострокові зобов'язання» (пропонуємо рахунок 551 «Довгострокові зобов'язання за розрахунками аграрними розписками») і 6-го класу «Поточні зобов'язання» (підтримуючи позицію О.А. Боярової та Н.П. Кузик [3], пропонуємо рахунок 686 «Розрахунки за аграрними розписками») і аж ніяк із викорис-

танням рахунків 3-го класу, про що також зазначала Н.Г. Царук [13].

Окрім того, особливий інтерес викликають взаємовідносини між кредиторами – банком і кредитною спілкою (остання з листопада 2018 р. фактично отримала можливість надавати кредити фермерським господарствам) і боржником, коли підставою видачі аграрної розписки є кредитний договір, який визначає взаємні юридичні права і зобов'язання та економічну відповідальність із приводу проведення кредитної операції. До речі, на таку обставину у дайджесті «Аграрні розписки» звертають увагу О. Богданова та В. Смердов [2]. У такому разі об'єктивно, що аграрні розписки слід відображати у розрізі синтетичного рахунку 50 «Довгострокові позики» (пропонуємо на рахунку 507 «Довгострокова позика в межах операцій за аграрними розписками») та синтетичного рахунку 60 «Короткострокові позики» (пропонуємо рахунок 607 «Короткострокова позика в межах операцій за аграрними розписками»).

Ураховуючи вищевикладене, на рис. 2 наведемо загальну модель розрахунків шляхом застосування аграрних розписок із метою подальшого приведення прикладів

Рис. 2. Загальна модель розрахунків шляхом застосування аграрних розписок

відображення таких операцій на рахунках бухгалтерського обліку.

Так, за даними операціями також виникають витрати на оформлення аграрної розписки, які «лягають на плечі» агровиробника та включають державне мито 0,01% предмета застави (але не менше 5 і не більше 50 нео-

податковуваних мінімумів доходів громадян), включення до реєстру аграрних розписок – 355 грн, інші витрати (бланки, витяги, довідки) та час роботи нотаріуса. До слова, дані витрати можна обліковувати на рахунку 9491 «Витрати на оформлення аграрних розписок», але оскільки об'єктом нашого дослідження є

Таблиця 1

Можливі варіанти типової кореспонденції рахунків із відображення в бухгалтерському обліку операції за аграрними розписками відповідно до можливих бізнес-моделей у боржника (агровиробника)

№ з/п	Зміст операції	Первинний документ	Кореспонденція рахунків	
			Д-т	К-т
<i>Агровиробник – Постачальник</i>				
1	Отримано грошові кошти, фактори виробництва, послуги від постачальника	Накладна, рахунок, прибутковий касовий ордер, виписка банку, платіжне доручення	20, 21, 22, 23, 28, 30, 31, 91, 92, 93, 94, 97	634 «Розрах. з постач за агророзписками»
2	Відображено податковий кредит	Податкова накладна	641 /ФАР	634
3	Видано ФАР*	Аграрна розписка	634	686 / ФАР (551 / ФАР)
4	Відображено ФАР на позабюджетному рахунку	Аграрна розписка	051	-
*	За умови індосаменту: зміна кредитора з Дистриб'ютора на Внутрішнього постачальника	Аграрна розписка	686 (551) / ФАР 051/ФАР	686 (551) / ФАР 051/ФАР
5	Виконано зобов'язання за ФАР перед внутрішнім постачальником	Аграрна розписка, виписка банку	686 (551) /ФАР	311
6	Списано ФАР з позабалансового рахунку	Аграрна розписка	-	051
<i>Агровиробник – Банк/ Агровиробник – Кредитна спілка</i>				
1	Отримано грошові кошти за кредитним договором	Виписка банку	311	507/ФАР (607)/ФАР
2	Нараховані відсотки за кредитним договором	Розрахунок	951	684
3	Відображена видана ФАР на позабалансовому рахунку	Аграрна розписка	051	-
4	Повернення за договором кредитним основної суми та відсотків	Аграрна розписка, виписка банку, платіжне доручення	507/ФАР (607)/ФАР,684	311
5	Відображено повернення ФАР на позабалансовому рахунку	Аграрна розписка	-	051
<i>Агровиробник – Трейдер</i>				
1	Отримано грошові кошти, фактори виробництва, послуги від постачальника	Накладна, рахунок, прибутковий касовий ордер, виписка банку, платіжне доручення	20, 21, 22, 23, 28, 30, 31, 91, 92, 93, 94, 97	634
2	Відображено податковий кредит	Податкова накладна	641/ПДВ	634
3	Видано ТАР*	Аграрна розписка	631	686/ТАР (551/ТАР)
4	Відображено видачу ТАР на позабалансовому рахунку	Аграрна розписка	051	-
5	Виконано зобов'язання за ТАР перед постачальником чи дистриб'ютором шляхом постачання продукції в обсязі та за вартістю, що обумовлені ТАР	Аграрна розписка, розрахунок бухгалтерії	686/ТАР (551/ТАР)	706 «Дохід від реалізації продукції за агророзписками»
6	Відображено зобов'язання з ПДВ	Податкова накладна	706	641/ПДВ
7	Списано собівартість продукції на витрати	Розрахунок бухгалтерії	905 «Собів. реаліз. прод. за агророз.»	27
8	Відображено повернення ТАР на позабалансовому рахунку	Аграрна розписка	-	051

Примітка: ТАР – товарна аграрна розписка; ФАР – фінансова аграрна розписка.

безпосередньо самі розрахунки, то детально зупинимося лише на обліковому аспекті саме розрахунків за такими операціями.

Таким чином, використовуючи пропозиції, зазначені на рис. 2, наведемо можливі варіанти типової кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку розрахунків за аграрними розписками в табл. 1

Таким чином, у таблиці нами приведено приклади застосування запропонованих рахунків. Дані пропозиції, впроваджені у діяльність фермерських господарств Вінницької області, які використовують аграрні розписки, дали змогу підвищити інформативність даних бухгалтерського обліку та забезпечили контроль над реалізацією таких операцій.

Але варто також зупинитися окремо ще на одній бізнес-моделі: відносини «Агровиробник – Нерезидент». Так, із 2019 р. міжнарод-

ні аграрні розписки розширили можливості для українських фермерів: забезпечили доступ до дешевих кредитних ресурсів, доступного фінансування та партнерства. Особливістю міжнародної аграрної розписки є те, що, по-перше, процедура її видачі не відрізняється від розписок внутрішнього користування; по-друге, фінансові аграрні розписки на кредитора-нерезидента можуть бути видані в іноземній валюті, і, по-третє, міжнародна аграрна розписка випикується на забезпечення позики, форвардного контракту, імпорту та кредитного договору.

Типову кореспонденцію рахунків за таким видом бізнес-відносин можна відобразити так (табл. 2)

Так, уведення окремих субрахунків і впровадження аналітичних рахунків для обліку операцій за аграрними розписками

Таблиця 2

Можливі варіанти типової кореспонденції рахунків з відображення в бухгалтерському обліку операції за аграрними розписками відповідно до бізнес-моделі «Агровиробник – Нерезидент» у боржника (агровиробника)

№	Зміст операції	Первинний документ	Дебет	Кредит
<i>Агровиробник – Нерезидент (форвардний контракт)</i>				
1	Отримано грошові кошти від трейдера за форвардним контрактом	Платіжне доручення, виписка банку	312	6812
2	Відображено видачу ФАР на позабалансовому рахунку	Аграрна розписка	051	-
3	Передоплата за форвардом вважається поворотною фінансовою допомогою і підлягає поверненню згідно з фінансовою аграрною розпискою	Аграрна розписка	6812	686 (551)/ФАР
4	Стягнення майна за виконавчим написом. Курс у. о., відвантажено продукції	Бухгалтерська довідка, аграрна розписка	361	706
5	Нараховані податкові зобов'язання з ПДВ	Податкова накладна	706	641
6	Отримано гроші за відвантаженою продукцією	Виписка банку	311	361
7	Повернуто грошові кошти на трейдера ФАР	Виписка банку, аграрна розписка	686 (551)/ФАР	312
8	Відображено списання ФАР на позабалансовому рахунку	Аграрна розписка	-	051
<i>Агровиробник – Нерезидент (кредитний договір)</i>				
1	Отримано гроші за договором позики	Виписка банку	312	607 (507)
2	Видача ФАР \$1 (к.30)	Аграрна розписка	607(505)	686(551)/ФАР
3	Розкриття інформації по ФАР на позабалансовому рахунку	Аграрна розписка	051	-
4	Нараховано проценти за ФАР	Розрахунок	95	686 (551)/ФАР
5	Нараховано податок на репатріацію на відсотки за ФАР (15 %, якщо інше не передбачене)	Розрахунок, податкова накладна	686 (551)/ФАР	642
6	Нараховано штрафи за ...	Розрахунок	94	686 (551)/ФАР
7	Нараховано податок на репатріацію на штрафи за ... (15% (позиція ДПС))	Розрахунок, податкова накладна	686 (551)/ФАР	642
8	Погашення- сплата штрафу	Виписка банку, платіжне доручення	686 (551)/ФАР	312
9	Погашення ФАР	Виписка банку, платіжне доручення	686 (551)/ФАР	312
10	Списання ФАР з позабалансу	Аграрна розписка	-	051

дасть змогу сформуванню необхідної інформації про формування та використання даного об'єкта бухгалтерського обліку для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень у частині провадження економічної діяльності у сфері АПК.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведене дослідження дало змогу виділити та описати бізнес-моделі застосування аграрних розписок, що успішно використовуються на практиці підприємствами АПК. Це забезпечило формування загальної моделі розрахунків шляхом застосування аграрних розписок. Удосконалення методики бухгалтерського обліку пропонується шляхом використання субрахунків 551 «Довгострокові зобов'язання за розрахунками аграрними розписками», 686 «Розрахунки за аграрними розписками», 507 «Довгострокова позика в межах операцій за аграрними розписками», 607 «Короткострокова позика в межах операцій за аграрними розписками», 051 «Гарантії видані за розрахунками аграрними розписками» в межах застосування для товарних та фінансових аграрних розписок, що дало змогу сформуванню релевантної інформації про використання даного об'єкта бухгалтерського обліку для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень у частині провадження економічної діяльності у сфері АПК. У подальших дослідженнях планується розроблення моделі облікового забезпечення управління ризиками використання аграрних розписок у діяльності підприємств АПК, що дасть змогу сформуванню комплексних підходів до дослідження даного проблемного питання.

Література:

1. Аграрные расписки взяли планку в 8 млрд грн. *AgroPortal*. 2019. URL : <http://agroportal.ua/news/vlast/agrarnye-raspiski-vzyali-planku-v-8-mlrd-grn/> (дата звернення: 25.12.2019).
2. Богданова О., Смердов В. Аграрні розписки. 2019. URL : https://drive.google.com/file/d/12pf4bhELbaLMISnYNJSDNL9C_1AjrWJ8/view (дата звернення: 25.12.2019).
3. Боярова О.А., Кузык Н.П. Аграрні розписки як форма кредитування сільськогосподарських підприємств: облік та відображення у звітності *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2016. № 247. С. 52–62.
4. В Украине аграрные расписки могут превратиться в ценные бумаги. *Delo.ua*. 2019. URL : [- ukraine-agrarnye-raspiski-mogut-prevratit-v-c-359594/ \(дата звернення: 25.12.2019\).
 5. ДП «Аграрні реєстри». URL : <https://agroregisters.com.ua/working-with-the-registry/> \(дата звернення: 23.12.2019\).
 6. Мороз Ю.Ю., Цаль-Цалко Ю.С. Аграрні розписки як фінансовий інструмент розвитку сільськогосподарського сектору економіки: організаційний та обліковий аспект. *Фінансова політика регіонального розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 25-річчя заснування кафедри фінансів і кредиту, 10–11 жовтня 2019 р. Житомир, 2019. С. 15–18.
 7. Німецько-український агрополітичний центр. *Аграрна статистика*. URL : <https://apd-ukraine.de/ua/korisni-resursi/agrarna-statistika> \(дата звернення: 24.12.2019\).
 8. Правдюк Н.Л. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств: обліковий аспект. *Облік і фінанси*. 2016. № 4. С. 69–79. URL : \[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_4_10\]\(http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_4_10\) \(дата звернення: 23.12.2019\).
 9. Прес-служба Мінагрополітики. Завдяки аграрним розпискам українські сільгоспвиробники отримали доступ до іноземного капіталу. 2019. URL : <https://minagro.gov.ua/ua/news/zavdyaki-agrarnim-rozpiskam-ukrayinski-silgospvirobniki-otrimali-dostup-do-inozemnogo-kapitalu-kovalova> \(дата звернення: 26.12.2019\).
 10. Про аграрні розписки : Закон України від 27.07.2107 № 1982-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17> \(дата звернення: 24.12.2019\).
 11. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 01.01.2019 № 2210-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17> \(дата звернення: 24.12.2019\).
 12. Пустовіт Ю. Аграрные расписки предлагают диджитализировать. *AgroPortal*. 2019. URL : <http://agroportal.ua/news/vlast/agrarnye-raspiski-predlagayut-didzhitalizirovat/> \(дата звернення: 23.12.2019\).
 13. Царук Н.Г. Операції з аграрними розписками: облікові аспекти. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 6. С. 171–183. URL : \[http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2017_6_14\]\(http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2017_6_14\) \(дата звернення: 23.12.2019\).](https://delo.ua/business/v-

</div>
<div data-bbox=)

References:

1. Agrarnye raspiski vzyali planku v 8 mlrd grn. *AgroPortal*. (2019) Available at: <http://agroportal.ua/news/vlast/agrarnye-raspiski-vzyali-planku-v-8-mlrd-grn/> (accessed 25 December 2019).
2. Bohdanova O., Smerdov V. (2019) Ahrarni rozpysky. Available at: https://drive.google.com/file/d/12pf4bhELbaLMISnYNJSDNL9C_1AjrWJ8/view (accessed 25 December 2019).
3. Boiarova O.A., Kuzyk N.P. (2106). Ahrarni rozpysky yak forma kredytuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv: oblik ta vidobrazhennia u zvitnosti. [Agrarian receipts as a form of lending to agricultural enterprises: accounting and reporting]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy* : zb. nauk. pr. Kyiv. Seriya, Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes. no. 247, pp. 52-62.
4. V Ukraine agrarnye raspiski mogut prevratit v tsennyye bumagi. *Delo.ua*. (2019). Available at: <https://delo.ua/business/v-ukraine-agrarnye-raspiski-mogut-prevratit-v-c-359594/> (accessed 25 December 2019).
5. DP«Ahrarnirehistry». Available at: <https://agroregisters.com.ua/working-with-the-registry/> (accessed 23 December 2019).

6. Moroz Yu.Iu., Tsal-Tsalko Yu.S. (2019) Ahrarni rozpysky yak finansovy instrument rozvytku silskohospodarskoho sektoru ekonomiky: orhanizatsiyni ta oblikovi aspekt [Agrarian receipts as a financial instrument for the development of the agricultural sector of the economy: organizational and accounting aspects]. *Finansova polityka rehionalnoho rozvytku : vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. z nahody 25-richchia zasnuvannia kafedry finansiv i kredytu (10–11 zhovt. 2019 r.)*. Zhytomyr, pp. 15–18.
7. Nimetsko-ukrainskyi ahropolitychnyi tsentr. Ahrarna statystyka. Available at: <https://apd-ukraine.de/ua/korisni-resursi/ahrarna-statistika> (accessed 24 December 2019).
8. Pravdiuk N.L. (2016). Ahrarni rozpysky yak alternatyvna forma kredyuvannia silskohospodarskykh pidpriemstv: oblikovi aspekt [Agrarian receipts as an alternative form of lending to agricultural enterprises: an accounting aspect]. *Oblik i finansy*. № 4. S. 69–79. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_4_10 (accessed 23 December 2019).
9. Pres-sluzhba Minahropolityky. Zavdiaky ahrarnym rozpyskam ukrainski silhospyvrobnyky otrymaly dostup do inozemnoho kapitalu. 2019. Available at: <https://minagro.gov.ua/ua/news/zavdyaki-ahrnim-rozpyskam-ukrayinski-silgospyvrobnyki-otrimali-dostup-do-inozemnogo-kapitalu-kovalova> (accessed 26 December 2019).
10. Pro ahrarni rozpysky. Zakon Ukrainy vid 27.07.2107 r. № 1982-VIII / Verkhovna rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17> (accessed 24 December 2019).
11. Pro tsinni papery ta fondovy rynok. Zakon Ukrainy. vid 01.01.2019 r. № 2210-VIII / Verkhovna rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17> (accessed 24 December 2019).
12. Pustovit Yu. (2019). Ahrarnye raspysky predlahaiut dydzhytalyzyrovat. AgroPortal. 2019. Available at: <http://agroportal.ua/news/vlast/ahrnnye-raspiski-predlagayut-didzhitalizirovat/> (accessed 23 December 2019).
13. Tsaruk N.H. (2017). Operatsii z ahrarnymy rozpyskami: oblikovi aspekty. [Transactions with agricultural receipts: accounting aspects]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*. no. 6, pp. 171–183. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2017_6_14 (accessed 23 December 2019).

Аннотация. В статье поставлена задача обобщить методические подходы к отображению расчетных операций по аграрным расписками в системе бухгалтерского учета с позиции должника (агропроизводителя). Описаны бизнес-модели применения аграрных расписок, которые успешно используются на практике предприятиями АПК (между Агропроизводителем и Поставщиком, Банком, Кредитным союзом, Трейдером, Нерезидентом). Усовершенствована методика отражения операций расчетов по аграрным расписками путем использования субсчетов 551 «Долгосрочные обязательства по расчетам аграрными расписками», 686 «Расчеты по аграрным расписками», 507 «Долгосрочная ссуда в пределах операций по аграрным расписками», 607 «Краткосрочный заем в пределах операций по аграрным распискам», 051 «Гарантии, выданные по расчетам аграрными расписками». Обосновано, что применение предложенных субсчетов и внедрение аналитических счетов для учета операций по аграрным расписками позволили сформировать необходимую информацию о формировании и использовании данного объекта бухгалтерского учета для принятия экономически обоснованных управленческих решений в части экономической деятельности в сфере АПК.

Ключевые слова: аграрная расписка, расчеты, агропроизводитель, бухгалтерский учет аграрных расписок, обязательства.

Summary. The article aims to summarize methodological approaches to the display of settlement transactions on agricultural receipts in the accounting system from the position of the debtor (agricultural producer). The goal was achieved on the basis of the methods of observation, comparison, analysis, synthesis, generalization and economic-statistical method. The necessity of establishing the features of accounting display of transactions on agricultural receipts has been proved, taking into account different schemes of relations between the subjects of use. The business models of application of agricultural receipts, which are successfully used in practice by agricultural enterprises (Agro-Producer (58% of all agreements on agricultural receipts), Agro-producer-Bank (28% of all transactions on agricultural receipts), Agro-producer-Credit Union (1% of all agreements on agricultural receipts), Agroobobnik-Trader (12% of all agreements on agricultural receipts), Non-resident agricultural producer (1% of all transactions on agricultural receipts)). A general model of calculations has been formed through the use of agrarian receipts. Possible variants of typical correspondence of accounts on accounting in the accounting of transactions on agricultural receipts according to the possible business models of the debtor (agricultural producer) are presented, thus improving the method of displaying the operation of payments on agricultural receipts by using subaccounts 551 «Long-term accounts "; 686 «Settlements on agricultural receipts», 507 «Long-term loan within the limits of operations on agricultural receipts»; 607 «Short-term loan within the framework of operations on agricultural receipts, 051» Guarantees issued on calculations of agricultural receipts «within the scope of application for commodity and financial agrarian receipts. It is substantiated that the use of the proposed subaccounts and the introduction of analytical accounts for accounting transactions on agricultural receipts allowed to generate the necessary information about the formation and use of this accounting object for making economically sound management decisions in the field of conducting economic activities in the field of agricultural production.

Keywords: agricultural receipts, calculations, agricultural producer, accounting of agricultural receipts, commitment.

*Ілляшенко К.В.**к.е.н., доцент,**доцент кафедри обліку і оподаткування,**Таврійський державний агротехнологічний університет**імені Дмитра Моторного**Illiashenko Kateryna**Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУЧАСНОГО БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

INFORMATION SECURITY OF MODERN ACCOUNTING

Анотація. У публікації розглянуто питання впливу інформаційних технологій на економічну безпеку діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання. Досліджено найбільш поширені підходи до визначення економічної безпеки підприємства. Висвітлено поняття «інформаційні загрози» та «інформаційна безпека» як окремі категорії, що найбільш притаманні автоматизованим виробничим та обліково-аналітичним процесам. Визначено види інформаційного ризику як у конкретних випадках, так і у широкому контексті інформаційної безпеки. Проаналізовано рівень ризиків інформаційної загрози та способи їх оцінки. Обґрунтовано доцільність інформаційної безпеки під час ведення бухгалтерського обліку з використанням комп'ютерних технологій. Запропоновано заходи щодо попередження ймовірних інформаційних небезпек для обліково-аналітичної діяльності.

Ключові слова: інформація, інформаційні технології, безпека, підприємство, ризики, діяльність, бухгалтерський облік.

Постановка проблеми. Швидке вдосконалення інформатизації, її проникнення в усі сфери суспільства та держави викликали, крім безсумнівних переваг, і появу низки суттєвих проблем. Однією з них стала необхідність захисту підприємства від ймовірних інформаційних небезпек. Тоді як економічний потенціал усе більшою мірою визначається рівнем розвитку інформаційної структури, пропорційно зростає й потенційна уразливість економіки від інформаційних впливів. Хакерські

атаки, віруси-вимагачі, промислове шпигунство, крадіжка персональної інформації – усе це стало невід'ємною частиною ризиків для діяльності підприємств. А повністю автоматизована форма бухгалтерського обліку з підключенням до мережі стає одним з основних джерел подібної уразливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основі дослідження питань економічної безпеки були використані роботи І. Шевченка, Н. Лоханової, Ю. Боснера та ін. Вирішення проблеми інформаційної безпеки та інформаційних ризиків започатковано в працях О.В. Царгородцева, В.М. Цигічка, В.М. Ясенєва тощо. Проблеми інформаційної безпеки бухгалтерського обліку розглядалися у дослідженнях В. Муравського, Н.Л. Шишкової, М.М. Ігнатенко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій із досліджуваної проблеми, дотепер відсутній комплексний аналіз потенційних інформаційних загроз бухгалтерському обліку на підприємствах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розгляд питання впливу інформаційних технологій на економічну безпеку діяльності підприємства, аналіз інформаційних ризиків для ведення бухгалтерського обліку та пошук заходів щодо попередження ймовірних інформаційних небезпек.

Виклад основного матеріалу. Формування інформаційного суспільства опирається на

новітні інформаційні, телекомунікаційні технології та технології зв'язку. Саме нові технології призвели до бурхливого поширення глобальних інформаційних мереж, що відкривають принципово нові можливості міжнародного інформаційного обміну. Формування інформаційного суспільства концептуально та практично означає формування нового світогляду, в якому дуже велике значення матиме безпека від інформаційних загроз.

Інформатизація економіки розпочалася не так давно з упровадженням обчислювальної техніки та поширенням мережі Інтернет. Вона поставила низку нових питань перед дослідниками економічної діяльності підприємств, у тому числі з питань економічної безпеки.

Можна виділити кілька поширених підходів до визначення економічної безпеки підприємства:

- захист від економічних злочинів – забезпечення безпеки підприємства зводять до захисту від різного роду економічних злочинів (крадіжки, шахрайство, фальсифікації, промислове шпигунство тощо). Звичайно, ці загрози дуже важливі та повинні постійно аналізуватися й ураховуватися, але зводити поняття економічної безпеки тільки до цього не можна [1, с. 179];

- стан ефективного використання ресурсів або потенціалу – підхід, що намагається уникнути вживання поняття загрози у визначенні економічної безпеки, базується на економічних поняттях досягнення мети, функціонування підприємства, тобто є ресурсно-функціональним підходом;

- наявність конкурентних переваг – підхід, послідовники якого вважають, що наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, технологічного потенціалів та організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням забезпечать йому певний рівень економічної безпеки [2, с. 54]. Але сам факт наявності переваг і потенціалу без їх використання та реалізації не гарантує підприємству економічної безпеки;

- реалізація та захист економічних інтересів – відносно новий підхід, заснований на реалізації та захисті економічних інтересів підприємства, визначає економічну безпеку як захищеність його життєво важливих інтересів

від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист підприємства, його кадрового й інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу та прибутку, що забезпечується системою заходів спеціального правового, економічного, організаційного, інформаційно-технічного та соціального характеру [3, с. 37].

На нашу думку, найбільш правильним є останній підхід, тому що у ньому нарівні з іншими оговорюється система заходів інформаційно-технічного характеру. Але інформаційні загрози поки що не виділяються в окрему категорію.

Оскільки об'єктом інформаційної безпеки є підприємство, зміст поняття інформаційної безпеки буде полягати у захищеності інтересів власника даного підприємства, що задовольняють за допомогою інформації або пов'язаних із захистом від несанкціонованого доступу тих відомостей, які уявляються власникові досить важливими. Інтереси проявляються через об'єкти, здатні служити для їхнього задоволення, і дії, що вживають для володіння цими об'єктами. Відповідно, інтереси як об'єкт безпеки можуть бути представлені сукупністю інформації, здатної задовольнити інтерес власника, і його дій, спрямованих на оволодіння інформацією або приховування інформації. Ці складники об'єкта інформаційної безпеки й захищаються від зовнішніх і внутрішніх загроз [4, с. 188].

Зазначимо, що застосування інформаційних технологій є одним із важливих чинників, що визначають конкурентоздатність підприємств. Однак поряд з очевидними перевагами, такими як автоматизація виробничих і обліково-аналітичних процесів, доступність електронних розрахунків, швидкість обробки інформації для прийняття управлінських рішень, використання інформаційних технологій привносить нові істотні ризики [5, с. 20].

Можна привести багато визначень інформаційних ризиків, використання кожного з яких буде виправдано розв'язуваними завданнями. Саме вузьке визначення інформаційних ризиків – це ризики втрати, несанкціонованої зміни інформації через збої у функціонуванні інформаційних систем або їх виходу з ладу, що приводять до збитків. У цьому разі інформаційний ризик відповідає категорії та рівню

операційних ризиків у класифікації Базельського комітету «Зупинка бізнесу та збої у системах». Найбільш широке визначення включає ризик виникнення збитків через неправильну організацію або навмисне порушення інформаційних потоків і систем організації. Таке розуміння інформаційного ризику виправдано, якщо оцінювати ризики в широкому контексті інформаційної безпеки [6, с. 251].

Відповідно до базельської класифікації категорій подій і прикладів дій, які можуть призводити до реалізації операційних ризиків, до інформаційних ризиків можна віднести зазначені у табл. 1.

Інформаційні технології допомагають в управлінні та оптимізації діяльності підприємства, запобігають багатьом економічним ризикам, наприклад знижують вірогідність банкрутства [8, с. 197]. Але водночас вони ж виступають і фактором ризику.

Питання інформаційної безпеки під час ведення бухгалтерського обліку з використанням комп'ютерних технологій доцільно розглядати у двох аспектах: запобігання зловживанням чи ненавмисним порушенням працівниками підприємства (внутрішній аспект) та створення належної інформаційної безпеки для запобігання несанкціонованому доступу, пошкодженню комп'ютерних про-

грам чи даних вірусами, комп'ютерному саботажу (зовнішній аспект) [9, с. 232].

Превентивні механізми запобігання втра-там та перекрученням облікової інформації повинні базуватися на комплексних, взаємопов'язаних методиках і процедурах виявлення, аналізу ризиків для інформаційної системи обліку підприємства, розробленні контрольних технологій щодо управління безпекою облікової інформації [10, с. 126].

Сьогодні найбільшу питому вагу в цій групі заходів у системах обробки обліково-звітної інформації становлять спеціальні пакети програм або окремі програми, які включаються до складу програмного забезпечення з метою реалізації завдань щодо захисту інформації. Технологічні засоби інформаційної безпеки – це комплекс заходів, які органічно вбудовуються в технологічні процеси перетворення даних [11, с. 87].

Можливі методи зниження інформаційного ризику для кожної одиниці стандартні і можуть бути використані в обліково-аналітичній діяльності [12, с. 121]:

- прийняття ризику – визнання потенційних утрат прийнятними;
- запобігання ризику – прийняття рішень, спрямованих на видалення фактора ризику, зокрема усунення причин відповідної загрози

Таблиця 1

Категорії подій і рівні інформаційних ризиків

Рівень ризику	Категорія подій виникнення ризику	Приклади дії ризику
1-й	Внутрішнє шахрайство	Несанкціоноване використання інформаційних систем Навмисне перекручування (приховування/розкриття) важливої інформації, що призвело до грошових утрат
2-й	Зовнішнє шахрайство	Незаконне проникнення в інформаційні системи, у тому числі за допомогою мережі Інтернет Заподіяння збитку інформаційним системам Крадіжка інформації, що призвела до грошових утрат
3-й	Клієнти, продукти та ведення бізнесу	Пов'язане з недостатністю систем неправомірне розкриття конфіденційної інформації
4-й	Збиток для матеріальних активів	Збиток матеріальним цінностям (у цьому разі інформаційним системам) у результаті впливу зовнішніх «природних» подій Збиток, що нанесено інформаційним системам від актів тероризму, вандалізму тощо
5-й	Зупинка бізнесу та збої у системах	Вихід із ладу інформаційних систем, окремих модулів і елементів її функціонала Відмови та збої у роботі автоматизованих систем Збої у роботі каналів зв'язку Поломка обладнання (комп'ютери, термінали, інше устаткування)
6-й	Проблеми з керуванням і виконанням	Відсутність (недосконалість) системи захисту або порядку контролю доступу до інформації Неправильна організація інформаційних потоків Невиконання зобов'язань перед постачальниками, банками, провайдерами Помилки під час введення й обробки даних

Джерело: складено на основі [7]

(наприклад, відмова від використання встановленого програмного забезпечення, що істотно порушує вимоги інформаційної безпеки);

- обмеження ризику – впровадження спеціальних засобів контролю, що знижують імовірність реалізації інформаційної загрози та (або) її наслідки;

- передача ризику – створення умов для компенсації потенційних утрат шляхом передачі ризику третій особі, наприклад використовуючи страхування або віддаючи окремі функції на аутсорсинг.

Зазначені способи не є взаємовиключними та можуть застосовуватися комплексно.

Але запобігання інформаційним небезпекам не повинно зводитися до одного тільки зниження ризиків. Оскільки настання кризових ситуацій практично неможливо прогнозувати, необхідно створити цілу низку заходів, передусім систем контролю, для швидкого реагування та прийняття вірних управлінських рішень.

Для автоматизованої форми обліку дуже важливо мати надійний захист та щоденне резервне копіювання даних на безпечних носіях. Не повинна вважатися застарілою роздруківка найбільш важливих фінансових документів на папері, щоб робота бухгалтерської служби не припинялася, наприклад через перебої електроенергії.

На нашу думку, не менш важливим чинником безпеки бухгалтерського обліку є використання лише ліцензованого програмного забезпечення, яке має службу технічної підтримки, оновлення уразливих компонентів тощо.

Також проблема заслуговує більш уважного відношення від керівників підприємств, які все ще використовують застарілі моделі управління. Формування нового підходу потребує перегляду кадрових питань, нових форм контролю й обов'язкового урахування чинників, що притаманні новій цифровій економіці.

Висновки і пропозиції. У ході дослідження нами зроблено висновок, що на даному етапі інформаційні загрози є недооціненими та недостатньо вивченими у розрізі облікової діяльності підприємств. Тоді як економічний потенціал усе більшою мірою визначається рівнем розвитку інформаційної структури, пропорційно зростає й потенційна уразливість

економіки від інформаційних впливів. Тому так важливо всебічно вивчити види інформаційних загроз і розробити заходи щодо їх уникнення. Це передусім формування нового підходу до управління підприємством, захисту внутрішньої інформації від зовнішнього втручання, аналіз інформаційних ризиків під час прийняття управлінських рішень тощо.

Науково-технічний прогрес призвів до того, що інформаційне середовище зростає у геометричній прогресії й інформаційні технології проникають у всі сфери життя. Інформаційні аспекти безпеки облікової та іншої діяльності підприємств стають усе більш пріоритетними. Таким чином, тематика інформаційних загроз та безпеки бухгалтерського обліку залишається досить актуальною, а розглянуті питання заслуговують на подальші поглиблені дослідження.

Література:

1. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства. *Наука молода*. 2010. № 10. С. 178–181.
2. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку. *Економіст*. 2005. № 2. С. 52–56.
3. Боснер Ю. Стратегические подходы к экономической безопасности предприятий. *Институциональная экономика*. 2010. № 1. С. 34–48.
4. Аналіз нормативно-правових та організаційно-технічних аспектів забезпечення інформаційної безпеки / В.В. Овсянников та ін. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2015. № 3(24). С. 187–193.
5. Ткачук Т. Формування системи інформаційної безпеки бізнесу. *Бізнес і безпека*. 2009. № 4. С. 19–23.
6. Міщенко С.П. Інформаційна складова економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 39. С. 250–254.
7. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards A Revised Framework, Basel, Switzerland, November 2005.
8. Терещенко М.А. Інформаційні технології в системі управління підприємством та запобігання його банкрутству. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2012. № 1(17). С. 193–200.
9. Муравський В. Забезпечення інформаційної безпеки в автоматизованих системах бухгалтерського обліку. *Економічний аналіз*. 2013. Вип. 12. Ч. 4. С. 232–235.
10. Шишкова Н.Л. Засоби підвищення керованості безпекою облікової інформації. *Економічний вісник*. 2016. № 3. С. 119–127.
11. Ігнатенко М.М. Формування інформаційної безпеки підприємств і організацій в умовах автоматизації обліку та фінансової звітності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4(40). С. 84–88.
12. Ілляшенко К.В. Інформаційний взаємозв'язок аналізу та бухгалтерської звітності. *Вісник ХНТУСГ. Економічні науки*. 2012. № 127. С. 118–123.

References:

1. Shevchenko I. (2010) Osoblyvosti formuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Features of formation of economic security of the enterprise]. *Nauka moloda*. no. 10. pp. 178–181.
2. Lokhanova N. (2005) Systema upravlinnia stanom ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: problemni pytannia, kontsepsiia rozvytku [Management system of the state of economic security of the enterprise: problematic issues, the concept of development]. *Ekonomist*. no. 2. pp. 52–56.
3. Bosner Yu. (2010) Strategicheskie podhody k ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiy [Strategic approaches to economic security of enterprises]. *Institutsionalnaya ekonomika*. no. 1. pp. 34–48.
4. Ovsianikov V.V., Dekhtiar S.V., Palamarchuk S.A., Chernysh Yu.O., Shemendiuk O.V. (2015) Analiz normatyvno-pravovykh ta orhanizatsiino-tekhnichnykh aspektiv zabezpechennia informatsiinoi bezpeky [Analysis of legal, organizational and technical aspects of information security]. *Suchasni informatsiini tekhnologii u sferi bezpeky ta oborony*. no. 3(24). pp. 187–193.
5. Tkachuk T. (2009) Formuvannia systemy informatsiinoi bezpeky biznesu [Formation of business information security system]. *Biznes i bezpeka*. no. 4. pp. 19–23.
6. Mishchenko S.P. (2012) Informatsiina skladova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Information component of economic security of the enterprise]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. no. 39. S. 250–254.
7. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards A Revised Framework, Basel, Switzerland, November 2005.
8. Tereshchenko M.A. (2012) Informatsiini tekhnologii v systemi upravlinnia pidpriemstvom pidpriemstva ta zapobihannia yoho bankrutstva [Information technologies in the enterprise management system of the enterprise and prevention of its bankruptcy]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*. no. 1(17). pp. 193–200.
9. Muravskiy V. (2013) Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v avtomatyzovanykh systemakh bukhhalterskoho obliku [Information security in automated accounting systems]. *Ekonomichniy analiz*. Vol. 4. no. 12. pp. 232–235.
10. Shyshkova N.L. (2016) Zasoby pidvyshchennia kerovanosti bezpekoiu oblikovoi informatsii [Tools to improve security manageability of accounting information]. *Ekonomichniy visnyk*. no. 3. pp. 119–127.
11. Ignatenko M.M. (2017) Formuvannia informatsiinoi bezpeky pidpriemstv i orhanizatsii v umovakh avtomatyzatsii obliku ta finansovoi zvitnosti [Formation of information security of enterprises and organizations in the conditions of authorization of accounting and financial statements]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*. no. 4(40). pp. 84–88.
12. Illiashenko K.V. (2012) Informatsiinyi vzaiemozviazok analizu ta bukhhalterskoi zvitnosti [The information relationship analysis and financial statements]. *Visnyk KhNTUSH: ekonomichni nauky*. no. 127. pp. 118–123.

Аннотация. В публикации рассмотрены вопросы влияния информационных технологий на экономическую безопасность деятельности предприятия в современных условиях хозяйствования. Исследованы наиболее распространенные подходы к определению экономической безопасности предприятия. Освещены понятия «информационные угрозы» и «информационная безопасность» в качестве отдельных категорий, наиболее свойственных автоматизированным производственным и учетно-аналитическим процессам. Определены виды информационного риска как в конкретных случаях, так и в широком контексте информационной безопасности. Проанализированы уровень рисков информационной угрозы и способы их оценки. Обоснована целесообразность информационной безопасности при ведении бухгалтерского учета с использованием компьютерных технологий. Предложены меры по предупреждению вероятных информационных опасностей для учетно-аналитической деятельности.

Ключевые слова: информация, информационные технологии, безопасность, предприятие, риски, деятельность, бухгалтерский учет.

Summary. The purpose of the study is to consider the impact of information technology on the economic security of the enterprise, the analysis of information risks for accounting and the search for measures to prevent possible information hazards. The formation of the information society conceptually and practically means the creation of a new worldview in which protection from information threats will be very important. The article discusses the impact of information technology on the economic security of the enterprise in modern economic conditions. The most common approaches to the definition of economic security of the enterprise are investigated. The concepts of «information threats» and «information security» as separate categories, the most characteristic of automated production and accounting and analytical processes, are highlighted. The types of information risk, both in specific cases and in the broad context of information security, are defined. The level of risks of information threat and ways of their estimation are analyzed. The expediency of information security in accounting with the use of computer technologies is substantiated. It was agreed that the issues of information security in accounting with the use of computer technology should be considered in two aspects: prevention of abuse or unintentional violations by employees of the enterprise (internal aspect) and the creation of appropriate information security to prevent unauthorized access, damage to computer programs or data viruses, computer sabotage (external aspect). The measures on prevention of probable danger for information that serves for accounting and analytical activity are offered, such as possible methods of reduction of information risk, formation of a new approach to enterprise management, protection of internal information from external interference, analysis of information risks at decision-making of management decisions. It is concluded that the formation of a new approach to information security of accounting requires a review of personnel issues, new forms of control and mandatory accounting of factors characteristic of the new digital economy.

Keywords: information, information technology, security, enterprise, risks, activities, accounting.

Пилипенко С.М.

*к.е.н., доцент кафедри обліку і фінансів,
Львівський інститут економіки і туризму*

Pylypenko Solomiia

Lviv Institute of Economics and Tourism

Гелей Л.О.

*к.е.н., доцент кафедри обліку і фінансів,
Львівський інститут економіки і туризму*

Heley Liudmyla

Lviv Institute of Economics and Tourism

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ КРЕДИТІВ БАНКУ

PROBLEMATIC ASPECTS OF BANK CREDIT ACCOUNTING

Анотація. У статті визначено сутність поняття «кредит», його відмінність від поняття «позика». Виділено основні ознаки кредиту. Наведено класифікацію кредиту та охарактеризовано його форми та види. Окреслено основні принципи кредитування. Детально описано процедуру отримання та погашення банківського кредиту, зокрема порядок нарахування відсотків за користування кредитом та інших витрат, що пов'язані із залученням кредитних ресурсів. Описано порядок оцінки довгострокових і короткострокових кредитів банку. Зазначено перелік документів, що оформляються на всіх стадіях кредитного процесу. Обґрунтовано суперечливі аспекти ведення синтетичного обліку довгострокових і короткострокових кредитів банку, наведено їх типові кореспонденції. Описано порядок ведення аналітичного обліку банківських кредитів та відображення їх у фінансовій звітності.

Ключові слова: позика, кредит, банківський кредит, відсотки за користування кредитом, облік кредитів банку, кредитний договір, довгостроковий кредит, короткостроковий кредит.

Постановка проблеми. Діяльність будь-якого підприємства на тій чи іншій стадії розвитку потребує залучення позикових коштів, найпоширенішим видом яких є кредит. Процес кредитування виступає важливим складником економічної системи.

Економіка України досі перебуває у тому стані, коли її розвиток гальмується відсутністю чітко визначених пріоритетних програм розвитку підприємництва, у тому числі програм розвитку за допомогою кредиту. Кредит є обов'язковою умовою розширеного відтворення, важливим складником діяльності державних підприємств, надійним інструментом, який опосередковує процес виробництва і реалізації продукції. Кредит сприяє науково-технічному прогресу, є джерелом капітальних вкладень, виступає інструментом стимулювання виробництва.

Посідаючи місце центральної ланки грошово-фінансової системи та обслуговуючи інтереси суб'єктів господарювання, кредит визначає зв'язки між державою, банками, фізичними та юридичними особами. У сучасних умовах банківські кредити відіграють важливу роль у діяльності підприємства, оскільки є дієвим способом виходу економіки з кризи.

Сьогодні в умовах кризового стану світової економіки на всіх етапах існування кредиту у підприємства виникає низка перешкод, що пов'язані з їх визнанням, оцінкою, оподаткуванням та відображенням кредитних операцій у звітності підприємства. Тобто не існує єдиної методики щодо обліку операцій, пов'язаних із банківськими кредитами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження обліку кредитів банку займалися такі науковці, як Я.Д. Крупка, О.І. Коблянська, Л.М. Кіндратська, Н.М. Ткаченко, В.В. Сопко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, попри високий інтерес фахівців до даної проблематики, сьогодні не вирішеною залишається низка питань, що стосується таких проблемних аспектів обліку кредитів банку, як ототожнення понять «кредит» і «позика», відсутність чіткого розмежування між їхніми ознаками, оцінка банківських кредитів, використання рахунків для обліку кредитів банку, відображення у фінансовій звітності. Ці питання потребують подальшого опрацювання, вимагають більш глибокого дослідження й узагальнення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є окреслення низки проблем, що виникають під час обліку кредитів банку та їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Термін «кредит» походить від латинського *creditum*, що в перекладі означає «вірю», «довіряю». Це визначення містить найбільш загальні характеристики, що розкривають зміст кредиту. Під час визначення цієї економічної категорії необхідно акцентувати увагу на таких основних ознаках (рис. 1).

Під час з'ясування сутності поняття «кредит» важливим є розуміння його відмінності від поняття «позика», оскільки у багатьох літературних джерелах немає чіткого розмежування між ними. Ці поняття визначені ст. 1046 та 1054 Цивільного кодексу України.

Позика – передача однією стороною (позикодавцем) у власність другій стороні (позичальникові) грошових коштів або інших речей, визначених родовими ознаками, та зобов'язання позичальника повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості. Кредит – зобов'язання банку або іншої фінансової установи (кредитодавця) надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальника – повернути кредит та сплатити проценти [5].

Кредит є різновидом позики, тому до нього застосовуються правила, передбачені нормами позики. Для розуміння особливостей кредиту необхідно виділити його відмінності від позики (табл. 1).

Законодавством України передбачено різні форми і види кредиту (рис. 2).

Банківський кредит є складовою частиною зобов'язань як заборгованості підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [1]. Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності регламентує П(С)БО 11 «Зобов'язання» [4]. Однак визначення банківського кредиту у П(С)БО 11 відсутнє.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає банківський кредит як будь-яке зобов'язання банку надати певну

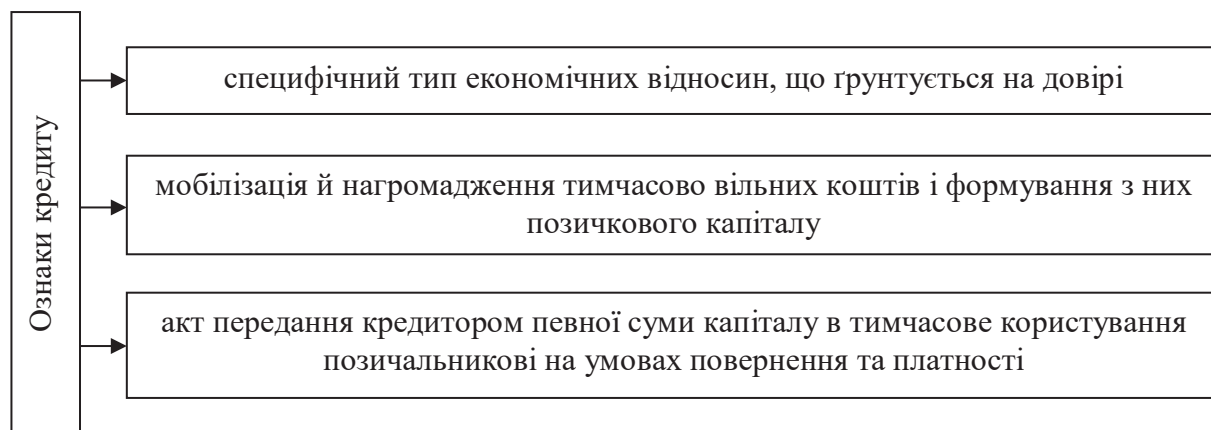

Рис. 1. Основні ознаки кредиту

Джерело: авторська розробка

Відмінності кредиту і позики

Ознака	Кредит	Позика
Суб'єкт (сторона, що дає у борг)	банки та небанківські кредитні організації	будь-які юридичні та фізичні особи
Об'єкт	тільки грошові кошти	як грошові кошти, так і інші речі
Форма укладення	письмова	письмова, в певних випадках – усна
Плата за користування	стягуються відсотки за користування кредитом	допускається безвідсоткова позика
Момент укладення	момент узгодження сторонами його істотних умов у письмовій формі	момент передання грошей або інших речей
Можливість відмови від надання	можлива навіть після укладення угоди	неможлива, тому що тоді договір позики не вважається укладеним

Джерело: авторська розробка

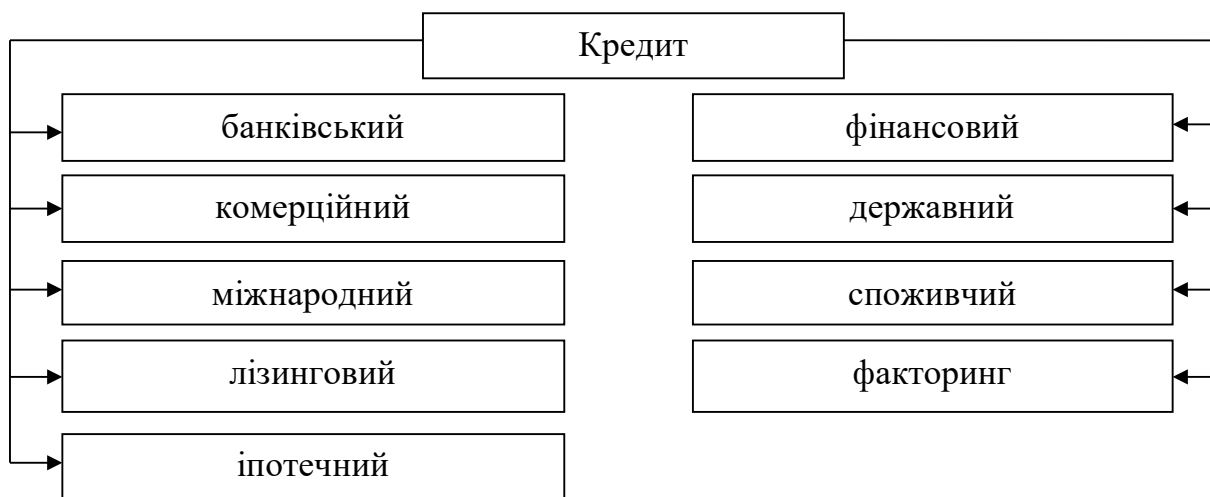

Рис. 2. Класифікація кредиту

Джерело: авторська розробка

суму грошей, будь-яку гарантію, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів із такої суми [3].

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає термін «фінансовий кредит» як кошти, що надаються в позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент і відносить його до сфери фінансових послуг. Причому, згідно з вимогами Закону, надавати фінансові кредити за рахунок залучених коштів має право на підставі відповідної ліцензії лише кредитна установа, тобто фінансова установа, яка, згідно із Законом, має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик.

Комерційний кредит – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних фондів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності.

Державний кредит – грошові відносини, що виникають між державою та юридичними й фізичними особами у зв'язку з мобілізацією тимчасово вільних коштів у розпорядження органів державної влади та їх використанням на фінансування державних витрат. Основними формами державного кредиту є позички і казначейські зобов'язання.

Міжнародний кредит – форма руху позикового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин, де кредиторами і позичальниками виступають суб'єкти різних країн.

Споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції. Ст. 1 Закону України «Про споживче

кредитування» визначає споживчий кредит (кредит) як грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Лізинговий кредит – різновид кредиту, що полягає у наданні лізингодавцем у виняткове користування на визначений термін лізингодержувачу майна.

Факторинг – операції з кредитування обігового капіталу клієнта, що передбачають інкасування його дебіторської заборгованості, кредитування і гарантію від кредитних ризиків.

Іпотечний кредит – кредит під заставу нерухомого майна, землі.

Під час надання кредитів банк зобов'язаний дотримуватися основних принципів кредитування: забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільової спрямованості, у тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення кредитів, дотримуватися встановлених Національним банком України вимог до концентрації ризиків.

Щодо оцінки кредитів банку, то зрозумілішою видається ситуація з короткостроковими кредитами банку, – їх оцінюють, згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання», у складі поточних зобов'язань за вартістю погашення. Складною і не зовсім доречною є оцінка довгострокових кредитів банку, які відображаються за теперішньою вартістю шляхом дисконтування. Доцільною є їх оцінка за номінальною вартістю, визначеною кредитним договором.

Кредити надаються банком під відсоток, ставка якого, як правило, не може бути нижчою від відсоткової ставки за кредитами, які бере сам банк, і відсоткової ставки, що виплачується ним по депозитах.

Окрім процентів за користування кредитом, у підприємства виникають й інші витрати, безпосередньо пов'язані із залученням кредитних ресурсів, а саме: комісія банку за відкриття позичкового рахунка та інші послуги, пов'язані з наданням кредиту; витрати на нотаріальне посвідчення або державну реєстрацію договорів застави; оплата консультаційних, бухгалтерських та аудитор-

ських послуг; витрати на експертну оцінку; забезпечення кредиту; страхування предмета застави або відповідальності позичальника.

Але на відміну від суми кредиту і процентів усі перераховані вище витрати (операції) мають разовий характер і виникають лише на етапі отримання та оформлення кредиту.

Погашення банківського кредиту передбачає погашення його основної суми (тіла кредиту) та нарахованих відсотків. За умови неможливості погасити кредит підприємство-боржник за два-три дні до закінчення терміну кредитного договору може подати заяву і домовитися про його відстрочення (продлонгацію). Відстрочення банком погашення кредиту з підвищенням відсоткової ставки можливе у разі виникнення в позичальника тимчасових фінансових труднощів унаслідок непередбачених обставин за умови вжиття таким позичальником відповідних заходів для їх усунення.

Бухгалтерський облік має забезпечити правильне і своєчасне складання й подання банку документації, що необхідна для одержання кредиту, контроль над цільовим використанням і своєчасним поверненням кредиту, інформацію про ефективність залучення кредитних коштів, яка необхідна для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Для того щоб отримати кредит, необхідно подати до банку заяву, а також пакет необхідних документів, зокрема копії свідоцтва про реєстрацію і статуту, картку зі зразками підписів, форми фінансової звітності, довідку з Державної фіскальної служби, гарантійні зобов'язання поручителя, бізнес-план.

Кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором (банком або іншою фінансовою установою) і позичальником у письмовій формі. У кредитному договорі передбачаються мета, сума і строк кредиту, умови й порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту.

Для обліку довгострокових кредитів банків використовують не всі субрахунки рахунка 50 «Довгострокові позики», а лише

субрахунки 501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті», 502 «Довгострокові кредити банків в іноземній валюті», 503 «Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті» і 504 «Відстрочені довгострокові кредити банків в іноземній валюті». Субрахунки 505 «Інші довгострокові позики в національній валюті» та 506 «Інші довгострокові позики в іноземній валюті» призначені для обліку власне сум довгострокової заборгованості щодо зобов'язання із залучення позикових коштів (окрім кредитів банків), відповідно в національній та іноземній валютах [2].

Для обліку поточних кредитів банків використовують лише субрахунки 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті», 602 «Короткострокові кредити банків в іноземній валюті», 603 «Відстрочені короткострокові кредити банків у національній валюті» і 604 «Відстрочені короткострокові кредити банків в іноземній валюті» рахунка 60 «Короткострокові позики». Решту субрахунків – 605 «Прострочені позики в національній валюті» і 606 «Прострочені позики в іноземній валюті» – доцільно використовувати відповідно для обліку прострочених короткострокових позик у національній та іноземній валютах [2].

У табл. 2 приведено основну типову кореспонденцію за кредитами банку, що отримані на поточний рахунок банку (касу підприємства) для загального призначення та погашені з поточного рахунка банку (каси підприємства).

Таблиця 2

Кореспонденція рахунків за кредитами банку загального призначення

№ з/п	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Отримано кредит на поточний рахунок банку - в національній валюті - в іноземній валюті	311	501, 601
		312	502, 602
2	Отримано кредит готівкою - в національній валюті - в іноземній валюті	301	501, 601
		302	502, 602
3	Відображено належні до сплати відсотки за кредит	951	684
4	Сплачено відсотки за користування кредитом	684	311, 312
5	Списано на фінансовий результат нараховані відсотки за кредит	792	951
6	Частину довгострокової заборгованості за кредитом переведено до складу поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями, оскільки до закінчення строку її погашення залишається менше року з дати балансу - в національній валюті - в іноземній валюті	501	611
		502	612
7	Погашено поточну заборгованість за довгостроковим кредитом - в національній валюті - в іноземній валюті	611	311
		612	312
8	Погашено кредит - в національній валюті - в іноземній валюті	501, 601	311
		502, 602	312
9	Погашено кредит готівкою з каси підприємства - в національній валюті - в іноземній валюті	501, 601	301
		502, 602	302
10	Пролонговано (відстрочено) кредит - в національній валюті - в іноземній валюті	501, 601	503, 603
		502, 602	504, 604
11	Погашено відстрочений кредит - в національній валюті - в іноземній валюті	503, 603	311
		504, 604	312
12	Відображено негативну курсову різницю за кредитом в іноземній валюті	974	502, 602
13	Відображено позитивну курсову різницю за довгостроковим кредитом в іноземній валюті	502, 602	744

Джерело: складено за [2]

У табл. 3 приведено типову кореспонденцію за кредитами банку, що отримані для цільового призначення, без зарахування їх на поточний рахунок у банку, та погашені не з поточного рахунка.

Аналітичний облік кредитів банків ведеться за банками в розрізі кожного кредиту окремо та строками погашення кредиту. Синтетичний облік кредитів банків ведуть за спрощеної форми у Відомості 4, за журнальної – у Журналі 2 «Облік довгострокових та поточних позик», який заповнюється на підставі виписок банку й доданих до них документів.

Кредити банку знаходять відображення у фінансовій звітності: Балансі (Звіті про фінансовий стан) (рядок 1510 – довгострокові кредити банків р. II пасиву «Довгострокові зобов'язання і забезпечення» та рядок 1600 – «Короткострокові кредити банків» р. III пасиву «Поточні зобов'язання і забезпечення»); Звіті про рух грошових коштів (рядок 3305 «Отримання позик» р. III «Рух коштів у результаті фінансової діяльності»). Ці аспекти слід ураховувати під час перенесення сальдо за рахунками 50 і 60 та їх субрахунками, щоб уникнути дублювання сум заборгованості чи їх упущення.

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків за кредитами банку цільового призначення

№ з/п	Зміст господарських операцій	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	Здійснено фінансові інвестиції за рахунок кредиту - довгострокові - поточні	14	501, 502, 601, 602
		35	
2	Придбано (створено) об'єкти капітальних інвестицій за рахунок кредиту	15	501, 502, 601, 602
3	Отримано кредит грошовими документами	33	501, 502, 601, 602
4	Здійснено розрахунки за виданими авансами за рахунок кредиту	371	501, 502, 601, 602
6	Погашено довгострокові та короткострокові векселі за рахунок кредиту - в національній валюті - в іноземній валюті	511, 621	501, 601
		512, 622	502, 602
7	Погашено довгострокові зобов'язання за облігаціями за рахунок кредиту	531	501, 502, 601, 602
8	Переведено короткостроковий кредит у довгостроковий у зв'язку із зміною умов кредитування - в національній валюті - в іноземній валюті	601	501
		602	502
9	Погашено заборгованість постачальника за рахунок кредиту - в національній валюті - в іноземній валюті	631	501, 601
		632	502, 602
10	Кредит банку передано дочірнім підприємствам	682	501, 601
11	Погашено кредит шляхом передачі банку довгострокових фінансових інвестицій	501, 502, 601, 602	14
12	Погашено кредит шляхом передачі банку об'єктів капітальних інвестицій	501, 502, 601, 602	15
13	Погашено кредит грошовими документами	501, 502, 601, 602	33
14	Погашено кредит короткостроковими вексялями	501, 502, 601, 602	34
15	Погашено кредит покупцем або замовником - в національній валюті - в іноземній валюті	501, 601	361
		502, 602	362
16	Погашено кредит іншими дебіторами	501, 502, 601, 602	37
17	Погашено кредит довгостроковими зобов'язаннями за облігаціями	501, 502, 601, 602	521
18	Погашено довгостроковий кредит іншими довгостроковими зобов'язаннями	501, 502, 601, 602	55
19	Переведено довгостроковий кредит у короткостроковий у зв'язку зі зміною умов кредитування - в національній валюті - в іноземній валюті	501	601
		502	602
20	Погашено кредит - покупцем, у якого є заборгованість перед підприємством - іншим кредитором		681
		501, 502, 601, 602	685

Джерело: складено за [2]

Висновки і пропозиції. Ураховуючи вищеописане, слід зазначити, що правильна організація обліку кредитів банку здатна забезпечити підприємство інформацією про фінансовий стан, ефективність кредитування і використання банківських кредитів для прийняття ефективних управлінських рішень.

Література:

1. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 16.12.2019).
2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 20.12.2019).
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 6 січня 2018 р. № 2121-14 / Верховна Рада України. URL : <https://docs.dtkr.ua/doc/2121-14> (дата звернення: 15.12.2019).

4. ПСБО 11 «Зобов'язання» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 січня 2000 р. № 20. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (дата звернення: 17.12.2019).
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

References:

1. Zahal'ni vymohy do finansovoyi zvitnosti. (2013). *Natsional'ne polzhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 11*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>. [In Ukrainian] (accessed 16 December 2019).
2. Instruksiya pro zastosuvannya Planu rakhunkiv bukhhalters'koho obliku aktiviv, kapitalu, zobov'yazan' i hospodars'kykh operatsiy pidpryyemstv i orhanizatsiy. (2013). *Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>. [In Ukrainian] (accessed 20 December 2019).
3. Pro banky i bankivs'ku diyal'nist'. (2018). *Zakon Ukrayiny*. Retrieved from: <https://docs.dtkr.ua/doc/2121-14>. [In Ukrainian] (accessed 15 December 2019).
4. Zobov'yazannya. (2000). *Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 11*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>. [In Ukrainian] (accessed 17 December 2019).
5. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny. (2003). / *Verkhovna Rada Ukrayiny. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2003. №№ 40-44. St. 356. [In Ukrainian].

Аннотация. В статье определены сущность понятия «кредит» и его отличие от понятия «заем». Выделены основные признаки кредита. Приведена классификация кредита и охарактеризованы его формы и виды. Определены основные принципы кредитования. Подробно описана процедура получения и погашения банковского кредита, в частности порядок начисления процентов за пользование кредитом и иных расходов, связанных с привлечением кредитных ресурсов. Описан порядок оценки долгосрочных и краткосрочных кредитов банка. Указан перечень документов, которые оформляются на всех стадиях кредитного процесса. Обоснованы противоречивые аспекты ведения синтетического учета долгосрочных и краткосрочных кредитов банка, приведены типичные их корреспонденции. Описан порядок ведения аналитического учета банковских кредитов и отражения их в финансовой отчетности.

Ключевые слова: заем, кредит, банковский кредит, проценты за пользование кредитом, учет кредитов банка, кредитный договор, долгосрочный кредит, краткосрочный кредит.

Summary. The article identifies the problematic aspects of accounting for bank loans, such as the identification of the concepts of "credit" and "loan", the lack of a clear distinction between their signs, the assessment of bank loans, the use of accounts for accounting for bank loans, reflected in the financial statements. Definitely the essence of the concept of "credit", its difference from the concept of "loan" that provided for by the Civil Code of Ukraine. The main features of the loan are highlighted. The credit classification is presented and its main forms and types are described: bank loan, financial loan, commercial loan, government loan, international credit, consumer credit, leasing loan, factoring, mortgage loan. The basic principles of crediting are outlined. The procedure of obtaining and repaying a bank loan is described in detail, including the procedure for accrual interest on credit utilization and other expenses related to attraction of credit resources, terms of loan extension. The procedure for evaluating long-term and short-term bank credits is described. A list of documents that are issued at all stages of the credit process is mentioned, a loan agreement, on the basis of which the credit relations between the bank and the borrower are formalized, is described. Controversial aspects of long and short term bank loans accounting are substantiated - subaccounts for accounting for long-term and short-term bank loans are presented, typical correspondence on bank loans received to the bank's current account (cash desk) for general purpose and repaid with current account of the bank (cash desk of the enterprise). The order of maintenance of synthetic accounting of bank loans under different forms of accounting and order of their analytical accounting is described. Problematic aspects of the bank's credit display in the financial statements that result in duplication of amounts, their debt or omission were noted. It was generalized, that the correct organization of bank loans accounting is able to provide the company with information about the financial state, lending efficiency and use of bank loans for making effective management decisions.

Keywords: loan, credit, bank loan, interest on using the loan, accounting for bank loans, credit agreement, long-term loan, short-term loan.

Барна М.Ю.*д.е.н., професор,**перший проректор,**Львівський торговельно-економічний університет***Barna Marta***Lviv University of Trade and Economics*

СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ

STATUS, TENDENCIES AND DIRECTIONS OF THE STATE POLICY OF REGULATION OF AIR TRANSPORT DEVELOPMENT IN UKRAINE

Анотація. У статті проаналізовано стан і тенденції розвитку авіаційного транспорту в Україні. Досліджено головні показники перевезень пасажирів та вантажних перевезень авіаційним транспортом. Охарактеризовано ресурсне забезпечення функціонування та розвитку галузі авіаційних перевезень країни. Проведено аналіз обсягів, динаміки та структурних характеристик капітального інвестування у вітчизняному авіаційному транспорті та здійснено їх порівняння з аналогічними даними в економіці України загалом та на транспорті, складському господарстві, поштовій і кур'єрській діяльності. Проаналізовано кадрове забезпечення, а також рівень оплати праці на вітчизняних підприємствах авіаційного транспорту. Оцінено ефективність функціонування галузі авіаційного перевезення в Україні. Вказано на проблемні аспекти функціонування вітчизняних авіаперевезень. Обґрунтовано напрями державної політики регулювання розвитку авіаційного транспорту в Україні.

Ключові слова: авіаційний транспорт, авіаційні перевезення пасажирів та вантажів, стан розвитку, державна політика, стратегічні напрями.

Постановка проблеми. В розвинених економіках авіаційна галузь реалізує важливі системні функції та завдання, сприяє реалізації економічного, інфраструктурного, соціального, зовнішньоекономічного, виробничого та інших компонент потенціалу кра-

їни, що закономірно виводить її у когорту стратегічних галузей розвитку національної економіки. Більше того, нарощування обсягів у сфері авіаційних перевезень з однієї сторони є свідченням розвитку національного господарства, а з іншої – передумовою такого розвитку. Водночас, не зважаючи на це, стан і тенденції еволюціонування вітчизняної галузі авіатранспортних перевезень незадовільні. Це актуалізує завдання ґрунтовного аналізу з подальшим обґрунтуванням напрямів та засобів державної політики регулювання розвитку авіаційного транспорту в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти стану і тенденцій розвитку авіаційного транспорту в Україні достатньо глибоко досліджені у публікаціях вітчизняних дослідників. Зокрема у наукових статтях О. Борисенко [1], В. Коби та О. Коби [5] увага приділяється аналізуванню показників обсягів діяльності вітчизняних авіатранспортних підприємств. Результати досліджень Р. Гудими [3] та С. Ільченко [4] висвітлюють різні аспекти функціонування інфраструктури підтримки розвитку вітчизняної сфери авіаперевезень. Формуванню та реалізації фінансово-економічного, техніко-технологічного та продуктового механізмів розвитку авіаційного транспорту в Україні присвячені дослідження таких науковців, як Т. Васильців, Р. Лупак,

О. Рудковський, С. Белікова [2] та Ю. Слободяник [8]. Аспекти якості та ефективності державної політики регулювання розвитку вітчизняного авіаційного транспорту досліджуються у працях С. Мізюк [6], Д. Прейгер, О. Собкевич, О. Ємельянова [7] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сфера авіаційних перевезень дуже динамічна, розвивається швидкими темпами та вельми залежна як від загальних аспектів глобалізації, так і політико-економічної стабільності в країні, фінансово-економічного стану підприємств, рівня якості життя та доходів населення. Це актуалізує завдання постійного аналізування поточного стану і тенденцій розвитку авіаційного транспорту в Україні задля обґрунтування ефективних інструментів та засобів державної політики в цій сфері.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснення комплексного аналізу стану та тенденцій розвитку авіаційного транспорту в Україні, а також обґрунтування напрямів та окреслення засобів державної політики регулювання збільшення обсягів та підвищення ефективності функціонування вітчизняного авіаційного транспорту.

Виклад основного матеріалу. Обсяги перевезення пасажирів вітчизняним авіаційним транспортом на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України щорічно зростають (табл. 1), що позитивно та є свідченням, як розвитку цієї галузі, так і покращення

доступності послуг перевезення пасажирів цим видом транспорту для населення.

Так, за 2010–2018 рр. кількість перевезених пасажирів авіаційним транспортом зростала у понад 2 рази (з 6,1 до 12,5 млн. осіб). Лише за 2018 до 2017 рр. кількість перевезених пасажирів збільшилася на 18,7%. Але, при цьому, авіаційний транспорт продовжує займати незначну частку в загальних обсягах перевезень пасажирів усіма видами транспорту – близько 0,3% у 2018 р. Тоді як в економічно розвинених державах на повітряні перевезення пасажирів припадає значно вища частка, до прикладу, у США – 17–20%, тобто кожен п'ятий пасажир від усіх видів транспорту.

Іншим слабким місцем вітчизняної системи перевезення пасажирів авіаційним транспортом є дуже низька активність (у т.ч. й попит) у межах внутрішнього сполучення. Причому, попри певний розвиток цієї галузі, у т.ч. вихід на внутрішній ринок низки провідних світових лоу-костерів, частка перевезених пасажирів на внутрішньому сполученні за 2010–2018 р. скоротилася на 7,11 в.п. Частка пасажирів на міжнародному сполученні становила 91,4%. Очевидно, що це є свідченням низького рівня та наявності проблем і перешкод розвитку вітчизняного внутрішнього авіаперевезення.

З іншої сторони, авіаційний транспорт має низку переваг над іншими видами транспорту, адже забезпечує переміщення пасажирів

Таблиця 1
Показники перевезення пасажирів авіаційним транспортом в Україні у 2010, 2013–2018 рр.

Показники	Роки							Відхилення, % або +/-	
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/2010	2018/2017
Кількість перевезених пасажирів, тис. осіб	6106,5	8107,2	6473,3	6302,7	8277,9	10555,6	12529,0	2,1 р.	118,7
- міжнародне сполучення, %	84,24	85,07	90,01	90,09	90,31	91,08	91,36	7,11	0,27
- внутрішнє сполучення, %	15,76	14,93	9,99	9,91	9,69	8,92	8,64	-7,11	-0,27
Частка авіаційного транспорту в загальному пасажиропотоці, %	8,0	10,0	11,0	12,0	15,0	20,0	25,0	+17,0	+5,0
Середня відстань перевезення одного пасажирів, км	1794,0	1547,0	1789,0	1803,0	1876,0	1928,0	2066,0	138,8	107,2
Співвідношення відправлених до прибулих пасажирів в аеропортах України, коефіцієнт	1,00	1,00	1,01	1,00	1,01	1,01	1,01	+0,01	-
- міжнародне сполучення	1,00	1,00	1,01	1,00	1,01	1,01	1,01	+0,01	-
- внутрішнє сполучення	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	-	-

Джерело: складено автором за [10, с. 64, 71]

на великій відстані. За рахунок цього частка авіаційного транспорту в загальному пасажиропотоці України у 2018 р. становила 25% та за 2010–2018 рр. зросла на 17,0 в.п., що відбувається за рахунок активного розвитку системи авіаційних міжнародних перевезень.

Це підтверджується зокрема тим, що за 2010–2018 рр. зросла середня відстань перевезення одного пасажирів. Якщо у 2010 р. показник становив 1794 км, то у 2018 р. – 2066 км, що на 38,8% більше. За 2017–2018 рр. показник продовжив зростання і збільшився на 7,2%.

Позаяк, спостерігаємо достатньо тісну залежність між чисельністю відправлених та прибулих пасажирів в аеропортах України. За 2010–2018 рр. показники відправлення/прибуття практично співпадали, лише у напрямі міжнародного сполучення показник в окремі роки на 1% випереджав зазначений паритет. Вказане є свідченням зорієнтованості вітчизняної системи авіаперевезень у більшій мірі на внутрішнього клієнта.

Відмітимо, що розвиток сектора авіаційних перевезень вантажів перебуває у дещо критичнішому стані. Так, упродовж 2010–2018 рр. обсяги перевезених вантажів склали близько 100 тис. тонн, що не перевищувало 0,1% від загального перевезення вантажів транспортною системою України (табл. 2). Тобто малою залишається роль авіаційного транспорту у вантажних перевезеннях, що в певній мірі може бути пояснено вищою вартістю таких перевезень, а також спадом у вітчизняній промисловості, а, відтак, і скороченням попиту на вантажні перевезення.

Хоча, певні позитивні зрушення відносно нарощування обсягів вантажних авіаперевезень

в Україні все ж спостерігаються. Так, починаючи з 2016 р., намітилася висхідна тенденція до підвищення індексів перевезення вантажів. Ба більше, щороку на все більшу величину. Якщо у 2016 р. до 2015 р. показник мав приріст на 7,0%, а у 2017 р. – на 12,0%, то у 2018 р. – вже на 20,0%. Об’єктивно, що найдовшою залишається й середня відстань перевезення авіаційним транспортом 1 тонни вантажів – 3428,0 км у 2018 р., тоді як, до прикладу, відповідні показники на залізничному та автомобільному транспорті становили 578 та 60 км.

Позитивно, що у вітчизняній галузі авіаперевезень щорічно збільшуються обсяги капітального інвестування (табл. 3). Зокрема до 2018 р. показник збільшився до понад 1,5 млрд. грн і це було у 2,4 рази більше, ніж у 2010 р. Зазначене є проявом достатньо високої інвестиційної привабливості та потенціалу розвитку цієї галузі вітчизняної економіки, а також засвідчує прагнення підприємств до технологічної модернізації власних господарств та авіаційного парку.

Причому, якщо для 2013–2014 рр. характерним був спад обсягів інвестування, то з 2017 р. відновився приріст. У 2017 р. до 2016 р. обсяги капітальних інвестицій у галузі збільшилися у понад 2 рази, а у 2018 р. – ще на 17,3%.

Проте, темпи зростання капітальних інвестицій на авіаційному транспорті були нижчими, ніж загалом у галузі транспорту, складського господарства, поштової та кур’єрської діяльності, де показник за 2010–2018 рр. збільшився у 2,6 рази, а також вищими були його ланцюгові темпи приросту.

Поступалися темпи зростання капітальних інвестицій на авіаційному транспорті й

Таблиця 2

Показники перевезення вантажів авіаційним транспортом в Україні у 2010, 2013–2018 рр.

Показники	Роки							Відхилення, % або +/-	
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/2010	2018/2017
Обсяги перевезених вантажів, млн тонн	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	100,0	100,0
Частка авіаційного транспорту, %	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-
Індекси обсягу перевезення вантажів	103,0	81,0	85,0	88,0	107,0	112,0	120,0	+17,0	+8,0
Середня відстань перевезення 1 тонни вантажів, км	4315,0	2753,0	30,0	3053,0	3048,0	3325,0	3428,0	79,4	103,1

Джерело: складено автором за [10, с. 40, 41, 50, 53]

Капітальні інвестиції в авіаційному транспорті, транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності та економіці України у 2010, 2013-2018 рр.

Показники	Роки							Відхилення, % або +/-	
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/2010	2018/2017
<i>Авіаційний транспорт</i>									
Капітальні інвестиції, млн грн	616,9	540,5	410,2	647,8	616,1	1302,5	1527,7	2,4 р.	117,3
Ланцюгові темпи приросту, %	х	-12,38	-24,11	57,92	-4,89	111,4	17,29	х	х
Базисні темпи приросту до 2010 р.	х	-12,38	-33,51	5,01	-0,13	111,1	147,64	х	х
<i>Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність</i>									
Капітальні інвестиції, млрд грн	19,6	18,8	15,5	18,7	25,1	37,9	50,1	2,6 р.	131,9
Ланцюгові темпи приросту, %	х	-3,87	-17,71	20,68	34,24	51,12	31,98	х	х
Базисні темпи приросту до 2010 р.	х	-3,87	-20,89	-4,53	28,16	93,67	155,61	х	х
<i>Економіка України</i>									
Капітальні інвестиції, млрд грн	189,1	267,7	219,4	273,1	359,2	448,5	578,7	3,1 р.	129,0
Ланцюгові темпи приросту, %	х	41,57	-18,04	24,48	31,53	24,86	29,03	х	х
Базисні темпи приросту до 2010 р.	х	41,57	16,02	44,42	89,95	137,1	206,03	х	х

Джерело: складено автором за [10, с. 14; 9, с. 343]

у порівнянні з економікою України. Так, загалом в економіці темпи зростання капітальних інвестицій за 2010–2018 рр. становили 3,1 рази та для всього періоду 2010–2018 рр. щорічні базисні темпи приросту були виключно позитивними.

Потрібно зауважити й на певній нестабільності щодо кадрового забезпечення авіаційного транспорту України (табл. 4). Так, загалом, попри збільшення обсягів перевезень середньооблікова кількість штатних працівників тут скоротилася на 3 тис. осіб (на 27,1%).

Це при тому, що середньомісячна заробітна плата у цій галузі – одна з найвищих

в економіці та на сфері транспорту зокрема. У 2018 р. показник становив 35,7 тис. грн та за 2010–2018 рр. виріс у 5,3 рази. Це тоді, коли середньомісячна заробітна плата на вітчизняному транспорті у 2018 р. становила 9860 грн, що було у 3,6 рази менше, а темпи зростання склали 3,7 рази (на 1,6 рази менше).

Як можемо констатувати, для системи вітчизняного транспорту загалом також характерне скорочення чисельності зайнятих. Але, темпи спаду тут значно пологіші, ніж у авіаційному транспорті: за 2010–2018 рр. спад склав 21,3% (на 5,8 в.п. менше).

Охарактеризовані параметри стану та динаміки головних показників функціонуван-

Середньооблікова кількість штатних працівників та середньомісячна заробітна плата в авіаційному транспорті, транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності України у 2010, 2013-2018 рр.

Показники	Роки							Відхилення, % або +/-	
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/2010	2018/2017
<i>Авіаційний транспорт</i>									
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	11,1	9,5	7,3	6,9	7,1	8,2	8,1	72,9	98,8
Ланцюгові темпи приросту, %	х	-14,41	-23,16	-5,48	2,90	15,49	-1,22	х	х
Середньомісячна заробітна плата, грн	6774	10341	11967	18470	24688	31088	35651	5,3 р.	114,7
<i>Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність</i>									
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	824,3	808,6	731,0	661,4	659,9	655,2	648,4	78,7	98,9
Ланцюгові темпи приросту, %	х	-1,90	-9,60	-9,52	-0,23	-0,71	-1,04	х	х
Середньомісячна заробітна плата, грн	2658	3589	3768	4653	5810	7688	9860	3,7 р.	128,3

Джерело: складено автором за [10, с. 21]

ня авіатранспортних перевезень України позначилися й на її ефективності (табл. 5).

Так, щодо однієї з головних складових ефективності – продуктивності праці, то є підстави констатувати про її поступове підвищення, що позитивно. Зокрема, кількість перевезених пасажирів у розрахунку на 1 зайнятого у 2018 р. становила 1546,8 тис. осіб, що було у 2,8 рази більше, ніж у 2010 р. Дещо нижчим, втім теж позитивним було зростання обсягу перевезених вантажів у розрахунку на 1 зайнятого. Якщо у 2010 р. показник становив 9,01 тонн, то у 2018 р. – 12,35 тонн, що було на 37,0% більше.

Натомість, спостерігається відсутність прямо пропорційного зв'язку між обсягами перевезень пасажирів та вантажів вітчизняним авіаційним транспортом та обсягами інвестування у галузі. Так, кількість перевезених пасажирів у розрахунку на 1 гривню капітальних інвестицій за 2010–2018 рр. знизилася з 9,9 до 8,2 тис. осіб (на 27,1%). Причому з 2010 по 2014 рр. показник виключно зростав, а надалі – здебільшого знижувався. Схожими були й тенденції показника обсягів перевезених вантажів у розрахунку на 1 гривню капітальних інвестицій. За 2010–2018 рр. показник знизився на 59,6% – з 162,1 тонн до 65,5 тонн.

Вказане може бути обумовлене декількома причинами. По-перше, не вся сума валових капітальних інвестицій скеровується

в активну частину основних засобів, а, відтак, не має прямого безпосереднього впливу на обсяги діяльності. По-друге, капітальні інвестиції здебільшого мають довгостроковий характер віддачі, відтак, їх позитивні наслідки слід очікувати з певним лагом. По-третє, капітальні інвестиції вітчизняних підприємств сфери авіаційного транспорту не в повній мірі стосуються створення і впровадження сучасних прогресивних передових технологій, а через це й не дали достатньої віддачі.

З огляду на виявлені проблемні аспекти профільним органам державного управління України слід активізувати державну політику регулювання розвитку авіаційного транспорту. При цьому зусилля потрібно спрямувати й на подальший розвиток аеропортів та їх інфраструктури у більшості обласних центрів країни, завершення ремонтних робіт у аеропортах і будівництво автомобільних автостоянок навколо аеропортів, створення об'єктів спільної авіаційної та залізничної інфраструктури задля організації високошвидкісного подальшого переміщення пасажирів, сучасних високотехнологічних центрів з їх обслуговування; фінансування розвитку інноваційного та високотехнологічного складників авіаційної інфраструктури, обмеженість якого призводить до зниження конкурентоспроможності та якості вітчизняних авіатранспортних

Таблиця 5

Показники ефективності функціонування авіаційного транспорту в Україні у 2010, 2013-2018 рр.

Показники	Роки							Відхилення, % або +/-	
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/2010	2018/2017
Кількість перевезених пасажирів у розрахунку на 1 зайнятого, тис. осіб	550,1	853,4	886,8	913,4	1165,9	1287,3	1546,8	2,8 р.	120,16
Обсяги перевезених вантажів у розрахунку на 1 зайнятого, тонн	9,01	10,53	13,70	14,49	14,08	12,20	12,35	137,0	101,2
Кількість перевезених пасажирів у розрахунку на 1 грн капітальних інвестицій, тис. осіб	9,90	15,00	15,78	9,73	13,44	8,10	8,20	82,9	101,2
Обсяги перевезених вантажів у розрахунку на 1 грн капітальних інвестицій, тонн	162,1	185,01	243,78	154,37	162,31	76,78	65,46	40,4	85,3
Індекс відношення темпу зростання кількості перевезених пасажирів до темпу приросту середньої заробітної плати	0,89	0,87	0,69	0,63	0,98	1,01	1,04	+0,15	+0,03

Джерело: розраховано автором за [10]

послуг і зумовлює невідповідність їх технічного й технологічного рівня європейським і світовим вимогам; використання наявного транзитного потенціалу й вигідного географічного положення країни, вдосконалення та розвиток логістичних технологій (у т.ч. через їх недостатню узгодженість із виробничими, торговельними та логістичними системами реального сектору економіки).

Для України все ще характерна й низка системних проблем і перешкод, які стримують розвиток авіаційних перевезень та підвищення їх фінансово-господарської ефективності. Це, по-перше, прояви монополізації та закритості ринку пасажирських перевезень, внаслідок чого зберігається висока вартість перевезень.

По-друге, на авіаційному ринку України слабкою залишається внутрішня конкуренція, де одна компанія має ознаки монополіста і обслуговує більшість рейсів за найбільш популярними і прибутковими напрямками перевезень.

По-третє, монополізованою залишається й приаеропортова інфраструктура та наземне обслуговування. Йдеться про надання послуг енергопостачання, обслуговування літаків на перонах та у терміналах, охорону об'єктів, рекламно-сервісні послуги і т. ін.

По-четверте, вітчизняні авіакомпанії мають достатньо обмежений та фізично зношений парк літаків, що істотно знижує їх конкурентний потенціал, зокрема на міжнародному авіаційному ринку.

По-п'яте, в Україні слаборозвиненими залишаються інституції, що спеціалізуються на інтеграції вітчизняних авіаперевізників у міжнародний ринок авіаперевезень, зокрема т. зв. авіаційно-транспортні транзитні хаби.

По-шосте, суттєвим недоліком – характеристикою функціонування вітчизняного ринку авіаційного транспорту є дуже низький рівень розвитку малої, у т.ч. приватної, авіації та її інфраструктури, зокрема системи малих аеропортів.

Зазначене в тому числі є наслідком недостатнього державного регулювання ситуації з функціонуванням та розвитком авіаційних перевезень в Україні. Відтак, органам державного управління слід першопочатково

реалізувати низку невідкладних заходів за напрямками:

1) покращення системи стратегічного планування розвитку авіаційних перевезень в Україні, для чого слід розробити, прийняти та забезпечити контроль реалізації Національної програми розвитку цивільної авіації в Україні на середньостроковий період, узгодженої з основними положеннями Угоди України та ЄС про Спільний авіаційний простір та з Концепцією Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 р. Важливо аби в Програмі були чітко визначені інструменти нарощування обсягів пасажиро- та вантажопотоків у відповідності до прогнозних показників, розширення мережі маршрутів, розвитку конкуренції на внутрішньому ринку авіаперевезень, а також співпраці з провідними світовими авіакомпаніями, активної техніко-технологічної модернізації парку літаків;

2) розвиток інфраструктури координації (передусім – авіаційних транспортних хабів) як сукупності транспортних процесів і засобів для їхньої реалізації в місцях стикування двох або декількох магістральних видів авіаційного та іншого транспорту. Такі хаби слід розвивати у містах з найбільшими аеропортами, а також по мірі розширення вітчизняної мережі аеропортів;

3) реалізація заходів зі демонополізації системи обслуговування та надання послуг для авіакомпаній в аеропортах України, у т.ч. окремих послуг з наземного обслуговування, поставок авіапального тощо;

4) формування та впровадження економіко-правових інструментів державної підтримки вітчизняних авіакомпаній України, спрямованих на посилення їх конкурентних позицій в умовах лібералізації ринку авіаперевезень та захисту національних інтересів держави під час конвергенції законодавства України та ЄС в сфері забезпечення конкуренції, зокрема на ринку авіаперевезень (розроблення та прийняття нормативно-правових актів національного законодавства з метою впровадження положень регламентів та директив ЄС, реалізація домовленостей щодо збіжності систем сертифікації між Державі-аслужбою та Єврокомісією, впровадження

стандартів ЄС в процесі сертифікації аеродромів та суб'єктів авіаційної діяльності);

5) реалізація інструментів стимулювання оновлення парку літаків вітчизняними авіакомпаніями, зокрема шляхом створення сприятливих умов для придбання авіатехніки у лізинг, а також удосконалення кредитних, податкових механізмів та митних процедур, що застосовуються при закупівлі сучасної авіатехніки та запчастин до неї.

Висновки та пропозиції. В розвинених економіках сектор авіаційного транспорту виконує системну роль у функціонуванні національного господарства країни, розвитку його найбільш продуктивних галузей та видів економічної діяльності, покращенні рівня якості життя населення. В Україні потенціал розвитку авіаційного транспорту в повній мірі не реалізований.

На сучасному етапі розвитку економіки намітилися такі негативні аспекти стану та динаміки розвитку авіаційного транспорту України, як його мала частка в загальних перевезеннях пасажирів усіма видами транспорту та дуже низька активність при перевезеннях пасажирів у межах внутрішнього сполучення у порівнянні з міжнародним, низька роль авіаційного транспорту й у вантажних перевезеннях, недостатні обсяги та темпи зростання капітальних інвестицій в галузі (що також були нижчими, ніж загалом у галузі транспорту та в економіці країни), відсутність прямо пропорційного зв'язку між обсягами перевезень пасажирів та вантажів вітчизняним авіаційним транспортом та обсягами інвестування у галузі, капітальні інвестиції вітчизняних підприємств сфери авіаційного транспорту не в повній мірі стосуються створення і впровадження сучасних прогресивних передових технологій, а через це й не мають достатньої віддачі, погіршення забезпеченості персоналом через скорочення середньооблікової кількості штатних працівників.

Для забезпечення усунення цих та інших системних недоліків функціонування та розвитку авіаційного транспорту в Україні державне регулювання потрібно спрямувати на такі напрями: покращення системи стратегічного планування розвитку авіаційних пе-

ревезень в Україні шляхом прийняття Національної програми розвитку цивільної авіації в Україні; розвиток авіаційних транспортних хабів; реалізація заходів із демонополізації системи обслуговування та надання послуг для авіакомпаній в аеропортах; формування та впровадження економіко-правових інструментів державної підтримки авіакомпаній України, спрямованих на посилення їх конкурентних позицій; реалізація інструментів стимулювання оновлення парку літаків вітчизняними авіакомпаніями.

Подальші дослідження в цій сфері актуально спрямувати на обґрунтування рекомендацій з реалізації потенціалу вітчизняних авіаційних перевезень для розвитку стратегічних галузей економіки, зокрема, наприклад, туристичного сектора України.

Література:

1. Борисенко О.С. Основні проблеми та пріоритетні напрямки розвитку ринку транспортних послуг. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2011. № 3. С. 92–99.
2. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Рудковський О.В., Белікова С.О. Характеристика економічної безпеки розвитку сфери обслуговування України. *Ефективна економіка*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7245>.
3. Гудима Р.Р. Проблемні аспекти розвитку транспортної інфраструктури України. *Європейська економіка*. 2009. № 3. С. 238–239.
4. Ильченко С.В. Институциональные факторы функционирования транспортных систем в Украине. *Економіка і регіон*. 2012. № 2. С. 74–78.
5. Коба В.Г., Коба О.В. Стан і тенденції розвитку авіаційного транспорту України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 4(66). С. 17–20.
6. Мізюк С.Г. Макроекономічний вплив на розвиток авіаційного транспорту України через важелі державної політики. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 29. С. 38–42.
7. Прейгер Д.К., Собкевич О.В., Ємельянова О.Ю. Реалізація потенціалу транспортної інфраструктури України в стратегії посткризового економічного розвитку : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2011. 37 с.
8. Слободяник Ю.Б. Фінансовий механізм функціонування підприємств пасажирського автотранспорту в сучасних умовах. Суми : УАБС НБУ, 2007. 162 с.
9. Статистичний щорічник України за 2018 рік : Статистичний щорічник. Державна служба статистики України. 2019. 482 с.
10. Транспорт і зв'язок України у 2018 році : стат. зб. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 154 с.

References:

1. Borysenko O.S. (2011). Osnovni problemy ta priorytetni napriamky rozvytku rynku transportnykh posluh [The main problems and priority areas of transport services market development]. *Economics. Management. Business*, no. 71, pp. 92–99.

2. Vasylytsiv T.G., Lypak R.L., Rudkovsky O.V., Belikova S.O. (2019). Charakterystyka ekonomichnoi bezpeky rozvytku sphery obslugovuvannia Ukrainy [Characteristics of economic security of development of the service sector of Ukraine]. *Effective economics* (electronic journal), no. 9. Available at: URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7245> (accessed 17 Jul 2020).
3. Hudyma R.R. (2009). Problemni aspekty rozvytku transportnoi infrastruktury Ukrainy [Problematic aspects of the development of transport infrastructure of Ukraine]. *European economy*, no. 3, pp. 238–239.
4. Ilchenko S.V. (2012). Institucionalnye faktory funkcionirovaniia transportnykh sistem v Ukraine [Institutional factors of functioning of transport systems in Ukraine]. *Economics and region*, no. 2, pp. 74–78.
5. Koba V.G., Koba O.V. (2018). Stan i tendencyi rozvytku aviatsiynogo yransportu Ukrainy [Status and trends in the development of air transport in Ukraine]. *Problems of system approach in economy*, no. 4(66), pp. 17–20.
6. Miziuk S.G. (2018). Makroekonomichnyi vplyv na rozvytok aviatsiynogo transport Ukrainy chers vazheli derzhavnoyi polityky [Macroeconomic impact on the development of air transport in Ukraine through the levers of state policy]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 29, pp. 38–42.
7. Preiher D.K., Sobkevych O.V. & Yemelianova O.Yu. (2011). Realizatsiia potentsialu transportnoi infrastruktury Ukrainy v stratehii postkryzovoho ekonomichnoho rozvytku [Realization of the potential of the transport infrastructure of Ukraine in the strategy of post-crisis economic development]. Kyiv: NISD.
8. Slobodianyuk Yu.B. (2007). Finansovyi mekhanizm funkcionuvannia pidpriemstv pasazhyrskoho avtotransportu v suchasnykh umovakh [The financial mechanism of functioning of the enterprises of passenger motor transport in modern conditions]. Sumy: UABS NBU.
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2018 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2018], Kyiv: Informatsiyno-analitychne ahentstvo.
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). Transport i zviazok Ukrainy u 2018 roci [Transport and communications of Ukraine in 2018], Kyiv: Informatsiyno-analitychne ahentstvo.

Аннотация. В статье проанализированы состояние и тенденции развития авиационного транспорта в Украине. Исследованы основные показатели перевозок пассажиров и грузовых перевозок авиационным транспортом. Охарактеризовано ресурсное обеспечение функционирования и развития отрасли авиационных перевозок страны. Проведен анализ объемов, динамики и структурных характеристик капитального инвестирования в отечественном авиационном транспорте и осуществлено их сравнение с аналогичными данными в экономике Украины в целом и на транспорте, складском хозяйстве, почтовой и курьерской деятельности. Проанализировано состояние и динамика кадрового обеспечения, а также уровня оплаты труда на отечественных предприятиях авиационного транспорта. Оценена эффективность функционирования отрасли авиационной перевозки в Украине. Указано на проблемные аспекты функционирования отечественных авиаперевозок. Обоснованы направления государственной политики регулирования развития авиационного транспорта в Украине.

Ключевые слова: авиационный транспорт, авиационные перевозки пассажиров и грузов, состояние развития, государственная политика, стратегические направления.

Summary. The article analyzes the state and trends of air transport development in Ukraine. The purpose of the article was to carry out a comprehensive analysis of the state and trends of air transport in Ukraine, as well as to substantiate the directions and outline the means of state policy to regulate the increase and increase the efficiency of domestic air transport. The practical results of the study relate to the following. The main indicators of passenger and freight transportation by air are studied. The resource provision of the functioning and development of the air transportation industry of the country is characterized. An analysis of the volume, dynamics and structural characteristics of capital investment in domestic air transport and their comparison with similar data in the economy of Ukraine in general and in transport, warehousing, postal and courier activities. The state and dynamics of staffing, as well as the level of wages at domestic enterprises of air transport are analyzed. The efficiency of the air transportation industry in Ukraine is assessed. The problematic aspects of the functioning of domestic air transportation are pointed out. The scientific novelty of the study concerns the application of new indicators for assessing the efficiency of air transport, in particular as partial economic results per unit of employment and capital investment; substantiation of recommendations for public administration bodies on strategic directions of development of the country's air transportation sphere. The directions of the state policy of air transport development regulation in Ukraine are substantiated, namely: improvement of the system of strategic planning of air transport development in Ukraine, for which it is necessary to develop, adopt and ensure control over the implementation of the National Civil Aviation Development Program in Ukraine for the medium term; development of coordination infrastructure (first of all – aviation transport hubs); implementation of measures to demonopolization the system of service and provision of services for airlines at airports; formation and implementation of economic and legal instruments of state support of domestic airlines of Ukraine, aimed at strengthening their competitive position in terms of liberalization of the air transportation market; implementation of tools to stimulate the renewal of the fleet of aircraft by domestic airlines.

Key words: air transport, air transportation of passengers and cargo, state of development, state regulation, strategic directions.

ЗМІСТ

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Вишневецька О.М., Агєєнко Ю.С., Ананевич Н.П.

НАПРЯМИ Й ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ..... 4

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Кушнір Л.В.

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ
ТОВАРНО-ТРАНСПОРТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....14**

Остапюк Б.Я.

**ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ..... 23**

Ремзіна Н.А.

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ..... 30**

Робул Ю.В.

РОЛЬ І МІСЦЕ МАРКЕТИНГУ У БАГАТОРІВНЕВІЙ СОЦІОТЕХНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ.....38

Рябоконт М.В.

КОНЦЕПЦІЯ ІНЖИНІРИНГОВИХ ШКІЛ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ.....44

Юхновська Ю.О.

**ЧИННИКИ ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОГО ТА ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
НА РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ..... 53**

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Гудзь О.Є., Шмалій Л.В.

**МЕХАНІЗМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ЗВ'ЯЗКУ.....61**

Гулик Т.В., Міхєєва А.М.

**ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ ЯК ЧИННИК
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА..... 69**

Євтушенко Г.В., Суза А.В., Харькова В.Є.

**ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ МАРКЕТИНГОВИХ
СТРАТЕГІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 75**

Кривицька Н.Ю., Мізик В.В.

**ПРОЦЕС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ
В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА..... 82**

Ліпич Л.Г., Хілуха О.А., Кушнір М.А.

**СТРУКТУРА МОДЕЛЕЙ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ..... 88**

Montrin Iryna, Ruzhytskyi Andriy

MANAGEMENT OF TOURISM ENTERPRISES: BUSINESS INNOVATIONS.....95

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Vyshnevskaya Olga, Ageenko Yulia, Ananevych Nataliia
**DIRECTIONS AND FEATURES OF COOPERATION
WITH INTERNATIONAL ORGANIZATIONS.....4**

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Kushnir Liudmyla
**METHODOLOGICAL APPROACHES TO ANALYZE
OF LOAD-TRANSPORT MARKET OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS.....14**

Ostapjuk Boris
**PROBLEMS OF FUNCTIONING RAILWAY TRANSPORT IN UKRAINE
IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL TRADE AND ECONOMIC INTEGRATION..... 23**

Remzina Natalia
**THEORETICAL FOUNDATIONS, CONDITIONS AND PROSPECTS
OF MULTIMODAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN UKRAINE.....30**

Robul Yuriy
ROLE OF MARKETING IN MULTI-LEVEL SOCIO-TECHNOLOGICAL SYSTEM..... 38

Riabokon Mykhailo
THE ENGINEERING SCHOOLS CONCEPT IN THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM..... 44

Yukhnovskaya Julia
**FACTORS OF THE EFFECT OF THE EXTERNAL AND INTERNAL ENVIRONMENT
ON THE DEVELOPMENT OF THE POTENTIAL OF THE TOURIST INDUSTRY.....53**

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Gudz Elena, Shmaliy Lyudmila
**MECHANISM OF INFORMATION AND COMMUNICATION PROVIDING
ECONOMIC SECURITY OF COMMUNICATION ENTERPRISES..... 61**

Gulyk Tetyana, Mikheeva Anastasia
**DECREASE IN COST OF PRODUCT AS A FACTOR
OF INCREASING THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISE..... 69**

Ievtushenko Ganna, Suza Alyona, Kharkova Valentyna
**FEATURES OF THE MODERN MARKETING STRATEGIES
OF THE UKRAINIAN ENTERPRISES.....75**

Kryvytska Nataliia, Mizyk Valentyn
**PROCESS OF PROVISION PERSONNEL SECURITY
IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES..... 82**

Lipych Liubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava
**COMPETENCY MODELS STRUCTURING IN THE CONTEXT
OF PERSONNEL DEVELOPMENT.....88**

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

Економіка і менеджмент

Випуск 40

Коректура • *В.І. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *І.І. Стратій*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 23,72.
Підписано до друку 27.12.2019 р. Замов. № 0220/51. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.